

*Memoriile
unui ierarh uitat:*

*Victor Mihályi
de Apșa
(1841-1918)*

Presă Universităţii Clujului

**MEMORIILE UNUI IERARH UITAT:
VICTOR MIHÁLYI DE APȘA
(1841-1918)**

**EDIȚIE ÎNGRIJITĂ ȘI NOTE:
NICOLAE BOCȘAN, ION CÂRJA**

**STUDIU INTRODUCȚIV:
NICOLAE BOCȘAN, LUMINIȚA WALLNER-BĂRBULESCU, ION CÂRJA**

Referenți științifici:

Prof. dr. Rudolf Gräf

Prof. dr. Ioan Bolovan

**Coperta I: *Sigiliul Mitropoliei Blajului în perioada
păstoririi lui Victor Mihályi de Apșa***

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

**Memoriile unui ierarh uitat: Victor Mihályi de Apșa / ed.,
studiu introd. și note: Nicolae Bocșan și Ion Cârja; colab.:
Luminița Wallner Bărbulescu. - Cluj-Napoca : Presa Univer-
sitară Clujeană, 2009**

Bibliogr.; Index

ISBN 978-973-610-866-2

I. Bocșan, Nicolae (ed.; pref.)

II. Cârja, Ion (ed.; pref.)

III. Wallner-Bărbulescu, Luminița (ed.; pref.)

821.135.1-94

28(498.4)

© 2009 Editorii volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice
mijloace, fără acordul editorilor, este interzisă și se pedepsește
conform legii.

**Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>**

Universitatea Babeş-Bolyai Cluj-Napoca
Institutul de Istorie Ecclesiastică
Colecția „Documenta Ecclesiastica”

**MEMORIILE UNUI IERARH UITAT:
VICTOR MIHÁLYI DE APȘA
(1841-1918)**

**EDIȚIE ÎNGRIJITĂ ȘI NOTE:
NICOLAE BOCȘAN, ION CÂRJA**

**STUDIU INTRODUCȚIV: NICOLAE BOCȘAN,
LUMINIȚA WALLNER-BĂRBULESCU, ION CÂRJA**

Presa Universitară Clujeană

2009

CUPRINS

STUDIU INTRODUCȚIV	7
EPISCOPUL ȘI MITROPOLITUL VICTOR MIHÁLYI DE APȘA ÎN ISTORIA BISERICII GRECO-CATOLICE ROMÂNENEȘTI	7
MEMORIALISTICA LUI VICTOR MIHÁLYI DE APȘA	56
CONSIDERAȚII FINALE	94
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI	103
LISTA DOCUMENTELOR	107
DOCUMENTE	109
I. ÎNSEMNĂRI ALE LUI VICTOR MIHÁLYI APȘIANU 1864.....	111
II. AUTOBIOGRAPHIA VICTORIS MIHÁLYI DE APSIA EPISCOPI RUMENORUM UNITORUM LUGOSENSIS. 1874-1890	207
III. ZIARUL ÎNTÂMPLĂRILOR MAI MOMENTUOASE DIN VIAȚA EPISCOPULUI VICTOR MIHÁLYI AL LUGOJULUI, SCRIS CU MÂNA-I PROPRIE ÎN URMĂTOARELE	229
SUMMARY	333
RIASSUNTO	339
INDICE DE NUME	347

STUDIU INTRODUCŢIV

Episcopul și mitropolitul Victor Mihályi de Apșa în istoria Bisericii Greco-Catolice românești

Demersurile întreprinse după anul 1990 pe linia recuperării trecutului Bisericii Greco-Catolice românești au supus atenției nu doar instituția ecleziastică în ansamblu, privită sub aspectul funcționării, organizării canonice și disciplinare sau rolului jucat în planul vieții sociale, naționale și culturale. Ele au vizat în aceeași măsură și o serie de ierarhi reprezentativi, abordați în contextul diverselor perioade istorice, cu evidențierea rolului deținut în afirmarea acestei Biserici și ascensiunea ei¹. Cu o personalitate aparte în seria prelaților greco-catolici se înscrie Victor Mihályi de Apșa, episcopul reformator al diecezei bănățene și continuatorul politicii promovată de mitropolitul Ioan Vancea la nivelul provinciei ecleziastice de Făgăraș și Alba Iulia, al cărui profil vom încerca să-l schițăm prin prisma aspectelor semnificative din perioada celor două păstoriri, la Lugoj și Blaj, fără pretenția unei abordări exhaustive,

¹ Vezi în acest sens lucrările: Nicolae Bocșan, Camelia Vulea, *La începuturile episcopiei Lugojului. Studii și documente*, Cluj-Napoca, 2003, dedicată episcopului de Lugoj Alexandru Dobra; Ana Victoria Sima, *O episcopie și un ierarh. Înființarea și organizarea Episcopiei Greco-Catolice de Gherla în vremea episcopului Ioan Alexi*, Cluj-Napoca, 2003; Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor. Biserica Greco-Catolică din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782-1830)*, București 2005; Ion Cârja, *Biserica și societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea (1869-1892)*, Cluj-Napoca, 2007; Luminița Wallner Bărbulescu, *Zorile modernității. Episcopia greco-catolică de Lugoj în perioada ierarhului Victor Mihályi de Apșa*, Cluj-Napoca, 2007.

în curs de realizare prin intermediul unei lucrări de doctorat, consacrată ierarhului, privit în ambientul epocii².

Viitorul episcop al diecezei bănățene și ulterior mitropolit s-a născut pe data de 21 mai 1841, în comuna Ieud, cu vechi tradiții istorice și de scriere românească din comitatul Maramureș, într-o familie a cărei nobilitate a fost confirmată în perioada anilor 1749-1769 și ai cărei ascendenți pe linia ambilor părinți coboară până în primele decenii ale secolului al XV-lea³. Tatăl său, Gavrilă, judecător la Tribunalul suprem din Budapesta, fost comite suprem al Maramureșului în revoluția dela 1848⁴, provenea din nobilii donatari Mihályi, atestați încă din anul 1407 iar mama, Iuliana Mán de Sajo (Șieu), din familia nobiliară cu același nume, pomenită între anii 1419-1420⁵. Într-o altă versiune, de fapt un arbore genealogic al familiei, întocmit de Vasile Iuga de Săliște, prefațatorul lucrării *Diplome maramureșene*, scrisă de cărturarul de excepție, Ioan Mihályi de Apșa⁶, fratele mitropolitului Victor, rădăcinile familiei coboară până în anul 1385. Informația trebuie privită cu anumite rezerve, în parte și datorită unor inexactități în privința celor 10 copii ai familiei, „ajunși la vârsta etății”, în realitate în număr de 8, după cum susține viitorul episcop și mitropolit Victor⁷.

Preocupat să dea celor patru fii ai săi o educație aleasă, Gavrilă Mihályi l-a îndrumat pe tânărul Victor, după absolvirea claselor primare la gimnaziul piariștilor din Sighet, să studieze în continuare la călugării premonstratensi din Oradea, apoi la gimnaziile superioare din Târnavia și Cașovia, în cea din urmă localitate susținându-și examenul de maturitate în

² Diana Maria Covaci, *Mitropolitul Victor Mihályi de Apșa și epoca sa (1895-1918)*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2008.

³ Joódy Pal, *Cercetarea calității de nobil în comitatul Maramureș anii 1749-1769*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, 2003, p. 4.

⁴ *Foaia de Duminică a ziarului „Dreptatea”*, I, 1894, Timișoara, nr. 48, p. 2.

⁵ Joódy Pal, *op. cit.*, pp. 126, 140.

⁶ Despre Ioan Mihályi de Apșa vezi studiul: Aurel Răduțiu, *Diplome maramureșene. Considerații la o sută de ani de la editare*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, XL, 2001, pp. 352-360.

⁷ *Însemnări ale lui V. Mihályi Apșianu*, mss. în limbile română și italiană, Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, Fond *Biblioteca Centrală Blaj 1730-1948*, dosar nr. 255/1861-1872 (*Victor Mihályi de Apșa-Însemnări personale*), filă f. n., datată 10 februarie 1898 (în continuare se va cita: *Însemnări*).

limba germană, în anul 1857⁸. Intocmai ca și străbunicul său Mihályi Mihai, paroh în Ieud, tânărul absolvent a decis să se dedice misiunii sacerdotale, într-un moment în care Biserica Greco-Catolică Românească, în special în diecezele nou înființate, de Gherla și Lugoj, se confrunta cu o acută lipsă de preoți cu studii superioare. A fost trimis din partea Episcopiei de Gherla la Roma⁹, unde a urmat cele două cicluri de studii prescrise pentru studenți, constând în doi ani de filosofie și patru ani de teologie, fiind în toată această perioadă alumn al Colegiului Grec Sfântul Atanasie; studii încununată cu susținerea doctoratului¹⁰. Hirotonirea, ca preot în Cetatea Eternă, a fost urmată de numirea ca prefect de studii și profesor de istorie bisericească și drept canonic la Seminarul teologic din Gherla, îndeplinind concomitent în cadrul conducerii diecezane demnitățile de asesor al Consistoriului, judecător la Tribunalul matrimonial și notar al Esactoratului diecezan¹¹. Solida sa cultură teologică, precum și seriozitatea de care a dat dovadă în îndeplinirea atribuțiilor conferite l-au recomandat în scurt timp ca om de încredere al nou numitului episcop de Gherla, Ioan Vancea, cu păstoria căruia s-a interferat în eparhie. Relațiile dintre Victor Mihályi și ierarhul gherlean au dobândit valențe noi în contextul generat de vacantarea scaunului provinciei de Făgăraș și Alba Iulia în urma decesului mitropolitului Alexandru Șterca Șuluțiu, în anul 1867, care redeschidea vechea problemă legată de dreptul de alegere și nu de numire din partea puterii a viitorului prelat. Dezbaterea asupra acestei chestiuni survenea într-o perioadă sensibilă din punct de vedere politic și densă în evenimente, legate de pierderea autonomiei Transilvaniei, situată cronologic între lucrările Dietei maghiare de la Cluj din anul 1865 și Pronunțiamentul de la Blaj din 1868, în cadrul cărora Biserica Greco-Catolică s-a dovedit a fi profund implicată. Într-un moment în care Dieta clujeană din luna noiembrie 1865 vota alipirea Ardealului la Ungaria, prefigurând înțelegerea pe cale de realizare între guvernânții austrieci și maghiari, materializată doi ani mai

⁸ „Familia”, XI, 1875, nr. 1. 5/17 ianuarie, p. 2.

⁹ Ana Victoria Sima, *op. cit.*, p. 145.

¹⁰ *Diecesa Lugoșului. Șematism istoric*, Lugoj, 1903, p. 103 (în continuare *Diecesa Lugoșului*).

¹¹ Arhiva Episcopiei Române Unite Lugoj, Fond *Episcopia Lugoj*, pach. doc. 1601-1800/1894, nr. 2480 f. 1^a (în continuare: AERUL, fond.cit. doc...).

târziu prin compromisul dualist, o parte însemnată a intelectualității laice și a elitelor bisericești greco-catolice a enunțat principiul pasivismului politic, în sensul neparticipării românilor la alegeri și implicit la lucrările acestei diete¹², considerată nerepresentativă, în speranța că actul lor la care asociau și un memoriu cu 1493 de semnături, redactat de Bariț și Rațiu un an mai târziu, în 1866, îl va determina pe monarh să renunțe la sancționarea uniunii¹³.

În paralel și în strânsă corelare cu evenimentele desfășurate în plan politic, Biserica Greco-Catolică, amenințată cu desființarea de guvernul ungar postdualist, în perioada imediat următoare morții mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu¹⁴, se confrunta la rândul ei cu o serie de probleme generate de menținerea și afirmarea autonomiei, devenită prerogativă națională, condiționată în principal de respectarea a două componente de tradiție răsăriteană – dreptul de alegere al ierarhilor și sinodalitatea. Și de această dată Dieceza de Gherla, prin poziția episcopului Vancea, în consens cu aspirațiile clerului și credincioșilor, se pronunța pentru recunoașterea dreptului de alegere al mitropolitului, intervenția sa la factorii de putere în acest sens, după spusele lui Victor Mihályi de Apșa, confirmate și de Augustin Bunea¹⁵, jucând un rol decisiv¹⁶. Diplomat abil, beneficiind deopotrivă de încrederea guvernului și a cercurilor pontificale, Vancea a știut să îmbine exigențele lor cu dezideratele clerului blăjean în privința alegerii, distanțându-se din acest punct de vedere de controversatul episcop de Oradea, Iosif Papp Szillágyi, acuzat pentru tendințele sale latinizante, care susținea principiul numirii „arhiepiscopului prin autoritatea politică”¹⁷. Conduita sa în această privință ca și refuzul de a ocupa demnitatea de mitropolit, pe cale de numire, oferită de guvern¹⁸, au fost de natură să-i atragă

¹² Dumitru Suciu, *Pronunțamentul de la Blaj și impactul său asupra evoluției programelor și tacticilor mișcării românești din Transilvania*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, XLII, 2003, p. 362.

¹³ George Bariț, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă*, vol. III, Brașov, 1995, pp. 443-453.

¹⁴ Nicolae Bocșan, Ion Cârja, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic Vatican I (1869-1870)*, Cluj-Napoca, 2001, p. 124.

¹⁵ I. Cârja, *op. cit.*, p. 38.

¹⁶ *Însemnări*, p. 92.

¹⁷ N. Bocșan, I. Cârja, *op. cit.* p. 125.

¹⁸ *Insemnări*, p. 92.

simpatia unei părți a clerului, în special din Dieceza Gherlei, materializată cu ocazia alegerilor prin numărul cel mai mare de voturi obținute.

Accederea ierarhului de Gherla la înalta demnitate a însemnat pentru Victor Mihályi începutul unui drum ascensional, materializat într-o primă fază prin dobândirea calității de secretar mitropolitan, funcție pe care a îndeplinit-o în paralel cu alte atribuții ce i-au fost încredințate, cea de asesor consistorial, judecător la Tribunalul matrimonial de a II-a instanță, notar al Esactoratului arhidiecezan și membru al Comisiunii scolastice arhidiecezane. În perioada de numai șase ani (1869-1874), petrecută la Blaj, a reușit să-și atragă foarte repede stima celor din jurul său. Devenit în același timp unul dintre puținii apropiați ai mitropolitului, a mediat o mai bună înțelegere între Ioan Vancea și unii membrii ai Capitlului și ai corpului profesoral care se dovedeau încă reticenți față de acesta și s-a inițiat în tainele guvernării unei dieceze, sprijinind toate demersurile întreprinse de înaltul prelat pentru conservarea tradițiilor Bisericii răsăritene, într-o măsură adeseori de natură să o depășească pe cea a superiorului său. În acest sens a susținut la Nunțiatura apostolică vieneză, unde se afla în calitate de însoțitor al mitropolitului Vancea, dreptul de alegere al episcopului în scaunul devenit vacant al Gherlei¹⁹ și ulterior a declinat oferta venită din partea ministrului de Culte, Tivadar Pauler, de a ocupa acest scaun pe cale de numire, militând în continuare pentru respectarea vechilor tradiții electivă²⁰.

De o atitudine la fel de intransigentă a dat dovadă și vizavi de tendințele de înglobare a Bisericii Greco-Catolice Românești în „Autonomia Catolică” maghiară, furnizând date preotului Iustin Popfiu, vis à vis de atitudinea ierarhului Vancea în „această chestiune”²¹, pe care Popfiu le-a inserat în memorandum-ul de protest, prezentat în calitate de reprezentant al diecezei de Oradea la Congresul de organizare al autonomiei, desfășurat la Budapesta în perioada 26 octombrie 1870 – 31 martie 1871²². În luarea sa de cuvânt, respingând competența congresului în problemele legate de rit, disciplină și probleme administrative specifice Bisericii Greco-Catolice românești,

¹⁹ *Ibidem*, p. 140.

²⁰ *Ibidem*, p. 146.

²¹ *Ibidem*, p. 122.

²² Pentru detalii referitoare la poziția susținută în congres vezi: I. Cârja, *op.cit.*, p. 203-205.

el a insistat pe obstrucționarea repetată, din partea puterii, a dreptului de convocare a unui congres propriu și a solicitat sprijinul participanților în vederea aprobării lui²³. Lipsa de receptivitate față de doleanțele românilor, sintetizată într-o hotărâre în patru puncte adoptată de congres²⁴, va constitui un prilej pentru Mihályi de a face o serie de observații critice pe marginea lor, comunicate prin intermediul tatălui său lui George Bariț²⁵, atitudinea sa în această privință situându-l de partea acelor elite bisericești implicate tacit în mișcarea națională în cadrul căreia identificau și biserica. În consens cu majoritatea membrilor Consistoriului blăjan, care nu doreau „ să se supună în nici un chip ingerinței (amestecului) latinilor din Ungaria în afacerile interne ale Provinciilor noastre greco-catolice”²⁶ și în opoziție cu poziția prudentă a mitropolitului Vancea (care s-a dovedit indecis în privința oportunității participării clerului la conferința laicilor, convocată din acest motiv, pe data de 13 aprilie de consilierul imperial și președintele ASTREI, Ladislau Vasile Pop, la Alba Iulia, pentru a petiționa la împărat în vederea aprobării unui congres mixt, în replică la congresul autonom maghiar, al cărui statut se cerea să nu se aprobe), Mihályi își exprima satisfacția, consemnând în însemnările sale: „Conferința din Alba-Iulia a reușit minunat ca să-l facă pe guvern și-ndeosebi pe dl. conte G. Andrassy să nu numai m. arhiepiscopul, ci toți românii sunt contra participării la congresul latinilor”²⁷.

Demersurile efectuate atât de laici, cât și de mitropolitul Vancea, încă din primul an al păstoririi, în vederea aprobării unui congres provincial mixt, menit să afirme identitatea Bisericii Greco-Catolice românești într-o structură organizatorică coerentă, au fost de natură să-i dezvăluie lui Mihályi lipsa de unitate a ierarhilor români față de această chestiune, alimentată de poziția echivocă a Nunțiaturii apostolice și a puterii politice, cea din urmă intenționând din rațiuni statale să mențină instituția Bisericii unite, considerată un pilon al mișcării naționale, sub tutela Bisericii catolice din Ungaria.

²³ *Insemnări*, pp. 126-127 și 129.

²⁴ I. Cârja, *op. cit.* p. 205.

²⁵ *Insemnări*, pp. 143-144

²⁶ *Ibidem*, p. 143.

²⁷ *Ibidem*.

Convins de necesitatea consolidării Bisericii Unite românești pe calea unui sinod, Victor Mihályi va apela la relațiile pe care unii membri ai familiei le aveau cu factorii de putere pentru a interveni în acest sens. Tatăl, Gavrilă, personalitate cunoscută prin rang și poziție socială, a fost personal la cardinalul primat al Ungariei, Simor, solicitându-i sprijinul, dar a fost întâmpinat cu un refuz, pe motiv că s-ar putea produce o sciziune față de Biserica Romano-Catolică maghiară, așa cum s-a întâmplat în cazul croaților, cărora li s-a acordat posibilitatea de a ține un congres bisericesc. Răspunsul primatului nu s-a dovedit a fi lipsit de rațiune, când afirma că prin concederea acestui drept, românii greco-catolici ar fi discutat cu maghiarii doar de pe această poziție, lucru care din punct de vedere politic nu era de dorit²⁸. Intervenții asemănătoare a făcut și fratele lui Mihályi, Petru, pe lângă consilierul ministrului de culte, profitând de calitatea sa de deputat în Parlamentul din Budapesta²⁹, fără ca demersul său să aibă o soartă mai bună.

Un punct de vedere aparte, și în totală discordanță cu cel al mitropolitului și secretarului său Mihályi, se contura din partea celor doi episcopi, de Oradea – Iosif Papp Szillágyi și de Lugoj – Ioan Olteanu, ambii beneficiari ai încrederii guvernului, care în perioada imediat următoare desfășurării Conciliului Vatican I și în contextul divergențelor legate de „Autonomia Catolică” pe care o susțineau, au afirmat „că concederea unui congres deosebit pentru Români greco-catolici ar fi primejdios pentru Sfânta Unire”³⁰. Folosit ca argument de Ministrul de Culte, Pauler, acesta a refuzat din nou aprobarea Conciliului provincial, pe care Vancea intenționa să-l convoce în toamna anului 1871. Intervențiile episcopului de Oradea nu s-au limitat doar la factorii politici, acesta adresându-se direct Congregației de Propaganda Fide, din partea căreia solicita un răspuns la două întrebări, legate de posibilitatea desfășurării sinodului înainte de promulgarea decretelor conciliului ecumenic Vatican I și dacă punerea în vigoare a constituției sinodale putea avea loc înainte de aprobarea ei din partea Sfântului Scaun.

²⁸ *Ibidem*, p. 123.

²⁹ *Ibidem*, p. 130.

³⁰ *Ibidem*, p. 144.

Cum era de așteptat, la ambele chestiuni răspunsul a fost negativ³¹. Curia romană intenționa să dea Bisericii Greco-Catolice românești o organizare constituțională concordantă cu principiile afirmate în cadrul conciliului ecumenic Vatican I. Noua atitudine, schimbată radical, a prelatului orădean, care în 1865, în timpul mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu, considera absolut necesară convocarea unui sinod provincial, petiționând în acest scop cu succes la Nunțiatură³², se cere explicată. Situat în fruntea acelei grupări din Biserica Unită care promova o aliniere mai accentuată la politica de latinizare promovată de Sfântul Scaun³³ și disociindu-se biserica de mișcarea națională, episcopul Iosif Papp Szillágyi se temea de o distanțare a acesteia de eclesiologia latină prin poziția noului mitropolit, pe care prezumăm că îl considera supus influențelor laicatatului și acelor membri ai clerului care se dovedeau apărători înverșunați ai păstrării tradițiilor răsăritene. Pentru o asemenea concluzie pledează acceptarea de către Vancea, în cadrul sinodului arhidiecezan din 1869, a unora din cele 10 articole impuse³⁴ în cadrul sinodului electiv din august 1868, drept condiții ce trebuiau a fi respectate de viitorul arhieru ales, pe linia restaurării autonomiei constituționale a Bisericii și a respingerii oricăror ingerințe străine³⁵.

Punctele de vedere sensibil diferite ale prelatului Vancea, manifestate cu ocazia Conciliului Vatican I față de cele ale episcopului de Oradea, Iosif Papp Szillágyi, la care se adaugă și refuzul său de a participa la Congresul Autonomiei Catolice maghiare, reprezintă tot atâtea motive de natură să justifice demersurile ierarhului orădean pentru a împiedeca desfășurarea conciliului provinciei de Alba-Iulia și Făgăraș înainte de anul 1872. Primatul opiniei acestuia denotă o totală desconsiderare din partea puterii a prerogativelor mitropolitului, evidențiată și prin numirea episcopului Ioan Olteanu în Dieceza de Lugoj, fără a fi consultat Vancea, acesta informându-se despre actul abuziv al ministrului de Culte din

³¹ *Ibidem*, p. 145.

³² Ana Victoria Simă, *Preparativele Conciliului provincial din 1872*, în Nicolae Bocșan, Sorin Mitu, Toader Nicoară (ed.), *Identitate și Alteritate 3. Studii de istorie politică și culturală*, Cluj-Napoca, 2002, p. 112.

³³ N. Bocșan, I. Cârja, *op. cit.*, p. 291.

³⁴ *Însemnări*, p. 109.

³⁵ Referitor la semnificația celor 10 puncte, vezi I. Cârja, *op. cit.*, pp. 41-44.

organul officios al clerului din Ungaria, „Magyar Állam”³⁶. Toate protestele vis à vis de ingerința guvernului, într-o chestiune pe care, în conformitate cu prevederile Concordatului o considera de competența sa, s-au dovedit lipsite de efect, încercarea de a obține convocarea unui conciliu dovedindu-se în aceste condiții și mai dificilă.

Implicat în toate aceste frământări traversate de Biserica Unită, în eforturile de a obține aprobarea pentru un sinod menit să-i ofere o organizare constituțională, după desfășurarea lui, în luna mai 1872, Victor Mihályi și-a manifestat dezamăgirea în special cu privire la dreptul considerat „principal al Bisericii noastre referitor la alegerea episcopilor”³⁷, unde sinodul „în loc să folosească un limbaj de legislator s-a mulțumit să vorbească ca un simplu istoric”³⁸, prin instituirea echivocă a termenului care consacra dreptul de alegere doar pentru acele provincii „unde e în uz”³⁹. În concepția lui Mihályi, care lăsa astfel să se înțeleagă ralierea sa la valorile Bisericii răsăritene, în opoziție cu Sfântul Scaun și puterea politică ostile recunoașterii acestui drept, alegerea se impunea a fi extinsă în toate diecezele sufragane, formularea ambiguă „lăsând calea deschisă la cele mai mari abuzuri privitor la această afacere extraordinar de importantă”⁴⁰. O incursiune în istoria constituirii celor două dieceze, de Gherla și Lugoj, întemeiate în parte prin preluarea unor parohii din arhidieceza de Alba Iulia și Făgăraș, unde tradiția alegerii era în uz, demonstrează din plin justetea argumentelor lui Victor Mihályi, care va promova la nivelul eparhiei bănățene o politică conformă convingerilor sale de accentuare a tradițiilor răsăritene. Se pare că nemulțumirea pe care Mihályi a manifestat-o în *Însemnările* sale nu se referea doar la acest subiect, el rezervându-și dreptul de a face un studiu istoric asupra „mersului acestui sinod provincial”⁴¹, intenție pe care nu știm dacă a dus-o sau nu la îndeplinire.

Experiența dobândită de Mihályi la Gherla și Blaj în privința organizării și administrării unei eparhii, participarea sa la lucrările Conciliului ecumenic

³⁶ *Insemnări*, f. 112.

³⁷ *Ibidem*, p. 148.

³⁸ *Ibidem*, p. 149.

³⁹ *Ibidem*, p. 148.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 149.

⁴¹ *Ibidem*.

Vatican I, în calitate de secretar al mitropolitului Vancea, fapt ce i-a permis să cunoască politica de latinizare promovată de Sf. Scaun în opoziție cu cea a ierarhilor români susținători ai respectării identității Bisericii răsăritene, la care s-au adăugat relațiile și buna reputație a familiei, i-au atras numirea ca episcop în Dieceza de Lugoj, la propunerea mitropolitului Vancea, după vacantarea acesteia prin transferarea la Oradea a fostului ierarh Ioan Olteanu, în urma decesului prelatului Iosif Papp Szillágyi. Perioada episcopatului său în dieceza bănățeană va însemna începutul și desăvârșirea unui proces de reformare a eparhiei, inspirat de modelele blăjene, pe care le va adapta realităților proprii, fapte de natură să-i aducă consacrarea și să inspire propunerea numirii sale ca mitropolit în anul 1893.

Instalat cu mare fast ca episcop în ziua de 7 martie 1875, în catedrala greco-catolică din Lugoj, după ce anterior a traversat toate etapele prevăzute pentru ocuparea scaunului diecezan (numirea de către împărat survenită pe 25 noiembrie, confirmarea din partea papei în 21 decembrie și consacrarea la Blaj pe data de 14 februarie 1875), Victor Mihályi de Apșa s-a impus încă din primul moment ca promotor al tradițiilor Bisericii orientale, evidențiate prin vestimentația specifică acesteia, reprezentată de mantia și camilafca purtate la ceremonie, de natură să impresioneze marea masă a poporenilor prezenți, la care s-a adăugat și participarea Reuniunii ortodoxe de cântări și muzică din urbe, chemată să marcheze evenimentul prin oferirea răspunsurilor la celebrarea Sfintei Liturghii.

Începutul guvernării diecezei, după cum avea să mărturisească mai târziu, a avut loc sub auspiciile unui spirit de neîncredere și suspiciune din partea celor din jurul său, inclusiv a credincioșilor, retincenti față de un episcop, descins din alt spațiu decât cel bănățean și perceput, pe cale de consecință, ca necunoscător al realităților și tradițiilor eparhiale⁴².

În aceste condiții, chemat să păstorească în Banat o dieceză de excepție, fundamentată pe două realități istorice și ecleziastice distincte, cele transilvane în care greco-catolicismul era deja consacrat printr-o credință asumată într-un

⁴² Direcția Județeană Alba a Arhivelor Naționale, Fond *Mitropolia Română Unită Blaj. Arhiva Generală (documente neînregistrate)*, no. 3/10 noiembrie 1893-18 aprilie 1906, p. 56 (în continuare se va cita: *Ziarul*).

trecut de peste o sută cincizeci de ani și cele bănățene, de sorginte relativ recentă a confesiunii, de peste patruzeci de ani, de natură să implice deosebiri nu doar de natură canonică și disciplinară în privința organizării și practicii bisericești, ci în egală măsură de tradiții și cutume diferite, Mihályi va promova cu ”multă diligență și răbdare”⁴³ o politică de uniformizare treptată, imposibil de realizat în afara unei structuri constituționale. Deosebirile dintre cele două regiuni se evidențiau și în plan material, sub aspectul avuției bisericilor și retribuției preoțești, consecință a apartenenței lor, de-a lungul timpului, unor autorități politice distincte, guvernul maghiar postdualist păstrând vechile reglementări în această privință. În timp ce în provincia bănățeană, înglobată succesiv Ungariei în 1779 și ulterior în 1860, susținerea bisericii și parohului se realiza prin intermediul instituțiilor patronatoare, erariului sau Fondului religios catolic, sarcină impusă încă din timpul dominației habsburgice asupra Banatului, în vechiul Principat al Transilvaniei, conform normativelor în uz, această îndatorire era lăsată pe seama credincioșilor. Diferențele apar vizibile în special în cuantumul retribuției preoțești care se ridica în Banat la 315 fl. spre deosebire de doar 210 fl. în Ardeal, unde pentru a se ajunge la această limită era acordat anual un subsidiu erarial, împărțit clerului, în sume cuprinse între 20 și 80 fl.⁴⁴

Dificultatea guvernării Diecezei rezida și în situarea ei într-un spațiu profund marcat de ortodoxie, dizlocat doar în mică măsură de apariția târzie a greco-catolicismului, dominat de patru episcopii „greco-orientale”, două sârbești (Timișoara și Vârșeț) și două românești (Arad și Caransenbeș), bine consolidate, existând continuu un potențial pericol de revenire a populației la vechea credință.

Cu toate aceste problematici complexe, aduse cu orice prilej la cunoștință Nunțiatului apostolic venezian și a Sfântului Scaun, al căror sprijin s-a redus cel mai adesea doar la cuvinte de încurajare, Victor Mihályi va proba în Episcopia de Lugoj abilitatea și capacitatea sa organizatorică, de natură să justifice ulterioara sa alegere ca mitropolit.

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ Camelia Vulea, Luminița Wallner Bărbulescu, *Vizitațiuni canonice în Țara Hațegului (1852-1885)*, Cluj-Napoca, 2003, pp. 52-54.

Intențiile sale de reorganizare eparhială au vizat în primul rând îmbunătățirea stării materiale a preoților de mir, considerată importantă în vederea cointeresării lor în administrarea cu diligență a parohiilor care, precum avea să constate, lăsa foarte mult de dorit. În acest sens a însărcinat capitlul, încă din anul 1875, cu întocmirea unui proiect privind sistematizarea retribuției clerului din părțile transilvane ale Diezezei, pe care l-a înaintat Ministerului de Culte⁴⁵. Odată începute demersurile în această privință înaintea elaborării strategiei de guvernare, a ținut să-și precizeze poziția pe linia accentuării caracterului răsăritean al Bisericii greco-catolice românești, în cadrul unei ședințe consistoriale desfășurată în 30 noiembrie 1876, unde la propunerea sa, cu ocazia noii reorganizări administrative, s-a renunțat la vechea terminologie de factură latină a vicarhidiaconatelor în favoarea protopopiatelor și s-au instituit noi titulaturi pe seama personalului ecleziastic într-un mod identic cu cel uzitat în Biserica orientală⁴⁶. Măsurile adoptate, consacrate ulterior în conținutul Statutelor diecezane, în consens cu ale mitropolitului Vancea, la care se va adăuga și tipărirea șematismelor diecezane în limba română, inaugurată în perioada păstorii sale, au fost de natură să individualizeze încă de la început Diezeza bănățeană ca unitate ecleziastică de sine stătătoare, distinctă de Biserica romano-catolică⁴⁷. Atitudinea episcopului Mihályi a fost de natură să amplifice vigilența guvernului maghiar care, într-un *Aide-memoire* în 31 de puncte, adresat Sfântului Scaun în 15 octombrie 1886, incriminând „tendențele ortodoxiste și separatiste ale clerului greco-catolic din Ungaria”⁴⁸, își ilustra afirmațiile și cu exemplul ierarhilor Vancea și Mihályi, acuzați de tipărirea șematismelor în limba română și de portul vestimentar specific Bisericii răsăritene, în ideea distingerii lor de „cei alți episcopi catolici”⁴⁹, argument în plus în opinia noastră, pentru a proba afirmarea identității greco-catolice din partea celor doi prelați.

⁴⁵ L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, p. 88.

⁴⁶ AERUL, fond.cit., *Protocolul ședinței consistoriale din 30 noiembrie 1876*, pach.doc. *Protochoale*, f.n., f. 1.

⁴⁷ L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, p. 93.

⁴⁸ *Aide Memoire*, în I. Dumitriu Snagov, *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne*, vol. II. 1866-1914, Roma, 1989, Annexes, pp. 583-586.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 586

Într-un climat de continuă suspiciune la adresa preoților și învățătorilor uniți, acuzați tot mai des de agitație în rândul poporului, Mihályi va începe opera de reorganizare a diecezei cu sprijinul canonicilor și protopopilor, descinzând el însuși, încă din primul an al păstoririi, în parohii pentru a cunoaște realitatea în mod nemijlocit. Începute în 1875 în părțile bănățene, vizitele canonice efectuate de episcop vor cuprinde până la finalul păstoririi 110 comunități bisericești din întreaga dieceză⁵⁰, în cadrul cărora va identifica aceleași probleme legate de administrarea defectuoasă a parohiilor, abateri de la disciplina bisericească, indiferentismul preoților și învățătorilor față de școală, generate cel mai adesea de o stare de imobilism, a cărei dizlocare se putea produce doar pe baza unei reglementări statutare, inexistentă până la acea dată.

Strategia imaginată de ierarh în vederea guvernării va cuprinde două etape. În prima, caracterizată prin stabilirea de sarcini concrete pe seama membrilor capitolului, instituirea de noi oficii diecezane și mărirea numărului de membri ai consistoriului și curiei episcopale, au fost înființate comisii compuse din canonici, abilitate să radiografeze absolut toate chestiunile legate de starea parohiilor, inclusiv a școlilor confesionale și s-a trecut la sistemul de tipărire a circularilor emise de consistoriu și a pastoralelor episcopale, realizat în paralel cu redactarea unui număr de 14 formulare tipizate, destinate parohilor pentru a facilita transmiterea anuală a informațiilor către ordinariat.

Organizarea și desfășurarea învățământului confesional, promovat prin biserică, a beneficiat de un interes aparte, generat de necesitatea emancipării prin educație a tinerei generații și implicit a națiunii, elemente care au stat, în coordonatele perioadei, la baza discursului întregii intelectualități laice și ecleziastice referitoare la acest subiect. Realitățile deloc încurajatoare, surprinse în acest domeniu, marcat de starea dezolantă și inexistența edificiilor școlare, a rechizitelor, manualelor și grădinilor de pomărit, la care se adaugă slaba pregătire a unui număr mare de dascăli, lipsiți în majoritatea cazurilor de examene de calificare, absentismul în privința frecventării școlilor și un total dezinteres din partea preoților și senatelor școlare implicate în structurarea procesului educațional, a determinat, în contextul unei legislații din ce în ce

⁵⁰ *Diecesa Lugojului*, p. 108.

mai restrictive, impunerea unor reglementări obligatorii în scopul reorganizării învățământului diecezan. Perioada în cuprinsul căreia, pentru înlăturarea gravelor disfuncționalități constatate, au fost elaborate la inițiativa episcopului și după modelul blăjan, regulamente de organizare școlară⁵¹, a luat sfârșit în 1879, an care marchează în dieceză începutul procesului de reformă.

Cu un debut, sub auspiciile funeste ale legii XVIII/1879, ce viza maghiarizarea învățământului elementar și generat în parte de apariția acestui act normativ, primul domeniu care va beneficia de o reglementară statutară în cadrul eparhiei bănățene va fi cel educațional, regulamentele din 1877, fiind considerate incomplete în raport cu noile prevederi.

Atitudinea fermă adoptată de Victor Mihályi, atât în cadrul audienței la împăratul Francisc Iosif, din luna aprilie 1879, în care l-a însoțit pe mitropolitul Vancea, pentru a solicita monarhului intervenția în vederea retragerii proiectului amintitei legi⁵², cât și alocuțiunea sa susținută în Casa Magnaților, cu ocazia dezbaterilor pe marginea ei, în care dezvăluia cu claritate și curaj intenția de maghiarizare a învățământului aflată la baza elaborării, sesizabilă încă din perioada anterioară, când în comune exclusiv românești din Dieceza de Lugoj au fost numiți învățători maghiari, la care adăuga și refuzul de a sprijini cu votul său un proiect de lege „nejust față de români și care e în contradicție cu dispozițiile legilor de până acum”⁵³, i-au atras admirația și simpatia studenților, a clerului și a credincioșilor indiferent de apartenența lor la confesiunea greco-catolică sau ortodoxă, sporindu-i prestigiul și popularitatea. Revenirea sa de la lucrările Dietei budapestane, pe data de 16 mai 1879, a generat la Lugoj o adevărată manifestație națională, semn al prețuirii care i-a fost acordată, desfășurată în mai multe zile, care a culminat pe 18 mai cu o serenadă corală susținută de Reuniunea de cântări și muzică din Lugoj, căreia i s-au alăturat două coruri țărănești din Belinț și Coștei, recitalul lor fiind încununat cu un discurs susținut de cunoscutul avocat și om politic bănățean Coriolan Brediceanu⁵⁴.

⁵¹ Pentru detalii privind măsurile impuse de Mihályi în această primă perioadă vezi: L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, pp. 83-94, 233-238.

⁵² L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, p. 230.

⁵³ „Familia”, XV, 1879, nr. 34, p. 230.

⁵⁴ L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, p. 231.

Apariția legii, cu tot protestul naționalităților nemaghiare, necesita mai mult ca oricând o reorganizare a învățământului confesional din dieceză, supus controlului sistematic din partea inspectorilor școlari regești, în vederea consolidării caracterului său național și a evitării, pe cât era posibil, a veșnicelor amenințări cu desființarea școlilor și suspendarea învățătorilor. Urmărind să limiteze ingerința autorităților în desfășurarea procesului educațional, Victor Mihályi a decis convocarea unei ședințe consistoriale lărgite cu participarea protopopilor, viceprotopopilor și asesorilor consistoriali, care a dobândit, conform procedurii de desfășurare, caracterul unui adevărat sinod eparhial, la finele căruia au fost adoptate *Statutele pentru regularea învățământului elementar în școlile Diecezei Lugoșului*. Maniera detaliată în care au fost concepute, prin includerea în cuprinsul lor a tuturor prevederilor legislative referitoare la învățământ sau care aveau tangență cu procesul educațional, independent de faptul că proveneau de la alte ministere decât Ministerul de Culte, a urmărit să alinieze preoții și învățătorii la un sistem riguros de organizare, inexistent până la acea dată, obligându-i în același timp să respecte actele normative în vigoare, ale căror prevederi li se făceau cunoscute pe această cale. Desăvârșirea sistematizării învățământului implica și o atenție sporită acordată dascălilor, încurajați să se perfecționeze și să-și apere interesele după modelul coreligionarilor lor ortodocși, prin intermediul reuniunilor învățătoresți. În perioada episcopului Mihályi au fost înzestrate cu statute și s-au înființat două asemenea reuniuni, corespunzătoare părților bănățene și ardelenale ale episcopiei, evidențiind interesul conducerii diecezane vis à vis de un domeniu considerat indispensabil pentru progresul educațional și cultural al națiunii⁵⁵.

Reglementarea sistemului de învățământ reprezenta doar un început al politicii promovate de episcopul Mihályi în opera de reformare și modernizare a eparhiei bănățene, care viza de fapt întreaga ei structură organizatorică, reclamând, în vederea realizării ei practice, desfășurarea unui sinod diecezan, întâiul în istoria episcopiei de la înființarea ei în anul 1853.

Problematika sinodului a dezvăluit calitățile diplomatice ale ierarhului, pentru care această primă întrunire a clerului din întreaga dieceză însemna

⁵⁵ Pentru detalii vezi *ibidem*, pp. 239-301.

confruntarea cu practici disciplinare, uzanțe, cutume și opinii diferite, care se cereau uniformizate. În plus, prezența în parohiile bănățene a unei preoțimi provenită în majoritate prin trecerea de la ortodoxie la greco-catolicism, pentru care unirea cu Biserica Romei se reducea doar la adoptarea celor patru puncte ale Conciliului de la Florența, impunea promovarea unei politici ecleziastice de natură să-i menajeze susceptibilitatea în această privință, situație în care Mihályi va opta doar pentru o reglementare de natură organizatorică și pastorală legată de exercitarea unitară a administrației bisericești, lăsând ca înnoirile de natură dogmatică și disciplinară pretinse de Roma să fie introduse treptat prin noile generații de preoți școliți în institute teologice latine.

Inexistența unei tradiții, legată de modul formal de organizare și desfășurare a unui sinod, i-a permis episcopului Mihályi să consacre în Dieceza bănățeană modelul latin, promovat în cadrul Conciliului Ecumenic Vatican I, preluat în Biserica Greco-Catolică Românească cu ocazia primului Conciliu provincial ținut la Blaj în 1872⁵⁶. Adoptarea formulei latine, fără a trezi resentimente, nu a însemnat neapărat o aliniere la disciplina Bisericii romane, cât mai ales o imitație a unui model menit să suplinească lacunele proprii în acest domeniu, înregistrate la nivelul cerințelor celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, în condițiile în care Biserica Română Unită până la Conciliul Vatican I, în afara tradiției sinodale, nu a beneficiat de un exemplu în această privință la care ar fi putut să se raporteze⁵⁷.

În vederea armonizării politicii ecleziastice diecezane cu prevederile decretelor conciliare adoptate în 1872, aflate în curs de dezbateri la Congregația de Propaganda Fide, pentru clarificare și aprobare, Victor Mihályi aducea la cunoștință acesteia, încă din primul an al guvernării, în 1875, intențiile sale de reorganizare a diecezei, solicitând remiterea lor cât mai grabnică⁵⁸. Amânată din considerentele amintite, până în anul 1882, promulgarea acestora s-a realizat în cadrul celui de al doilea conciliu provincial desfășurat la Blaj în luna mai. Îndeplinirea acestei formalități, condiție absolut necesară în opinia sa, de natură

⁵⁶ N. Bocșan, I. Cârja, *op.cit.*, pp. 271-273

⁵⁷ Pentru similitudinea modului de desfășurare a sinodului diecezei bănățene după modelul dual Vatican I – Conciliul provincial I, vezi L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, pp. 100-106.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 69.

să-i permită alinierea la un sistem constituțional deja consacrat, a determinat convocarea sinodului diecezei bănățene pe data de 12 noiembrie a aceluiași an. Pregătit cu minuțiozitate de către capitulari și episcop, redactorul personal al proiectului de statut, sinodul era chemat să răspundă unei necesități stringente de organizare, adaptată realităților specifice eparhiei. Subliniind intenția de realizare a unei structuri bisericești unitare, în mijlocul unui spațiu nu doar multiconfesional, ci și majoritar ortodox, în discursul inaugural al lucrărilor sinodale, conceput cu mult tact și prudență, Victor Mihályi făcea trimitere la vechile așezăminte ale Bisericii Greco-Catolice, stabilite în decretul conciliului blăjan, care, după cum se cunoaște, invoca în capitolul „Despre credința catolică” prevederile conciliului florentin, în temeiul căruia s-a realizat unirea religioasă⁵⁹.

Motivația generată de necesitatea înzestrării Diecezei cu „așezăminte sinodale pentru organizarea oficiilor eclesiastice” a exonerat episcopul de punerea în discuție a unor chestiuni dogmatice și disciplinare, așa cum s-a întâmplat în episcopia de Oradea, sinodul limitându-se doar la reglementări de natură organizatorică, destinate să asigure buna administrare a eparhiei. Intenția sa în această privință nu a exclus însă abordarea din partea clerului a unor mai vechi deziderate legate de participarea laicilor la sinoade în proporție de două treimi și dreptul de vot decisiv al preoțimii. Cu toată implicarea episcopului Mihályi, care a înaintat celui de al doilea conciliu provincial de la Blaj, desfășurat în mai 1882, memoriul intelectualității române din Deva privitor la reprezentarea sinodală a mirenilor, petiția nu și-a găsit rezolvarea, sinodul diecezei bănățene, în cadrul căruia problema a fost reluată, neputându-se pronunța asupra unei chestiuni de natură să aducă modificări decretelor conciliare adoptate în 1872 și aprobate de Sfântul Scaun⁶⁰ zece ani mai târziu. Edificatoare pentru poziția ierarhului este și atitudinea sa înregistrată în cadrul sinodului, al cărui regulament institua necesitatea votului majoritar al preoțimii în adoptarea deciziilor, prevedere de natură să genereze speranțe în legătură cu instituirea dreptului de vot decisiv și nu doar consultativ al clerului. Interpelarea în legătură cu acest subiect, adresată de vicarul foraneu al Hațegului, Beniamin Densușianu, redeschidea una dintre cele mai controversate

⁵⁹ N. Bocșan, I. Cârja, *op. cit.*, pp. 276-277.

⁶⁰ AERUL, fond.cit., *protocolul Comisiunii a III-a sinodale din 13 noiembrie 1882*, f.n., f. 2.

probleme în aprobarea decretelor conciliare din partea Curiei romane, care în fața eludării unei reglementări precise referitoare la natura votului, înlocuită doar cu prevederea dreptului episcopului de enunțare a deciziilor, devenite pe această cale obligatorii pentru întregul cler, a solicitat explicații consecutive mitropolitului Vancea referitoare la acest aspect. Pus în situația de acceptare a formulei latine, care prevedea votul decisiv al episcopului, după consultări cu episcopul Mihályi, ierarhul blăjean a menținut reglementarea ambiguă amintită mai sus, de natură să trezească în aceeași măsură atât nemulțumirea Congregației de Propaganda Fide, cât și a clerului greco-catolic, frustrat de lipsa dreptului decizional, reclamat în mod constant pe temeiul uzanței existente în Arhiepiscopie.

Fără a intra în detaliile delicate ale celor două chestiuni, pentru rezolvarea cărora a pledat indirect, în conținutul răspunsului la un chestionar despre starea diecezei, emis de Roma în anul 1881, în care evoca exemplul Bisericii greco-orientale, unde participarea laicilor la sinoade și dreptul lor de vot decisiv le permitea apărarea afacerilor ecleziastice⁶¹, episcopul s-a limitat doar la denegarea competenței sinodului în acest domeniu și a făcut trimitere din nou la decretul conciliar⁶², înțelegând că poziția Sfântului Scaun referitoare la aceste probleme a rămas neschimbată.

Cu excepția celor două intervenții, care au racordat dieceza bănățeană la problematica controverselor înregistrate la nivelul întregii Biserici greco-catolice românești, lucrările sinodale au fost centrate pe dezbaterile statutelor de organizare și a statutului privitor la reuniunile învățătoarești, cel din urmă neinvestit cu putere obligatorie, urmând să servească drept model viitoarelor reuniuni preconizate a fi înființate în perioada următoare.

Adoptate și investite cu putere obligatorie, în cadrul sesiunii solemne de închidere a primului sinod diecezan, *Statutele pentru organizarea oficiilor ecleziastice*, structurate în patru titluri, au stabilit competențele pe scară ierarhică în guvernarea și administrarea diecezei și au reglementat punctual dotarea clerului, începând de la guvernul diecezan și terminând cu crâsnicul. Fidel demersurilor inițiate de mitropolitul Vancea la conciliul ecumenic Vatican

⁶¹ AERUL, fond.cit., pach.doc. 1-300/1881, doc. 48, f. 1.

⁶² L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, pp. 104-105

I, a cărui intervenție în discuția asupra schemei *De Ecclesia Christi* propunea, conform tradițiilor Bisericii orientale, introducerea unui capitol aparte, care să precizeze puterea episcopilor în biserică, pe care îi cerea investiți, conform Sfintei Scripturi, cu tripla putere a magisteriului, ministeriului și guvernării⁶³, în preambulul statutelor diecezane ierarhul Mihályi își întemeia exercitarea misiunii apostolice pe cele trei prerogative, enunțate distinct, la care adăuga, în sensul aceluiași propunerii ale lui Vancea de păstrare a disciplinei grecești, și dreptul de judecată al episcopului asupra credincioșilor⁶⁴. Investit cu putere deplină în guvernarea diecezei, păstoria episcopului era condiționată de ajutorul întregului cler și „credinciosului popor...în sensul legislației bisericești”⁶⁵. Recursul la popor, precizat în partea introductivă a statutelor, chiar dacă apare limitat de trimiterea la legislația bisericească, era menit să puncteze deschiderea episcopului spre laic, chemat pe această cale să participe la conducerea eparhiei.

Evitarea unor referiri de esență la doctrina Bisericii Catolice, înserate doar o singură dată în text cu ocazia precizării statutului protopopului, de la care se cere înainte de toate „credință catolică necondiționată”⁶⁶, la care se adăugau, în completarea decretelor conciliare privitoare la atribuțiile episcopului, și alte obligații instituite în sarcina acestuia, au fost de natură să-i atragă încrederea clerului diecezan și să-i consolideze poziția în episcopie.

Lucrările sinodale nu s-au limitat doar la organizarea diecezei pe baza unui sistem unitar. Conform recomandărilor impuse de Congregația de Propaganda Fide, care constata, cu prilejul aprobării decretelor conciliare, lipsa unei reglementări normative privitoare la canonici, cel de al doilea conciliu provincial din 1882 a supus discuției și a aprobat Constituția capitlului mitropolitan, destinată să servească drept model episcopiilor sufragane. În temeiul acesteia, capitularii diecezei bănățene au fost chemați să-și întocmească statute proprii, necesar a fi aprobate de către ierarhul Mihályi.

⁶³ N. Bocșan, I. Cârja, *op. cit.*, pp. 169-177

⁶⁴ *Statute pentru organizarea oficiilor ecclesiastice ale Diecezei Românesce Unite a Lugosiului, Circulara nr. 1805/1882*, p. 41.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 46.

Redactarea lor a scos la iveală prima divergență intervenită între episcop și canonici. Recomandările sale privitoare la includerea în cuprinsul statutului a problemelor specifice eparhiei, ca și cerințele formulate în privința detalierii atribuțiilor ce le revin în domeniul administrării fondurilor, fundațiilor și arhivei, au constituit motive de natură să trezească nemulțumiri și reacții.

Se contura de fapt un conflict între două generații, capitularii lugojeni aparținând în majoritate acelei pleiade de clerici formați în jurul mitropolitului Alexandru Sterca Suluțiu, ostili tendințelor latinizante impuse de Sfântul Scaun în urma celor două concilii blăjene din 1872 și 1882 și incapabili să înțeleagă necesitatea noului spirit de disciplină pe care Mihályi dorea să-l instaleze, fără intenția lezării sensibilității lor, pe linia menținerii vechilor tradiții. Prevalându-se de cele prevăzute în actele conciliului din 1882, care le conferea dreptul exclusiv al elaborării statutului, capitularii au refuzat orice ingerință a episcopului în problemele de fond, limitându-și reglementările doar la prevederile dreptului canonic și consuetudinea legală. În aceste condiții, pornind de la un precedent înregistrat în dieceză în perioada episcopului Ioan Olteanu și pentru a preîntâmpina anumite consecințe negative de ordin pecuniar în administrarea acesteia în perioada sedisvacanței episcopale, Mihályi s-a văzut nevoit să emită pentru viitor o instrucțiune specială adresată canonicilor, care viza procedura de urmat în această situație. Respectând voința capitularilor, episcopul a aprobat în final *Statutele organice* pentru capitlul bisericii catedrale greco-catolice din Lugoj, care au fost enunțate în cadrul primului sinod diecezan și au fost publicate ca anexe la Statutele de organizare ale eparhiei bănățene pentru a fi aduse la cunoștință clerului. Cu toate că, la nivelul Congregației de Propaganda Fide au fost respinse în bloc toate statutele înaintate de episcopiile sufragane și s-a cerut reformularea lor după o nouă constituție capitulară, ce urma a fi redactată la Blaj, în Episcopia de Lugoj ele au rămas în vigoare pe toată perioada păstoririi ierarhului Mihályi⁶⁷, sugerând astfel o acceptare tacită din partea sa.

○ chestiune care necesita la rândul său o reglementare specială, în condițiile în care Episcopia de Lugoj era cotate ca cea mai săracă dintre toate

⁶⁷ Pentru detalii referitoare la relațiile dintre capitulari și episcopul Mihályi în problema redactării Statutelor, vezi: L. Wallner Bărbulescu, *op.cit.* pp. 123-132.

instituțiile românești similare, era administrarea fondurilor și fundațiilor diecezane, ca singure resurse financiare existente, în lipsa proprietăților imobiliare. În vederea realizării unei structuri unitare și în acest domeniu, Mihályi a convocat în anul 1883 al doilea sinod. Structurat ca formă de organizare după modelul celui anterior, sinodul a dezvăluit intenția episcopului de racordare treptată a clerului la eclesiologia latină, evidențiată în pastorală sa despre indiferentismul religios, prezentat ca una dintre erorile lumii moderne⁶⁸, în spiritul enciclicei *Syllabus*, enunțată de papa Pius al IX-lea în 1864, reiterat în constituția dogmatică *Dei Filius*⁶⁹.

Finalizate cu adoptarea *Statutelor* pentru administrarea fundațiilor pie și a fondurilor diecezane, lucrările sinodale au constituit un prilej de cunoaștere și discuții referitoare la unele probleme de interes major pentru parohii și administrarea fondurilor bisericești și au scos din nou la iveală spiritul de inițiativă al episcopului. Preocuparea sa prioritară și constantă vis à vis de modernizarea sistemului educațional, în condițiile în care autoritățile guvernamentale au refuzat să dea curs demersurilor sale privitoare la înființarea la Lugoj a unui Institut teologic, s-a concretizat în propunerea acceptată de participanți, privitoare la constituirea unui fond pentru edificarea unui internat diecezan, ale cărei baze au fost puse personal de episcop prin cedarea poliței de asigurare a vieții în valoare de 10.500 coroane, clerul consimțind să participe la creșterea lui cu 1% pe an din retribuția preoțească. În vederea unei corecte administrări a tuturor fondurilor diecezane, Mihályi a numit în sinod o comisie mixtă, formată din clerici și avocați, pentru revizuirea anuală a bilanțurilor și a luat asupra sa sarcina trecerii în proprietatea greco-catolicilor din Banat a sesiunilor parohiale transferate de la ortodocși, prin dispoziția autorităților administrative, în perioada inițială de constituire a parohiilor, revendicate în instanță de episcopiile din zonă⁷⁰.

O chestiune, căreia, episcopul lipsit de competență în această privință, nu i-a găsit nici de această dată rezolvarea, s-a referit la încercarea clerului de

⁶⁸ AERUL, fond. cit., *Protocolul sesiunii prime publice ținută în 30 octombrie/11 noiembrie 1883*, pach. doc. 1701-2000, f. n., fo 1.

⁶⁹ N. Bocșan, I. Cârja, *op. cit.*, p. 264.

⁷⁰ L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, pp. 108, 110.

a readuce în discuție cerințele anterioare privitoare la acordarea în sinoadele diecezane și provinciale a dreptului de vot decisiv, în primul caz pe seama întregii preoțimi, iar în cel de al doilea doar pe seama prepozițiilor capitulari și vicarilor foranei. Două moțiuni, bine argumentate înaintate sinodului, nu și-au găsit locul în dezbateri, Mihályi fiind decis să respecte prevederile decretelor concilare⁷¹ și să evite o eventuală polemică pe această temă.

Prin cele două sinoade diecezane, ierarhul a reușit să realizeze o structură unitară a diecezei, preocupările sale ulterioare centrându-se pe armonizarea prevederilor statutare cu realitățile din Eparhie. Conștient de faptul că actele normative adoptate reprezintă doar un început al politicii de reforme preconizată, demersurile episcopului Mihályi s-au axat în primul rând pe schimbarea mentalității tradiționale legată de rolul școlii și al bisericii. În această idee a facilitat accesul unui număr de 231 de elevi în gimnaziile greco-catolice, catolice, reformate și ortodoxe⁷², susținuți prin stipendii din fondul rudolfian, constituit în perioada episcopului Alexandru Dobra și dezvoltat în timpul său și a lărgit aria de trimitere a tinerilor la studii, în institutele teologice străine din Roma, Viena, Budapesta, Esztergom și Ungvar, vizând prin această măsură lărgirea orizontului lor spiritual prin racordarea la valorile civilizației europene⁷³. În timpul păstoririi sale, în amintitele centre, cărora li se adaugă seminariile de la Blaj, Alba Iulia și Timișoara, au fost trimiși să urmeze teologia 114 tineri⁷⁴, majoritatea absolvenți de studii sistematice și un număr de 5 au obținut titlul de doctor, neînregistrat până la acea dată în dieceză. Au crescut exigențele și față de teologii moraliști, susținuți la studii de către comunitate, sub condiția impusă de Ordinariat de a fi absolvit cel puțin patru clase gimnaziale sau să fi urmat anterior preparandia⁷⁵.

Dezideratul episcopului Mihályi de emancipare a noi generații, menită să sporească categoria elitelor intelectuale de care societatea transilvană și bănățeană românească avea atâta nevoie, nu s-a limitat doar la demersurile

⁷¹ AERUL, fond. cit., doc. nr. 1761, 1762/1883.

⁷² L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, Anexa 14.

⁷³ *Ibidem*, p. 198.

⁷⁴ *Ibidem*, Anexa 15.

⁷⁵ *Ibidem*, pp. 198-204.

continue pe lângă Ministerul de Culte în vederea acordării bursei de studii, adeseori tinerii seminariști din preparandii sau institute teologice au fost susținuți din fondurile diecezane sau din cele personale, ierarhul încurajând orice inițiativă venită din partea lor, care viza dorința de cunoaștere și informare, independent de faptul că solicitările veneau din alte dieceze decât cea bănățeană.

În guvernarea eparhiei, politica sa de reformare a clerului, prin facilitarea accesului spre centrele de cultură din Europa, nu a fost întotdeauna înțeleasă. Mentalitatea tradițională, ce conferea parohului doar rolul de păstor sufletesc, chemat să stea departe de cultură și civilizație, însemna de fapt manifestarea instinctului de conservare al unui cler care se simțea în pericol, apărându-și în numele vechii credințe și a uzanțelor bisericești, propriile poziții în fața noii generații menită să îi ia locul. Concepția conservatoare potrivit căreia „credința nu are lipsă de cultură, pentru că credința e perfecțiunea”, și „nu clerul este cel menit a civiliza lumea”, dezvăluia incapacitatea și refuzul de adaptare și raliere a preoțimii de la mijlocul secolului al XIX-lea la valorile lumii moderne și motiva condamnarea celor crescuți în „școlile străine cu idei seculare, cu pretențiuni mari, cu capul plin de dificultăți acatolice”⁷⁶, trădând nostalgia după societatea rurală tradițională în rândul careia se simțea încadrată spiritual.

În fața acestui conflict, înregistrat la nivelul întregii Biserici Greco-Catolice Românești, amplificat în dieceza bănățeană de existența unei preoțimi trecută de la ortodoxie la greco-catolicism și prezența în majoritate a unui cler cu o instrucție sumară, apreciat ca lipsit de „posibilități intelectuale”⁷⁷, marele merit al episcopului Mihályi rezidă în faptul de a fi știut să mențină echilibrul între vechea și noua generație de preoți, tinerii absolvenți de studii sistematice, în lipsa unor parohii vacante, fiind numiți în cancelaria diecezană sau ca învățători, pentru a evita lezarea parohilor fără studii corespunzătoare, dar cu ani îndelungați de păstorie, a cărui înlocuire s-a produs treptat ca urmare a decesului, pensionării sau transferării. Raportat la numărul celor 30 de preoți cu studii sistematice, existenți

⁷⁶ AERUL, fond. cit., pach.doc. 1201-1400/1884, doc. nr. 1322/1884, f. 2.

⁷⁷ L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, p. 68.

în cele 153 parohii din eparhie în anul 1875⁷⁸, la finele păstoririi cifra lor s-a dublat, demonstrând cu prisosință eforturile înnoitoare ale ierarhului în această direcție. Din rațiuni generate de menținerea și extinderea greco-catolicismului în părțile bănățene ale diecezei și în protopopiatele predominant ortodoxe, Hunedoara, Bobâlna și Cugir din Ardeal, Mihályi a practicat o politică abilă de promovare a preoților, în sensul numirii în aceste părți a teologilor cu studii sistematice, unul dintre criterii fiind și cel al salarizării lor corespunzătoare⁷⁹, factor de cointerese în păstoria cu diligență a comunităților bisericești.

Spiritul său organizatoric și implicarea personală pot fi surprinse în toate domeniile de administrare ale eparhiei, ca rezultat al vizitelor canonice întreprinse în comunitățile bisericești și a abilitării canonicilor de a urmări la fața locului realizarea prevederilor cuprinse în statute și a dispozițiilor emenate din partea consistoriului diecezan. A reușit să impună un spirit de disciplină în privința evidenței averilor imobile din parohii, în sensul înscrierii lor în Cartea funciară, prin intermediul unei comisii special constituită în acest scop, profitând de acțiunea declanșată de stat privitoare la introducerea noilor foi cadastrale și cărți funciare în Ardeal și a susținut mărirea și constituirea de fonduri bănești parohiale și școlare, ale căror baze le-a pus personal, în foarte multe cazuri prin donații cuprinse între 20 și 50 florini, instituind un control riguros asupra modului de administrare a veniturilor și cheltuielilor efectuate.

În spațiul banatic, unde prezența capelelor, în imobile închiriate, adeseori improprii, menite să servească drept lăcașuri de cult nu mai corespundea aspirațiilor de reprezentare a comunității, care opta pentru instituția simbol al credinței exprimată de biserică, la cererea credincioșilor și pentru a stopa procesul alarmant de revenire a populației la ortodoxie din acest motiv, a mijlocit, prin audiențe la Ministerul de Culte, obținerea de fonduri pentru edificarea de biserici în parohiile cu un număr mare de enoriași.

Fidel convingerilor sale legate de necesitatea emancipării învățământului confesional, dependent de susținerea materială a comunității și prezența dascălilor bine pregătiți, în lipsa cărora locuitorii înstăriți optau pentru școlile

⁷⁸ *Ibidem.*

⁷⁹ *Ibidem, op. cit.*, pp. 209-210.

de stat, episcopul Mihályi s-a confruntat și în această privință cu vechea mentalitate prezentă în mijlocul unei lumi aflată în ignoranță și sărăcie, pentru care în cele mai multe cazuri școala era lipsită de semnificație și nu apărea ca absolut necesară. Strategia impusă de ierarh în vederea revigorării sistemului educațional a vizat implicarea întregii ierarhii bisericești. Presiunea continuă exercitată asupra protopopilor și preoților în vederea îndeplinirii atribuțiilor conferite prin statutele școlare, existența la nivelul diecezei a unei comisii abilitate să se ocupe exclusiv de problemele învățământului, ca și numirea din rândul canonicilor a unui inspector diecezan competent, cu atribuții de supraveghere și control în parohii, au determinat treptat înregistrarea unui reviriment în domeniu, amplificat și de prezența tot mai numeroasă a dascălilor calificați, evidențiat prin creșterea gradului de frecvență în școli, construirea și renovarea unui număr mare de edificii și sporirea avuției lor materiale.

Pentru a surmonta dificultățile înregistrate în procesul formare al dascălilor, în lipsa tinerilor doritori să urmeze preparandii, susținuți cu burse pe seama diecezei, datorită instituirii obligației de a fi numiți în școlile confesionale din eparhie după absolvirea lor, în condițiile în care salarizarea era cu mult inferioară celei practicate în școlile de stat, Mihályi a admis în cadrul consistoriului derogările de la regula admiterii la studiul preparandial, care instituia necesitatea absolvirii a patru clase gimnaziale sau civile și vârsta minimă de 15 ani. În acest sens a trimis la studii și tinerii cu o singură clasă gimnazială sau civilă, ori absolvenții proveniți din școli normale sau civile, sub condiția supunerii lor unui examen de testare a cunoștințelor. A intervenit personal emițând o adresă către toți protopopii pentru îndrumarea unor tineri sau recomandarea lor în vederea trimiterii la studii, inițiativa sa având ca rezultat, în anul 1880, o creștere a numărului de solicitanți peste locurile admise, fapt care a necesitat instituirea a două burse suplimentare, dintre care una a fost suportată din fondurile proprii⁸⁰.

Sprijinirea prin toate mijloacele a procesului educațional a presupus numeroase intervenții pe lângă puterea politică, în cadrul cărora episcopul a cerut temperarea zelului inspectorilor școlari regești și s-a pronunțat împotriva

⁸⁰ *Ibidem*, pp. 274-275, 278-279

tendențelor de alterare a sistemului educațional prin impunerea limbii maghiare și a ingerințelor de natură să lezeze autonomia Bisericii în procesul de guvernare al învățământului. Atitudinea sa demnă și marcată de un profund spirit identitar, într-un moment în care se punea problema accederii sale la scaunul mitropolitan, după decesul ierarhului Vancea, de natură să-i reducă șansele la numire, dezvăluia faptul că Mihályi era decis să nu facă nici un fel de compromisuri legate de convingerile sale naționale, o linie de demarcație între biserică și naționalitate fiind greu de stabilit. Conferința ministerială convocată la Budapesta, pe data de 10 mai 1894, de șeful guvernului Alexandru Wekerle, la care au fost invitați să participe ierarhii ambelor confesiuni românești, în scopul atenționării lor cu privire la comportamentul clerului și învățătorilor, acuzați că agită poporul în cadrul manifestărilor generate de vestea împrăștiată a conducătorilor memorandiști și cărora li s-a cerut să contribuie la liniștirea spiritelor, a constituit un prilej de a dezvălui în fața demnitarilor maghiari prezenți (Alexandru Wekerle, Albin Csáky – ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Iuliu Andrásy – secretar de stat la Interne și Ludovic Jekelfalussy – șeful poliției de stat), în consens cu mitropolitul ortodox Miron Romanul și cu ceilalți episcopi, cauzele acestor mișcări, ca și imposibilitatea ierarhilor de a contribui la pacificarea populației. În alocuțiunea sa, Mihályi și-a susținut afirmațiile, pe care le-a argumentat cu emanciparea în plan politic a conducătorilor mișcării naționale și a clerului de sub tutela arhierilor și le-a exemplificat cu excluderea participării ierarhilor de la conferințele Comitetului Național, cu dreptul de opțiune politică al preoților și învățătorilor în calitate de cetățeni ai statului, de natură să limiteze sfera de influență a prelaților, redusă doar la problemele de natură ecleziastică și la învățământul confesional. Transformând acușările aduse în acuzații, a transferat răspunderea lipsei de autoritate a ierarhilor, pe seama puterii, căreia i-a imputat discreditarea lor prin restrângerea continuă a ariei de jurisdicție, inclusiv în domeniul eclezistic și a competenței ordinariatelor, începând cu sistemul educațional și terminând cu salarizarea preoților. Promovarea unei asemenea politici apărea în opinia sa inoportună „spre a adauge și a întări în cler și în învățători reverință față de autoritatea sacră a episcopilor, cât aceia moralmente să fie constrânși a se pleca

acelei autorități și în acele lucruri cari petrec sfera jurisdicțiunii ecleziastice”⁸¹. Discursul său, profund marcat de conotații naționale, nu a însemnat doar susținerea dreptului de autonomie al bisericii, prin el episcopul a încercat să justifice și caracterul întemeiat al revendicărilor susținute în Memorandum, ale căror cauze le-a identificat în nerezolvarea lor de-a lungul timpului, începând cu *Supplex Libellus Valachorum* și terminând cu revoluția din 1848, în urma căreia au fost distruse sute de sate și sute de preoți au fost spânzurați și împușcați⁸².

În același context, Victor Mihályi a urmărit să lărgescă cadrul de participare la conferință prin prezența mirenilor și a deplâns faptul că nu au fost chemați și conducătorii politici ai românilor sau deputații dietali, al căror concurs la liniștirea populației îl considera indispensabil. Ierarhul lăsa să se înțeleagă că Memorandumul reprezenta o cauză a întregii națiuni române și sugera că acceptarea revendicărilor prezente în cuprinsul său ar fi putut evita mișcările pentru a căror pacificare se reclama acum concursul ierarhilor bisericești⁸³.

Pentru a justifica atitudinea preoțimii, el s-a referit și la nemulțumirile acesteia, generate de salarizarea necorespunzătoare⁸⁴, a cărei ameliorare a urmărit-o pe toată perioada guvernării, în special pentru părțile transilvănene din dieceza bănațeană. După refuzul soluționării favorabile a primului proiect inițiat în anul 1875, din partea Ministerului de Culte, chestiunea a fost reluată, prin integrarea ei de această dată în problematica generală referitoare la sistematizarea retribuției clerului, ridicată la nivelul întregii Biserici maghiare de rit latin. Însărcinarea episcopatului maghiar cu atribuții în această privință de către Ministerul de Culte, a însemnat încă de la început o nouă încercare de înglobare a Bisericii Greco-Catolice românești în proiectul Autonomiei Catolice, prin invitarea prelaților români să participe la lucrările conferinței acestuia, convocată la Budapesta în luna aprilie a anului 1885, în scopul găsirii unor soluții privind ajutorarea preoților care nu beneficiau de congruă sau de ajutor stabil și nu se puteau susține doar din veniturile realizate

⁸¹ *Ziarul*, p. 63.

⁸² *Ibidem*, p. 65.

⁸³ *Ibidem*, pp. 64-65.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 61.

în parohii. Prezent la lucrări, Mihályi a aflat că reglementarea congruei pe seama clerului greco-catolic era condiționată de restrângerea parohiilor, datorită discrepanțelor constatate între numărul lor și cel al credincioșilor. Un asemenea punct de vedere, care în dieceza de Lugoj ar fi periclitat existența unirii în protopopiatele transilvane din Hălmaj, Hunedoara, Cugir și Bobâlna, nu a putut fi acceptat, episcopul cerând renunțarea la această clauză. Lipsită de finalitate, conferința a amânat luarea unei decizii pentru o dată ulterioară, episcopii urmând să-și precizeze poziția pe baza unui raport cu propuneri venit din partea consilierului ministerial Boncz Francisc, concluziile lor în această privință urmând a fi discutate într-o nouă întrunire convocată pentru data de 25-26 aprilie 1888. Ierarhul Mihályi a relevat și de această dată că cerințele impuse pe seama eparhiei sale nu pot fi îndeplinite și în anul următor a încercat să rezolve personal problema în cadrul unei audiențe la ministrul președinte Tisza Kálmán, care i-a adus la cunoștință faptul că se așteaptă un proiect de reglementare a congruei din partea episcopatului maghiar în vederea supunerii lui spre aprobare împăratului. Punctele de vedere diferite vis à vis de găsirea fondurilor bănești din care să poată fi suportată mărirea retribuțiilor, înregistrate la nivelul prelaților participanți la conferință, a determinat din nou tergiversarea chestiunii, reluată în cadrul conferințelor episcopatului de rit latin și greco-catolic din anii 1892, 1893 și 1894⁸⁵.

Încercarea de repunere în discuție a proiectului Autonomiei Catolice, în anul 1890, a generat în perioada următoare ideea de asociere a dezbaterilor legate de sistematizarea retribuției preoțești cu cele privitoare la obținerea dreptului de autonomie, fapt de natură să producă o distanțare a episcopatului românesc de un asemenea mod de abordare a problemei, care a solicitat separarea lor pe motivul reiterat al autonomiei proprii a Bisericii Române Unite. Convocat la conferința din 15-16 decembrie 1892, Mihályi s-a opus rezolvării în comun a celor două chestiuni⁸⁶, ce ar fi presupus acceptarea tacită a înglobării Bisericii Greco-Catolice în proiectul Autonomiei Catolice maghiare și a încercat din nou să găsească soluții în vederea creșterii retribuțiilor preoțești în dieceza sa

⁸⁵ L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, pp. 215-217.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 60.

pe calea audienței la noul Ministru de Culte, Albin Csáky, căruia i-a relatat situația grea a clerului din comitatul Hunedoarei cu venituri ce nu se ridică nici la 100 fl. pe an. Practicând în discuții o politică de învăluire, ministrul și-a exprimat părerea de rău că nu s-a ajuns la un rezultat concret în cadrul conferinței din 1888 și a căutat să-și precizeze bunăvoința în soluționarea chestiunii, dezvăluindu-i episcopului propunerea pe care a făcut-o personal împăratului de a se lăsa beneficiile mari vacante, pentru ca sumele provenite din veniturile intercalare să poată fi folosite pentru întregirea congruei preoțești. Părerea exprimată a fost agreată de monarh sub condiția prezentării ei din partea corului episcopesc, lucru ce nu s-a întâmplat, cunoscut fiind faptul că prelații diecezelor bine situate material nu erau dispuși să cedeze o parte din venituri pe seama celor mai slab dotate. Sesizând că se încearcă un transfer al responsabilității pe seama ierarhilor bisericești, Mihályi a adresat ministrului o rugămintă personală în vederea îmbunătățirii situației clerului din eparhia sa, sugerându-i conferirea unei abații ori prepozituri vacante, după exemplul episcopiei de Gherla sau Muncaci, cu obligația ca din venituri să subvenționeze preoțimea⁸⁷. Aproape ignorată, sugestia episcopului nu a beneficiat de un răspuns pozitiv, obligându-l în această situație, nu întâmplător, să participe la conferința episcopatului de rit latin și grec din anul 1893, în cadrul căreia, desconsiderându-se în totalitate cerințele anterioare ale prelaților români privitoare la disocierea discutării Autonomiei Catolice de problema congruei, se urmărea integrarea lor în acest concept, promovându-se un adevărat șantaj la adresa Bisericii Greco-Catolice românești, în ideea acceptării lui din rațiuni dictate de necesitatea supraviețuirii, cum avea să remarce 19 ani mai târziu nunțul vienez Raffaele Scapinelli⁸⁸, demonstrând astfel rezistența în timp a episcopatului românesc, dar și nerezolvarea proiectului autonomiei.

Cu toate că era încurajat din partea autorităților guvernamentale, decise să folosească biserica în vederea realizării conceptului de stat unitar

⁸⁷ Ziarul, pp. 2-4.

⁸⁸ Nicolae Bocșan, Ion Cârja, *Il metropolita Mihályi de Apșa e i rapporti tra la Chiesa Greco-Cattolica romana din Transilvania e l'“Autonomia Cattolica” ungherese*, în Ion Cârja (coord.), *I Romeni e la Santa Sede. Miscellanea di studi di storia ecclesiastica*, București-Roma, 2004, p. 169.

maghiar, proiectul reprezenta o aberație în cadrul unui stat centralizat, puterea neînțelegând nici un moment să renunțe la administrarea Fondului Religionar, revendicat de episcopatul maghiar, ci dimpotrivă intenționa să instituie, conform afirmațiilor făcute de ministrul de culte, contele Albin Csáky, controlul asupra averilor ecleziastice și să decidă singură subvenționarea clerului lipsit de mijloace materiale. În confruntarea cu timpul se poate prezuma că statul s-a folosit de Biserica latină maghiară în scopuri politice, fără a avea o strategie clară asupra modului de realizare a statutului de autonomie, privit cu neîncredere și suspiciune și de o parte a oamenilor politici maghiari, fără a mai vorbi de dilemele împăratului vis à vis de această chestiune sau de poziția Sfântului Scaun⁸⁹.

Privit strict din punctul de vedere al poziției Bisericii catolice maghiare, statutul de autonomie, lipsit de precedent în Biserica latină, urmărea de fapt emanciparea ei de sub tutela Statului, în condițiile în care ingerințele acestuia în domeniul învățământului confesional, indiferent de confesiune și politica de laicizare tot mai accentuată a societății, prin adoptarea legilor privitoare la libertatea religioasă, matricolele și căsătoriile civile, divorțurile, reprezentau mari prejudicii aduse Bisericii. Aflată în pericol de a pierde prin secularizare, preconizată în unele cercuri de putere, uriașele averi pe care le avea în proprietate, o asemenea perspectivă a fost de natură să alerteze și Curia Romană, care se va implica ea însăși în vederea rezolvării chestiunii legate de mărirea retribuțiilor preoțești, pentru a evita intervenția autorităților guvernamentale. În acest sens, prin intermediul rescriptelor secretarului de stat al Sfântului Scaun, cardinalul Mariano Rampolla, din anii 1895 și 1896, se aducea la cunoștință episcopilor din Ungaria dorința Papei Leon al XIII-lea ca aceștia să contribuie din beneficiile lor la suplimentarea celor provenite din Fondul religios sau de la stat⁹⁰ pentru ajutorarea parohilor lipsiți de posibilități decente de existență.

În calitate de episcop de Lugoj, Mihályi a mai abordat acest subiect în cadrul întâlnirii prelaților români cu primul ministru Wekerle, din data de 10 mai 1894, când a atras atenția asupra micșorării subsidiului erarial

⁸⁹ Vezi în acest sens I. Cârja, *Biserică și societate în Transilvania ...*, pp. 218-222.

⁹⁰ *Ziarul*, pp. 148-149.

acordat clerului transilvănean⁹¹, care în dieceza de Lugoj a însemnat o scădere a acestuia, începând din anul 1888, de la 4.000 florini la 3.340 florini⁹², făcând astfel imposibilă respectarea dispozițiilor statutare care prevedeau un minim congrual de 300 florini. Departe de a fi rezolvată, cu toate intervențiile ulterioare pe care le va face, de această dată în calitate sa de mitropolit, problema se va complica și mai mult prin decizia Consiliului ministerial din 22 mai 1895, care prevedea sistarea subsidiului erarial și obligarea episcopilor de a înainta lista clerului care beneficia de ajutoare bănești Ministrului de Culte, considerat singurul competent să se pronunțe, în funcție de atitudinea preotului față de statul maghiar, dacă primește sau nu subsidium⁹³, măsură de natură să lezeze din nou autonomia celor două Biserici românești.

În perioada celor douăzeci de ani de păstorie, Mihályi a întreținut o strânsă legătură cu Sfântul Scaun prin intermediul corespondenței curente, a rapoartelor privitoare la starea diecezei (*Relationes ad limina*), obligatoriu a fi înaintate din patru în patru ani și a vizitelor „ad limina apostolorum”, folosind orice ocazie pentru a aduce la cunoștință Curiei Romane dificultățile întâmpinate în guvernarea eparhiei, de natură să-i îngreuneze misiunea de propagare a credinței catolice. Relatările sale, nuanțate politic, surprind atitudinea marcată de șovinism a guvernanților maghiari față de români, amplificată în perioada ulterioară dualismului și relevă politica de obstrucționare repetată promovată de putere vis à vis de Biserica Greco-Catolică. Personalizate în cadrul diecezei bănățene cu refuzul Ministerului de Culte de a pune în aplicare prevederile stipulate în protocolul Conferinței ministeriale din 18 noiembrie 1850 și Bula pontificală de constituire a episcopiei, în sensul achiziționării unui imobil cu destinația de reședință, informările ierarhului dezvăluie indisponibilitatea manifestată de acesta în privința susținerii materiale a parohiilor românești transilvane din Fondul religiosar ungaric, nerespectarea de către guvern a Legii naționalităților din 1868, excluderea greco-catolicilor de la ocuparea funcțiilor publice și nu în ultimul rând tendința factorilor politici de a desființa școlile confesionale românești prin sistarea ajutoarelor acordate pentru

⁹¹ *Ibidem*, p. 61.

⁹² L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, p. 219.

⁹³ *Ziarul*, p. 141.

salarizarea învățătorilor, în vederea înlocuirii lor cu instituții similare de stat sau comunale⁹⁴. Rapoartele înaintate Nunțiatunii apostolice, chestionarele repetate prin care se cerea ierarhilor români să-și prezinte în detaliu diecezele și evoluția numărului de credincioși au fost de natură să trezească nemulțumirea episcopului Mihályi, silit să constate că relațiile cu Sfântul Scaun se desfășurau doar într-un singur sens, fără ca acesta să dea curs solicitărilor continue, de intervenție pe lângă factorii de putere în vederea obligării lor să pună în aplicare prevederile legislative existente.

Lipsit de un ajutor real din partea mediilor pontificale, redus doar la sfaturi adresate episcopului de a persuadea guvernul în vederea sprijinirii diecezei, Mihályi a suplinat aceste neajunsuri promovând o strategie de guvernare axată pe întronarea unui spirit de disciplină în administrarea cu diligență a averilor parohiale și creșterea averii materiale și a impulsiei credincioșii, cu ajutorul protopopilor și a unei părți a preoțimii, în activitatea de susținere a școlii confesionale, prin relevarea pericolului de alterare a caracterului ei național, ca rezultat al politicii promovate de guvern. În paralel, în calitatea sa de membru al Casei Magnaților și folosindu-se de relațiile personale, a încercat și în parte a reușit să rezolve o serie de probleme legate de sistematizarea salariilor preoțești în cadrul parohiilor înființate în timpul său, obținerea de fonduri de la Ministerul de Culte sau ajutoare majestatică în vederea edificării sau reparării de biserici și școli, implicarea reală a patronatelor în susținerea parohiilor, consecințele politicii sale evidențiindu-se în creșterea numărului de enoriași și stabilitatea credinței prin stoparea procesului de revenire a populației la ortodoxie, care va depăși treptat faza de oportunism, ca factor inițial determinant de trecere la această confesiune în favoarea asumării ei.

Numirea episcopului Mihályi în dieceza de Lugoj nu a însemnat și încetarea legăturilor cu mitropolitul Ioan Vancea, care au rămas la fel de apropiate, înaltul prelat solicitându-i opinia în toate chestiunile majore legate de poziția pe care intenționa să o adopte în raporturile cu puterea politică și Scaunul Apostolic. În cele mai multe cazuri sfaturile pertinente ale ierarhului lugojean, menite să apere valorile Bisericii răsăritene, au fost decisive în

⁹⁴ L. Wallner Bărbulescu, *op.cit.*, pp. 67-73.

stabilirea conduitei mitropolitului, acuzat adeseori de tendințe latinizante și obediență față de Curia romană, nu doar de laicat, ci în aceeași măsură și de o parte a clerului blăjean, puternic ancorat în ideea de respectare a vechilor tradiții dogmatice și disciplinare. Remiterea decretelor primului conciliu provincial aprobate de Sfântul Scaun în anul 1881, a fost însoțită de un număr de 16 recomandări adresate mitropolitului Vancea de către Congregația de Propaganda Fide, pe ultimul loc figurând renunțarea la Pravilă. Intenția sa de a supune în discuțiile celui de al doilea conciliu provincial, din 1882, acest punct, a fost împiedecată de Victor Mihályi, care, în urma consultării cu membrii capitlului lugojean, a considerat inoportună abordarea respectivului subiect, în condițiile în care agenda de lucru a sinodului destinat în primul rând să promulge decretul, prevedea clar caracterul lor de cod al legilor bisericești⁹⁵. Intervenția episcopului de Lugoj, generată de cunoașterea atașamentului profund al unei părți a clerului față de Pravilă, urmărea să evite abordarea acestei chestiuni de natură să suscite controverse, mai ales că avea cunoștința de faptul că în sinod se vor face din nou presiuni pe linia revenirii la vechile sinoade cu participarea mirenilor, el însuși prezentând memoriul redactat în acest sens de reprezentanții conferinței intelectualității române din Deva⁹⁶.

Un punct de vedere asemănător va fi susținut și cu ocazia primei vizite, din anul 1886, a întregului episcopat românesc „ad limina Apostolorum”, sugerată de prefectul Congregației de Propaganda Fide, Ioan Simeoni, mitropolitului Vancea, care intenționa să transforme evenimentul într-un pelerinaj la care să participe și mireni. Din rațiuni generate de absența acestei practici în Biserica Greco-Catolică românească, Mihályi l-a sfătuit să renunțe la punerea în aplicare a ideii, pentru a evita noi acuze ce i s-ar fi putut aduce pe linia alterării disciplinei Bisericii Unite⁹⁷.

Atitudinea sa de apărare a vechii credințe, susținerea dreptului de alegere a episcopilor și a mitropolitului, poziția de respingere a integrării Bisericii Românești Unite în proiectul „Autonomiei Catolice” maghiare, cunoscute încă din perioada blăjeană, dezvăluirile la adresa politicii promovate

⁹⁵ AERUL, fond. cit., pach. doc. *Protocoloale pentru copii/1882*, doc, nr. 18, ff. 1-2.

⁹⁶ L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, p. 104.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 74.

de guvern pe linia maghiarizării, implicarea personală în reformarea diecezei bănățene și nu în ultimul rând relațiile cultivate cu demnitate și cu abilitate cu autoritățile politice locale și guvernamentale, au constituit motive suficiente pentru a justifica, la sugestia unei părți a clerului, în special a celor din corpul profesoral de la Blaj, depunerea candidaturii în vederea ocupării scaunului mitropolitan, vacant în urma decesului prelatului Ioan Vancea. Reticent în privința unui asemenea gest, cunoscând faptul că noul mitropolit trebuia agreat în primul rând de guvern, Mihályi a căutat să se asigure că factorii politici nu au nici un fel de rețineri vis à vis de persoana sa și s-a decis să candideze abia după ce fratele său Petru, în urma discuțiilor purtate cu Ministrul de Culte, Albin Csáky, i-a comunicat că acesta s-a arătat favorabil ideii⁹⁸.

Voința clerului de a impune ca viitor arhiepiscop pe episcopul de Lugoj s-a manifestat încă de la finele anului 1892 prin propunerea avansată din partea redacției oficiosului greco-catolic „Unirea” și a corpului profesoral de la Blaj, în frunte cu rectorul Vasile Hossu, privind organizarea unui pelerinaj la Roma sub conducerea ierarhului Mihályi, sub motivul participării la serbările jubiliare organizate în Cetatea Eternă cu ocazia împlinirii a 50 de ani de episcopat al papei Leon al XIII-lea⁹⁹. Prima manifestare de acest gen în istoria Bisericii Greco-Catolice Românești, pelerinajul la care participau deopotrivă credincioși greco-catolici și ortodocși, urmărea (cunoscându-se deschiderea papei Leon al XIII-lea către bisericile orientale și către ideea numirii de episcopi care să se bucure de „popularitate printre conașionalii lor”¹⁰⁰) să demonstreze dorința de apropiere între cele două instituții și să sensibilizeze Sfântul Scaun asupra virtualului candidat, în condițiile în care preferințele acestuia au fost orientate inițial spre susținerea episcopului de Gherla, Ioan Szabo¹⁰¹, agreat de guvern, ce intenționa, eludând procedura alegerii, să-l propună direct împăratului spre a fi numit¹⁰². Bucurându-se de o mediatizare fără precedent, începută încă din anul 1892 de către preotul Vasile Lucaciu, aflat în Cetatea Eternă,

⁹⁸ Ziarul, p. 6.

⁹⁹ L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, p. 78.

¹⁰⁰ Liviu Maior, *Contribuții la istoria raportului Biserică-Putere în Transilvania (1867-1918) în Convergențe europene, Istorie și Societate în epoca modernă*, Cluj-Napoca, 1993, p. 177.

¹⁰¹ Ziarul, p. 98.

¹⁰² A. Iuga, *Cu privire la Vasile Lucaciu. Acte. Documente. Procese*, Baia Mare, 1940, p. 123.

vizita era semnalată în luna ianuarie 1893 de ziarul *Monitorul de Roma*, care anunța sosirea unei deputații în jur de 50 de persoane, în frunte cu episcopul Victor Mihályi de Apșa, fost elev al Colegiului pontifical, precizare de natură să sublinieze vechile legături ale ierarhului cu mediile Curiei romane.

Într-o perioadă în care Memorandumul și Replica, traduse în mai multe limbi, europenizau cauza românilor din monarhia austro-ungară, manifestările de excepție organizate în diferite instituții culturale din Roma, în cinstea pelerinilor, s-au desfășurat într-o atmosferă de entuziasm general și au fost marcate de un profund spirit național. Recepția organizată în cinstea lor la Colegiul Sfântul Atanasie de părintele Lugari, rectorul Institutului, a debutat cu interpretarea melodiei *Latina gintă* și a fost încununată cu un imn în limba italiană, compus special în onoarea episcopului Mihályi, luările de cuvânt ale participanților, printre care s-a numărat și consilierul municipal Pacelli, subliniind originea comună a celor două națiuni, care se cerea întărită prin unitatea de credință¹⁰³.

Aduse la cunoștință publicului prin intermediul *Monitorului de Roma* și publicației *Unirea*, manifestările din capitala romană erau menite să punteze importanța acordată de Sfântul Scaun Bisericii Românești Unite, reprezentată de episcopul Mihályi, devenit personajul central al evenimentului. Afirmând identitatea acesteia prin oficierea liturghiei de rit grecesc în Basilica Sfântul Petru, alături de preoții concelebranți îmbrăcați în ornatele sacre specifice Bisericii răsăritene, ierarhul român a reiterat în cadrul audienței acordată de papa Leon al XIII-lea, pe data de 3 aprilie 1893, alipirea Bisericii Greco-Catolice la valorile Bisericii universale. Expresie a grijii manifestată față de această Biserică, la rândul său Suveranul pontif, în cuvântul de răspuns, a ținut să sublinieze din nou caracterul autonom al instituției românești și a făcu cunoscute deseale sale intervenții la împărat în favoarea ei¹⁰⁴.

Organizată prin eforturile rectorului de la Blaj, Vasile Hossu, în perioada 1-4 aprilie 1893, cu doar puțin timp înaintea sinodului de alegere al mitropolitului, vizita a dat expresie voinței de susținere a episcopului de Lugoj

¹⁰³ „Unirea”, III, 1893, nr. 16, p. 128.

¹⁰⁴ *Ibidem*, nr. extraordinar, 15 aprilie 1893, pp. 6-7.

în vederea accederii la această demnitate. Ea a reprezentat un real succes al clerului greco-catolic românesc, care a reușit, în opoziție cu puterea politică, să-și impună în final candidatul dorit, beneficiind de sprijinul papei Leon al XIII-lea, al nunciului apostolic Antonio Agliardi și al cardinalului secretar de stat, Mariano Rampolla, informați despre mersul evenimentelor de rectorul blăjean¹⁰⁵.

În urma sinodului electoral din data de 16 aprilie, în concurența cu vicarul capitular de la Blaj, Ioan Micu Moldovan și protopopul Sibiului, Ioan Rusu, Victor Mihályi a obținut numărul cel mai mare de voturi, numirea sa ca mitropolit depinzând de la această dată doar de acordul puterii și în mod special a Ministrului de Culte.

Față de perioada anterioară, în care ministrul Albin Csáky și-a exprimat acceptul față de candidatura episcopului de Lugoj, în noul context politic generat de mișcarea memorandistă, atitudinea acestuia s-a schimbat radical, evidențiind o totală lipsă de încredere față de Mihályi, căruia i-a imputat faptul că a candidat pentru ocuparea demnității de mitropolit din partea grupării radicale din cadrul Partidului Național Român, respectiv gruparea tribunistă¹⁰⁶. Fără a se fi lăsat intimidat de acuzele aduse, replica episcopului, cu o notă de iritare și accente ușor amenințătoare, atrăgea atenția ministrului asupra actelor de insubordonare și tulburărilor ce s-ar putea produce ca urmare a refuzului de a-și da acceptul în privința numirii sale ca mitropolit, în condițiile în care întregul guvern și-a exprimat acordul în acest sens¹⁰⁷.

Discuțiile repetate, purtate prin interpuși sau direct de membrii guvernului cu episcopul, pe tema accederii la scaunul mitropolitan, au evidențiat o atitudine fermă de apărare a intereselor bisericii și a școlilor confesionale, fapt care a însemnat o aderare manifestă la programul Partidului Național Român, adoptat în Conferința de la Sibiu din anul 1881, de care Mihályi a refuzat să se dezică cu toate presiunile facute asupra sa. În cadrul întâlnirii cu deputatul

¹⁰⁵ Daniela Mărza, *Biserica Română Unită între guvernul maghiar și Sfântul Scaun: modalități de completare a scaunelor vacante la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX*, în Delia Aldea, William Alexandru Bleiziffer, Marcela Ciornea (coord.), *Coordonatele preoției greco-catolice – istorie și actualitate* – Blaj, 2004, pp. 264-265.

¹⁰⁶ Ziarul, pp. 5-6.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 7.

liberal, preotul Silviu Rezei (viitor candidat dorit de putere în fruntea episcopiei bănățene¹⁰⁸ și aspirant la rândul său la titlul de mitropolit¹⁰⁹), trimis special la Lugoj din partea Ministerului de Culte pentru a solicita ierarhului o declarație, din care să rezulte vederile sale politice și atitudinea sa față de ideea de stat maghiar, Mihályi nu s-a arătat dispus să-și ia nici un angajament, motivând că vederile sale politice sunt cunoscute de guvern, atât din luările de cuvânt în Casa Magnaților, cât și din arhiva Ministerului de Culte, unde era ilustrată întreaga sa activitate. Încercarea deputatului de a-l convinge asupra importanței unui asemenea act, pe care l-a exemplificat prin prezentarea unei scrisori, ce ilustra crezul politic al vicarului ortodox de la Oradea, Ioan Meșianu, numit în urma ei episcop al Aradului, nu a fost de natură să-l convingă, răspunsul episcopului trădând un real dispreț față de o asemenea procedură¹¹⁰. Respingând orice încercare de compromis, într-o scrisoare adresată ministrului de Interne, Carol Hieronymi, un apropiat al familiei, Mihályi făcea un bilanț al activității sale ca episcop¹¹¹ și sublinia cu diplomatie că nu se va opune „ nizuințelor guvernului de a liniști pornirile curentului care desparte popoarele țării și le înstreinează de către olaltă”¹¹², omițând însă orice referire la programul Partidul Național, de la care se aștepta să renunțe explicit, motiv în plus pentru a alimenta suspiciunea puterii vis à vis de persoana sa, după spusele șefului de guvern, Wekerle Sandor¹¹³. În discuțiile avute cu acesta, Mihályi și-a exprimat cu claritate adeziunea la punctul 5 al programului adoptat la Sibiu în 1881, care prevedea ca o chestiune de naționalitate autonomia bisericilor și a școlilor confesionale, ca și ajutorarea lor, alături de alte instituții culturale, proporțional cu participarea românilor la susținerea monarhiei, în paralel cu cerința înlăturării legilor și ordonanțelor contrare dezvoltării naționale¹¹⁴.

Profitând de întâlnirea cu primul ministru, care îi imputa implicarea în susținerea unor deziderate naționale, episcopul a reproșat la rândul său

¹⁰⁸ Daniela Mârza, *op.cit.*, p. 266.

¹⁰⁹ *Ziarul*, pp. 94-95.

¹¹⁰ *Ibidem*, pp. 26-27.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 32.

¹¹² *Ibidem*, p. 41.

¹¹³ *Ibidem*, pp. 37-39 sq.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 38.

politica de maghiarizare a liturghiei în parohiile greco-catolice din comitatele Hajdu și Csanád, prin introducerea cărților liturgice și corale în limba maghiară, ca și reacțiile violente îndreptate împotriva episcopilor români de Oradea, Iosif Papp Szillágyi, care a oprit oficierea liturghiei în limba maghiară în parohia greco-catolică Macău sau Mihail Pavel, autor al unei circulare prin care a cerut ca elevii din comunele deja maghiarizate să învețe doctrina, ritul și cântările sacre în limba română. În fața acestei demonstrații evidente cu privire la politica de maghiarizare promovată de guvern, lipsit de argumente, Wekerle s-a mulțumit cu afirmațiile episcopului referitoare la faptul că nu se erijează în postul de conducător al mișcării naționale și a lăsat să se înțeleagă că va mijloci o audiență a ierarhului la împăratul-rege pentru a-i face cunoscută personal atitudinea sa în această privință¹¹⁵. Departe de a fi rezolvată, problema numirii mitropolitului a rămas în continuare suspendată, în jurul episcopului continuând să existe aceeași atmosferă de neîncredere, ilustrată de prezența unui nou emisar trimis de guvern, în persoana lui Iosif Gáll, membru al Casei Magnaților, care i-a sugerat ca în discuțiile cu monarhul să nu abordeze problema autonomiei Transilvaniei, având în vedere trecerea și influența guvernului Ungariei la Curtea împărătească. Și de această dată răspunsul prelatului de Lugoj a fost ușor ironic, amintind de faptul că împăratul, când a decretat uniunea Ardealului cu Ungaria nu i-a întrebat pe arhieri, care oricum s-au dovedit neputincioși în fața voinței monarhului, lăsând astfel să se înțeleagă inutilitatea unui asemenea gest și din partea sa¹¹⁶. În toată perioada anterioară numirii, conduita și opiniile sale nu au fost alterate de dorința ascensiunii cu orice preț la demnitatea supremă din biserică. Departe de a promova o atitudine obedientă față de putere, Mihályi, membru de drept al congregației comitatului Caraș-Severin, s-a ridicat în ședințele acesteia împotriva proiectelor de legi ecleziastice promovate de guvern¹¹⁷ și s-a arătat la fel de intransigent în privința participării românilor la preconizatul Congres al autonomiei Bisericii Catolice din Ungaria¹¹⁸, evitând, în contextul în care

¹¹⁵ *Ibidem*, pp. 39-41.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 93.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 37.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 29.

guvernul a cerut implicarea arhierilor în liniștirea tulburărilor generate de împrorocarea memorandiștilor, să emită o circulară în acest sens pe seama credincioșilor din dieceza bănățeană¹¹⁹.

Considerată de guvern o problemă politică, mai ales într-un moment care înregistra, prin Memorandum, aceeași atmosferă tensionată ca și cea din 1868, când se intenționa numirea unui mitropolit cu desconsiderarea voinței clerului, acesta a menținut aproape doi ani de zile vacanța scaunului provinciei de Făgăraș și Alba Iulia și a promovat prin manevre de culise o strategie care viza fie organizarea de noi alegeri sinodale prin anularea celor din aprilie 1893¹²⁰, fie impunerea directă a prelatului¹²¹, ambele măsuri riscând să atragă nemulțumirea Sfântului Scaun (susținător al candidaturii episcopului Mihályi), decis în această situație „să numească de la sine un mitropolit”¹²².

Presiunile asupra guvernului, venite din partea Curiei romane prin intermediul Nunțiatului apostolic de la Viena, ca și dese intervenții la împărat pentru complinirea scaunului mitropolitan, au determinat în final propunerea Ministrului de Culte, avansată monarhului, în vederea numirii episcopului de Lugoj, Victor Mihályi de Apșa. În cadrul audienței la împăratul-rege din data de 25 octombrie, care i-a dezvăluit voința de a-l numi ca mitropolit, cerându-i în schimb o bună înțelegere cu guvernul, ca și evitarea amestecului în chestiunile politice sau sprijinirea lor, noul ierarh a confirmat o conduită conformă „chemării ecleziastice”, precizând însă ca nu va renunța la dreptul său de a face opoziție puterii, în calitate de membru al Casei Magnaților, în situațiile subînțelese, în care drepturile bisericii sale ar fi lezate¹²³.

Acceptul numirii ca mitropolit din partea Ministrului de Culte nu s-a datorat încrederii pe care acesta ar fi manifestat-o în privința sa, ea a fost rezultatul presiunilor exercitate din partea Scaunului Apostolic, aflat și așa în relații tensionate cu guvernul, datorită legilor ecleziastice privitoare la căsătoria civilă și matricolele de stat, la care s-au adăugat și agitațiile existente în Ardeal,

¹¹⁹ Gheorghe Naghi, *Mișcarea memorandistă și clerul din Banat*, în „Mitropolia Banatului”, XXX, 1980, nr. 1-3, pp. 140-143.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ *Ibidem*, p. 25

¹²² D. Mârza, *op. cit.*, loc. cit.

¹²³ *Ziarul*, pp. 106-107.

de natură să înverșuneze și mai mult clerul împotriva puterii, în condițiile în care nu s-ar fi respectat dreptul său de alegere al viitorului prelat. Susținerea acestei afirmații se bazează pe atitudinea manifestată față de mitropolit de către Iuliu Wlassics, numit în fruntea Ministerului Cultelor, în noul cabinet ministerial prezidat de baronul Bánffy, dar și pe opinia unor membri ai parlamentului care considerau, cu referire clară la Victor Mihályi, că există prelați care nu se pleacă în fața ideii de stat maghiar, pe care „nu trebuia să-i propună guvernul spre numire”¹²⁴.

Prima întâlnire cu ministrul Wlassics, desfășurată, la cererea acestuia, în data de 21 ianuarie 1895, a evidențiat, încă de la început, încercarea de lezare a autonomiei bisericești prin solicitarea ierarhului de a da o declarație în 6 puncte, un prim punct fiind propunerea avansată de a se restitui Blajului Perceptoratul regesc, sub condiția cedării în favoarea ministrului a dreptului de a împărți clerului subsidiul erarial¹²⁵. Ideea emisă, neacceptată de Victor Mihályi, anticipa de fapt intenția guvernului, devenită realitate în urma deciziei din data de 21 mai 1895, de a acorda subsidiul doar după primirea anterioară a listei preoților îndreptățiți la primirea de ajutoare, pentru a putea elimina pe cei considerați „nepatrioți”¹²⁶. Măsura propusă, de fapt un adevărat șantaj, consacrat oficial prin intermediul Legii despre întregirea veniturilor preoțești, adoptată în anul 1898, urmărea, prin constrângere, determinarea clerului lipsit de mijloace materiale să renunțe la implicarea în mișcarea națională, sub sancțiunea sistării subsidiului. Proiectul actului normativ ale cărui prevederi restrângeau și mai mult jurisdicția bisericilor românești și prin inserarea dreptului dobândit de stat de a refuza acordarea de subsidii, în cazul parohiilor nou înființate fără acordul său, ca și posibilitatea desființării lor, a fost combătut în Casa Magnaților de mitropolitul Victor Mihályi, care, în acord cu cei doi episcopi ortodocși de Arad și Caransebeș, a refuzat să-și acorde votul, ceea ce nu a influențat însă adoptarea legii¹²⁷.

¹²⁴ Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. VII, Sibiu, 1913, p. 745.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 176.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 177.

¹²⁷ *Ibidem*, vol. VIII, pp. 42-49.

Conflictul cu ministrul de Culte (generat de indisponibilitatea mitropolitului de a renunța la drepturile sale, ca și la poziția sa de apărător al preoțimii, susținătoare a memorandiștilor, acuzată și de faptul că își permite să cânte *Deșteaptă-te române*) s-a acutizat și pe tema numirii episcopului în scaunul devenit vacant al diecezei Lugojului. Wlassics a refuzat să-l accepte pe Vasile Hossu, unul din candidații propuși de ierarhul Mihályi, sub motivul cunoscut de altfel prelaților români, că „guvernul nu poate promova la demnități persoane din cler care sunt contrare ideii de stat al Ungariei”¹²⁸. Considerat de ministru un „ultraist”, în sensul de radical „cu care nu se pot trata afaceri”, Mihályi și-a afirmat decizia de a nu renunța la drepturile sale și a amenințat cu renunțarea la demnitatea de mitropolit¹²⁹. Relațiile sale s-au dovedit a fi la fel de tensionate și cu ministrul președinte, Desideriu Bánffy, care i-a pretins, la puțin timp după instalare, prin intermediul Ministrului de Culte, să renunțe la secretarul său mitropolitan, Augustin Bunea și a revenit asupra acestei cerințe în luna august, acuzând participarea acestuia la congresul naționalităților de la Budapesta, care, după cum se cunoaște, s-a finalizat cu publicarea unui protest al popoarelor din monarhie împotriva maghiarizării. Ierarhul blăjean a explicat poziția lui Bunea la congres, ca și acceptul său personal în privința participării, refuzând să dea curs cererii șefului de guvern privind îndepărtarea lui din funcție¹³⁰.

Mitropolitul Victor Mihályi a căutat să rămână fidel promisiunii făcute monarhului, de a nu participa direct la viața politică, dar a încurajat tacit implicarea clerului în mișcarea de afirmare identitară și a intervenit în repetate rânduri pe lângă membrii guvernului pentru a-și schimba poziția față de români și de conducătorii lor pe plan național.

În timpul păstoririi sale au dispărut vechile asperități dintre laicat și biserică, evidențiindu-se mai mult ca niciodată o apropiere aproape până la identificare între cler și națiune, al cărei sprijin s-a manifestat cu prisosință în susținerea eforturilor făcute de înaltul prelat pentru apărarea autonomiei Bisericii Greco-Catolice românești, confruntată cu două probleme majore legate de încercarea înglobării Bisericii Românești Unite în proiectata autonomie a

¹²⁸ *Ibidem*, p. 175.

¹²⁹ *Ibidem*, 176.

¹³⁰ *Ibidem*, pp. 139-140.

Bisericii maghiare de rit latin și înființarea episcopiei maghiare de Hajdudorog, prin preluarea unui număr însemnat din parohiile române aparținătoare diecezei de Oradea și Gherla.

Presat de Ministrul de Culte maghiar, împăratul a aprobat în anul 1897 desfășurarea la Budapesta a unui congres, destinat să repună în discuție controversata problemă a Autonomiei Catolice și modul în care se preconiza a fi realizată. Invitat să participe, alături de întreg episcopatul românesc, în replică, Mihályi a convocat la Blaj o conferință pe data de 23 iunie, în cadrul căreia s-a menținut punctul de vedere afirmat la nivel mitropolitan încă din perioada anilor 1869-1871, privitor la neparticiparea ierarhilor diecezani la Congres și s-a reiterat ideea solicitării acordului imperial în vederea organizării unui congres propriu, care să declare autonomia Bisericii Românești Unite, independent de cea maghiară¹³¹. Eforturile prelatului în această direcție au beneficiat de susținerea intelectualității laice, care a organizat, la rândul ei, la Cluj, o conferință pe data de 29 iunie, sub președinția profesorului Alexandru Roman. Finalizată cu adoptarea unei rezoluții în 5 puncte, ce urma a fi adusă la cunoștință mitropolitului și episcopilor, cu scopul de a interveni pentru realizarea dezideratelor din cuprinsul ei, conferința, în acord cu prevederile întrunirii de la Blaj, a reafirmat independența Bisericii Greco-Catolice Românești, tradițiile sale răsăritene și caracterul ei național și a protestat împotriva încercărilor de contopire „în orice organism străin de dreptul său public”, enunțând faptul că enoriașii nu vor participa „la lucrările unui congres comun cu Biserica catolică de ritul latin”¹³². Totodată s-a cerut pe seama ei o organizare autonomă și independentă și s-a subliniat îndreptățirea finanțării din fondurile comune ale Bisericii catolice din Ungaria pe temeiul unității de credință dintre cele două instituții¹³³, cunoscut fiind faptul că acordarea de fonduri pe seama Bisericii Românești Unite era condiționată de înglobarea ei în Autonomia Catolică.

Protestele mitropolitului și ale episcopilor sufragani, îndreptate deopotrivă către cardinalul primat al Ungariei, Nunțiatura apostolică și Sfântul

¹³¹ Ioan M. Bota, *Istoria Bisericii Universale și a Bisericii românești de la origini până astăzi*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, 2003, p. 216.

¹³² Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VIII, pp. 26-27.

¹³³ *Ibidem*.

Scaun s-au dovedit în final lipsite de succes, o ultimă întrunire pe această temă desfășurată la Blaj în luna august 1917, soldându-se cu refuzul de a participa la conferința episcopatului maghiar din 22 decembrie a aceluiași an¹³⁴.

Desconsiderarea în totalitate a voinței credincioșilor români greco-catolici, exprimată în repetate rânduri de ierarhii lor, s-a evidențiat în gestul arhiepiscopului primat al Ungariei, Ioan Csernoch, care în luna ianuarie a anului următor a declarat înglobarea Bisericii Unite Românești în Biserica romano-catolică din Ungaria¹³⁵, ministrul de Culte Albert Apponyi prezentând dietei un proiect în acest sens, rămas fără efect, în contextul evenimentelor din anul 1918 care au dus la unirea Ardealului și a Banatului cu România.

O chestiune de importanță vitală pentru însăși existența Provinciei mitropolitane, moștenită de Mihályi de la antecesorul său Ioan Vancea, s-a referit la demersurile prelaților și guvernului maghiar pe lângă Sfântul Scaun privitoare la înființarea episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdudorog, al cărei efect ar fi însemnat nu doar maghiarizarea unui număr mare de comunități românești unite, ci și o diminuare a numărului de parohii din Eparhia de Oradea și Gherla, preconizate a fi alipite la noua dieceză.

Încercările mitropolitului de a atrage atenția, în 1896, monseniorului Achile Locatelli, însărcinatul cu afaceri al Sfântului Scaun pe lângă Nunțiatul de la Viena, asupra acestui pericol, pe care îl ilustra cu un istoric al presiunilor făcute de prelații maghiari în vederea înființării diecezei de Hajdudorog și a recunoașterii limbii maghiare ca limbă de cult, folosită fără acordul Curiei romane în celebrarea Liturghiei Sacre, ocazionată de sărbătorile mileniului în cadrul Universității din Budapesta¹³⁶, au împiedecat pentru moment, în perioada papei Leon al XIII-lea, materializarea acestei idei, transformată în realitate de urmașul său, Pius al X-lea.

Devenită o problemă de interes general românesc, ea a depășit granițele monarhiei și a dat naștere în România unei expresii de solidaritate cu frații greco-catolici ardeleni, în sprijinul cărora a intervenit, tot fără succes, arhiepiscopul romano-catolic de București, Raymund Netzhammer, emisar neoficial al

¹³⁴ I. M. Bota, *op. cit.*, p. 399.

¹³⁵ *Ibidem*.

¹³⁶ I. Dumitriu Snagov, *op. cit.*, pp. 625-629.

guvernului român pe lângă Curia romană¹³⁷. Cu toată înțelegerea manifestată de unii cardinali și chiar la nivelul Congregației de Propaganda Fide, voința papei Pius al X-lea, manevrat de secretarul său de stat Merry del Val și Francesco Rossi Stockalper, de la nunțiatură, privitoare la aprobarea constituirii episcopiei nu a putut fi schimbată, opacitatea sa față de memoriile de protest ale episcopatului românesc și zecile de scrisori adresate de enoriașii din comunitățile bisericești supuse dezmembrării rămânând o enigmă persistentă în timp¹³⁸.

Cei doi episcopi, de Oradea și Gherla, direct implicați prin obligația de a ceda o parte a parohiilor din dieceze, au fost convocați de guvern în luna ianuarie 1912, acesta mărgininându-se, fără a ține cont de consimțământul lor, să le comunice faptul că înființarea episcopiei de Hajdudorog era un fapt împlinit. În prezența nunțului apostolic Francesco Rossi Stockalper și a cardinalului primat al Unagariei s-a acordat și un termen ultimativ de 8 zile mitropolitului Mihályi pentru a se pronunța asupra hotărârii. Vestea a determinat convocarea la Blaj, pe data de 17 februarie, a unei conferințe compusă din preoți și mireni, la care au participat și cei doi ierarhi de Oradea și Gherla, soldată cu un memoriu de protest înaintat guvernului și Nunțiaturii. Urmată de o nouă întrunire în 27 iunie, organizată din inițiativa frunțașilor mișcării naționale și prezidată de George Pop de Băsești, adunarea a pus în discuție însăși existența unirii bisericești¹³⁹, fără a reuși să determine o schimbare de atitudine din partea papei Pius al X-lea, care prin bula *Cristifideles graeci*, din 8 iunie 1912, a consacrat constituirea oficială a episcopiei de Hajdudorog în disprețul total al poziției ierarhilor români.

Guvernarea mitropolitană a prelatului Mihályi, petrecută într-o perioadă de ameliorare a intervenției Sfântului Scaun în problemele legate de disciplina și tradițiile de factură răsăriteană a Biserici Greco-Catolice Românești, generată de poziția papei Leon al XIII-lea de deschidere față de bisericile orientale, i-a permis o apropiere de mișcarea națională pe care a încurajat-o și care l-a sprijinit la rîndul

¹³⁷ Raymund Netzhammer, *Bischof in Rumänien*, Band I, Verlag Südostdeutsches Kulturwek, München, 1995, pp. 361-362, 368-369, 388.

¹³⁸ I. Dumitriu Snagov, *Pagini noi din istoria strategiei deznaționalizării românilor*, II, în „Revista Arhivelor”, LXIV, 1987, vol. XLIX, nr. 4, pp. 388-389.

¹³⁹ *Ibidem*.

ei. Încă din perioada incertă a accederii sale la scaunul de mitropolit, a intervenit prin Nunțiatura apostolică la Sfântul Scaun în favoarea preotului Vasile Lucaciu, închis la Seghedin din motive politice și a cerut ridicarea interdicției de a exercita cultul divin, pronunțată împotriva lui de episcopul Ioan Szabo, pentru ca acesta să poată oficia slujba religioasă în capela închisorii¹⁴⁰. În perioada ulterioară instalării la Blaj, în august 1895, a cerut ministrului președinte Desideriu Bánffy grațierea memorandiștilor și oprirea cercetărilor împotriva elevilor gimnaziului blăjan cunoscuți pentru sentimentele lor naționaliste, manifestate aproape în fiecare an în luna mai, cu ocazia comemorării adunării de la Blaj, ca și a promoției de absolvenți din aceeași instituție¹⁴¹, pe al căror panou de absolvire a fost trecută deviza „venin vom bea, în foc ne vom scâlda pentru idealul național”¹⁴².

În tot răstimpul păstoririi, în cadrul întâlnirilor cu factorii de putere nu a încetat nici un moment să ceară acederea românilor în posturi administrative, numirea și din rândul lor a inspectorilor regești de școală și a pretins într-o discuție furtunoasă cu Ministrul de Culte un consilier de secțiune român în cadrul acestui minister, justificând că la numărul de peste un milion, pe care îl reprezintă credincioșii greco-catolici, „cel puțin al 15-lea angajat pe aici ar trebui să fie dintre ai noștri”¹⁴³.

Mitropolitul Victor Mihályi a apărut în primul rând interesele bisericii sale, afirmându-i dreptul la autonomie, și în calitatea sa de membru al Casei Magnaților s-a ridicat împotriva acelor proiecte legislative care vizau ingerința statului în treburile bisericești și lezau autonomia școlilor confesionale, a căror adoptare nu a beneficiat și de votul său. Așa au fost legea pentru întregirea veniturilor preoțești, legea școlară din 1879, legea despre azilele de copii, legea școlară Berzeviczy sau legea Apponyi¹⁴⁴.

O privire retrospectivă asupra întregii sale cariere, începând cu domeniul învățământului și terminând, cu cea de episcop și mitropolit, permite conturarea profilului său spiritual. Cunoscător al mai multor limbi, maghiară, germană,

¹⁴⁰ AERUL, fond. cit. pach.doc. 1601-1800/1894, doc. nr. 1609

¹⁴¹ *Ziarul*, pp. 133-134.

¹⁴² *Ibidem*, p. 142.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 178.

¹⁴⁴ L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, p. 59.

italiană și latină, Mihályi s-a afirmat încă din perioada studenției la Roma ca unul dintre cei mai admirați „alumni” ai Colegiului Sfântul Atanasie, așa cum avea să remarce mai târziu în memoriile sale arhiepiscopul latin de București Raymund Netzhammer, cu ocazia vizitei întreprinse la Blaj în anul 1913¹⁴⁵.

Vastă sa cultură teologică, în special în domeniul dreptului canonic și al istoriei bisericești, evidențiată în perioada profesoratului la seminarul din Gherla, poate fi surprinsă și în conținutul pastoralilor îndreptați către cler și credincioși și explică participarea sa, alături de profesorul Ioan Rățiu și Alexandru Micu, la elaborarea decretelor conciliare și la traducerea lor în limba latină pentru a fi trimise spre aprobare Sfântului Scaun. Cunoașterea în profunzime a noului cod legislativ al Bisericii Greco-Catolice românești i-a permis, în perioada episcopatului bănățean, să-și aducă, la cererea mitropolitului Vancea, o contribuție pertinentă la clarificările solicitate de Congregația de Propaganda Fide privind decretele conciliare, modul de reprezentare a membrilor în sinod, caracterul decisiv sau consultativ al votului, ordinul bazilitan și piedeca de clandestinitate în validitatea căsătoriei, pe care le-a argumentat cu trimiteri la scrierile canoniștilor și împăraților bizantini sau la poziția, în diverse perioade istorice, a Sfântului Scaun vis à vis de aceste probleme¹⁴⁶ și nu s-a ferit să facă trimiteri în pastoralele sale la Pidalion, cu toate că îi era cunoscut faptul că Roma nu agreea acest cod canonic al Bisericii Orientale.

Apărător al vechilor tradiții canonice și disciplinare, în cadrul celui de al treilea conciliu provincial, pe care l-a convocat la Blaj în anul 1900, cu ocazia împlinirii a 200 de ani de la Unire, a reafirmat atașamentul față de disciplina și ritul Bisericii Grecești în conformitate cu prevederile Conciliului de la Florența, la care Biserica Română Unită s-a raportat pe parcursul întregii sale existențe și a proclamat din nou autonomia ei față de orice altă provincie ecleziastică, cu sublinierea dependenței unice doar față de Sfântul Scaun Apostolic¹⁴⁷.

Preocupările ierarhului Mihályi pentru buna administrare a diecezei bănățene, iar ulterior a provinciei mitropolitane, ca și calitatea sa de membru

¹⁴⁵ Raymund Netzhammer, *op. cit.*, pp. 413-416.

¹⁴⁶ L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, p. 56.

¹⁴⁷ *Conciliul provincial al Treilea al Provinciei Bisericești Greco-Catolice Alba Iulia și Făgăraș*, Blaj, 1906, p. 60.

al Casei Magnaților, l-au obligat să cunoască întreaga legislație a statului, elaborată de-a lungul timpului, de ale cărei argumente s-a folosit în susținerea drepturilor Bisericii Unite.

A manifestat deschidere pentru actul de cultură și a contribuit din fondurile personale la sprijinirea diferitelor instituții - reuniuni de cântări și muzică, casine, organizații studentești, reuniuni de femei, prin intermediul cărora se cultiva spiritul național și a dus o politică de apropiere față de Regatul român, ale cărui valori culturale le-a promovat în rândul conaționalilor săi din monarhie. Răspunzând cerinței tinerilor aflați la studii în seminarul teologic din Budapesta, care solicitau, în vederea măririi fondului de carte al bibliotecii românești, pe lângă autori bănățeni și transilvăneni, opere literare, istorice, economice sau teologice aparținând scriitorilor din vechea Românie, Mihályi a sprijinit dorința lor, motivată de conservarea limbii materne și a suportat din fondurile diecezane un abonament la revista „Romänische Revue” și pe seama studenților teologi aflați la Roma¹⁴⁸.

A colaborat cu Academia Română și a trimis în școlile parohiale chestionarul lingvistic al lui Bogdan Petriceicu Hașdeu în vederea completării lui de către învățători și s-a bucurat de aprecierea acestui for de înaltă cultură, care nu întâmplător, în anul 1894, înaintea numirii sale ca mitropolit, i-a acordat titlul de membru de onoare¹⁴⁹.

În idea că Biserica reprezenta principala depozitară a valorilor tradiționale, Mihályi a încercat să realizeze o mai mare deschidere a diezei către societate prin actul de cultură și a reorganizat Biblioteca și Muzeul diecezan, achiziționând pe seama lor din fondurile personale o serie de cărți și colecții de valoare, cele din urmă completate cu piese epigrafice și sculpturale romane provenite de la Ulpia Traiana, aduse cu concursul vicarului foraneu al Hațegului, Ioan Ianza. Publicarea în broșură separată și prin intermediul circularilor a Catalogului Bibliotecii și Muzeului diecezan în anul 1888, cu scopul mărturișt „de a înlesni învățământul și izvoarele științelor a deschide iubitorilor de lumină”, echivala cu un apel adresat în primul rând tinerilor,

¹⁴⁸ L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, p. 205.

¹⁴⁹ *Ibidem*, *op. cit.*, p. 63.

îndemnați să se apropie de aceste izvoare ale culturii. Fondul divers al Bibliotecii apărea destinat să răspundă celor mai variate cerințe, începând cu necesitățile izvorâte din viața practică și continuând cu cele legate de știință, istorie, geografie, filozofie, literatură, fără a mai vorbi de operele teologice¹⁵⁰.

Membru al ASTREI, pe care a perceput-o ca un organism al tuturor românilor, a oferit, cu ocazia adunării desfășurată la Blaj în 1895, un prânz în reședința mitropolitană, la care au participat „mulți oaspeți din România”¹⁵¹ și în anul 1911 prin conținutul discursului său, susținut în calitate de președinte onorific al adunării Asociațiunii, a anunțat, în consens cu ceilalți vorbitori de ambele confesiuni, începutul reconcilierii confesionale¹⁵².

Victor Mihályi de Apșa nu s-a afirmat în domeniul literaturii teologice, a fost însă preocupat de păstrarea pentru posteritate a memoriei evenimentelor pe care le-a consemnat în jurnale personale, păstrate în manuscris. Prezent la Roma, în calitate de secretar al mitropolitului Ioan Vancea, cu ocazia participării acestuia la Conciliul ecumenic Vatican I, Mihályi a redactat un jurnal, ce permite reconstituirea poziției și intervențiilor ierarhilor români în cadrul dezbaterilor conciliare ca și politica de relații promovată de Vancea și sufragantul său Iosif Papp Szillágyi în cadrul Curiei romane, fidelitatea relatărilor transformându-l pe clericul maramureșan în scriitorul unor pagini de istorie¹⁵³, menite să releve locul deținut de Biserica Greco-Catolică românească în cadrul catolicismului¹⁵⁴.

În planul vieții sociale a cultivat cu demnitate relațiile cu autoritățile administrative locale și guvernamentale și a reușit, cel mai adesea, să obțină sprijinul lor în rezolvarea unor chestiuni legate de bunul mers al activității parohiale. Pentru a perpetua buna impresie pe care a dobândit-o în perioada episcopatului său în Banat, la scurt timp după numirea sa, Mihályi s-a despărțit în termeni amicali de autoritățile comitatense și municipale, ca și de o parte corpului clerical din dieceză, invitate să participe la o serie de mese festive,

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 94.

¹⁵¹ *Ziarul*, pp. 136-137.

¹⁵² Corina Teodor, *Coridoare istoriografice. O incursiune în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850-1920*, Cluj-Napoca, 2003, pp. 367-368.

¹⁵³ L. Wallner Bărbulescu, *op.cit.*, p. 56.

¹⁵⁴ N. Bocșan, I. Cârja, *Biserica Română Unită...*, p. 56.

ocazionate de dorința participanților de a-l gratula pentru accesarea la noua demnitate¹⁵⁵.

Victor Mihályi s-a concentrat în toată perioada păstorii sale pe problemele legate de afirmarea identității și autonomiei Bisericii Greco-Catolice Românești ale cărei interese le-a susținut în spirit național, fără a face concesii reprezentanților guvernului, a căror lipsă de încredere față de persoana sa (amplificată în contextul evenimentelor generate de intrarea României în război de partea Antantei, când a refuzat să condamne atacul acesteia împotriva monarhiei), a avut ca rezultat surghiunul său împreună cu întreg Consistoriul mitropolitan la Oradea¹⁵⁶. Revenit la Blaj în anul 1918, a murit pe data de 21 ianuarie.

Într-o perioadă marcată de compromisuri, nimic nu-i putea defini mai bine personalitatea decât simplitatea cuvintelor prin care gazeta *Drapelul* din Lugoj îi consemna existența: „a trăit o viață cinstită și a grijit cu dragoste de biserica sa, ferindu-se de servicii umilitoare”¹⁵⁷.

¹⁵⁵ *Ziarul*, pp. 113-114.

¹⁵⁶ I. M. Bota, *op. cit.*, p. 401.

¹⁵⁷ „Drapelul”, XVIII, nr.3, 9/22 ianuarie 1918, p. 2.

Memorialistica lui Victor Mibályi de Apșa

Memorialistica a beneficiat de un interes deosebit al publicului, poate mai mult decât istoria cunoaștere, propusă de istoricul profesionist, ce a reconstituit cu instrumentele proprii trecutul cât mai aproape de istoria realitate. Mai mult decât restituirea savantă, a transmis imagini, reprezentări, individuale sau de grup, lăsând să se întrevadă preferința pentru dimensiunea umană ce o încorporează, capacitatea de comunicare sau de transmitere a unui mesaj. Scrisă cu sau fără intenționalitate istorică, memorialistica dezvăluie o individualitate umană, un destin ce se identifică prin memorie într-un context social sau istoric. Mărturie individuală sau a epocii, ea este o expresie a memoriei, de natură restitativă sau testimonială, a nevoii omului de confesiune sau de comunicare a unei experiențe personale, „de autodefinire sau de justificare retrospectivă”¹⁵⁸.

Memorialistica în sensul larg al termenului este un tip de comunicare cu posteritatea, cu un potențial cititor, cu sine însuși¹⁵⁹, uneori fiind în fapt o interacțiune între universul particular al memorialistului și universul social al realității¹⁶⁰. Ea nu poate fi înțeleasă în afara timpului și a duratei. S-a spus, pe bună dreptate, că timpul declanșează primul impuls, care determină „eul memorialistic”¹⁶¹. Timpul trecut implică, inevitabil, prezentul, ceea ce determină memorialistul să se dubleze, să refacă unitatea dintre timpul real și timpul memoriei¹⁶², cu tot subiectivismul recunoscut ca o caracteristică a genului, aria de cuprindere a memoriilor este cu mult mai amplă și depășește

¹⁵⁸ Bucur Țincu, *Memorialistica literară contemporană*, în „Revista de istorie și teorie literară”, 1975, nr. 3, pp. 385-392.

¹⁵⁹ Silvian Iosifescu, *Literatura de frontieră*, București, 1971, p. 70.

¹⁶⁰ Ioan Holban, *Demersul autobiografic*, în „Ateneu”, 1982, nr. 9, p. 4.

¹⁶¹ *Ibidem*.

¹⁶² Constantin Ciopraga, *Confesiunea între document și ficțiune*, în “Revista de istorie și teorie literară”, 1984, nr. 1, p. 13.

sfera personală a autorului, pentru că, observa Al. Paleologu, „tema principală a memorialisticii este lumea sub incidența istoriei, nu a subiectivității”¹⁶³. Pactul memorialistic se stabilește între doi poli, obiectiv și subiectiv, fiecare cu o relativă autonomie și cu pondere diferită în raportul de interdependență stabilit. Memorialistica presupune un spirit deosebit de observație, care-i conferă vocație reportericească. În dinamica elaborării sale ajunge la impactul dintre percepția faptelor și evenimentelor și nevoia comunicării lor¹⁶⁴.

Memorialistica nu este istorie, se apropie de aceasta prin afirmarea intenționalității istoriografice, dar se îndepărtează de ea prin subiectivism și prin refuzul legităților. Memorialistica accentuează particularul, istoria reține generalul, memorialistica este analitică, istoria presupune metodă și concepție, capabile să ridice faptele particulare la nivel de generalitate¹⁶⁵. Mihai Gafița o considera un „prag al istoriei ... o așezare sub microscop a ceea ce istoria condensează în mari panorame, sinteze sau în legitățile ei”¹⁶⁶. În ultimă instanță, scria Constantin Ciopraga, memoriile devin „mărturii care, cu un coeficient mai mare sau mai mic de relativitate, se adună în dosarele istoriei propriu-zise”¹⁶⁷.

Scrisă cu intenție istoriografică, memorialistica s-a impus ca o istorie vie, credibilă, pentru plusul de autentic ce îl aduce faptul cotidian. Ea s-a afirmat odată cu nevoia tot mai accentuată de uman pe care o reclama scrisul istoric, dar s-a validat și prin valoarea de mărturie, document, chiar dacă este subiectivă. Documente subiecte, memoriile prezintă oamenii și societatea, cu pondere diferită desigur.

Fiecare memorie individuală este un punct de vedere asupra memoriei colective, care nu se confundă cu istoria. Ea se distinge de istorie-scria Halbwachs-cel puțin prin două raporturi: este un curent de gândire continuu, de o continuitate deloc artificială, căci reține din trecut numai ceea ce este viu sau capabil să trăiască în conștiința grupului care o întreține. Istoria se plasează în

¹⁶³ Alexandru Paleologu, *Tot despre arta memoriilor*, în „Luceafărul”, 1972, nr. 49, p. 6.

¹⁶⁴ „Transilvania”, 1978, nr. 5, p. 39.

¹⁶⁵ Alexandru Piru, *Literatura memorialistică și semnificațiile ei*, în „Manuscriptum”, 1979, nr. 2, pp. 5-7.

¹⁶⁶ Mihai Gafița, *Memorialistica-formă a conștiinței active*, în „Luceafărul”, 1978, nr. 37, pp. 1, 6.

¹⁶⁷ C. Ciopraga, *Literatura de tip confesiv*, în „Ateneu”, 1982, nr. 9, p. 5.

afara grupurilor și deasupra lor¹⁶⁸. Influențele reciproce între memorialistică și istorie sunt incontestabile. Modernizarea istoriografiei a datorat mult presiunii ce a exercitat-o această „istorie cotidiană”, „istoria mărunță”, asupra scrisului istoriei, obligând-o să-și reconsidere domeniul și obiectul, să coboare din sfera aulice la om și la societate.

Bogăția și complexitatea genului a fost pusă pe seama unei conștiințe istorice¹⁶⁹, sau mai corect o conștiință colectivă ce încorporează și perspectiva istorică a dimensiunii umane sau a societății. Raymond Aron scria că fiecare colectivitate are o idee despre ceea ce semnifică ea pentru umanitate, națiune, trecut sau viitor, ce decurge din ceea ce filosofi au numit istoricitatea omului, capacitatea lui de a înțelege istoria, de a o accepta sau respinge, fapt care nu se confundă cu cunoașterea istorică¹⁷⁰. Memoriile sunt mărturii ale unei conștiințe, individuală și colectivă în același timp.

Memoria colectivă se construiește în legătură cu momente cheie ale unei epoci, cu situații de maximă tensiune socială, politică, cu evenimente exemplare sau excepționale, cu momente decisive pentru evoluția civilizației. Atunci se manifestă deopotrivă oamenii și grupurile, când destinul lor este supus avatarurilor istoriei.

Memoriile s-au multiplicat în epoca modernă în jurul momentelor cruciale care au marcat destine individuale sau colective. Ele s-au exprimat în raport cu noile tipuri de solidarități care s-au identificat și uneori intersectat în această epocă, cum au fost în cazul românilor solidaritatea națională și solidaritățile confesionale. Afirmarea identităților moderne a determinat, în mare parte, memorialistica epocii să se raporteze la aceasta în situații de criză sau în momente exemplare pentru grupul identitar respectiv. În aceste condiții memoria individuală se desenează pe fundalul celei colective, chiar dacă nu se suprapune, dar în mod obligatoriu se raportează la aceasta. Logica acesteia este determinată de grupul pe care-l reprezintă.

Memorialistica văzută ca ecou al conștiinței individuale și colective, făcută cu intenționalitate istorică sau mai corect narativă, pentru a comunica

¹⁶⁸ Maurice Halbwachs, *Memoria colectivă*, Iași, 2007, pp. 92, 96.

¹⁶⁹ Alexandru Zub, *Istorie-cunoaștere*, în „Ateneu”, 1982, nr. 9, p. 6.

¹⁷⁰ Raymond Aron, *Dimensions de la conscience historique*, Paris, 1960, p. 95.

prezentului și viitorului un trecut într-o durată scurtă, aproximativ durata medie a unei vieți¹⁷¹ este determinată într-o mare măsură de raportul memorialistului cu faptele relatate, de calitatea sa de observator sau făuritor de istorie. Scrierea unor memorii are și o inevitabilă încărcătură morală, nevoia de a rosti adevărul despre eveniment, așa cum îl înțelege memorialistul, dar și de a ilustra virtuțile sale sau ale grupului căruia aparține în momente limită pentru acesta.

Cristalizarea solidarităților epocii moderne și identificarea lor în funcție de o serie de valori a generat o bogată memorialistică politică, bisericească, literară, raportate la personajul principal al epocii-națiunea sau la solidaritățile menționate.

Memorialistica ecleziastică a românilor din Imperiul habsburgic și austro-ungar este puțin cunoscută în comparație cu cea politică sau literară. Cercetările sunt la începuturile lor, cu câteva excepții pe care le vom prezenta mai jos. Pe măsură ce se vor multiplica textele, concluziile pot fi mult îmbogățite în legătură cu motivele care au generat-o și cu finalitatea acestui gen, cu o bogată tradiție în Europa încă din Evul mediu.

Observațiile preliminare pe care le propunem, ce rezultă din puținele texte cunoscute, conduc la câteva concluzii. Autorii care au lăsat texte încadrabile memorialisticii ecleziastice sunt înalte fețe bisericești, mitropoliți, episcopi, canonici sau personaje care au gravitat în jurul acestora, cel mai adesea secretarii lor, preocupați să transmită posterității propria lor viață sau versiune despre evenimentele epocii pe care au trăit-o. O fac din dorința de a justifica sau legitima o anumită poziție sau atitudine în biserică (Ioan Vancea, Victor Mihályi de Apșa, Ioan Boroș) sau în raport cu națiunea pe care au reprezentat-o (Andrei Șaguna, Victor Mihályi de Apșa).

O fac și din nevoia de identificare a individualității bisericii pe care o reprezintă în raport cu alte confesiuni cu care trăiesc în Transilvania pentru a se delimita și diferența de acestea, pentru a valoriza componentele identității proprii bisericii pe care o conduceau. Nu întâmplător, scrierea memoriilor ecleziastice debutează în contextul efortului de definire a identităților celor două biserici românești și conținutul acestor memorii accentuează temele care individualizează biserica ce o reprezintă.

¹⁷¹ M. Halbwachs, *op. cit.*, p. 138.

O fac dintr-o intenționalitate istoriografică nedisimulată, pentru a restitui posterității fapte numai de acești autori cunoscute, în calitatea ce au deținut-o. Convingerea că sunt martorii sau participanții la evenimentele exemplare, cum au fost lucrările conciliului Vatican I, vizitele *ad limina*, întrunirea diferitelor sinoade, i-a determinat pe acești autori să redacteze textele respective din nevoia de a le propulsa unicitatea în contextul epocii și importanța lor pentru autor sau pentru grupul pe care îl reprezintă.

O fac și din rațiuni de factură mai laică, atunci când descriu vizite sau călătorii în Italia, Franța, Germania, la monumente și locuri istorice, de asemenea exemplare pentru biserica lor, cu intenția de a o raporta și diferența de bisericile cu care au intrat în contact prin intermediul monumentelor sau a ceremoniilor la care au asistat.

Au făcut-o în ultimul caz din nevoia firească a omului de a cunoaște noi locuri și civilizații, de a se autodefini în raport cu acestea, dintr-o nevoie culturală și istorică. Acestea sunt mai apropiate de genul descrierilor de călătorie, un alt gen de memorialistică. Au scris dintr-o nevoie umană de a comunica, de a povesti propriile întâmplări, convingși de propria valoare, de misiunea ce și-au asumat-o.

Restituirea documentelor de factură memorialistică și autobiografică, propuse în prezentul volum probează, odată în plus, o realitate deja confirmată și consolidată de cercetările recente: existența unei practici la nivelul ierarhiei ecleziastice românești din Transilvania epocii moderne, în particular a celei greco-catolice, constând în redactarea de memorii, jurnale, autobiografii, care reprezintă, în măsura în care s-au păstrat până astăzi, adevărate izbânci împotriva trecerii timpului. În ordinea cronologică a apariției, se detașează memoriile mitropolitului ortodox Andrei Șaguna, publicate la Sibiu în 1923, prima sursă de factură memorialistică din mediul ortodox transilvănean care vedea lumina tiparului¹⁷². Apar apoi, la distanță de câțiva ani (1926), memoriile episcopului de Oradea, Roman Ciorogariu, purtând titlul *Zile trăite*, care tratează în principal experiența primului război mondial așa cum a fost percepută și trăită de autor¹⁷³. În această enumerare succintă se pot include și amintirile preotului

¹⁷² Andrei Șaguna, *Memorii din anii 1846-1871*, Sibiu, 1923.

¹⁷³ Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926.

și protopopului onorar de la Brașov-Dârste, Ioan Broșu (ortodox), apărute în anul 1936¹⁷⁴. În anul 2001 se publică două dintre jurnalele de referință pentru ierarhia Bisericii Române Unite, *Diulariul* participării episcopatului român unit la conciliul ecumenic Vatican, împreună cu relatarea vizitei *ad limina* a arhierilor greco-catolici ardeleni, în frunte cu mitropolitul Ioan Vancea, la Roma, în 1886, urmată de o călătorie în Italia, Franța și Germania¹⁷⁵. Mai recent, în anul 2003, văd lumina tiparului memoriile cardinalului Iuliu Hossu, ca expresie a nevoii de restituire a traumatizantei „noți totalitare” traversată de Biserica greco-catolică românească în perioada 1948-1989¹⁷⁶. Se păstrează în manuscris memoriile lui Ioan Boroș, canonic al episcopiei greco-catolice de Lugoj, referitoare la a doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX, a căror publicare se preconizează a avea loc în perioada următoare.

Materialele pe care le publicăm în volumul de față pun în lumină o figură aparte de arhieru, cu care cercetarea istorică n-a fost de altfel foarte generoasă până acum, arhiepiscopul și mitropolitul greco-catolic Victor Mihályi de Apșa. *Însemnări ale lui Victor Mihályi Apșianu* pot fi încadrate printre memoriile de tinerețe ale ierarhului, referindu-se la perioada 1861-1872¹⁷⁷, *Autobiographia Victoris Mihályi de Apșia Episcopi Rumensorum Unitorum Lugosensis 1874-1890* este datată în anul 1890¹⁷⁸, iar *Ziarul întâmplărilor mai momentuoase din viața Episcopului Victor Mihályi al Lugojului, scris cu mâna-i proprie în următoarele,*

¹⁷⁴ Ioan Broșu, *Amintiri din viața preoțească adunate și scoase la iveală după o păstorire de peste 50 de ani*, Brașov, 1936.

¹⁷⁵ A se vedea *Diulariul* în Nicolae Bocean, Ion Cârja, *Biserica Română Unită...*, pp. 295-485, jurnalul călătoriei din 1886 în *ibidem*, pp. 647-693.

¹⁷⁶ *Credința noastră este viața noastră. Memoriile Cardinalului Dr. Iuliu Hossu*, editor: Silvestru Augustin Prunduș, Cluj-Napoca, 2003.

¹⁷⁷ Prima filă a caietului manuscris rămas de la Victor Mihályi are ca titlu mențiunea: *Însemnări ale lui Victor Mihályi Apșianu 1864*, atât secțiunile de factură memorialistică ale acestuia, cât și alte însemnări fac însă referiri la o perioadă mult mai lungă: 1861-1872. Prezenta ediție a preluat spre publicare doar secțiunile cu caracter memorialistic ale caietului, la care se va face referire mai departe, în text și la notele de subsol, folosindu-se expresia abreviată: *Însemnări*. În cuprinsul studiului de față vom face trimiteri la versiunea în limba română a *Însemnărilor* și la paginația originală a acesteia. Originalul caietului manuscris se păstrează la Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, Fond *Biblioteca Centrală Blaj 1730-1948*, dosar nr. 255/1861-1872 (*Victor Mihályi de Apșa-Însemnări personale*), 152 file.

¹⁷⁸ În original la Archivio Segreto Vaticano (ASV), *Archivio della Nunziatura di Vienna*, Galimberti, busta no. 641 (*Relazione sui vescovi e sui capitoli anno 1890*), ff. 549 r-571 r.

are în vedere perioada de maturitate a lui Mihályi, anii 1893-1896, 1906, acoperind mai exact sfârșitul perioadei de păstorire ca episcop la Lugoj, urmată de câțiva ani din cariera sa mitropolitană¹⁷⁹. *Însemnările* ne oferă, între altele, informația prețioasă privitoare la redactarea de către Mihályi a unor comentarii asupra perioadei 5-12 mai, în care s-a ținut primul sinod provincial¹⁸⁰, care n-au fost găsite până în prezent în arhiva mitropolitană. Putem presupune, dealtfel, că și pentru perioada 1873-1893, ca și pentru perioada de după 1906, an în care se oprește *Ziarul*, Mihályi a redactat însemnări cu caracter memorialistic, negăsite însă de noi în fondurile arhivistice cercetate. Lista materialelor cu caracter memorialistic provenite de la înalți prelați greco-catolici, despre care știm sigur că au fost elaborate în epocă, nemaipăstrându-se însă până astăzi, se continuă cu alte două producții ale genului. Astfel, a fost redactat, se pare, un jurnal al participării episcopatului român unit, în frunte cu mitropolitul Vancea, la festivitățile desfășurate la Roma în anul 1887 cu ocazia împlinirii a 50 de ani de preoție de către papa Leon al XIII-lea¹⁸¹, de asemenea a scris și canonicul Vasile Suci, viitorul mitropolit, un jurnal al misiunii de protest desfășurate de acesta la Roma în anul 1912 pe lângă forurile pontificale, împotriva încorporării unor parohii din Biserica Română Unită la nou înființata episcopie greco-catolică maghiară de Hajdudorogh¹⁸²; ambele jurnale sunt însă menționate în alte surse, fără a fi identificate până în prezent de cercetarea istorică.

Documentele pe care le propunem spre publicare ni-l prezintă pe Victor Mihályi drept unul dintre cei mai prolifici autori de texte cu caracter memorialistic din Biserica Greco-Catolică românească a secolului al XIX-lea. Lui Mihályi i-a fost sortită o carieră didactică, bisericească și politico-națională

¹⁷⁹ În original la Direcția Județeană Alba a Arhivelor Naționale, Fond *Mitropolia Română Unită Blaj. Arhiva Generală (documente neînregistrate)*, no. 3/10 noiembrie 1893-18 aprilie 1906, 99 file corespunzând a 197 pagini. În contextul prelucrării jurnalului la DJAAN, acesta a fost atât filat cât și paginat, peste paginare s-a revenit ulterior, se pare, deoarece numerotare paginilor este tăiată. Trimiterile noastre la conținutul *Ziarului*, vor face referire la numărul paginilor.

¹⁸⁰ *Însemnări*, p. 76.

¹⁸¹ A se vedea Ioan Georgescu, *Mitropolitul Ioan Vancea. La 50 de ani de la moartea lui*, Oradea, 1942, p. 42.

¹⁸² Menționat în Idem, *George Pop de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Oradea, 1935, p. 267.

îndelungată, de mai bine de o jumătate de veac; el începe studiile la Roma în deceniul post-pașoptist (1858), cunoaște apoi concomitent cu evoluția propriei cariere o succesiune lungă de regimuri politice și etape ale modernizării, încheiată cu primul război mondial la sfârșitul căruia trece la cele veșnice (1918). Vremurile pe care le-a traversat Mihályi în îndelungata sa carieră sun așadar contemporane cu însăși faza matură a modernizării structurilor politice, a societății și a mentalităților în Transilvania, prin urmare calitatea de martor și oglindă a epocii pe care o dețin însemnările sale este una de neprețuit.

Conținutul și relevanța documentară a celor trei texte sunt inegale, astfel că în *Însemnările* care tratează perioada 1861-1872 abundă fapte și evenimente de tip ecleziastic, care și precumpănesc de altfel ca pondere în ansamblul jurnalului, *Ziarul* prezintă alături de informații din sfera istoriei bisericești, date consistente de interes pentru istoria politico-națională a românilor în secolul XIX. *Autobiographia* este o trecere în revistă succintă a carierei lui Victor Mihályi până în anul 1890. Menționăm că documentul se găsește în fondul Nunțiatunii de la Viena, alături de biografiile celorlalți ierarhi și canonici din Biserica Română Unită precum și ale altor dieceze din Austro-Ungaria¹⁸³. Pentru perioadele neacoperite de *Însemnări* și *Ziar* (1872-1893, 1896-1906, 1906-1918), presupunem ca plauzibilă existența altor însemnări de tip memorialistic făcute de Mihályi, care în măsura în care s-au păstrat vor fi scoase la lumină de cercetările viitoare.

Primul material de factură memorialistică realizat de Mihályi, intitulat *Însemnări ale lui V<ictor> Mihályi Apșianu*, reprezintă doar o parte dintr-un caiet de însemnări provenind din vechea bibliotecă a mitropoliei Blajului și păstrat până astăzi la Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale. Caietul are un conținut mult mai variat, astfel că din cuprinsul său îngrijitorii prezentei ediții au decis să preia spre publicare doar însemnările cu valoare de memorii-jurnal, consistente de altfel ca pondere în ansamblul documentului. Astfel, conținutul caietului se deschide cu o primă filă, cu rol de foaie de titlu, care poartă o singură mențiune: *Însemnări ale lui V<ictor> Mihályi Apșianu 1864*. Urmează

¹⁸³ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Galimberti, busta no. 641 (*Relazione sui vescovi e sui capitoli anno 1890*), 664 file passim; lista diecezelor reprezentate prin materiale biografice la ff. 1 r-2 r.

o primă secțiune de însemnări de factură jurnalistică, care se eșalonează pe perioada 8 februarie 1861 – 4 februarie 1864, redactate fără respectarea întocmai a cronologiei. Este plauzibilă elaborarea ulterioară a însemnărilor de pe aceste prime 7 file ale caietului, pe baza unor notițe prealabile sau chiar din memorie, fapt care explică unele reveniri, ca de pildă la fila 5, după un pasaj de însemnări datat 4 februarie 1864, la următorul pasaj autorul se întoarce cu un an în urmă, cu data de 5 aprilie 1863, revenire pe care o constatăm și la fila următoare, unde, după o însemnare datată 6 august 1863, se revine la 8 februarie 1861¹⁸⁴.

Următoarea secțiune a caietului, printre cele mai consistente ca pondere, conține pagini de jurnal redactate în limba italiană referitoare la perioada 12 ianuarie 1865-14 iunie 1872¹⁸⁵. Avem de-a face cu o limbă italiană cu particularități specifice epocii, dar și cu unele erori ale autorului. Victor Mihályi și-a însușit limba italiană în perioada studiilor sale la Roma (1858-1865), folosind-o apoi frecvent în carieră, drept dovadă că i-a fost la îndemână să-și scrie o parte din memorii în această limbă. Corespondența arhiepiscopului cu Nunțiatul de la Viena și cu forurile pontificale este redactată, pe lângă limba latină, în bună măsură și în limba italiană. Nu rezultă din întregul material o altă motivație în baza căreia Mihályi să fi ales italiana pentru a-și scrie această parte de jurnal, în afară de eventualitatea în care, credem noi, urma să-și facă cunoscute însemnările sale unor reprezentanți ai Sfântului Scaun interesați de realități ale Bisericii române greco-catolice. Lectura atentă a textului nu exclude o atare posibilitate, există pasaje care vădesc intenționalitatea autorului, dorința sa de a se face util și altora prin informațiile notate.

Caietul se continuă cu alte câteva părți fără legătură cu însemnările memorialistice, în care găsim notații ale autorului pe diverse teme. Astfel, primele șapte file care succed jurnalului în limba italiană conțin transcrierile a numeroase diplome medievale privitoare la familia Mihályi¹⁸⁶. Urmează câteva file cu inscripții copiate de la Colegiul Grec din Roma, dar și inscripția de la mormântul episcopului Inocențiu Micu, aflat în acea vreme la biserica Sfinții

¹⁸⁴ *Însemnări*, ff. 2 r-8 v.

¹⁸⁵ *Ibidem*, ff. 9 r-52 r.

¹⁸⁶ *Ibidem*, ff. 53 r-59 r

Sergiu și Bach, numită și Santa Maria del Pascolo¹⁸⁷. Manuscrisul conține în continuare o filă pe care sunt trecuți „Fii ajunși la etate ai lui Gavrilă Mihályi de Apșa și ai soției Iuliana Mán de Sajo din Sarasău”, datată Blaj, 10 februarie 1898¹⁸⁸. Pe alte cinci file găsim liste ale slujbelor oficiate de Mihályi în perioada 1864-1870¹⁸⁹. Se continuă cu o filă de notații dintr-o bulă a papei Benedict al XIV-lea, precum și cu liste de cărți cumpărate sau împrumutate de Mihályi¹⁹⁰. În fine, la capătul acestei părți cu însemnări diverse a manuscrisului, se află o altă filă pe care sunt notate diverse lucruri, ca de pildă lista obiectelor de uz personal aduse de Mihályi de la Gherla cu ocazia transferului său la Blaj odată cu instalarea lui Ioan Vancea în scaunul mitropolitan sau cele necesare pentru călătoria la Roma, cu ocazia conciliului ecumenic¹⁹¹.

În fine, o ultimă secțiune a caietului manuscris conține traducerea în limba română a paginilor de jurnal redactate în italiană, privitoare la perioada 1865-1872, menționate mai sus¹⁹². Existența acestei părți ilustrează complexitatea și varietatea manuscrisului lui Mihályi, cu o cronologie care se întinde pe o perioadă îndelungată. Diversitatea cronologică a părților componente ale caietului este ilustrată în acest caz de faptul că traducerea în limba română a memoriilor din perioada 1865-1872 ne apare ca fiind mult mai târzie în raport cu originalul italian. Textul prezintă câteva elemente decisive care pledează în acest sens. În primul rând, limba în care este scris (tradus) nu este limba română a secolului al XIX-lea, fapt care poate fi constatat încă de la primele rânduri ale acestei secțiuni din caietul manuscris rămas de la Mihályi. Textul nu prezintă nici arhaismele și nici ortografia specifică limbii române din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. O simplă comparație cu însemnările din prima secțiune a

¹⁸⁷ *Ibidem*, ff. 59 v-60 r, 61 r.

¹⁸⁸ *Ibidem*, această filă, nenumerotată, este intercalată printre precedentele, foarte probabil ca urmare a neglijenței cu care a fost ordonat manuscrisul.

¹⁸⁹ *Ibidem*, ff. 62 r-66 v.

¹⁹⁰ *Ibidem*, ff. 67 r-71 r.

¹⁹¹ *Ibidem*, ff. 71v-72 r.

¹⁹² *Ibidem*, această secțiune a caietului deține paginație originală: pp. 1-78, precum și paginația realizată la DJCJAN: pp. 74-152. Sesizăm aici o prelucrare arhivistică inconsecventă a manuscrisului, astfel, caietul este filat până la fila 73 v, după care se schimbă sistemul de numerotare, versiunea românească a *Însemnărilor* fiind paginată (pp. 74-152) iar numerotația dată la DJCJAN o dublează pe cea originală. Din rațiuni de consecvență, trimiterile noastre la text vor folosi numerotația DJCJAN.

caietului, sau cu *Diuariul* din perioada conciliului ecumenic, confirmă în mod clar această supoziție, astfel însemnările inițiale referitoare la perioada 8 februarie 1861-4 februarie 1864, care preced secțiunea mai consistentă a jurnalului scris în limba italiană, sunt redactate ca și jurnalul din 1869-1870 într-o limbă română vizibil mai arhaică decât textul din ultima parte a manuscrisului-traducerea în românește a însemnărilor din perioada 1865-1872. Încă un element de detaliu susține faptul că versiunea românească a acestui segment din memorii este mult mai târzie în raport cu textul italian de bază și că în nici un caz traducerea n-a fost făcută de Mihályi. Astfel, în versiunea românească numele ministrului maghiar al cultelor de la începuturile dualismului asutro-ungar, Eötvös Jozsef, este scris greșit, în forma „Kötvös”, de unde rezultă în mod indiscutabil că traducerea s-a făcut într-o perioadă mult mai târzie, autorul ei, nefind contemporan cu ministrul Eötvös, a copiat greșit numele acestuia din originalul în limba italiană a jurnalului¹⁹³. Trebuie semnalat în continuare și faptul că varianta românească, așa cum se prezintă, este realizată „la prima mână”, pentru a spune astfel, nefinisată, fapt observabil cu ușurință din înfățișarea textului ca atare. Găsim, astfel, o serie de ezitări și nesiguranțe ale traducătorului, care a pus în cazul a numeroase cuvinte termenul sinonim sau echivalent între paranteze, precum și o serie de reveniri marcate prin cuvinte tăiate sau șterse. Pentru a se ilustra mai bine caracterul său de traducere mai mult sau mai puțin finisată, redactată de altă mână decât cea care a redactat jurnalul în limba italiană, am decis să publicăm textul cu toate aceste particularități de traducere prezente în original. În opinia noastră, această traducere a fost făcută la Blaj după moartea lui Mihályi, în perioada interbelică, într-un context în care, probabil, s-a dorit să se folosească informațiile din memorialistica lui Victor Mihályi și de aceea era necesar ca aceasta să fie făcută mai accesibilă prin traducerea în limba română a jurnalului din perioada 1864-1872.

Din acest caiet manuscris, prezentat succint până aici, am selectat spre publicare doar trei părți sau „secțiuni”, cum le-am numit noi: însemnările referitoare la perioada 8 februarie 1861-4 februarie 1864, jurnalul perioadei 12 ianuarie 1865-14 iunie 1872 în limba italiană precum și traducerea ulterioară a

¹⁹³ A se vedea în acest sens *ibidem*, pp. 129, 130, 132, 133.

acestui în limba română. Am optat pentru această formă selectivă de publicare a caietului manuscris rămas de la Victor Mihályi deoarece doar aceste trei secțiuni conțin însemnări de tip memorii-jurnal și își pot găsi locul, prin urmare, într-un volum care își propune să restituie memorialistica ierarhului. Precizăm de asemenea că în ceea ce privește jurnalul perioadei 1865-1872, notele explicative și alte referințe necesare vor fi marcate în varianta românească a textului, mai accesibilă unui public mai larg, fiind de altfel identică sub raportul conținutului cu textul de bază al jurnalului, redactat în limba italiană. Trebuie notat, în fine, pentru a încheia lista trăsăturilor mai importante ale acestui document, și faptul că ultima filă cu care se încheie textul italian al jurnalului¹⁹⁴ nu se regăsește și în traducerea românească, textul întrerupându-se brusc, în mijlocul frazei la finalul filei precedente, ceea ce înseamnă că o filă sau poate chiar mai multe din caietul manuscris s-au pierdut în timp; acest fragment lipsă din varianta românească l-am completat în traducere proprie.

Însemnările lui Victor Mihályi din perioada 1861-1864 împreună cu jurnalul anilor 1865-1872, conțin informații de primă mărime pentru istoria Bisericii greco-catolice românești la mijlocul secolului al XIX-lea. Într-o posibilă tipologie, însemnările memorialistice din această perioadă conțin pe primul loc informații de factură ecleziastică de o mare varietate, de la aspecte privind lucrările conciliului ecumenic, trecînd prin desfășurarea succesiunii la scaunul mitropolitan după moartea lui Alexandru Sterca Șuluțiu și instalarea lui Ioan Vancea ca întâistătător la Blaj, demersuri și intervenții ale mitropolitului la forurile politice ale Ungariei dualiste în probleme bisericesti și chiar naționale, până la amănunte locale sau chiar relații interumane la nivelul clerului român unit de la Gherla și Blaj. După informațiile din domeniul ecleziastic, la mare distanță ca pondere în acest jurnal urmează o altă categorie, relativ restrânsă cantitativ, referitoare la problemele mișcării naționale românești, date privind contactele cu diferiți membri ai familiei Mihályi, diverse alte date și informații. O trăsătură majoră a jurnalului din perioada 1865-1872 rezidă în faptul că întregă țesătura sa narativă gravitează în jurul lui Ioan Vancea, cu care Mihályi a avut relații speciale, privilegiate, încă de la începuturile carierei acestuia din urmă la Gherla,

¹⁹⁴ *Ibidem*, fo. 52 r.

ca profesor în seminarul unit armenopolitan, continuând cu transferarea sa la Blaj, unde Vancea l-a luat cu sine și l-a numit secretar mitropolitan, în primăvara anului 1869. În fapt, informațiile de natură ecleziastică ce predomină în jurnal, așa cum spuneam, sunt organizate în mare măsură în funcție de maniera în care a interacționat Vancea cu factologia bisericească a perioadei 1865-1872. În acest context se impune a fi subliniat faptul că acest jurnal este conceput în esență pe același calapod cu *Diulariul* de la conciliul Vatican I, redactat de Mihályi la cererea expresă a mitropolitului și urmărind îndeaproape rolul și prestația acestuia în desfășurarea lucrărilor conciliului ecumenic.

Ioan Vancea este, așadar, ca episcop la Gherla și deopotrivă ca mitropolit la Blaj, „personajul principal” al jurnalului ținut de Victor Mihályi pentru perioada 1865-1872. Referitor la perioada păstoririi la Gherla, pot fi reținute din informațiile jurnalului amănunte cu privire la banchetul dat de Vancea cu oviaza instalării sale în scaunul episcopal, precum și date mult mai prețioase referitoare la dotarea celor 94 de parohii preluate de la episcopia ruteană de Munkács în momentul înființării diecezei unite armenopolitane, precum și la atitudinea episcopului Vancea față de problema organizării sub aspect material a parohiilor ardelenale ale acestei episcopii¹⁹⁵.

Jurnalul acordă spații ample preparativelor care au urmat după sinodul electoral din 10-11 august 1868, până la instalarea lui Ioan Vancea în scaunul mitropolitan. Astfel, este relatată audiența acordată de nunțitul Falcinelli, în 9 decembrie 1868, lui Ioan Vancea, care venise la Viena însoțit de Victor Mihályi pentru îndeplinirea formalităților prealabile instalării¹⁹⁶. Este consemnat apoi, succint, procesul canonic făcut de Vancea cu această ocazie, taxele plătite precum și prânzul la care au luat parte după aceea, la Nunțiatură, în seara zilei de 12 decembrie 1868¹⁹⁷. Mitropolitul și secretarul său vor pleca apoi spre Budapesta, unde se vor afla între 13 și 16 decembrie 1868, perioadă în care Vancea depune jurământ de credință împăratului rege, aflat în acel moment în capitala Ungariei, „după formula prescrisă de concordat”¹⁹⁸. Pe lângă informația intrinsecă

¹⁹⁵ *Ibidem*, pp. 83-89.

¹⁹⁶ *Ibidem*, pp. 95-96.

¹⁹⁷ *Ibidem*, pp. 96-97.

¹⁹⁸ *Ibidem*, p. 99.

pe care o conține, valoarea și interesul jurnalului constă și în comentariile făcute de Mihályi, nu de puține ori ironice și pătrunzătoare, deosebit de utile însă pentru înțelegerea atmosferei, a relațiilor interumane și în genere pentru restituirea dimensiunii subiective a istoriei pe care o redau însemnările făcute de secretarul mitropolitan. Astfel, cu ocazia călătoriei la Viena în vederea susținerii procesului canonic de către noul mitropolit, în decembrie 1868, jurnalul reține întrevederea acestuia cu Grigore Silași, vicerectorul seminarului central din capitala imperiului, întâlnire cu prilejul căreia „se prezintă v<ic> rect<or>ului Sem<inar>ului cu studenții săi ca să-l felicite pe noul arhiepiscop și voi să-i dea lecții propriului păstor asupra obligațiilor ce va avea în noua sa demnitate față de biserică și națiune. Monsignorul însă le răspunse enumerând tot ceea ce așteaptă biserica și națiunea de la acei tineri studenți”¹⁹⁹. Se pot vedea în spatele acestui dialog, dezacorduri și antipatii anterioare, din perioada alegerilor pentru scaunul mitropolitan blăjean, în care Silași nu s-a numărat printre susținătorii candidaturii episcopului de Gherla la cea mai înaltă demnitate din Biserica Română Unită. În aceeași ordine de idei, jurnalul reține și comentariile episcopului romano-catolic de Alba Iulia, făcute cu ocazia prânzului de la Nunciatură, din data de 15 decembrie, menționat mai sus, răuvoitoare la adresa românilor, dezaprobat de Mihályi în însemnările sale²⁰⁰.

Ziua de 2 aprilie 1869 este una deloc lipsită de importanță pentru evoluția carierei lui Vancea și Mihályi deopotrivă. În această zi Vancea părăsește Gherla, plecând spre Blaj spre a se instala în funcția de mitropolit, luându-l cu sine și pe Mihályi ca secretar. Au sosit la Blaj pe neașteptate, aici au fost primiți de studenți și de membrii capitolului. Comentariul lui Mihályi este și de această dată ilustrativ prin felul în care se raportează la evenimentele relatate. Astfel, Mihályi susține că n-a dorit să părăsească postul său de profesor și prefect de seminar la Gherla pentru a prelua funcția de secretar mitropolitan, „care ca să spun drept nu e pentru mine, fiindu-mi odios fastul de curte și ceremoniile și complimentele de la curte de nesuferit, dar la insistența unui asemenea prelat n-am crezut că e bine să mă opun”²⁰¹. Jurnalul consemnează în continuare, succint, instalarea

¹⁹⁹ *Ibidem*, p. 96.

²⁰⁰ *Ibidem*, p. 99.

²⁰¹ *Ibidem*, pp. 100-101.

solemnă a lui Vancea ca mitropolit, apoi la scurt timp plecarea acestuia la Budapesta (17 aprilie), unde printre obiectivele prioritare, printre diligențele făcute la Ministerul Cultelor, dar și la alte foruri din capitala regatului maghiar, s-a numărat acordarea dreptului de alegere pentru scaunul episcopal de Gherla²⁰². Insistența cu care a susținut Ioan Vancea acordarea acestei proceduri-alegerea ierarhului-în locul numirii de către împărat, așa cum se întâmplase încă de la începuturile episcopiei armenopolitane, pune într-o lumină interesantă concepția ecleziologică de ansamblu a mitropolitului, poziționarea acestuia în raport cu cele două filoane ecleziologice dominante în epocă în Biserica greco-catolică românească. Candidatura lui Vancea la scaunul mitropolitan de la Blaj, rămas vacant după moartea lui Alexandru Sterca Șuluțiu, a fost de natură să provoace temeri la nivelul clerului din arhidieceză, puternic atașat de tradițiile răsăritene ale acestei Biserici, care vedea în episcopul Gherlei, cleric format în ambianța bisericească de la Oradea, un campion al latinizării²⁰³. Modul în care Vancea a știut să promoveze specificul și identitatea greco-catolicismului transilvănean, cu puternica sa componentă răsăriteană, în cazul ilustrat mai sus al susținerii dreptului de alegere pentru episcopia vacantă de la Gherla pe lângă autoritățile statului dualist și, la dimensiuni mult mai ample, cu ocazia lucrărilor conciliului ecumenic Vatican I²⁰⁴, arată nu numai o admirabilă capacitate de adaptare a înaltului ierarh, după venirea acestuia la Blaj, la tradițiile și la întreg orizontul de așteptare al arhidiecezei, mult mai aproape de moștenirea ortodoxă a greco-catolicismului, ci chiar mai mult, o bună cunoaștere și un atașament nedisimulat pentru această dimensiune a ecleziologiei Bisericii Române Unite din epocă.

În încercarea de a trece în revistă problemele majore care se desprind din informația jurnalului citat, printre cele care gravitează în mod nemijlocit în jurul figurii arhierelui Vancea, se impune a fi menționat aspectul pe care sursa de față îl introduce în premieră în circuitul istoriografiei românești:

²⁰² *Ibidem*, pp. 101-103.

²⁰³ Ion Cârja, *Biserica și societate în Transilvania...*, pp. 28-58.

²⁰⁴ Ioan Vancea a rostit la conciliul ecumenic patru discursuri, în congregațiile generale din 30 decembrie 1869, 30 martie, 2 iunie și 14 iunie 1870, a înaintat două observații pe marginea proiectelor de hotărâri, în 26 februarie și 12 martie 1870, precum și două memorii despre Biserica greco-catolică românească, în 20 martie și respectiv 4 mai 1870, vezi N. Bocșan, I. Cârja, *Biserica Română Unită...*, pp. 149-226.

promovarea lui Ioan Vancea la demnitatea de cardinal. Această informație, de o valoare istorică incontestabilă, rezultă din cele notate în jurnal cu ocazia vizitei făcute la Blaj, în 28 iulie 1869, de către un anume Alexie Zsákosi de Turda, „comisar provincial în retragere”. Personajul, nementionat în alte surse privitoare la perioadă, pare să fi avut, conform propriilor afirmații, sarcini și implicații semnificative în istoria pre- și post-pașoptistă a Transilvaniei: a fost numit de împăratul Ferdinand I (1835-1848) comisar provincial pentru Transilvania, funcția care l-a obligat să activeze la Viena unde a avut relații apropiate cu arhiducele Ludovic, în 1844 a călătorit prin toată Transilvania, ajungând și la Blaj în plin proces lemenian, a avut o intervenție decisivă în favoarea episcopului Lemeni, l-a salvat de la moarte pe episcopul Vasile Erdélyi restituindu-i două scrisori, din cauza cărora ar fi putut fi spânzurat. Și-a exprimat de asemenea, potrivit însemnărilor jurnalului, stima deosebită pe care o poartă arhiepiscopului Vancea, mai ales pentru atitudinea acestuia față de congresul autonomiei catolice maghiare, desfășurat la Pesta cu începere din toamna anului precedent, 1868, și la ale cărui lucrări ierarhul român n-a luat parte. Și în acest context jurnalul oferă o informație prețioasă în ceea ce privește încadrarea corectă a lui Ioan Vancea în dezbaterile deosebit de animate, în acei ani, cu privire la poziția Bisericii greco-catolice românești față de autonomia catolică maghiară. Atitudinea evazivă a mitropolitului, care a lăsat la latitudinea diecezelor sufragane opțiunea de a organiza alegeri și a trimite deputați, a generat o anumită confuzie și dezorientare printre români²⁰⁵, în acest sens mărturia lui Zsákosi pare să înlăture orice dubiu cu privire la o eventuală atitudine favorabilă a lui Vancea față de proiectul maghiar de autonomie: „Despre m<on>s<i>g<no>r arhiepiscopul arată că are o foarte mare stimă, zice că l-a judecat din faptul acela, atunci când el nu s-a dus la congresul catolicilor la Pesta: acela era punctul decisiv, după care putea fi judecat într-adevăr”²⁰⁶.

²⁰⁵ A se vedea pentru acest aspect: Nicolae Bocșan, *Imaginea bisericii romano-catolice la românii greco-catolici (Congresul autonomiei bisericii catolice din Ungaria)*, in „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia”, 41, 1996, no. 1-2, pp. 49-68; I. Cârja, *Biserică și societate în Transilvania ...*, pp. 197-210.

²⁰⁶ *Însemnări*, p. 106.

Informația cea mai valoroasă însă, pentru istoria ecleziastică, ce rezultă din această conversație purtată la Blaj, în 28 iulie 1869, de către Zsákosi de Turda cu mitropolitul Vancea și cu secretarul său Victor Mihályi, are în vedere posibilitatea ridicării lui Vancea la demnitatea de cardinal, din inițiativa guvernului de la Budapesta. Urmărind scopuri politice, guvernul maghiar avea în vedere promovarea la rangul cardinalatului a doi prelați uniți din Imperiul austro-ungar, arhiepiscopul de Alba Iulia și, respectiv, cel del Lemberg. Inițiativa guvernamentală nu pare să fi întrunit și agrementul Romei, lucru care în opinia lui Vancea a fost de natură a-i aduce beneficii de imagine printre conaționali săi, care-l considerau un ultramontan: „M<on>s<i>g<no>r apoi îi zise că acest incident ar fi binevenit pentru ai noștri, cari ar crede că într-adevăr nu este el chiar așa de ultramontan <...> cum se credea, fiindcă Roma nu vrea să-l exalte”²⁰⁷. Valoarea istorică și istoriografică a acestei informații constă, însă, în primul rând în faptul că, așa cum am arătat și în altă parte²⁰⁸, este vorba de prima tentativă de ridicare a unui arhieru român la cea mai înaltă demnitate din Biserica greco-catolică după papă, aceea de cardinal, anticipând cu un secol numirea episcopului Iuliu Hossu drept cardinal *in pectore* de către Paul al VI-lea. Această informație din *Însemnările* lui Mihályi poate fi coroborată cu un alt document, cel puțin la fel de interesant și de enigmatic în felul său, o scrisoare din 6 aprilie 1877, prin care prefectul Congregației de Propaganda Fide, cardinalul Alessandro Franchi demara pe lângă un anumit personaj o anchetă secretă cu privire la rectitudinea și autenticitatea credinței catolice a lui Ioan Vancea, în vederea promovării acestuia la o demnitate ecleziastică mai înaltă, nemenționată cu precizie în document²⁰⁹. Rezultă așadar că pe seama mitropolitului s-au vehiculat în epocă planuri rămase în stadiul de proiect, fapt care nu le diminuează însă prea mult din semnificația istorică. Având în vedere „scopuri politice”, al căror conținut ne scapă în actualul stadiu al cercetărilor, autoritățile statului dualist intenționau să susțină pe lângă Sfântul Scaun

²⁰⁷ *Ibidem*, pp. 106-107.

²⁰⁸ I. Cârja, *Biserica și societate în Transilvania...*, p. 255.

²⁰⁹ Ioan Vancea, *Corespondență cu Sfântul Scaun (1865-1890)*, ediție, studiu introductiv și note: Ion Cârja și Daniel Sularea, Cluj-Napoca, 2007, pp. 141-144; caracterul strict confidențial al anchetei lui Franchi cu privire la Vancea reiese foarte clar din precizarea care premerge conținutul propriu-zis al scrisorii: „riservatissima”.

numirea a doi arhieri uniți în demnitatea de cardinal. Se poate presupune, în ceea ce-l privește pe Vancea, loial în linii mari regimului, fără a putea spune că a fost un obedient total, că ridicarea la cardinalat, dincolo de o posibilă „recompensă” personală oferită de puterea de stat, putea să însemne un gest simbolic de „captatio benevolentiae” la adresa românilor. Promovând numirea unui cardinal din neamul lor, guvernul Ungariei îndeosebi putea să spera în diminuarea opoziției vehemente a românilor față de noul regim politic, dualismul, sancționat categoric de aceștia din urmă prin Pronunciamentul de la Blaj din 1868.

Sfântul Scaun avea, de asemenea, propriile rațiuni de politică ecleziastică, în baza cărora să-l avanseze pe Vancea la înalta demnitate a cardinalatului. Anterior Roma numise deja un prim cardinal din rândul uniților din Europa central-răsăriteană, pe arhiepiscopul ucrainean Levitskyj (1856). În strategiile misionare ale scaunului papal, odată cu reluarea politicii de apropiere față de Orient de către Pius al IX-lea²¹⁰, un mijloc eficient pentru consolidarea și extinderea catolicismului spre răsărit consta în fortificarea și potențarea structurilor catolice aflate în proximitatea ortodoxiei²¹¹, ori numirea lui Vancea în demnitatea cardinalatului putea avea, din perspectivă pontificală, menirea de a face mai atractiv catolicismul la nivelul națiunii române din Transilvania și nu numai. Bazat pe temeiuri politice sau ecleziastic, proiectul numirii lui Ioan Vancea în rang de cardinal constituie un aspect pentru care *Însemnările* lui Mihályi introduc în circuitul științific o informație de o importanță incontestabilă.

Raporturile lui Ioan Vancea cu clerul blăjean constituie un alt aspect notat în *Însemnări* și asupra căruia Mihályi revine în câteva rânduri, cu amănunte și considerații interesante. *Însemnările* surprind primii ani de păstorie ai lui Vancea la Blaj, ani de acomodare pentru arhieru cu clerul din

²¹⁰ Despre politica lui Pius IX fata de Orientul creștin a se vedea: Roger Aubert, *Le pontificat de Pie IX (1846-1878)*, Paris, 1952, pp. 415-426; Angelo Tamborra, *Catholicisme et Monde orthodoxe à l'époque de Pie IX*, in “Miscellanea Historia Ecclesiastica”, IV, Louvain, 1972, pp. 179-1913; Constantin G. Patelos, *Vatican I et les évêques uniates. Une étape éclairante de la politique roumaine à l'égard des orientaux (1867-1870)*, Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, Fascicule 65, Louvain, 1981, pp. 1-77.

²¹¹ C. Patelos, *op. cit.*, p. 157 sq.

structurile superioare ale mitropoliei, canonici și profesori la școlile blăjene, o perioadă nu lipsită de dificultate dacă ținem seama că la alegerile din anul 1868 Ioan Vancea n-a fost preferatul arhidiecezei ale cărei voturi au mers înspre Timotei Cipariu și Ioan Fekete Negruțiu²¹². Sunt consemnate în acest jurnal două episoade care ilustrează relațiile mai dificile ale mitropolitului cu clerul arhidiecezan: o discuție începută de la o opinie a lui Vancea despre sinodul electoral din 1868, prelungită inclusiv prin atacuri în presă la adresa arhierelui²¹³ și respectiv anumite aspecte din desfășurarea sinodului arhidiecezan din 1869. *Însemnările* prezintă ca pe un incident, anihilat de mitropolit în cele din urmă, încercarea protopopului Simion Balint de a citi în sinod “unele proteste”. Suștinătorii acestor proteste, avându-l de partea lor și pe Barițiu, au dorit să obțină confirmarea în sinodul arhidiecezan a celor 10 puncte proclamate în 10 august 1868, în ajunul sinodului electoral. Cei din partida protopopului au obținut în final de la mitropolit acordul de a fi reînnoite indirect, în sinod, o parte a acestor puncte, cu condiția ca aceștia “să facă o declarație solemnă de adeziune la S<fânta> Unire și la Scaunul Apostolic”²¹⁴. Dincolo de cazuistica punctuală, cele 10 condiții definite de Constantin Patelos drept un “enunț clar și simplu al principiilor catolicismului oriental”, semnifică vigoarea componentei răsăritene a identității Bisericii Române Unite, reafirmate așadar și cu ocazia primului sinod arhidiecezan din perioada păstoririi mitropolitane a lui Ioan Vancea. Relațiile dificile ale mitropolitului cu clerul din arhidieceză reflectă, așadar, pozițiile eclesiologice divergente care s-au exprimat cu prilejul sinodului electoral din august 1868; într-un plan mai general, autonomia bisericească prin cele 10 puncte din 1868, reafirmate un an mai târziu semnifică, în contextul politic dificil al acelei perioade, marcat de încheierea pactului dualist și de Pronunciamentul de la Blaj din același an, și dorința românilor de afirmare a propriei autonomii în plan politico-național.

²¹² După exprimarea voturilor în sinodul electoral reunit în 11 august 1868, primii trei clasați au fost: Ioan Vancea-59 voturi, Timotei Cipariu-49 voturi, Ioan Fekete Negruțiu-36 voturi, vezi I. Cârja, *Biserica și societate în Transilvania...*, p. 44.

²¹³ *Însemnări*, pp. 103-104.

²¹⁴ *Ibidem*, pp. 108-110.

Scaunul episcopal de Gherla rămas vacant după plecarea lui Vancea la Blaj a constituit în continuare o problemă preocupantă pentru arhieru, fapt reflectat în frecvența cu care *Însemnările* revin asupra acestui aspect. Mitropolitul a susținut ocuparea scaunului armenopolitan vacant pe calea alegerii, inclusiv cu ocazia audiențelor la Ministerul Cultelor, fapt ce ilustrează, după cum am arătat și anterior, atașamentul lui Vancea pentru eclesiologia de inspirație răsăriteană a Bisericii sale. Vancea a trimis ministrului cultelor, în 20 septembrie 1870, o scrisoare în care propunea drept candidați la Gherla, în cazul acceptării procedurii electivă, a lui Ioan Fekete Negruțiu și Constantin Papfalvi, ambii canonici la Blaj, precum și a lui Mihail Pavel. Mitropolitul a răspuns, de asemenea, în octombrie 1871, solicitării ministrului Pauler de a se pronunța asupra oportunității numirii în scaunul gherlean a trei persoane: canonicul Ioan Szabó de la Oradea, canonicul Ioan Gulovich de la Gherla și secretarul mitropolitan Victor Mihályi. Răspunzând ministrului, mitropolitul a revenit cu acest prilej asupra solicitării de a se ocupa scaunul episcopal de Gherla pe calea alegerii²¹⁵.

Autorul unui *Dinvariu* de amploare remarcabilă, dedicat perioadei în care au avut loc lucrările conciliului ecumenic Vatican I, Mihályi n-a mai acordat o prea mare atenție acestui subiect și în *Însemnări*, chiar dacă nu l-a ocolit cu totul. Sunt consemnate, astfel, și în acest jurnal, câteva informații despre conciliu, datate 4 mai, 25 mai și 28 iunie 1870, care menționează câteva aspecte din dezbaterile conciliare finale, referitoare la prerogativele papei, de dinaintea votului final asupra constituției dogmatice *Pastor aeternus*²¹⁶.

O altă informație demnă de interes în *Însemnările* lui Mihályi are în vedere contextul și data în care Ioan Vancea a subscris la hotărârile conciliului Vatican I. Relativ la această temă contribuția însemnărilor este una fundamentală, deoarece prin conținutul informațional pe care-l oferă, confirmă la modul definitiv momentul deja avansat de cercetări mai mult sau mai puțin recente în care mitropolitul Vancea a subscris la decretele dogmatice

²¹⁵ *Ibidem*, pp. 146.

²¹⁶ *Ibidem*, pp. 110-112.

promulgate la Vatican I²¹⁷. Motivația care l-a determinat pe Vancea să facă acest pas n-a fost, potrivit relatărilor jurnalului, una teologic doctrinară, ci a ținut de o alegere pragmatică dictată de considerente de politică bisericească. Ajuns la Viena în 3 decembrie 1870, Vancea și secretarul său Mihályi au fost primiți în audiență de nunțul Falcinelli. Mitropolitul a solicitat nunțului să promulge decretul dat anterior de Congregația de Propaganda Fide, de scoatere a parohiei greco-catolice românești Sighetu Marmăției de sub jurisdicția episcopiei greco-catolice de Munkács și trecerea acesteia la dieceza de Gherla. Discuția nunțului cu mitropolitul a căpătat în continuare aspect de tranzacție, acesta din urmă cerându-i lui Vancea să facă o declarație scrisă de aderare la decretul conciliului Vatican I, fapt la care arhiepiscopul român, „călăuzit ca totdeauna de o profundă convingere catolică, n-a avut nici o greutate să-i promită că va face receruta aderare”, ceea ce a și făcut a doua zi, în 4 decembrie 1870, se menționează mai departe în *Însemnări*²¹⁸.

Cu această precizare, *Însemnările* oferă certitudinea absolută privind momentul aderării lui Ioan Vancea la hotărârile conciliare de la Vatican I, inclusiv în raport cu unele aserțiuni ale istoriografiei potrivit cărora mitropolitul ar fi aderat abia în 1872, cu ocazia primului sinod provincial. Deși din actele sinodale publicate nu rezultă existența unui moment de adeziune solemnă a arhiepiscopului la decretul vatican, putem admite coroborând informația *Însemnărilor* cu datele oferite de istoriografia citată, că Ioan Vancea și-a dat acordul în două rânduri la hotărârile conciliului: la Viena, în 4 decembrie 1870, la condiționarea nunțului Falcinelli, care a retransmis la Roma declarația de aderență a mitropolitului român câteva zile mai târziu, în 9 decembrie și a doua oară cu ocazia solemnă și de mai mare vizibilitate a sinodului provincial. În altă ordine de idei, chiar dacă acest moment al aderării solemnă, publice, n-a existat la 1872, odată formulată

²¹⁷ Istoriografia nu este unanimă în privința datei la care Ioan Vancea ar fi aderat la hotărârile conciliare, astfel Gabriel Adriányi scrie că mitropolitul și-a făcut adeziunea cu ocazia sinodului provincial din 1872, apoi în 10 august și-a dat consimțământul către papă și a publicat apoi decretul prin pastorală din 10 octombrie 1872. Mai aproape de cele spuse în *Însemnări*, în schimb, este istoricul Theodor Grandérath, conform căruia Vancea a aderat la decretul conciliului printr-o declarație transmisă de nunțul Falcinelli către secretarul de stat Antonelli în 9 decembrie 1870, a se vedea în acest sens și N. Bocșan, I. Cârja, *Biserica Română Unită...*, pp. 216-217.

²¹⁸ *Însemnări*, pp. 136-139.

adeziunea în scris la Viena, în 1870, inserarea unor elemente de natură dogmatică din hotărârile conciliului general în conținutul decretelor sinodale din 1872 semnifică o formă sui generis de recunoaștere publică de către Vancea și inclusiv de către Biserica sa a elaboratelor dogmatice de la Vatican I.

Ioan Vancea a insistat în repetate rânduri, în scris și cu ocazia diligențelor personale făcute pe lângă forurile guvernamentale de la Budapesta, pentru convocarea unui congres mixt al românilor greco-catolici, aspecte care se regăsesc frecvent în paginile *Însemnărilor*²¹⁹. Din problematica bisericească de o mai mare vizibilitate, refectionată în jurnal, nu lipsesc nici aspectele privitoare la raporturile Bisericii Române Unite cu autonomia catolică din Ungaria, temă preocupantă pentru românii greco-catolici în primii ani ai dualismului, ca și mai târziu de altfel. Mihályi formulează în jurnal o precizare importantă, care obligă la o reflecție suplimentară asupra poziției episcopului de Oradea, Iosif Papp Szilágyi, înfierat în epocă de vocea mișcării naționale pentru atitudinea sa participativă față de proiectul autonomiei catolice maghiare. După ce relatează aspecte cunoscute în istoriografia de până acum, referitoare la alegerile de deputați organizate în dieceza de Oradea în vederea participării la congresele autonomiei de la Budapesta din perioada 1868-1871, jurnalul afirmă că libertatea de mișcare a episcopului Papp Szilágyi în raport cu autonomia catolică era una limitată din cauza subvențiilor primite de dieceza sa din fondul religios al Ungariei: „situația Episcopului de Oradea Mare e foarte grea din cauza subvențiilor mari pe care le primește dieceza din fondul de religione”²²⁰.

Însemnările conțin apoi numeroase amănunte și considerații unice prin subiectivitatea umană pe care o încorporează, referitoare la personaje din epocă, din sfera vieții bisericești îndeosebi. Aceste considerații sunt în majoritatea cazurilor reflexul direct al raporturilor lui Vancea sau Mihályi cu acele persoane. Astfel, jurnalul formulează aprecieri deosebit de dure la adresa episcopului și apoi a mitropolitului ortodox al Transilvaniei, Andrei Șaguna, văzut ca principal obstacol în calea extinderii greco-catolicismului printre români²²¹. De o imagine foarte favorabilă nu se bucură nici fostul mitropolit unit, Alexandru

²¹⁹ *Ibidem*, a se vedea de pildă pp. 120, 122, 123, 124, 126-127.

²²⁰ *Ibidem*, p. 122.

²²¹ *Ibidem*, pp. 74-76, 107.

Sterca Șuluțiu, la adresa căruia jurnalul prezintă informații în registru ironic-critic²²². Însemnările redau și câteva crâmpoie din raporturile strânse avute de Vancea cu episcopul de Oradea, Papp Szilágyi, pe lângă care viitorul mitropolit și-a început cariera sa ecleziastică²²³. Reținem de asemenea amănunte și despre canonicul Gulovich, preferat al guvernului maghiar la un moment dat pentru scaunul episcopal de Gherla; un personaj asupra căruia jurnalul revine de mai multe ori este Ioan Olteanu, ajuns episcop la Lugoj fără agrementul lui Vancea, a cărui instalare în episcopat s-a și făcut de altfel la Oradea și nu la Blaj, fără participarea mitropolitului²²⁴.

Alături de aceste date și informații, *Însemnările* conțin numeroase alte aspecte care le întăresc valoarea de sursă narativă de excepție pentru istoria bisericească a secolului al XIX-lea, informații mai greu de clasificat în interiorul textului după categorii tipologice precise. Un alt aspect ar mai putea fi, totuși, individualizat, cel care are în vedere modul în care jurnalul reflectă probleme încadrabile mișcării naționale românești; informații de această factură nu lipsesc, chiar dacă acestea se regăsesc ca pondere mult sub nivelul informațiilor care reflectă problematici de natură ecleziastică. Un astfel de detaliu, semnificativ în felul său, constă în faptul că Ioan Vancea ar fi intervenit la Budapesta în favoarea liderilor românilor împrocesuați după Pronunciamentul din 15 mai 1868²²⁵. De asemenea, în perioada desfășurării lucrărilor sinodului provincial din 1872, sosește la Blaj o delegație de la Sibiu cu propunerea ca cei doi mitropoliți români să organizeze și să conducă mișcarea națională românească în perspectiva apropiatelor alegeri politice²²⁶. Contribuția *Însemnărilor* la mai buna cunoaștere a istoriei Bisericii greco-catolice din secolul XIX este, așadar, una substanțială, păstrarea acestui manuscris până astăzi fiind o veritabilă șansă pentru istoriografie.

Autobiographia Victoris Mihályi de Apșia Episcopi Rumenuorum Unitorum Lugosensis 1874-1890, este al doilea document autograf provenit de la Victor

²²² *Ibidem*, pp. 78-82, 106.

²²³ *Ibidem*, pp. 94-95.

²²⁴ *Ibidem*, pp. 112-119 passim, 128-129, 140-141.

²²⁵ *Ibidem*, p. 98.

²²⁶ *Ibidem*, pp. 150-151.

Mihályi, pe care-l edităm în volumul de față. Originalul se păstrează, așa cum am menționat, în fondul de arhivă istorică al Nunțiatunii de la Viena de la Arhiva Secretă Vatican, alături de biografiile altor ierarhi și a canonicilor din diecezele dublei monarhii; alte două biografii referitoare la Ioan Vancea și Ioan Szabó, conservate în același fond arhivistic, au fost deja publicate²²⁷. Redactată în limba latină, *Autobiographia* este datată 22 octombrie 1890 și este însoțită de o scurtă scrisoare de prezentare, cu aceeași dată, adresată lui Francisco Tarnassi, auditor la Nunțiatuna din Viena²²⁸. Conținutul *Autobiographiei* este organizat în forma a 16 paragrafe numerotate distinct și prezintă traiectul evenimential, factologic, al carierei lui Mihályi, acordând ponderea cea mai însemnată cantitativ perioadei sale de păstorire ca episcop la Lugoj. Ierarhul a notat în acest material toate aspectele reprezentative ale parcursului său biografic, într-o manieră atât de sistematică, încât *Autobiographia* ca atare poate servi ca nucleu al unei ipotetice monografii despre păstoria la Lugoj a autorului său. Ținând seama de faptul că avem de-a face cu un document redactat „la cerere”, adică la solicitarea Nunțiatunii, după cum reiese din scrisoarea însoțitoare în care Mihályi spune că s-a angajat prin scrisoarea din 22 iulie 1890 să-și trimită *Autobiographia*, trebuie evidențiată încă o caracteristică a documentului, aceea de raport către autoritatea superioară bisericească-Nunțiatuna; motivele pentru care Nunțiatuna de la Viena a solicitat în anul 1890 rapoarte de factură biografică tuturor episcopilor și canonicilor capitulari din Ungaria nu rezultă din documentația consultată de noi în fondul arhivistic citat.

În cele 16 paragrafe componente, *Autobiographia* prezintă etapă cu etapă devenirea personalității și succesiunea carierei lui Victor Mihályi până în anul 1890. Primul paragraf la documentului conține date despre familia arhierului, studiile făcute la Sighet, Oradea, Târnavia, Cassovia și Roma, precum și principalele responsabilități asumate la Gherla până în anul 1869. Paragraful următor înfățișează succint activitatea lui Mihályi la Blaj, din

²²⁷ I. Vancea, *Corespondență cu Sfântul Scaun...*, pp. 251-250; *Episcopul Ioan Szabó și Sfântul Scaun. Corespondență (1874-1910)*, ediție, studiu introductiv și note: Ion Cârja, Daniel Sularea, Cluj-Napoca, 2007, pp. 159-161.

²²⁸ Archivio Segreto Vaticano, *Archivio della Nunziatura di Vienna*, Galimberti, busta no. 641 (*Relazione sui vescovi e sui capitoli anno 1890*), fo. 548 r-v.

momentul venirii sale ca secretar mitropolitan pe lângă Ioan Vancea până în 1874. Printre informațiile valoroase, de negăsit în alte surse referitoare la această perioadă, sunt de menționat cele despre vizitațiunile canonice făcute de Vancea, la care a luat parte și Mihályi, în perioada 1869-1874²²⁹, precum și faptul că a lucrat la întocmirea proiectelor decretelor sinodale din 1872 și la redactarea versiunii în limba latină a acestor hotărâri.

În continuare, paragraful al treilea și al patrulea prezintă un prim segment din ceea ce a însemnat păstorirea lui Mihályi ca episcop de Lugoj. Sunt trecute în revistă: numirea imperială întru episcopat, acordarea investiturii canonice de către papa Pius al IX-lea, sfințirea de episcop, petrecută la catedrala din Blaj, în 14 februarie 1875, sosirea la Lugoj în 3 martie 1875, date despre sfințirile de preoți în dieceză, trimiterea unor tineri la studii la Timișoara, Blaj și Budapesta, desfășurarea unor vizitații canonice pe cuprinsul episcopiei, în 1875, 1876, 1877, 1882, 1884 și 1885. În paragraful V, Mihályi menționează elaborarea unor statute de organizare a diecezei, probleme disciplinare din rândul clerului și funcționarea tribunalului matrimonial, catedrala episcopală și reședința episcopului, ajutoarele date bisericilor și școlilor, biblioteca episcopiei etc.²³⁰.

La organizarea și înzestrarea parohiilor și școlilor confesionale se referă paragraful VI al *Autobiographiei*, Mihályi fiind foarte exact la acest capitol în sensul în care oferă date precise cu privire la înzestrarea materială a acestora. Paragraful VIII conține referințe consistente cu privire la parohiile înzestrate sub aspect material, probleme materiale ale preoților, informații despre sursele de venit de care dispunea episcopia. În paragraful următor se continuă cu prezentarea unor aspecte și probleme de natură materială din episcopia lugojană, precum veniturile învățătorilor, împletirea atribuțiilor de învățător cu cele de cantor și implicațiile economice aferente²³¹. Constatăm și din lectura acestei autobiografii atenția prioritară acordată de Mihályi școlilor confesionale, mai ales deficiențelor de ordin material pe care le prezentau și care le făceau vulnerabile în raport cu politica școlară a statului dualist din epocă. Asemenea mitropolitului Vancea în arhieceză, Mihályi a înțeles să trateze

²²⁹ *Ibidem*, ff. 550 r-552 v.

²³⁰ *Ibidem*, ff. 552 v-557 v.

²³¹ *Ibidem*, ff. 557 v-563 r.

în mod prioritar problemele școlii confesionale, conștient fiind de implicațiile naționale ale acestora.

Păstorirea lui Victor Mihályi la Lugoj a însemnat, în mod indiscutabil, consolidarea structurilor bisericești greco-catolice în zonă. Episcopia unită locală s-a extins teritorial și ca număr de credincioși, în paragrafele următoare, X, XI și XII, *Autobiographia* ilustrând tocmai această creștere în dimensiune a greco-catolicismului bănățean, cu accent pe aspectele de natură materială; sunt menționate în paragrafele amintite, beneficiile parohiale, dotări ale învățătorilor, școlilor și fundațiilor²³². Paragraful XIII prezintă stipendiile date tinerilor pentru studii, paragraful XIV are o importanță aparte nu atât pentru prezentarea celor câteva localități bănățene în care a reușit să ridice parohii greco-catolice, cât mai ales pentru că prezintă procedura de schimbare a confesiunii conform prevederilor legii XX/1848 și mai ales ale legii LIII din anul 1868. Paragraful XV prezintă de asemenea câteva detalii privind aspecte de natură materială și legală ale comunităților trecute la catolicism în perioada păstoririi sale lugojene²³³. Prezența acestui aspect în relatarea autobiografică trimisă de episcopul Mihályi la Nunțiatură în 1880 ilustrează dimensiunea misionară și prozelitară a greco-catolicismului românesc în raport cu ortodoxia, în special în Banat, unde episcopia Lugojului avea încă de la începuturile sale calitatea de avanpost al catolicismului într-o regiune compact ortodoxă. În pofda angajamentului total al episcopului de Lugoj în direcția „lățirii Sfintei Uniri” printre români, acesta nu era însă lipsit de realism și spirit pragmatic, realizând că schimbarea confesiunii pe cale legală presupune proceduri greoaie, complicate și că trecerea masivă a unor comunități întregi la greco-catolicism, așa cum se întâmplase în secolul al XVIII-lea, era exclusă în noile condiții. *Autobiographia*, la care se adaugă corespondența purtată ulterior cu Nunțiatura vieneză, în anii 1894-1896, pe marginea unei așa-zise tentative a fostului protopop ortodox de Mediaș, Ioan Chendi, de a trece la Biserica greco-catolică, certifică familiaritatea deosebită a lui Victor Mihályi cu legislația confesională din Austro-Ungaria acestei perioade²³⁴.

²³² *Ibidem*, ff. 563 r-565 v.

²³³ *Ibidem*, ff. 565 v-570 v.

²³⁴ Ion Cârja, *Biserică și societate în Transilvania...*, pp. 279-285.

Paragraful al XVI-lea al *Autobiographiei*, mult mai concis decât precedentele, face încheierea întregii prezentări, la care Mihályi adaugă mulțumirile sale papei Leon al XIII-lea pentru acordarea în 17 aprilie 1888 a distincțiilor de asistent al tronului pontifical și prelat domestic. *Autobiographia* episcopului Mihályi ilustrează, împreună cu materialele de tip biografic și autobiografic despre I. Vancea și I. Szabó deja cunoscute, un gen specific în mediul greco-catolic din secolul al XIX-lea, fiind sub aspectul conținutului mai aproape nu de autobiografia de factură literară, ci de raportul de activitate de tip administrativ, adresat unei autorități ierarhice superioare.

Cel de al treilea document editat în cuprinsul prezentului volum se intitulează *Ziarul întâmplărilor mai momentuoase din viața episcopului Victor Mihályi al Lugojului, scris cu mâna-i proprie în următoarele*, are în vedere perioada 10 noiembrie 1893-5 octombrie 1896, 14-18 aprilie 1906 și constituie în ordine cronologică cel de al treilea jurnal redactat de Victor Mihályi, după *Însemnările* deja prezentate și, respectiv, *Diulariul* de la conciliul Vatican I. Și în cazul *Ziarului* avem de-a face cu anumite specificități de natură filologică ce se cuvin a fi semnalate. În primul rând, cele 197 de pagini câte numără, în originalul găsit de noi, manuscrisul *Ziarului*, nu reprezintă redactarea originală a autorului, Victor Mihályi de Apșa, ci o copie făcută în perioada interbelică, aspect precizat la sfârșitul documentului: „Pentru autenția copiei, Blaj, la 3 decembrie 1924, Iuniu But Micu, directorul oficiului arhidiecezan”. Acest al treilea document narativ de factură memorialistică aparținând ierarhului Victor Mihályi a ajuns până la noi așadar grație copiei păstrate în fondul Mitropoliei Române Unite de la Direcția Județeană Alba a Arhivelor Naționale, originalul după care Iuniu But Micu a realizat copia nemaieexistând în fondul menționat. Motivele realizării acestei copii nu le cunoaștem, putea fi vorba de o anumită stare de degradare a manuscrisului original care să oblige la transcrierea acestuia sau pur și simplu de o măsură de precauție, care s-a dovedit în cele din urmă salutară. Trebuie adăugat și faptul că autorul copiei nu s-a mulțumit doar să transcrie manuscrisul, ci a realizat și o adaptare sub raport lingvistic a textului original. Învelișul de limbă în care este „turnată” informația *Ziarului* sugerează limpede că avem de-a face cu o limbă română de secol XX, mai

curată și mai aerisită de arhaisme și latinisme în raport cu româna din mediile greco-catolice a celei de a doua jumătate a secolului XIX, precum și cu o topică și o ortografie apropiate de cele moderne. Este suficient de altfel să comparăm limba acestui text cu prima secțiune a caietului lui Mihályi, cuprinzând cele câteva pagini de însemnări despre perioada 1861-1864, pentru a ne convinge că avem de-a face cu texte scrise în două etape diferite de evoluție a limbii române. Critica externă a documentului obligă la încă o precizare: în pofida faptului că „autenția copiei” este asumată integral de către Iuniu But Micu, textul nu pare a fi redactat de o singură mână, astfel documentul începe cu o caligrafie clară și elegantă pentru ca de la pagina 9 scrisul să se schimbe, să continue cu un alt tip de caligrafie.

Memoriile ierarhului Mihályi sau atât cât s-a mai păstrat din ele, se prezintă astăzi, ca document de arhivă, într-un stadiu multiform și de o evidentă complexitate. Sunt redactate în română și italiană, sunt opera mai multor mâini alături de cea a autorului, iar textele propriu-zise se prezintă sub formă de original, traducere și copie. În încercarea de a „forța” textele să ne spună cât mai mult despre „surplusul” de paternitate pe care-l conțin, dacă-l putem numi astfel, am fi tentați să atribuim aceleași mâini versiunea românească neșemnată a jurnalului din perioada 1865-1872, scris de Mihályi în limba italiană și, respectiv, *Ziarul* perioadei 1893-1896, copiat în anul 1924 sub semnătura lui Iuniu But Micu. Ținând seama de faptul că, manuscrisul din care am selectat spre publicare însemnările jurnal despre perioada 1861-1872, împreună cu *Ziarul* anilor 1893-1906, păstrate astăzi în două fonduri arhivistice diferite, la Direcțiile Județene Cluj și Alba ale Arhivelor Naționale, se găseau până în anul 1948 sub o singură administrare instituțională, cel mai probabil în Biblioteca Centrală Arhidiecezană de la Blaj, este perfect logic și plauzibil ca Iuniu But Micu sau oricine altcineva din administrația centrală mitropolitană să le fi avut la îndemână păstrate într-un singur loc, în vederea traducerii și, respectiv, a copierii lor. Examinarea caligrafică a celor două texte dezmente însă această posibilitate, chiar dacă se întemeiază pe argumente logice, deoarece este de o claritate indubitabilă faptul că versiunea românească a *Însemnărilor* din perioada 1865-1872 și *Ziarul* anilor 1893-1906 au fost scrise

de două mâini distincte. Ceea ce pare, însă, în opinia noastră, cu adevărat verosimil, este faptul că în primii ani de după moartea mitropolitului Mihályi, la Blaj să se fi simțit nevoia ordonării manuscriselor rămase de la acesta, să fie examinată starea lor de păstrare și cu această ocazie să se fi socotit utilă realizarea unei traduceri după manuscrisul în limba italiană, respectiv a unei copii după textul *Ziarului*.

În conținutul propriu-zis, *Ziarul* se remarcă printr-o remarcabilă densitate a informației, redată pe întinderea a 197 de pagini de manuscris original, în care se regăsește o perioadă de numai cinci ani, intervalul 10 noiembrie 1893-5 octombrie 1896, precum și câteva zile, 14-18 aprilie din anul 1906. Se impune în mod inevitabil supoziția că din însemnările de factură memorialistică rămase de la ierarhul Victor Mihályi, doar o parte au ajuns până la noi, mai ales în ceea ce privește intervalul 1896-1906 pentru care Mihályi în mod firesc a putut avea însemnări, dacă ne gândim numai la faptul că Biserica greco-catolică aniversa în 1900 două sute de ani de la unirea cu Biserica Romei, eveniment care și-a putut găsi loc în jurnalul mitropolitului. Lectura *Ziarului* mai obligă apoi la constatarea faptului că acest text este mai aproape de structura specifică a unui jurnal, în care sunt însemnate cu regularitate evenimente și impresii, decât de aceea a unor memorii redactate retrospectiv.

Asemenea *Însemnărilor* din perioada 1861-1872 și *Ziarul* privilegiază în paginile sale fapte de natură ecleziastică, care se împletesc mult mai strâns de această dată cu evenimente și evoluții din sfera politicului. Astfel, o posibilă tipologizare a conținutului acestui jurnal înfățișează pe primele două locuri, ca pondere, informația de factură ecleziastică, urmată de cea cu specific politic și politico-național, la care se adaugă o amplă diversitate de aspecte, de la administrația diecezană la Lugoj, continuând cu informații despre membrii familiei Mihályi și despre alți contempotani cu care ierarhul a intrat în contact, până la considerații succinte despre oameni și fapte din trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat al Bisericii Române Unite. Este relevantă de asemenea, în această ordine de idei, prezența redusă în jurnal a aspectelor de viață privată ale ierarhului, care se reduce practic la relatarea raporturilor cu ceilalți membri ai familiei, aflate și acestea de cele mai multe ori în proximitatea faptului

ecleziastic sau politic. Cu această specificitate de conținut, *Ziarul* este jurnalul unui personaj activ, angajat plener în gestionarea intereselor Bisericii sale și în viața publică, într-un context politic deosebit de solicitant dacă ne gândim că în acești ani are loc procesul și condamnarea fruntașilor memorandiști (1894), iar Ungaria trece printr-o perioadă de frământări la nivelul vieții publice și politice, marcată de crize, polemici intense, precum cea în jurul proiectului de autonomie catolică sau apariția unor partide noi, cum a fost partidul popular catolic (*néppárt*).

Cea mai mare parte din conținutul *Ziarului* acoperă o perioadă crucială din cariera lui Victor Mihályi și din istoria Bisericii greco-catolice în secolul al XIX-lea, finalul păstoririi ierarhului ca episcop de Lugoj, perioadă neobișnuit de lungă, de „tranziție” i-am putea spune, care s-a scurs între alegerea sa ca mitropolit în sinodul electoral din 16 aprilie 1893, validarea acestei alegeri de către autoritatea politică și instalarea în scaunul mitropolitan la 26 mai 1895. Relativ la această perioadă, jurnalul aduce o contribuție istorică de cea mai mare importanță, fiind oglinda fidelă a demersurilor lui Mihályi pentru recunoașterea alegerii sale în scaunul mitropolitan de către guvernul de la Budapesta; avem de-a face, pe drept cuvânt, cu cea mai dificilă și mai complicată situație de instalare a unui întâistătător al Bisericii Române Unite de până la primul război mondial. În toată perioada surprinsă în jurnal, Mihályi este prezent sistematic la Budapesta, uneori deplasările sale în capitală având frecvență săptămânală. Dincolo de contacte și demersuri pe lângă primul ministru, ministrul de interne, ministrul de culte și alți oficiali, făcute cu o tenacitate remarcabilă în vederea „complinerii” vacanței scaunului mitropolitan, a luat parte la ședințele Casei Magnaților, cu prilejul dezbaterilor asupra unor proiecte de lege vitale pentru Biserică sau la reuniuni pe diverse probleme, convocate de arhiepiscopul primat al Ungariei.

În acest sens, simpla enumerare cronologică a deplasărilor lui Mihályi în capitala Ungariei este relevantă, nu numai din perspectiva intereselor Bisericii sale, ci și pentru modul în care arhierul a înțeles să fie o prezență activă din viața politico-ecleziastică a dublei monarhii din această perioadă. Astfel, prima sa călătorie la Budapesta, conform celor notate în jurnal, are loc în data de

10 noiembrie 1893, ocazie cu care poartă discuții cu primul ministru, Albin Csáky, despre recunoașterea alegerii sale în scaunul mitropolitan de la Blaj. Pe această temă va discuta și cu primatul Ungariei, Claudiu Vaszary, cu ministrul de finanțe, Alexandru Wekerle și cu ministrul de interne, Carol Hieronymi²³⁵. În 29 noiembrie călătorește iarăși la Budapesta, unde ca de fiecare dată agenda sa este amplă și diversificată. Cu această ocazie va aborda problema vacanței scaunului mitropolitan în discuția purtată cu Iosif Pop, judecător la Curia regală, precum și la Ministerul de Culte, unde intervine împreună cu Ioan Micu Moldovan, vicarul mitropolitan de la Blaj²³⁶. De la conferința convocată de arhiepiscopul primat, pe tema congruei clerului, în 17 ianuarie 1894, Mihályi absentează, participând însă la cele din 24 februarie și 19 aprilie 1894²³⁷.

În 5 mai 1894, Victor Mihályi a plecat din nou la Budapesta pentru a participa la ședințele Casei Magnaților în legătură cu proiectul de lege privind dreptul matrimonial. În 11 mai este primit în audiență la primul ministru, Alexandru Wekerle, cei doi având cu această ocazie o discuție amplă, pornind de la necesitatea recunoașterii de către guvern a alegerii lui Mihályi ca mitropolit și orientarea sa în raport cu programul mișcării naționale românești, continuând cu numeroase alte aspecte de viață bisericească și politico-națională²³⁸. În 21 mai arhierul călătorește din nou la Budapesta pentru a lua parte la conferința convocată de primul ministru Wekerle cu episcopii români de ambele confesiuni. Mihályi reproduce în jurnal, în formă rezumată, cuvântările ținute și deși obiectul conferinței era unul politic, fiind convocată cu numai o săptămână înainte de procesul memorandiștilor de la Cluj (29 mai 1894), ierarhul va atinge în discursul ținut și problema vacanței prelungite a scaunului mitropolitan de Alba Iulia și Făgăraș²³⁹. În 21 iunie îl regăsim din nou pe Mihályi în capitala Ungariei, cu ocazia dezbaterilor reluate în Casa Magnaților asupra proiectului de lege despre dreptul matrimonial²⁴⁰. În data de 3 octombrie 1894, fiind din nou la Budapesta, pentru ședință la camera superioară a Parlamentului, s-a întreținut

²³⁵ *Ziarul*, pp. 1-14.

²³⁶ *Ibidem*, pp. 20-23 r.

²³⁷ *Ibidem*, pp. 29-33.

²³⁸ *Ibidem*, pp. 34-44.

²³⁹ *Ibidem*, pp. 45-76.

²⁴⁰ *Ibidem*, pp. 81-84.

pe tema recunoașterii sale de mitropolit cu cardinalul Laurențiu Schlauch, episcopul latin de la Oradea. În 11 octombrie a participat, de altfel, la o nouă conferință convocată la palatul arhiepiscopului primat²⁴¹.

Următoarea plecare spre capitala Ungariei, în 21 octombrie 1894, este reținută în jurnal nu atât pentru timpul nefavorabil-„duminecă seara, într-o ploaie torențială și fulgere continue, am mers cu fratele Petru la serata de curte din castelul regal din Buda”-cât mai ales pentru faptul că această călătorie a culminat cu audiența hotărâtoare la împăratul rege Francisc Iosif, odată cu care a fost surmontat un obstacol major în calea recunoașterii lui Mihályi ca mitropolit al românilor greco-catolici. La hotelul Continental, unde era găzduit, Mihályi primește invitația de a se prezenta în fața împăratului, pe data de 25 octombrie la orele 12,30. Așteptând să intre la Francisc Iosif, Mihályi se întâlnește cu primul ministru Wekerle, care l-a sfătuit să nu refuze ceea ce va dori împăratul de la el.

Întrevederea ierarhului cu împăratul ne introduce în intimitatea unei decizii de importanță majoră și ne dezvăluie, în același timp, lumea din „spatele cortinei” politicii mari și de anvergură din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Discuția a fost deschisă de Francisc Iosif, care a expus în scurte cuvinte adevăratele date ale problemei: „că deoarece Scaun Apostolic în repetite rânduri a făcut urzorii pentru ca să se complinescă scaunul arhiepiscopesc de Alba Iulia, iară guvernul ungaric nu era învoit a Te propune, din motivul că nu Te crede destul de tare pentru demnitatea aceea, unde în timpul acesta tulburat se ivesc greutăți speciale; de aceea Te-am chemat să aud în persoană declarațiunea-Ți, deoarece eu pe Domnia Ta Te doresc de arhiepiscop al Alba-Iuliei”. Mihályi a continuat spunând că pe durata pastorației sale lugojene a reușit să se înțeleagă bine cu autoritățile comitatense, lucru pe care speră să-l poată face și la nivelul arhidiecezei. Împăratul îi pune însă în vedere că adevărata problemă constă în a avea bune raporturi cu guvernul maghiar, la care ierarhul a replicat spunând că în calitate de episcop al Lugojului n-a făcut „opозиțiune guvernului țării” în plan politic, ci doar a apărat drepturile diecezei sale. În final, împăratul i-a cerut lui Mihályi drept condiție preliminară în vederea numirii de arhiepiscop să-i promită că va evita să se implice în politică: „ca eu să-mi pot în urmă lua odată grija de

²⁴¹ *Ibidem*, pp. 97-100.

pe cap și să denumesc pe Arhiepiscopul de Alba-Iulia, caută să Te provoc, ca să Te legătuiești înaintea Mea, că ești rezolut a trăi exclusiv chemării ecleziastice și Te Vei feri de a te amesteca însuși în agitațiuni politice, ori de a sprijini acelea cu autoritatea-ți”. Răspunzând, Mihályi a dat asigurări că se va ține departe de activități politice, așa cum făcuse și până atunci²⁴². Contribuția *Ziarului* este una hotărâtoare pentru acest segment de istorie bisericească greco-catolică, arătând că numirea în cele din urmă a lui Mihályi la Blaj a fost rezultatul unor negocieri, asupra arhieriei făcându-se presiuni și condiționări de la cel mai înalt nivel al puterii politice din Austro-Ungaria.

După audiența la împărat, demersurile și pregătirile lui Mihályi de a-și prelua noua funcție intră în linie dreaptă. Chemat de nunțiul Agliardi la Viena în vederea îndeplinirii procesului canonic, ierarhul a poposit în prealabil la Budapesta, în 15 decembrie 1894, unde a avut întrevederi cu câțiva miniștri, apoi în 17 decembrie a sosit la Viena, unde își continuă contactele cu miniștri și înalți funcționari. În 18 decembrie va depune mărturisirea de credință la Nunțiatură, deodată cu episcopul polonez de rit latin Ioan Puzyna. După obișnuitul prânz festiv la Nunțiatură, Mihályi revine la Budapesta pentru a participa în ziua următoare la conferința primatului cu episcopii, după care are întrevederi cu unii dintre aceștia, înainte de a reveni la Lugo²⁴³.

Peste puțin timp, în 20 ianuarie 1895, a plecat din nou la Budapesta în vederea îndeplinirii unei alte formalități prelabile preluării funcției, depunerea jurământului de credință în fața împăratului-rege. Această călătorie, continuată cu una la Viena, este de asemenea bogată în contacte și întrevederi cu diferite oficialități, fiind, sub raportul importanței pe care a avut-o în clarificarea numirii sale în scaun, comparabilă cu vizita de anul trecut în capitala Ungariei, care a culminat cu audiența la Francisc Iosif din 25 octombrie. Avem de-a face, de altfel, cu una din cele mai lungi deplasări ale ierarhului. A plecat în 20 ianuarie, a rămas în cele două capitale până în 8 februarie 1895, când, spune el, „m-am reîntors din Viena de-a dreptul în Lugo”. Dintre convorbirile avute cu oficialități și înalți funcționari, de un caracter aparte a fost întâlnirea cu ministrul cultelor,

²⁴² *Ibidem*, pp. 101-107.

²⁴³ *Ibidem*, pp. 108-112.

Iuliu Wlasics, din 21 ianuarie 1895. Wlasics i-a comunicat lui Mihályi că guvernul maghiar intenționează să consolideze autoritatea mitropolitului de Alba Iulia și în consecință dorește să restituie Blajului perceptoratul regal, iar la instalarea ierarhului va fi reprezentat printr-un deputat. Ministrul i-a cerut însă în schimb lui Mihályi o declarație preliminară constând din 6 puncte. Două dintre acestea au și fost respinse pe loc de către arhiepiscopul, la celelalte patru a promis că va comunica în scris punctul său de vedere. Câteva zile mai târziu, în 25 ianuarie, a căzut de acord cu ministrul Wlasics asupra primului din cele șase puncte cerute²⁴⁴. Prin natura discuției purtate, această întâlnire cu ministrul de culte, ca și întrevederea anterioară cu împăratul, din 25 octombrie, ilustrează așa cum am afirmat și mai sus, caracterul tranzacțional și condiționat al numirii lui Mihályi în scaunul mitropolitan. Conștient de dimensiunea națională a funcției de mitropolit, regimul dualist a încercat, într-un context de maximă activizare politică la nivelul comunității românești, determinată de Memorandum, să diminueze potențialul de risc pe care-l putea reprezenta în planul acțiunii politice un întâistătător de factura lui Victor Mihályi.

În această perioadă, 20 ianuarie-8 februarie 1895, Mihályi a mai avut întrevederi și discuții de natură prevalent politică cu primul ministru Dezideriu Banfy, cu ministrul de interne Dezideriu Perczel, cu sufragantul său de la Oradea, Mihail Pavel, cu personalități ale românilor cum au fost Vincențiu Babeș, Iosif Hossu, Alexandru Roman, Iuliu Vincz, Andrei Frâncu și, desigur, momentul formal cel mai important s-a consumat în data de 7 februarie 1895, când a prestat în fața împăratului jurământul prescris pentru episcopi. Între discuțiile avute după acest moment, amintim pe aceea purtată cu baronul Samuil Jósika, ministru pe lângă împărat, care fusese prezent la prestarea jurământului și care i-a pus în vedere lui Mihályi „să nu se ocupe de politică”, ceea ce confirmă încă odată în plus tentativa autorităților de a condiționa și limita pe cale tranzacțională rolul politico-național al mitropolitului greco-catolic român²⁴⁵.

²⁴⁴ *Ibidem*, pp. 114-122.

²⁴⁵ *Ibidem*, pp. 129.

Odată obținut acordul factorului politic, Sfântul Scaun l-a transferat pe Mihályi, în 18 martie 1895, de la dieceza Lugojului la scaunul mitropolitan de Alba Iulia și Făgăraș, urmând ca bulele și paliul să-i sosească ceva mai târziu. Mihályi revine periodic la Budapesta și în perioada următoare, în virtutea obligațiilor politico-eceziastice și de reprezentare ce decurgeau din natura demnității sale arhieresti. Astfel, în 15 mai 1895 a participat la o ședință a Casei Magnaților, în perioada 22-24 august a luat parte la ședințele unei comisii a episcopatului catolic din Ungaria, sub conducerea primatului, în vederea adoptării unei atitudini unitare față de legile XXXI-XXXIII, ocazie cu care intervine și pe lângă primul ministru Bánffy, rugându-l să-i grațieze pe cei condamnați în procesul Memorandumului. În 31 august 1895 a participat la o altă conferință a episcopilor, sub prezidiul primatului Ungariei, în care s-au discutat probleme de legislație matrimonială dar și despre congrua clerului, în 27 februarie 1896 a fost prezent la o nouă conferință pe tema congruei, în palatul primațial din Buda, în perioada 5-8 iunie a asistat la diferite solemnități desfășurate în capitala maghiară. În zilele de 20 august, 30 septembrie și respectiv 2 octombrie 1896 s-a aflat din nou la Budapesta pentru diferite motive, tratând printre altele cu ministrul cultelor problema numirii unui nou episcop la Lugoj; discuția cu ministrul a avut loc în 2 octombrie și a alunecat spre teme naționale, dezbătute vehement de ambele părți²⁴⁶.

În fine, o ultimă conferință consemnată în *Ziar*, la care Mihályi a luat parte, s-a ținut la Budapesta în urma convocării primului ministru, în data de 18 aprilie 1906. Au fost prezenți primul ministru și câțiva miniștri, ierarhi și alți fruntași ai românilor: Vasile Lucaciu, George Pop de Băsești, Coriolan Brediceanu, mitropolitul Ioan Mețianu, Partenie Cosma. Jurnalul reproduce rezumativ discursurile ținute la această conferință, care, conchide Mihályi, „avu mai mult natură informativă, fără de a fi luat concluze formale”²⁴⁷.

Ziarul este, așadar, și un fel de jurnal de călătorie sui generis, o veritabilă cronică a deplasărilor la Budapesta și Viena și a obiectivelor eceziastice și politico-naționale promovate de Mihályi cu aceste ocazii. Recunoașterea alegerii sale în

²⁴⁶ *Ibidem*, pp. 130-178.

²⁴⁷ *Ibidem*, pp. 182-197.

funcția de mitropolit și numirea de către autoritatea politică au constituit țelul prevalent al acestor călătorii, la care s-au adăugat participări la ședințele din Casa Magnaților, precum și la cele ținute în cadru strict episcopal, sub coordonarea arhiepiscopului primat, pe teme vitale pentru interesele Bisericii și pentru raporturile acesteia cu statul și cu societatea epocii, ca legislația matrimonială, educația religioasă, congrua clerului, autonomia catolică ș. a. m. d., la care s-au adăugat numeroase contacte ale arhierelui cu oficialități, înalți funcționari, alte personalități. Chiar dacă *Ziarul* acordă un spațiu privilegiat, în paginile sale, călătoriilor lui Mihályi la Budapesta și Viena și numirii sale în scaunul mitropolitan, aspectelor de politică ecleziastică, acestea nu epuizează conținutul documentului care este unul deosebit de dens și substanțial. Astfel, concomitent cu demersurile pentru deblocarea obstacolului politic în calea numirii sale la Blaj, Mihályi se preocupă și pentru succesiunea în scaunul episcopal de Lugoj, notând în jurnal date și impresii despre posibili succesori precum și despre interesele puterii politice în susținerea unor candidați.

Ziarul ni-l relevă, de asemenea, pe Mihályi în mijlocul unei rețele de relații și contacte deosebit de extinse, cu miniștri și înalți funcționari la Budapesta și Viena, cu administrația comitatelor bănățene și ardelen, cu numeroși episcopi din Ungaria și Transilvania, cu reprezentanți ai mișcării naționale și oameni de cultură români, nu în ultimul rând cu membrii familiei sale, frații Petru, Gelu și cu alte rudenii. Ierarhii români greco-catolici și ortodocși comunică și colaborează în planul mișcării naționale în anii pe care-i are în vedere *Ziarul*, acesta fiind un aspect pe care jurnalul îl confirmă cu o serie de date prețioase. Arhierelul era căutat la reședința sa episcopală din Lugoj de ziariști și politicieni, interesați de orientarea sa politică sau de poziția lui față de diferite evenimente în curs. În toată această perioadă frământată, Mihályi nu neglijează problemele curente ale administrației episcopale, participând la ședințele consistoriului diecezan, sfințind preoți și deplasându-se la sfințiri de biserici.

Atent la prezența elementului românesc în viața publică din Ungaria, Mihályi notează cu scrupulozitate contactele avute cu funcționari români angajați în administrația centrală de la Budapesta și Viena, în învățământul universitar, în administrația comitatelor. *Ziarul* reține de asemenea informații privind demersurile

lui Mihályi pe lângă autoritățile guvernamentale maghiare pentru acceptarea unor funcționari români, cu pregătire corespunzătoare, în administrația centrală și locală, mai ales în ținuturile cu populație compact românească. Prin informația istorică pe care o conține, *Ziarul* lui Mihályi se înfățișează drept una din cele mai importante surse primare pentru istoria Bisericii greco-catolice și, deopotrivă, ale istoriei românilor ardeleni din secolul al XIX-lea.

Textele propuse în cuprinsul prezentului volum ni-i prezintă, cu prisos de informație inedită, pe doi dintre marii arhieri ai Bisericii Române Unite, Ioan Vancea de Buteasa și Victor Mihályi de Apșa, care s-au succedat unul după altul în scaunul mitropolitan, acoperind practic cu perioadele lor de păstorire o întreagă epocă-dualismul austro-ungar-1869-1918. Dincolo de continuitatea în scaunul mitropolitan de la Blaj, pe cei doi i-au unit originile maramureșene²⁴⁸ și o colaborare foarte strânsă începută încă de la Gherla, unde Mihályi, abia întors de la studii, s-a bucurat de încrederea episcopului Vancea, primind de la acesta primele responsabilități, de profesor la seminar și prefect de studii, trecând prin perioada blăjeană, continuând apoi și după preluarea de către Mihályi a scaunului episcopal al Lugojului. Perioada de aproape un deceniu scursă între lucrările primului sinod provincial (1872), dezbateră și aprobarea la Roma a decretelor acestuia (1881), ilustrează foarte bine această colaborare apropiată, Vancea cerând sistematic părerea lui Mihályi, înainte de a răspunde întrebărilor periodice venite de la Propaganda Fide, în legătură cu conținutul hotărârilor sinodale. Aceeași relație de strânsă conlucrare se regăsește de altfel și mai târziu, în contextul organizării vizitei *ad limina* a episcopatului român unit din 1886 ca și a pelerinajului la Roma din 1887, ocazionat de sărbătorile jubiliare dedicate împlinirii a 50 de ani sacerdoțiu a papei Leon al XIII-lea²⁴⁹.

Însemnările și într-o anumită măsură și *Ziarul* îl înfățișează pe Mihályi ca om de încredere al lui Vancea, aflat în mod constant în proximitatea exercițiului de autoritate al acestuia din urmă. Pe lângă prietenia strânsă care

²⁴⁸ În lucrarea *Date istorice despre protopopiatele, parohiile și mănăstirile române din Maramureș, din timpurile vechi până în anul 1911*, Gherla, 1911, p. 51, Tit Bud menționează originea maramureșană a familiei mitropolitului Vancea (din Văncești, azi Oncești): „Din Văncești și-au tras originea strămoșii metropolitului Ioan Vancea. Mama metropolitului îmi spunea în Gherla că are neamuri în Maramureș”.

²⁴⁹ L. Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, pp. 73-76.

i-a legat, se poate afirma și faptul că Mihályi s-a format în preajma lui Vancea, preluând un stil și o manieră de conducere bisericească exersată de acesta mai întâi la Gherla și apoi în arhidieceză. Cei doi au condus destinele Bisericii Române Unite într-un context politic tot mai ostil pentru români, după 1867 și într-o epocă de o modernitate tot mai accentuată, cu numeroase provocări la adresa instituției ecleziastice.

Sursele narative editate în volum, *Însemnările* și *Ziarul*, se adaugă la deja cunoscutul *Diariu* de la conciliul ecumenic Vatican I, redactat de Mihályi în calitate de secretar mitropolitan, particularizându-l pe acesta drept cel mai prolific autor de texte de tip memorii-jurnal dintre toți arhierii români ai secolului al XIX-lea.

IIE "Nicolae BOCȘAN"

Considerații finale

Însemnările cu caracter memorialistic ale lui Victor Mihályi de Apșa reflectă o realitate de necontestat pentru istoria românilor din Ungaria și Transilvania, interdependența între națiune, confesiune și politică. Complexitatea și diversitatea raporturilor confesionale sau a relației bisericilor ardeleni cu statul în diferitele perioade ale evoluției politice a Transilvaniei, au imprimat istoriei bisericești și vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria o particularitate ce ilustrează statutul politic al națiunii române în condițiile biconfesionalismului. Istoria personală ce o transmit memoriile unor înalte fețe bisericești, mai ales a arhierilor greco-catolici, care au lăsat cele mai multe texte cu caracter memorialistic, surprinde această complexitate, dar și rolul capilor bisericii în calitatea lor de lideri naționali.

Biserica a constituit, alături de școala confesională, instituția care a conservat identitatea națiunii și care, până la un moment, a fost conducătorul recunoscut și acceptat de conaționaliilor celor două confesiuni românești. Ierarhii celor două biserici au asumat condiția liderului național și au reprezentat națiunea română, atât în problemele naționale cât și în cele bisericești, deosebindu-se cu greu granița unde se oprea acțiunea liderului național pe plan politico-național și problemele bisericești.

Formarea Bisericii Ortodoxe Române ca biserică națională și accentuarea caracterului național al Bisericii Române Unite în cadrele Bisericii catolice, efortul de definire a identității celor două biserici în plan constituțional, ecleziologic, al ritului și disciplinei, au consolidat solidaritatea națiunii cu cele două biserici românești, determinată nu numai de considerente religioase ci și de ordin național, în condițiile în care cele două biserici reprezentau și interesele națiunii și pe cele spirituale.

Laicizarea militantismului național românesc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost o realitate, dar una nedesăvârșită, deoarece bisericile românilor și-au conservat și au exercitat o funcție națională până la 1918. Formarea instituțiilor politice moderne la români, odată cu constituirea celor două partide naționale în 1869 și unificarea lor în 1881, a transferat inițiativa politică spre liderii laici. Elitele bisericești s-au concentrat asupra organizării și consolidării instituției ecleziastice, fără a abandona postura de lideri naționali, asumată prin calitatea ce o dobândeau ierarhii celor două biserici în Casa Magnaților din parlamentul Ungariei, cadru utilizat consecvent de arhierii pentru a reprezenta interesele bisericii și ale națiunii, care erau identice. După Andrei Șaguna și Alexandru Sterca Șuluțiu capacitatea arhierilor de influențare a raporturilor politice ale românilor a fost diferită în funcție de personalitatea, prestigiul sau convingerile acestora, dar și de presiunea tot mai puternică pe care a exercitat-o laicul, de care capii bisericii trebuiau să țină seama.

Formarea celor două mitropolii prin unificarea blocului ungurean și a celui ardelean din bisericile românești nu a însemnat imediat o fuziune deplină. Frustrările și orgoliile liderilor laici din părțile ungurene aparținând Bisericii ortodoxe, ecleziologia diferită împărtășită de ierarhia greco-catolică ungureană și tradiția unor raporturi diferite cu statul la Blaj, la Oradea și la Lugoj, au afectat atitudinea ierarhilor atât în problemele naționale cât și în cele bisericești.

Biserica ortodoxă a fost puternic marcată de prezența laicilor în sinoadele mitropolitane sau episcopale, unde raporturile ungurenilor cu transilvănenii s-au acomodat greu, niciodată pe deplin, cauza fiind și atitudinile politice diferite ale celor două componente până la 1905. Competiția pentru a promova ca arhierii a celor care susțineau propriul curent, a avut consecințe pozitive sau negative asupra vieții religioase, implicând inevitabil biserica în confruntările politice. Moștenirea șaguniană a lăsat urme adânci în Biserica ortodoxă. Mitropoliții care i-au urmat lui Andrei Șaguna au fost mai degrabă continuatorii operei bisericești, exprimându-se în plan politic printr-o atitudine mai degrabă prudentă, uneori chiar obedientă față de putere. Ei s-au concentrat mai ales asupra problemelor bisericii, respectiv în apărarea autonomiei bisericești și în aplicarea prevederilor constituționale ale *Statutului organic* prin reglementări

pozitive. Au fost mai deschiși la avansurile făcute de putere, care a folosit toate instrumentele pentru a controla desemnarea unor ierarhi favorabili unui compromis. Intervenția statului în chestiunile bisericești, în pofida autonomiei statuate de legi și consacrată de *Satulul organic*, a legat problemele politice și bisericești într-un nod gordian, greu de desfăcut. Atitudinile politice proactiviste ale blocului ortodox ungurean și a numeroși reprezentanți de frunte ai Bisericii ortodoxe din Ardeal au amplificat această imagine. Chiar dacă raporturile dintre cele două confesiuni s-au stabilizat în deceniul opt al secolului, clivajul în sânul societății românești a rămas o realitate, cu toate că la nivelul credincioșilor de rând nu a afectat solidaritatea națională.

Lipsită de organizare constituțională până la conciliu provincial din 1872, în căutarea unei eclesiologii care să răspundă exigențelor Sfântului Scaun și tradiției sale răsăritene, concurată de instituția ortodoxă mai bine organizată prin statutul șagunian, Biserica greco-catolică după Alexandru Sterca Țuțuțiu s-a concentrat asupra consolidării instituționale și definirii identității sale naționale și catolice. Moștenirea șuluțiană s-a prelungit și în Biserica greco-catolică, chiar dacă nu în formulele radicale ale înaintașului. Poziția ierarhilor s-a dovedit a fi esențială și numirea acestora a fost un apanaj al puterii. De aceea Biserica unită a fost preocupată de apărarea dreptului de alegere al ierarhilor, refuzat pentru episcopiile ungurene și mai ales pentru scaunul mitropolitan din Blaj, drept consacrat de tradiție și de eclesiologia promovată de ierarhia blăjeană. Cu toate eforturile depuse din 1850 de laici și cler, nici Roma, nici puterea timpului și chiar nici unii fruntași ai Bisericii unite nu au acceptat sinoade mixte, cu excepția unor adunări, numite în mod obișnuit sinoade, care au discutat probleme școlare, fundamentale, nu însă cele de natură canonică.

Autonomia Bisericii greco-catolice a fost consacrată prin actul unirii religioase cu Roma și prin legea din 1868 din Ungaria. Ea a fost însă deseori periclitată de ingerința Bisericii catolice din Ungaria, de intervenția statului care a utilizat eficient dreptul de a propune candidatul ales sau de a desemna un candidat în episcopiile ungurene. De aici o veritabilă concurență în a obține bunăvoința Nunțiatunii, a cercurilor pontificale și mai ales grația autorităților politice din partea candidaților la diferite ranguri, ceea ce a făcut Biserica mai

permeabilă la raporturi bune cu puterea. De altfel, ierarhii care i-au succedat lui Alexandru Sterca Țuluțiu au evitat angajarea politică deschisă, chiar dacă clerul și o parte a credincioșilor au continuat să susțină o atitudine pasivistă. Și în cazul Bisericii unite personalitatea arhierilor a fost decisivă în efortul de salvare a autonomiei bisericești și a drepturilor națiunii.

În pofida acestei retrageri treptate din conducerea mișcării naționale, a ierarhilor celor două Biserici, acestea n-au părăsit condiția de lideri ai națiunii. Biserica era o instituție a națiunii, ei au continuat să o reprezinte atât pe plan ecleziastic, cât și politic, cultural, în relația cu alte națiuni și confesiuni. Opera de reprezentare națională a depășit practic granițele națiunii române, s-a exercitat în relațiile cu statul român, cu autoritățile imperiale din Viena, cu guvernul și cu parlamentul Ungariei, cu ambasadorii unor state, cu Sfântul Scaun în cazul Bisericii unite.

Ierarhii celor două Biserici românești au reprezentat interesele naționale într-o deplină solidaritate, atunci când acestea au fost amenințate pe plan școlar, cultural, economic, la numirea românilor în funcții publice, în administrație, justiție, finanțe etc. Au făcut-o în cadrele legale existente, în parlament sau prin memorii înaintate împăratului, guvernului, parlamentului, în audiențele personale sau de grup. Uneori au fost instrumentalizați sau folosiți în interesul puterii, mai ales că după 1881 conexiunea bisericilor cu mișcarea politică românească a fost mult atenuată, chiar dacă, în momente de cumpănă, liderii politici au făcut apel la arhieri să susțină inițiativele politice românești. Cum nu au lipsit nici avansurile făcute ierarhilor de autorități, în schimbul unor promisiuni pentru a determina credincioșii să renunțe la rezistența față de politicile publice ale guvernelor, tot mai amenințătoare în sensul asimilării după 1878. Breșele create în solidaritatea românească sau în solidaritatea confesională au făcut ca avansurile puterii să aibă succes pe plan politic, o serie de fruntași români activând pe platformele politice ale partidelor parlamentare din Ungaria și nu ale PNR. Pasivismul și manevrele guvernelor, solidaritatea precară a românilor au favorizat această atitudine, chiar și după adoptarea activismului politic în 1905. Cei mai mulți dintre aceștia, ortodocși sau greco-catolici, au susținut în parlament sau

în funcțiile guvernamentale din administrație sau justiție interesele românești, exprimându-se pe canalele legale existente.

Bisericile au ținut cont de aceste realități din societatea românească și au menținut un contact permanent cu toate orientările politice, asumându-și o poziție deasupra partidelor, una națională, ceea ce a determinat menținerea încrederii populației în cele două biserici. La nivelul credincioșilor de rând, mai mult sau mai puțin angajați politic, ierarhii erau liderii națiunii fiind priviți ca atare, dovadă vizitele făcute de arhierii în diferite zone și primirea lor de către toți credincioșii, indiferent de confesiune.

În golul rămas prin ieșirea ierarhilor din fruntea militantismului național pe teren politic, cele două biserici au colaborat la edificarea unei societăți civile românești, în măsură să realizeze o autonomie națională românească, capabilă să conserve și să afirme identitatea românilor. Pe lângă asocierile naționale cu caracter laic, care gravitau în jurul programului Astei și al celorlalte asociații provinciale, bisericile românești au constituit propria rețea de asociații naționale ale laicului și au susținut celelalte asociații, reuniuni, casine, inițiate de laicat. Laicatul ortodox și greco-catolic a creat reuniuni economice, de credit, reuniuni ale învățătorilor, ale femeilor, societăți de lectură, coruri și reuniuni de cânt, biblioteci ș. a. lărgind considerabil suprafața de contact cu populația. Chiar dacă acestea s-au organizat pe criterii confesionale, programul lor a fost unul laic și național și avea în vedere interesele întregii națiuni. Ierarhiile bisericești au inițiat și au cultivat aceste componente ale societății civile din aceeași preocupare de reprezentare în calitate de lideri naționali.

Mișcarea memorandistă a consacrat solidaritatea românească deasupra confesiunilor, caracterul de masă al militantismului național românesc, a conferit mișcării românești din Ungaria caracter european, a modificat atitudinea opiniei publice și politice din România, care a început să se manifeste solidar cu mișcarea națională de peste munți. Memorandumul și mișcarea pe care a generat-o a transferat centrul de greutate al militantismului românesc spre opinia publică europeană, a contribuit la modificarea tacticii P. N. R., favorizând adoptarea activismului politic și angajarea populației românești

în campaniile electorale, susținerea nemijlocită a statului român și a opiniei publice din România.

În pofida afirmațiilor arhierilor de neangajare politică în susținerea P. N. R., reprezentanții Bisericii s-au solidarizat cu acțiunea Comitetului central al P. N. R., cu Memorandumul și cu procesul memorandist. Ierarhia românească din cele două biserici a fost obligată să se manifeste, public sau personal, pe lângă autoritățile politice în favoarea programului național. Problema ridicată de Memorand în fața opiniei publice internaționale și a cercurilor guvernamentale a fost una generală a națiunii, nu neaparat a grupării favorabile înaintării Memorandumului. Solidarizarea populației românești, a liderilor politici și bisericești cu memorandiștii a fost exemplară, depășind deosebirile confesionale sau diferențele de ordin politic și ideologic.

Cele două biserici s-au angajat activ în educarea națională a credincioșilor, indirect susținând apropierea lor de politic activistă și sprijinirea programului politic al românilor în perspectiva trecerii la noua tactică. Cadrul oferit de instituția bisericească a contribuit la o comunicare continuă a liderilor politici cu populația, ceea ce a determinat cercurile guvernamentale să acuze bisericile și ierarhia acestora de opoziție față de stat și față de politica oficială. Poziția adoptată de arhierii ortodocși și greco-catolici în parlament, la guvern sau la împărat împotriva legilor care amenințau pe români cu pierderea identității, pentru discriminarea la care au fost supuși după 1878, a consolidat imaginea bisericilor în opoziție față de politica guvernamentală. Solidarizarea ierarhilor celor două confesiuni împotriva legilor defavorabile românilor a întreținut această idee și a determinat o serie de măsuri împotriva clerului de la toate nivelurile. În pofida poziției sociale, mitropoliții sau episcopii n-au fost scutiți de neîncrederea autorităților și de sancțiunile cele mai diferite. Acestea au transmis în cercurile oficiale, în opinia politică din Austro-Ungaria, imaginea ierarhilor opozanți față de guvern, responsabili pentru acțiunile politice ale românilor, cu intenția vădită de a-i compromite și a-i detașa de credincioși. Menținerea mult timp în vacanță a scaunelor episcopale sau desemnarea unor candidați obedienți față de putere în fruntea eparhiilor sau în consistorii și capitluri, în sinoadele eparhiale sau mitropolitane ortodoxe, a constituit un mijloc de presiune și de

coerciție împotriva clerului care a afișat o atitudine națională, chiar și a celor care prin poziția adoptată au avut în vedere apărarea intereselor bisericilor și a școlilor confesionale, a drepturilor legale ale credincioșilor.

Puterea a avut și suficiente ocazii și posibilități de a manevra relațiile ierarhilor cu autoritatea statală și a instrumentaliza orgoliile sau interesele personale ale unor slujitori ai bisericii de a accede în pozițiile superioare în ierarhia bisericească. Relațiile cu înalții funcționari, cele de rudenie, coagularea unor grupuri de influență, legate prin diferite interese de cercurile politice românești sau maghiare, au favorizat apariția unor diferențe sau divergențe în cercurile bisericești și dispersarea electoratului românesc înspre diferite forțe sau orientări politice.

Alături de aspectul instituțional, de perspectiva generală asupra vieții bisericești, memorialistica arhierilor lasă să străbată spre cititor, fără nici o cenzură prealabilă, întrucât nu a fost scrisă pentru publicare, relațiile interpersonale sau de grup din interiorul bisericilor, raporturile clerului cu diferite oficialități centrale sau locale, cu ierarhia catolică de la Viena, Roma sau din Ungaria, cu diverse cercuri din interiorul celor două biserici, cu statul român. Subiectivismul opiniilor formulate nu împiedică cititorul să remarce complexitatea și diversitatea relațiilor clerului înalt sau a celui de rând cu puterea, cu liderii naționali, cu diferite structuri ale celor două biserici, colaborarea sau complicitatea cu puterea sau atitudinea de opoziție și rezistență se intersectează în funcție de veleități, orgolii, interese, de convingeri politice, care transgresează atitudinea credincioșilor, deseori prea mult preocupați sau îngrijorați de nevoile zilnice sau de discriminările suferite. Cu toate acestea, clerul de rând și credincioșii au strâns rândurile în jurul ierarhiilor, au validat prin acte de solidaritate atitudinea și poziția acestora, ilustrând o legătură indestructibilă între cler și popor, valoarea de lideri naționali pe care au păstrat-o reprezentanții ierarhiei.

Poate mai mult ca oricare alte surse, memorialistica arhierască este un tablou autentic al relației națiune-confesiune, stat-biserică, biserică și societate. Memoriile lui Victor Mihályi de Apșa o demonstrează cu multe argumente, fapte și mărturii.

Ele aparțin memoriei colective a Bisericii Române Unite în comuniune cu Biserica catolică, dar în același timp ilustrează memoria personală, un destin uman și o personalitate bisericească exemplară, care a străbătut toate treptele carierei ecleziastice datorită personalității puternice, formației intelectuale și teologice de înaltă ținută, experienței acumulate de-a lungul anilor în preajma unor înalți prelați sau în funcțiile deținute în administrația bisericească. A fost o conștiință morală puternică, devotat misiunii sale, aplecat tot timpul la nevoiele bisericii și ale națiunii, dotat cu o mare sensibilitate și inteligență, cu o rară abilitate în raporturile sociale sau ecleziastice. Rolul său în Biserica Română a Unită a fost deosebit, chiar și atunci când s-a aflat pe treptele mai de jos ale ierarhiei. Marile transformări în sens pozitiv care au avut loc în Episcopia de Gherla sau la Mitropolia din Blaj în timpul păstoririi lui Ioan Vancea, la eparhia de Lugoj în timpul episcopatului său și la mitropolie după accederea sa în acest scaun poartă pecetea personalității și capacității acestui mare ierarh.

Tocmai datorită acestor valențe, scrierile memorialistice rămase de la Victor Mihályi demonstrează convingător rolul și valoarea memoriei personale în formarea memoriei colective a Bisericii unite românești, care și-a redescoperit identitatea și a afirmat-o și prin asemenea genuri de scrieri. Memoria colectivă a Bisericii unite românești le încorporează, în continuitatea ei care a ajutat-o să supraviețuiască tuturor vicisitudinilor istoriei.

ИИЕ „Nicolae Bocușan”

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Restituim în cuprinsul volumului de față două texte memorialistice și o autobiografie provenind de la una din personalitățile cele mai pregnante ale românilor ardeleni din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, episcopul și mitropolitul Victor Mihályi de Apșa. Textele cu valoare de memorii-jurnal acoperă o perioadă lungă: 1861-1876, respectiv 1893-1896 și 1906, ele ajungând până la noi în ipostaze lingvistice mai puțin obișnuite, fapt care ne obligă la câteva precizări cu privire la modul de editare al acestora. La rândul său autobiografia prezintă o retrospectivă sintetică a educației și carierei lui Victor Mihályi până în anul 1890.

Astfel, primul text pe care l-am numit în mod convențional *Însemnări*, reprezintă memoriile de tinerețe ale ierarhului și se referă la perioada 1861-1872. Acest material ales de noi spre publicare este parte componentă a unui caiet de însemnări și notații diverse, nu doar de factură memorialistică, provenit din vechea bibliotecă a mitropoliei Blajului, păstrat astăzi în fondul *Biblioteca Centrală Blaj* de la Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, text care conține pe prima filă notația: *Însemnări ale lui V<ictor> Mihályi Apșianu 1864*, mențiune care se dorește a fi un fel de titlu al întregului caiet manuscris. Conținutul caietului se referă însă atât la o perioadă anterioară cât și posterioară anului 1864, mai precis la intervalul 1861-1872. Am selectat din acest caiet, spre publicare, numai însemnările cu valoare memorialistică, acestea fiind prezente în trei secțiuni distincte: o primă secțiune are în vedere perioada 8 februarie 1861-4 februarie 1864, tratată fără a se ține seama de criteriul cronologic; este vorba de primele șapte file ale caietului, a căror redactare este posibil să fi fost făcută de autor mai târziu, probabil în 1864,

pe baza unor însemnări. Semnalăm numărul mare al prescurtărilor folosite de autor pentru redarea mai ales a numelor de persoane, dar și de localități, a căror întregire n-a fost posibilă în toate cazurile.

Secțiunea următoare a caietului conține pagini de jurnal referitoare la perioada 12 ianuarie 1865-14 iunie 1872, redactate în limba italiană, cu particularități specifice epocii, cu erori ale autorului precum și cu o serie de prescurtări. Limba italiană în care scrie Victor Mihályi conține o serie de cuvinte românești parțial „italienizate” precum și erori de limbă italiană. Este motivul pentru care, în transcrierea pe care am făcut-o, am decis corectarea erorilor în vederea publicării textului. Ultima secțiune a acestui manuscris rămas de la Mihályi, redactată pe foi separate în continuarea caietului, conține traducerea în limba română a memoriilor sale de tinerețe din perioada 1865-1872, scrise în limba italiană. Este vorba în opinia noastră de o traducere ulterioară, făcută după toate probabilitățile de o altă mână, fapt vizibil prin stilul limbii, mai apropiat de româna interbelică decât de limba românească cu influxuri latinizante din mediile greco-catolice a celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, precum și prin unele erori ale traducătorului (vezi explicațiile mai pe larg în studiul introductiv). Am ales ca bază de editare versiunea românească a jurnalului din perioada 1865-1872, mai accesibilă publicului român de astăzi, acesteia i-am atașat prin urmare notele de subsol și alte referințe utile pentru buna încadrare istorică și filologică a materialului. Și în această porțiune a jurnalului, abrevierile au fost întregite în măsura în care a fost posibil, mai ales unele nume de persoane. Varianta în limba română a acestor pagini de jurnal se prezintă în original, într-un stadiu „de atelier”, o traducere făcută „la prima mână”, nefinisată, fapt vizibil din numeroasele ezitări și nesigurante ale traducătorului, care a pus în cazul a numeroase cuvinte termenul sinonim sau echivalent între paranteze, precum și printr-o serie de revizuri marcate prin cuvinte tăiate sau șterse. Am editat textul păstrând toate aceste particularități care scot în evidență complexitatea manuscrisului rămas de la Victor Mihályi, precum și decalajele cronologice și stilistice care se regăsesc în cuprinsul său.

Următorul text publicat în acest volum este *Autobiographia Victoris Mihályi de Apšia Episcopi Rumenuorum Unitorum Lugosensis 1874-1890*, care

se păstrează în original în fondul de arhivă istorică a Nunțiatunii de la Viena, existent la Arhiva Secretă Vatican, alături de biografiile altor ierarhi și canonici din episcopiile catolice ale Dublei Monarhii. *Autobiographia*, redactată în limba latină, prezintă pe întinderea a 16 paragrafe, evoluția carierei lui Victor Mihályi până în anul 1890. Editarea acestui text nu a necesitat intervenții speciale, cu excepția întregirii unor cuvinte marcate în original prin abrevieri și a faptului că s-a renunțat la scrierea cu majuscule a unor cuvinte.

Al treilea document cuprins în prezentul volum este din nou un text de factură memorialistică, intitulat *Ziarul întâmplărilor mai momentuoase din viața Episcopului Victor Mihályi al Lugojului, scris cu mâna-i proprie în următoarele*, care se referă la perioada: 10 noiembrie 1893-5 octombrie 1896, 14-18 aprilie 1906. Și în acest caz se impune semnalarea câtorva particularități de ordin documentar și filologic: manuscrisul a ajuns până la noi sub forma unei copii, fapt precizat la sfârșitul documentului: „Pentru autenția copiei, Blaj, la 3 decembrie 1924, Iuniu But Micu, directorul oficiului arhidiecezan”; copia se păstrează la Direcția Județeană Alba a Arhivelor Naționale. Fără a dori să mai reluăm comentariile făcute în studiul introductiv, pe marginea particularităților de limbă și conținut ale textului, dorim doar să menționăm că la realizarea acestei copii au lucrat două mâini, aspect evident prin faptul că de la pagina 9 până la sfârșit avem o altă caligrafie decât în cele precedente. Apare evident și faptul că, copistul nu s-a limitat numai să transcrie manuscrisul, ci a intervenit și în învelișul său lingvistic, astfel că *Ziarul* este mai îndepărtat de limba surselor greco-catolice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, vădind în schimb o limbă română mai curată și mai aerisită de arhaisme și de latinisme. În text sunt reproduse rezumativ cuvântări ținute de Victor Mihályi, precum și de alți ierarhi și oameni politici români, în anii 1893-1896, 1906. Originalul după care s-a făcut copia, în anul 1924, nu se păstrează în Fondul Mitropolia Română Unită Blaj de la Direcția Județeană Alba a Arhivelor Naționale și nici în alte fonduri documentare referitoare la Biserica Greco-Catolică, după cum nu se știe, în actualul stadiu al cercetărilor, dacă Mihályi a ținut însemnări memorialistice și pentru perioadele 1872-1893, 1896-1906, sau 1906-1918.

Menționăm de asemenea că am înlocuit cuvintele subliniate, prezente în cele trei manuscrise, prin caractere cursive. De asemenea, am redat în transcriere și numerotația filelor/paginilor din cele trei manuscrise, atât cea originală, acolo unde am păstrat-o, cât și cea atribuită odată cu prelucrarea arhivistică a materialelor respective (a fost pusă între /.../).

Autorii ediției doresc să aducă mulțumirile cuvenite unor instituții și colegi istorici, a căror colaborare a fost de mare ajutor pe parcursul întregii cercetări. Mulțumim, astfel, Direcțiilor Județene Alba și Cluj a Arhivelor Naționale, precum și conducerii Arhivei Secrete Vatican, care ne-au facilitat accesul la fondurile documentare în care se păstrează manuscrisele respective. Datorăm întreaga noastră grațitudine pentru ajutorul dat la colaçionarea și traducerea unor texte prezente în manuscrisul original în limbile latină, italiană, germană și maghiară, prietenilor Alexander Baumgarten, Vasile Rus, Giordano Altarozzi, Ioana Mândrescu, Loránd Mádly, Nagy Robert și Marin Balog. Mulțumim și prietenului nostru Valerian Susan care a realizat tehnoredactarea volumului. Mulțumim de asemenea pentru gentilețea cu care ne-au stat alături, Dianei Covaci și Cecíliei Cârja. Mulțumiri se cuvin în final și colectivului editurii Presa Universitară Clujeană, care a făcut posibilă apariția acestei cărți la parametri editoriali de cea mai bună calitate.

AUTORII

LISTA DOCUMENTELOR

- I. *Însemnări ale lui V<ictor> Mihályi Apșianu
1864*
- II. *Autobiographia Victoris Mihályi de Apsia
Episcopi Rumenorum Unitorum Lugosensis.
1874-1890.*
- III. *Ziarul întâmplărilor mai momentuoase din
viața Episcopului Victor Mihályi al Lugojului,
scris cu mâna-i proprie în următoarele*

IIE „Nicolae Bocușan”

IIE „Nicolae Bocușan”

DOCUMENTE

IIE „Nicolae Bocușan”

*Însemnări ale lui
V<ictor> Mihályi Apșianu
1864*

IIE „Nicolae Bocușan”

IIE „Nicolae Bocușan”

/1./

Însemnări ale lui V<ictor> Mihályi Apșianu 1864.

/2./ 8^{le} Martie 1861

Ep<iscopul> A<lexi> scrie gratulația. T<ata>¹ amintește plângerile r<omâ>nilor din U<ngaria> atunci „când limba și naționalitatea lor pe lângă toate drepte și maiestaticile dispusețiuni se află tot eschisă de la folosul și întrebuințarea oficioasă”. Românii, deși în mai mare număr, nu sunt aplicați la deregătorii. Provoacă pe t<ata> ca să lucre în acolo ca corespondința între deregători și poporul să curgă românește:

1) pentru că așa s-ar chema și r<omâ>nii la deregătorie. 2) că numai așa ar înainta școalele, cari nu le vrea frecventa poporul, căci nu are vreo lipsă de limba sa în trebile oficioase. Cere părtinirea lui în treaba școalelor pop<oarelor> Ung<ariei>, apoi ridicarea catedrei rom<ânești> din Baia Mare, așjderea congruarea parohiilor K<rai> Darolz, Ocna Sugatag, Săcel, unde numai o par<te> e congruată. La Ocna dorește de casă parohială casa jandarmilor, făcută pe spesele comunelor. A denumit pe L. paroh la Ieud.

3 Octombrie 1861

Descoperă dorințele sale: 1) să capete cele 15 stipendii din fond religionar, fiind adunați toți clericii; 2) salariul vicarului din M<aramureș> și îmbunătățirea par<ohiei> Slatina prin dotarea fil<iei> Handal; 3) obligațiunea A) și interesele dezdăunării urbariale pentru Ab<ația> Lekér și 1200 fl<orini> din calculul praecizional pe seama semin<arului>; 4) pentru 2 clerici în sem<imarul> din V<iena> și 1 din P<esta>; 5) încorporarea M<aramoros> Sz<igetului>; 6) Zidirea cated<ralei> și străpunerea reședinței în altă cetate; 7) Împărțirea fondului Ung<aric>. Zice că Ab<ația> L<ekér> numai 1400 fl<orini> aduce.

¹ Victor Mihályi se referă aici la tatăl său Gavril Mihályi, abreviat în aceste prime pagini ale jurnalului prin „T.”, scrisă însă integral ulterior, în jurnal, vezi însemnările aferente zilei de 29 octombrie 1870.

14 Octombrie 1861

Îl îndemna să nu renunțeze postului cuprins, asta zice a fi oftarea tuturor. El mulțamește pentru deslușiri trâmise.

27 Martie 1862

Zice că a făcut recurs la Mai<estate> pentru dobândirea parohiei din M<aramoros> Sz<igeth> și a vicariatului, l-a proprit cu 8 documente originale, motivele aduse sunt scoase din cauze prea momentoase /3./ și giurstări grele, aduse prin vic<arul> P<avel> și protop<opul> M. A cerut de părtinire pe guvernatoarele, pe Primatele, Nunțiul și a<rhi>ep<isco>pul Lon., ep<isco>pii D.² și K. și cere și pe t<ata>.

20 Decembrie 1862

Sperează căpătarea onorarului barem alor doi prof<esori> canonici; congruarea parohiilor a părților încorporate către U<ngaria> și onorariul vic<arului> Sel<agiului>.

28 April 1863

Vic<arul> P<avel> scrie că a crezut cum că celebrarea Lit<urghiei> în beserica latină va surprinde într-un mod neplăcut pe Ep<iscopul> P<opovych> și va retrage inserțiunea din reprezentațiunea la I<naltul> C<onsiliu> L<ocumtenențial> de U<ngaria> în 4 ian<uarie> 1862, n<umărul> 47 făcută, cum că nu va concede ca studenții r<omâ>ni din d<ieceza> Gh<erlei> să îmble în beserica din Sz<igeth> gr<eco-> cat<olică> și acolo să exerciteze în cântări și ritul besericesc. Pentru aceasta a cerut ep<iscopul> A<lexi> de la ep<iscopul> H<aas>³ ca studenților r<omâ>ni din Sz<igeth> să li se poată servi în beserica latină, până ce s-ar decide cauza, pentru că în bes<erica> gr<eco-> cat<olică> nemic se cântă românește. Credea încă și aceea, cum că fapta aceasta ar păzi

² Posibil Alexandru D<obra>, episcopul greco-catolic de atunci al Lugojului.

³ Episcopul romano-catolic de Satu Mare, Haas Mihály (1858-1866), sub a cărui jurisdicție stătea și comunitatea catolică de rit latin din Maramureș.

restatorirea românilor în biserica lor. Zice că numai două liturghii au ținut în biserică latină, apoi a căpătat capela din piața cea mare, unde episcopul i-a trimis cărți și veșminte bisericești. Că ei își gata a returna în biserică, numai să dispună așa episcopul, însă se teme de întâmplări scandaloase, căci „nescari cizmari striga în gura mare să nu cuteze cineva acolo a cânta <<Christos a înviat!>>, fără numai <<Christos voscense>>.

27 Iunie 1863

Cere soluțiunea pe trecut, fiind vicarul fără vreun venit de trei ani și nu putem griji de economie din cauza deregătoriei și trebuind să facă mai multe spese s-a băgat în datorii. Îmblând pe la Ghelera au ținut isfătuire „cum să se poată strămuta cârma din Maramureș, nu fiind îndestuliți cu cea de față, pentru coliziunile ce intervin adeseori”; zice că „pentru strămutarea se vor începe pașii din Ghelera la Măreș și ei îi vor continua”, căci pe ei numai un român îi poate ferici. A rugat pe Consistoriu să scrie la Înalțul Consiliu de Curte pentru deciderea /4./ cauzei Szigetului, zice că și ei se vor aduna și vor trimite un ursoriu tot acolo.

5 August 1863

C. A. scrie că Episcopul va fi M. fiind cunoscut la Curte, îl aparține Metropolitul Vice Gubernatorul Pop⁴ și G. Răni. Dice că ungurenii n-au viitorime, și numai așa ar avea dacă pentru părțile ungurene s-ar înființa o episcopie la Baia Mare. Despre strămutare nici vorbă poate fi, că anul a fost acolo o conferință în care s-a ezis că Maramureșul și toată românimea Ardealului nicicând se vor învoi ca episcopia Ghelerei să se strămute la ungureni; de însă pentru ungurenii diecezei Ghelerei se va ridica o dieceză nouă, aceia o vor primi bucuroși. De n-ar fi vreo trei clerici și poporul nostru mai tare au vut fi apăsat, decât sub urșii, și dacă vor trece aceia, nu cred să mai

⁴ Este vorba de unul dintre cei doi vicegubernatori ai Transilvaniei din acea perioadă, Vasile Pop, celălalt fiind Dionisie Cosma; guvernator între 1861-1867 era Ludovic Folliot de Crenneville (vezi Helmut Klima, *Gubernatorii Transilvaniei 1774-1867*, Sibiu, 1943, p. 93).

aibă următori. Au recurs consistenței la Mai<estate> pe calea Canc<elariei> Un<gariei> au scris Pro Nunț<ului>, Primat<ului>.

Rău îi pare că la C<onsiliul> de C<urte> s-au judecat ca Fr. și V. N. ca filiale nu de P. ci de R. să se țină, și preotul nostru e oprit de a mai funcționa. Ep<iscopii> au recurs încă an la C<ancelaria> U<ngariei> și rezoluția a sosit amu de la C<ancelaria> Tr<ansilvaniei>. Plebanul Br. îl înștiințează, că e denumit de administratore <al> Abației L<ekér>, pentru aceasta ei au trimis la Locu<mtenen>ță copia recursului susțernut Mai<estății>.

1 Septemvrie 1863

S. C. ar vrea ca frate său să fie denumit de cons<ilier> la Lo<cumtenență> barem extra statum, și cere ca să-i aducă aminte de el când se va face pertractarea despre complinirea scaunului ep<iscopesc>.

4 Februarie 1864

M. dice că s-au primit 12 în sem<inar>, cu toții sunt 38, sunt provăzuți cu stipendii 27, 15 din U<ngaria>, 12 din T<ransilvania>, pentru tinerii <din> Partium n-au nimic. Const. n-au cerut stipendii, căci proprietarul a<bației> L<ekér> era sem<inarul> și numai cel ce purta titlul a murit, deci a cerut neîncetat veniturile ab<ației> pe a căroro conto; s-a<u> primit cei 12 și din care s-au plătit pr<e>f<e>ct și doi prof<esori>, a căroro salarizare de vreo câțiva ani e tot în pertractare. Au recurs pentru veniturile la Can<celaria> U<ngariei> și drept la Mai<estate>, însă până acuma fără rezultat, și așa vor fi siliți a lăsa pe tineri acasă fără examene. În cauza parohiei vor mai recurge la Mai<estate>. R<u>șii au mari patroni. Ep<iscopul> /5./ cu totul se împotrivesc la înființarea alor două parohii; de ar fi rămas M. ca cap al Cl<er>ului, ar fi decurs lucrurile altminte. Salariul vic<arului> au căpătat, ci rezolvirea congruei pentru Partium n-au sosit încă; poate nici n-a sosi până se va găta conscripțiunea proventelor și regularea parohiilor așa cum s-a început. Cere părtinirea spre a căpăta sau proventele, sau o sumă respunzătoare din fond religionar.

5 April 1863

Cartea t<atei> la Ep<iscopul> M<uncaciului>:

„A történelem, de a mi korunk is igazolja hogy a M<agyarországi> R<omá>n és R<u>t<é>n egy vallási szertartású, habár külön felekezetű nép e hazának részében lakó leg régibb lakói mindenkor, még akkor is ha egyik s másiknak látszólagos rövidsége is történt, testvérileg éltek egy más között. A g<ö>r<ög> c<atolikus> vallás rovására mikép történhetett az, hogy a múlt hó 22ik sz. a g<ö>r<ög> c<atolikusok> egy része a r<ómai> c<atolikus> templomba kéntelentettek tartani sz<ent> M<ise> áldozatot, a mikor ezen g<ö>r<ög> szert<artású> hiveknek helyben oly nagy templomuk van; e részben a felelősség az egyházi főnököket illeti.

De én, aki vallásom szertartását híven követem, és a ki ő cs<ászári> k<irályi> A<postoli> F<elsége> kegyelméből az ország fő kormány székének tanácsosa vagyok, annak a népnek a melyik egyik ágyából születtem, valamint a közhaszonnak érdekében kötelességemnek tartottam Exc<ellenciá>dat, még akkor is ha felkérésemnek semmi hatása nem lenne, megkérni, méltóztassék rendelkezni hogy a következő sz<ent> ünnepek alatt azon akadályok elháríttassanak addig is, míg a felsőség rendelkezni fog, hogy a románok egy része a közös g<ö>r<ög> sz<ertartású> templomban Isteni tisztelet véghez vitelében ne akadályoztassék; nehogy az illetén meghasonlás által egyedül csak a Cath<olikus> vallás szenvedjen”⁵.

Răspunsul data 6 Iunie 1863, vezi înapoi sub A).

⁵ „Istoria, dar și epoca noastră dovedește că românii și rutenii, două popoare de o singură credință, dar de religii diferite, cei mai vechi locuitori ai părților acestei patrii, dintotdeauna, chiar și atunci când la una sau la cealaltă a survenit vreun laconism, au conviețuit frățeste împreună. Cum putea să se întâmple în dauna religiei greco-catolice aceea, că în data de 22 a lunii trecute, o parte a greco-catolicilor au fost nevoiți să țină slujba în biserica romano-catolică, când acești credincioși de religie greco-catolică au o biserică atât de mare în localitate; în acest caz responsabilitatea aparține șefilor bisericești. Însă eu, care urmez cu fidelitate ritul religiei mele, și care sunt consilier al guvernului țării din grația Majestății sale Imperiale și Regale apostolice, consider de obligația mea, în favoarea acelui popor în al cărui pat m-am născut, precum și în interesul binelui public, să rog pe Excelența voastră, chiar și dacă rugămintea mea nu va avea niciun efect, să binevoiți a dispune ca, cu ocazia viitoarelor sfinte sărbători, să fie îndepărtate toate acele obstacole, până când vor dispune autoritățile în acest sens, ca o parte a românilor să nu fie împiedicată a săvârși slujba în biserica comună de religie greco-catolică; pentru ca nu cumva printr-o asemenea lipsă de unitate să aibă de suferit numai religia catolică”.

6 August 1863

Vic<arul> P<avel> răspunzând la aceste, zice că V<asile> ep<iscopul> M<uncaciului>⁶, n-are dreptate când zice că n-au fost opriți studenții noștri de a frecventa beserica gr<eco-> cat<olică>, căci Exc<elența Sa> Ep<iscopul> 4 Ian<uarie> 1862, N° 47, În<altului> Cons<iliu> scriind, apriat se exprimă: „că nu va ierta alumnilor preparandiei /6./ să îmble și să cânte în bes<erica> gr<eco-> c<atolică>, că datinile d<iecezei> M<uncaciului> sunt osebite de a celei gh<erlene>”. În zadar, zice rectorul, că s-a<u> retras studenții noștri să poată cânta după tonurile ereticilor din Tr<ansilvania>, că a noștri studenți și în beserica r<omano-> c<atolică> tot numai după tonurile îndătinate în d<ieceza> M<uncaciului> cântă; dară de ar și cânta după tonurile grecești din Tr<ansilvania>, acele nu-s eretice, ca acele se cântă în toate d<iecezele> gr<eco-> c<atolice> r<omâne>, și m<aramureșe>nii încă tot acelea le-au cântat și după unire până nu s-au supus d<iecezei> M<uncaciului>, carii numai acolo și în toată Rusia cea eretică se cântă.

8 Februarie 1861

M<e>tr<o>p<olitul> A<lexandru> descopere bucuria sa pentru căpătata deregătorie și dă următoarele deslușiri despre datoria fieștecăruia r<omân>n:

1) că drepturile naț<iunii> sale pân-acuma prin legi câștigate între hotarele și în înțelesul acelor<și> legi cu toată onoarea debuințoasă, însă și fără sfială și cu energie statornică, în tot locul și înaintea tuturor, și acelor mai puternici încă, tocmai și cu expunerea sa să le apere, și nimăru, nici conașionalilor săi încă nu, dacă s-ar afla dintre dâșșii cineva așa fără de minte, precum durere și pân-acum nu unul s-a aflat, să lucre în contra dreptului naț<iunii> și limbii sale, să nu ierte călcarea și vătămarea acelor legi. Că, crede-mă Il<ustrissime> d<omnule>, că când apără omul drepturile sale date de legi, și cel mai slab om fașș cu cel mai puternic vătămător a legilor este mai tare ca diamantul și mai înfricoșat decât leul, pentru că nu poate fi obraz așa gros și

⁶ Este vorba de episcopul greco-catolic de Muncaci, Vasylij Popovych (1796-1864), consacrat episcop în 1837.

nerușinat, care să apere nedreptatea în contra legilor, fără de a se opări și a se face pe sine de ba<t>jocura lumii.

A 2<-a> datorie a credincioșilor fii ai naț<iunii> noastre socotesc a fi aceea, ca aceleași drepturi de naț<ionalitate> și limbă, cari pân-acum legile r<omâ>nilor le-au dat, aceia carii din sânul naț<iunii> noastre ca deputați vor fi chemați la dietele U<ngariei> și Tr<ansilvaniei>, să se silească după stările împrejur și în cât va pofți dreptatea și în cât vor putea pe calea legislativă, ca să se mai îmbogățască și să se mai înmulțească /7./ și

A 3<-a>. Cu scopul acesta să se poată mai ușor ajunge și dobândi, datoria tuturor credincioșilor fii ai naț<iunii> noastre, ori și la ce port i-ar fi chemat soartea și Provedința, este aceea ca cu înțelepciune și cu cuviincioase maniere să pregătească și să dobândească anumele tuturor acelor mai mari și puternici bărbați ai altor conlocuitoare naț<iunii>, carii au mare autoritate și influință asupra naț<iunii> sale, și ar putea mult folosi în dietele țării și naț<iunii> noastre pe calea legislațiunii.

6 Iunie 1861

Se bucură pentru cuvântarea t<atei>, numai îi pare rău că nu e bine încunoștiințat despre treburile și despre doririle și părerile r<omâ>nilor tr<ansilvăneni>, ca să poată da o declarațiune dietei U<ngariei>; adevărată că una ca aceea s-ar putea funda, sau numai singur pe o voie exprimată a naț<iunii> r<omâ>ne întregi într-un congres, sau cel mai puțin pe cuvântările bărbaților de încredere r<omâ>ni, rostite în numele naț<iunii> în adunările publice, precum au fost c<on>ferințele regnicolare din Alba I<ulia>, în 11 fevr<uarie> a<nul> c<urent> sau celea din adunările co<mi>t<a>telor, iară nu pe spusele și vorbele unora puținii privați.

Privații acestea le-or fi adus la clasificarea aceea a partidelor, însă s-au înșelat. Oamenii partidelor întâia și al doilea sunt așa rari între r<omâ>ni, ca ciorile cele albe; puținii aceștia s<un>t carii vânează oficiuri de la maghiari. Partida a treia nu există. Nici un r<omâ>n a<rdelean> nu e neamic absolut uniunii A<rdealului> cu U<ngaria>, fără aceea cu toții o legăm de nește condițiuni asigurătoare prin legi, carii debue înainte de a merge la d<ieta>

Ungariei și înainte de a se înființa uniunea să se împlinescă. Carii sunt cauzele pentru cari naștirea română peste tot, nu-și poate afla odihna inimii și securitatea naștirii sale în legile Ungariei din 1848, pe scurt se pot afla în cuvântarea lui din conferințele de la Aclbca Iulia.

16 Iunie 1861

Înștiințează plecarea alor 3 deputați români la Viena: Iacob Bologha, Iliu Măcelariu, Ion Rațiu.

4 August 1861

Pe proiectul de lege transmis domnului, răspunde cu /8./ vreo câteva întocmiri și sub N. B. zice:

„Deși confesiunea greco-catolică în dogmele credinței este unită cu beserica latină, iară în rit, obiceiuri și în disciplina besericească este cu totul diversă, și pentru acea tristă experiență mai în toate zilele a dovedit, cât de stricăcios este pentru beserica greco-catolică română și pentru școala și literatura ei, ca – *ex nexu unionis in fide*⁷ – prin legi s-a tratat și considerat de una și aceeași confesiune, ca o lipitură lângă cea latină și ca o dependentă de la aceea.

Interesele dară naționale și besericești, literare și fundamentale poftesc ca de aci înainte independența și autonomia ierarhiei și a besericii greco-catolice ca și ori a cărei altei diverse confesiuni, prin legile patriei să se asigureze și de confesiune independentă de la cea romano-catolică și prin sine stătătoare să se declareze și pe sama ei la cele mai înalte dicasteriuri politice ale Ungariei o deschilinită secțiune să se ridice, spre care scop vă rog pe Ilustritatea Voastră Venerabilă să nu lipsiți în privința aceasta a compune un § nou la proiectul acesta adăugând”.

Adrese

⁷ “din legătura unirii în credință”.

Iulie 1861. De la episcopul Muncaciului, 25 Iunie dela clerul și poporul marmațian, 15 iulie de la români din Lugoj în frunte cu episcopul, 22 iunie de la inteligența română din cercul Beiușului.

* * *

IIE „Nicolae Bocușan”

19./ 12 Gennaio 1865

Per potervi servire di alcune notizie importanti al tempo suo giova di notarle quivi.

L'anno del S<i>g<no>re 1856 il Vescovo Scismatico di quivi, ora Metropolita, il quale visse in buona intelligenza coll Governatore d'allora Pr<incipe> di Schwarzenberg, fece prendere per mezzo dei gendarmi il sacerdote di Apahida, il quale si era fatto cattolico, e portatolo innanzi a sè, gli fece tagliar i capelli e radere la barba. Questo fatto incusse un gran terrore nel clero a lui subordinato, e quindi si impedì la s<anta> unione.

Sono da notarsi di quest'uomo: che egli non ordina mai sacerdoti senza che gli depongano prima una tassa da 1-800 ducati Imperiali, secondo le facultà degli ordinandi. Inoltre egli ha l'ardire di ordinare Diaconi, e sacerdoti nella sua residenza in una stanza privata, senza celebrare i santissimi mysterii. La qual cosa è stata svelata al Sig<no>r Paludano, il quale sentendo che si ordinerà Sacerdote, un cotal Diacono, pregò di esser avvisato, quando sarebbe l'ordinazione, per poterla vedere anch'egli. Gli Scismatici risposero, essere solito il Vescovo loro, fare le ordinazioni nella propria stanza.

Questo gran furfante è solito andare nei villaggi più ricchi, ed entrando nel Campo Santo del luogo, fare l'assoluzione intorno al sepolcro dei più cospicui: e quindi raccoglie da essi un mucchio di denaro.

Egli manda più giovani a Lipsca ed a Berlino, alle università protestanti, per apprendere la Theologia. Egli sfoggia in lusso, che può fare a forza delle estorsioni crudeli che esercita sui proprii fedeli.

Un giorno essendo invitato da esso a pranzo, un giovane studente di leggi per nome F. vide che la minestra era preparata per un pranzo da digiuno, indi a /10./ poco disse il Vescovo: „non temete che non digiuneremo” e portarono subito un'altra minestra di grasso, e poi fù continuato col grasso, e la minestra di magro fù soltanto una cerimonia, una mera ostentazione farisaica.

4 Febbraio 1865

Costituendosi nella Capitale del Principato colla occasione della Dieta, un comitato per elaborare gli oggetti che si dovevano trattare nel prossimo Synodo che era per radunarsi a Blasiu, il S<i>g<no>r Rettore di questo Seminario fù incaricato, di preparare un progetto che regoli le relazioni tanto di questa Provincia Ecclesiastica coll'estero, specialmente col R. P. quanto dei singoli Vescovadi tra loro; esso fece il progetto secondo come si doveva parlandosi di Chiesa unita colla s<anta> Chiesa Romana. Però inviandosi questo progetto al Capitolo Metropolitano, fù ivi rigettato.

7 Febbraio 1865

Il Gov<er>no della Tr<ansilva>nia fa una provocatione all'Ordinariato diocesano, affinché esso ordinariato in seguito del decreto di corte di data 14 Dic<embre> 1864 N<umero> 5539, obblighi i Canonici di quivi, di proporre gli studi nel Seminario, fino a che si decide la causa della sistemazione dei professori, 30 Gennaio 1865 N<ume>ro 1874.

3 Marzo 1865

Essendo stato dal vecchio zio, mi raccontò più cose degne di essere notate quivi.

Pria d'occupare questa sede, il Vescovo defonto ricevette una lettera dal Vicario di Maramoros, in cui gli dà il consiglio, di non portarsi a questa città, fin'a tanto che non gli si faccia Cattedrale e residenza, giacchè occupata che sarà una volta la Sede Vescovile, passeranno anche 80 anni finché si farà residenza ad altri stabilimenti necessari per portare con decoro il grado Vescovile. L'esperienza mostra quanta ragione avesse /11./ il Vecchio Vicario.

In seguito all'Enciclica di Pio IX diretta ai soli vescovi di rito orientale, l'anno 1862, il defonto M<on>s<i>g<no>r Vescovo fù provocato da parte della Nunziatura di Vienna, di ristabilire nella sua Diocesi l'ordine dei Basiliani, e a questo fine gli si propose di mandare due Monaci Basiliani di Bikszád i quali sapessero la lingua rumena, a Roma per indi essere instruiti sul modo di poter ristabilire l'ordine, e di fondare due monasteri. Subodorando il Metropolita

questo affare, scrisse una formale protesta alla Nunziatura, che egli non permetterebbe che si introducessero dei monaci ruteni, nelle nostre diocesi, per evitare la futura russificazione. Abbenchè non avesse avuto del tutto ragione, giacchè uno dei monaci scelti per andare a Roma era il padre Mihalca, rumeno, l'altro conosce appieno la lingua, cioè il Padre Giacinto.

Questa protesta del Metropolita si mandò dalla Nunziatura a questo Ordinariato.

Intanto il vecchio Metropolita scrisse, o fece scrivere sotto mano ai suoi uomini, i quali con unanime contento, scongiurando il defonto Vescovo, di desistere da un tale progetto. In seguito di ciò il Vescovo rispose, di non poter secondare gli sforzi della Nunziatura, non essendo tali le circostanze, che gli permettano di farlo. E così si impedì con una bella maniera sotto il pretesto specioso, e coll'importuno spauracchio della rutenizzazione, uno dei beni più necessari che si possano aspettare per queste Diocesi novelle. La vera cagione però di questa opposizione mi sembra sarebbe potuta essere, quella necessità morale, in cui si sarebbe posto anche il Metropolita, di introdurre anche nella sua Arcidiocesi l'ordine: se esso fosse stato ristabilito in questa diocesi.

/12./ Quindi sarebbe derivato l'obbligo di restituire al Ministero della Santissima Trinità, il dominio, il quale ad esso apparteneva secondo il Diploma di Carlo VI, ed ora si tirano le rendite di esso, dallo stesso Metropolita.

10 Giugno 1865

Il medesimo mi raccontò, come nelle Conferenze tenute a Blasio nell'autunno del 1858 il Nunzio Ap<osto>lico, apportò al Metropolita l'assoluzione dalla sospensione, cui soggiacque per aver promosso agli ordini sacri tre giovani, quali dopo essersi fatti Suddiaconi si ammogliano. Riconobbe egli il suo errore, e confessò essere ciò proibito anche secondo i Canonici della Chiesa Greca. A queste conferenze furono presentate dai Legati del P<onte>fice tre bolle, in riguardo a certi capi di disciplina, colla 1) si stabilisce che i Suddiaconi soggiacciano alle medesime obbligazioni, le quali legano quegli, che riceveranno gli ordini maggiori. Colla 2) si dichiara invalido il matrimonio contratto ricevuti gli ordini sacri. Colla 3) si dispone affinché il matrimonio per ragion di adulterio

non si possa sciogliere. Queste bolle sono state accettate da tutti e quattro i Prelati di questa Provincia, e segnati colla loro sottoscrizione. Si fecero copie autentiche per ciascuna Diocesi. Però per quanto si sa, non furono affatto promulgati.

Inoltre si trattò ivi di molte altre questioni, come dei libri liturgici, e si decise doversi ristampare il Pontificale Greco, secondo l'esemplare che si manderebbe da Roma, il quale si stampò nel secolo passato sotto Benedetto XIV. Però neppur questo si è fatto, e così fin al giorno di oggi ci manca un Archieratico.

Mi disse inoltre il Vecchio, che presentandosi una deputazione di secolari al Nunzio /13./ questa primavera, rappresentò ad esso, come il Metropolita, non volendo tener un Synodo per rendere ragione dell'amministrazione dei beni Diocesani, chiese la facoltà di celebrare il Synodo, con tali condizioni, le quali non si possono concedere, per poter quindi rispondere agli importuni sollicitanti, non essere Egli la causa della procrastinazione del Synodo.

Notate quivi, che i membri di questo Capitolo descrissero al Metropolita uno dei loro Colleghi, affinché se mai il Governo lo volesse Vescovo, colui possa impedirlo. Inoltre un altro Signore, noto per urbisa et orbisa per le sue turbolenze, fece la stessa cosa di tutti gli altri suoi Colleghi, affinché Egli solo si stimasse degno a quella alta Carica.

22 Gennaio 1866

Una certa cricca intromettente offerse a M^{on}sⁱg^{no}re la casa di uno dei membri di essa per tenere ivi il pranzo diplomatico, coll'occasione della di lui solenne introduzione nell'ufficio pastorale. La risposta si fù, che anche a lui dispiacque, allor quando con un'altra occasione, un cotale Sig^{no}re ammise alla sua mensa tutta la ciurmaglia, relegando i suoi Consiglieri alla seconda tavola, con tutto che egli in persona avesse faticato moltissimo quel giorno. Esser egli convinto, potersi mangiare con più gusto a casa propria: essere però soliti gli uomini a mettere qualche peso di poter cibarsi a tali occasioni alla mensa principale. Quindi aver egli voluto di cuore collocare alla mensa sua, ma non potendo farlo, sarà costretto provvedere i più giovani altrove, i quali a meno ragione si potran trovare malcontenti.

/14./ 24 Gennaio 1866

Mirate la somma saggezza di M^o S^o G^ore, il quale essendo stato invitato a far da padrino al figlio del Supremo Giudice di quivi: non accettò l'invito se non che sotto la condizione che tutti gli astanti al battesimo dovessero pranzare appresso di lui. Ostendendo con ciò non dover essere assai facili i pastori a secondare i voti dei fedeli anche cospicui frequentando i loro banchetti.

Se mai ci fosse bisogno di imbandire una tavola separata per il dì 28 Gennaio: scelse M^o S^o G^ore il nostro vecchio, affinché costui lo rappresentasse alla detta tavola, e rispondesse in nome suo ai brindisi che si farebbero. Ed affinché gli altri Signori non si adontassero, non chiamò il vecchio appresso di sé per evitare ogni sospetto, ma vi mise il suo zio il C^o Anonico.

2 di Febbraio 1866

Intorno alla grande questione dell'amalgamizzazione delle parrocchie di questa Diocesi, a tempo suo vi potete servire del seguente raziocinio. Allorquando si eresse cotesta nuova diocesi, il clero ed i fedeli di quelle 94 parrocchie dismembrate dalla Diocesi di Munkács, non caddero quasi all'insaputa dal cielo: ma formarono parte integrante di una Diocesi sufficientemente organizzata. L'annessione di esse alla nuova diocesi di Armenopoli non si è decretata certamente per pena delle medesime, ma bensì per farle prosperare vi è meglio nella omogeneità di governo ed ordinariato nazionale. Quindi se non si volea punire dette parrocchie, era necessario conservare in tutta la loro integrità gli statuti Diocesani promoventi il benessere di quelle regioni, siccome si osservano quegli statuti in tutta la Diocesi innanzi dello dismembramento. Giacché ponendosi in non cale quegli statuti, le dette parrocchie non che prosperare vi è meglio avrebbero dovuto disorganizzarsi del tutto che certamente non era lo scopo, per cui fù eretta **/15./** questa Diocesi.

Pertanto è da notarsi, che nella Diocesi di Munkács si è promulgato ed è tuttora in vigore lo statuto, che i così detti fondi vedovo-orfanali dovessero incessantemente ingrandirsi. Perloché ad ogniuno sacerdote di detta diocesi si sottrassero per 10 anni continui dal congruo sussidio 20 fiorini, in somma 200 fiorini per il fondo delle vedove. Di più ogni sacerdote si obbliga di conferire

40 fiorini per il fondo degli orfani. Ed infine se mai qualcuno si ammogliasse in altra Diocesi, o non avesse per moglie figlia di un prete della detta Diocesi: dovesse deporre la somma di 400 fior<ini> affinché se mai questa rimanesse vedova, potesse partecipare del sussidio dato alle altre vedove della Diocesi.

Questo statuto si deve strettamente osservare se non si vuole decomporre, e distruggere il benessere, a cui sono arrivate le parrocchie della detta Diocesi, anche dopo lo dismembramento. Ciò è si deve aggrandirsi quel fondo senza interruzione. Quindi

1) Tutti quei sacerdoti, i quali non essendo stati membri di quella Diocesi, occupano adesso una di quelle 94 Parrocchie, devono contribuire dalla congrua 200 fior<ini> per il fondo delle vedove e 400 f<iorini> per quello degli orfani. Se poi si sono anche ammogliati da altra Diocesi, le loro mogli devono concorrere al detto fondo vedovile con altri 400 fior<ini>. Altrimenti se ricusano di conferire questa somma, il fondo delle vedove si danneggia con quella somma che si darebbe ad esse se mai rimanessero vedove; se poi non arriveranno alla vedovanza, il detto fondo anche rimane defraudato di quella somma, che nel senso dello statuto diocesano avrebbe dovuto riversarsi nel detto fondo.

2) Quei sacerdoti che appartenendo alle regioni di quelle 94 parrocchie, si dispongono in altre parti della Diocesi, ove non vi è cotale fondo, o meglio dicendo le loro mogli ritengono pieno diritto alla sovvenzione se mai arrivassero /16./ allo stato vedovile, giacché quel fondo si radunò dalla contribuzione dei loro antenati e consanguinei, né si potrebbero privare di un tale beneficio senza somma ingiustizia.

3) I posti di questi sacerdoti oriundi da quelle 94 parrocchie, e disposti da queste regioni certamente si occuperebbero, da altri di quelle regioni, ove tali fondi non esistono. Questi adunque, con tutto che pagassero le somme summenzionate, succederebbero nel godimento di tali diritti, alla erezione dei quali, i loro antenati niente conferirono.

4) E replicandosi coll'andar degli anni più spesso questi casi, assai maggiore diventerebbe il numero delle vedove, mentre dall'altra banda anche col concorso dei sacerdoti intrusi in quelle 94 parrocchie molto poco si

accrescerebbe il detto fondo: quindi sarebbe necessario di dividere le poco aumentate rendite di detto fondo, tra molte più vedove che dinanzi, col manifesto scapito di quelle che godettero fino ad allora un tale beneficio, mentre secondo giustizia esse dovrebbero essere sempre meglio provvedute.

5) Se poi si voglia commassare questo fondo con quell'altro delle parti Transilvane: per servire la giustizia e non dannificare quelle 94 parrocchie, ci vorrebbe che le parti Transilvane avessero un fondo di 200 000 fiorini affinché sussista la proporzione tra 500 parrocchie da una parte, e dall'altra tra 94 parrocchie con 40 000 fiorini di capitale. Ma siccome le parti Transilvane appena hanno 10 000 di capitale se si farà la commassione, da 110 vedove della Diocesi ognuna riceverà 22 fiorini con enorme scapito delle nostre, le quali finora ricevono per 80 e più fiorini.

Obiezioni: Si dice che si chiederanno gli 16 000 fiorini delle rendite vescovili intercalari, e si sommerà alla somma totale.

Risposta: Ma anche allora la somma totale appena sarà di 66 000 fiorini i quali daranno 3300 fiorini di rendita, li quali divisi tra 17./110 vedove, verrà per ogni una somma di 30 fiorini. Monsignore dice però, che quello in cui si dannegierebbero alcune vedove, supplirebbe egli stesso, ed allora dovrebbe egli annualmente distribuire 1000 fiorini tra le vedove di quelle parrocchie. Senonché questo non basta a scongiurare i pericoli della commassazione, essendoché mentre anche con questo espediente sempre saremmo al dualismo, che ci assicura, che anche il successore di Monsignore risolverebbe quei 1000 fiorini annui per le nostre vedove?

Obiezione: Si dice che anche tra quelle 94 parrocchie vi sono più sacerdoti figli di laici. Ergo a pari così possono partecipare anche sacerdoti non nati in quelle regioni.

Risposta: La risposta si è 1) con tutto che più di essi siano figli di laici, pure i loro antenati, o consanguinei hanno contribuito all'erezione del fondo. 2) Se sono essi figli di laici, hanno però preso per moglie figlie di sacerdoti, le quali hanno diritto a quel sussidio: adunque non c'è parità.

1º Luglio 1866

Il Vecchio M<e>tr<o>p<o>l<i>ta si adontò assai, perchè il nostro M<on>s<i>g<no>re non comunicò con Esso qual sia la di lui intenzione intorno all'organizzazione delle parrocchie della Transilvania, da sottomettere al Governo per riprendere il filo delle trattative in questo importante affare. Per il nostro M<on>s<i>g<no>re, sapendo che il vecchio si era dichiarato più anni fa, che ancora si potrebbe aspettare una 15 di anni, credette meglio di fargli sapere il già risoluto e sottomesso al Governo, per non incontrar nuovi impacci da parte del Vecchio. Intanto essendo Egli di qua ricercato, di indirizzare a Sua Maestà coll'occasione della presente guerra, una manifestazione collettiva dei Vescovi /18./ e Capitoli di questa provincia rifiutò di rispondere a questa provocazione. Come si sente gli è stato ingiunto da parte della S<anta> Sede, di celebrare il sinodo Provinciale. Vedremo cosa ne riuscirà.

31 Gennaio 1867

Il V<ecchi>o mi disse, che cadranno sotto responsabilità, tutti quelli che sottoscrissero nell'autunno p<rossimo> p<assato> la petitione dei Rumeni alla M<aestà> Sua. Disse che egli si scuserà colla sua Comitiva mandata al M<e>tr<o>p<oli>ta, nella quale consiglio, che inanzi di fare i passi per porgere a M<aestà> Sua qualunque petitione, si risapesse pria, quale sarebbe l'intenzione di Sua M<aestà> intorno alla Tr<ansilva>nia: e poscia in questo senso si componesse la petitione.

Mi disse anche l'obbligo che egli ha di promuovere l'interesse del suo gregge anche nelle cose naturali, e come lo minacciano di abbandonare la religione, se non si pone a fronte dei movimenti politici.

18 Aprile 1867

Il vecchio mi disse, che essendo egli andato col V<esco>vo defonto a Blasio, ove fù avvisato di presentarsi per le congregazioni da tenersi nell'autunno del 1858 sotto la presidenza del Nunzio Ap<osto>lico, ed andando

al M<etro>p<o>lita, questo non li volle ricevere, ma uscendo al corridore del suo palazzo affrontò con grande ingiuria il povero vecchio, e dipoi si ritirò nelle sue stanze, per la qual cosa tanto si turbò il defunto, che cadde andando giù per le scale, ed appena lo potea mettere in piedi il vecchio; quindi pieni di confusione, andarono a prendere alloggio dal C<anoni>co Alutanu, ove dimorando venne dipoi un altro C<anoni>co C. e li disse la caggione della fredda accoglienza, narrando come quel noto per urbisa et orbisa ha denunziato al M<etro>p<o>l<i>ta che il defunto avrebbe detto pubblicamente, che il M<e>t<ro>p<oli>ta è un gonzo. Quindi puoi vedere quanto ti debba guardare dalle trame di questo imbroglione, il quale è capace di fare cotante viltà.

/19./ 26 Aprile 1868

Mi disse M<on>s<i>g<no>re che nel testamento del def<un>to M<e>t<ro>p<oli>ta, si fa menzione del di lui figlio bastardo, nato dalla cuciniera sua, il quale si esclude da ogni pretesione sulla massa del def<un>to, per ragione che vivendo egli ha speso 14 000 fi<orini> con esso, senza alcun frutto.

Maggio 1868

Nella causa del diritto di elezione ebbe parti precipue il nostro prelato, e tutto fù stabilito dal Governo secondo le suggestioni di lui. Ad esso fù stata offerta questa dignità, per via di denominazione: ma egli non la volle accettare.

Agosto 1868

In seguito delle parlate aspre di alcuni deputati della Tr<ansilva>nia, il Min<istro> H<ieronimi> pronunciò categoricamente, che il Governo non tollererà più in impieghi, se non uomini, il patriotismo dei quali non si può trarre in dubbio. Andando il mio fratello dal Ministro dei Culti con un suo collega, e domandandoli il Ministro, cosa si faccia in Tr<ansilvania> col pronunciamento: cotesto gli rispose, che quello è una cagnara di pochi studenti.

Si dice che il Can<onico> N. avesse denunziato gli autori del pronunciamento, i quali sono sotto inchiesta giudiciale. Venendo in vacanza la

nostra Chiesa, si parla di due Can<onici> di Blasiu, P<apfalvi> e N<egruțiu>. Dal nostro Capitolo anche hanno partigiani S. e D. Però il Vescovo di G<ran>varad<ino> vorrebbe il suo S<e>gr<etar>io: e costui ha dei valenti patroni, nell'alto Clero Ungarese.

Settembre <1>868

Andando due C<anoni>ci a salutare in nome del C<a>p<ito>lo M<e>tr<opolita>no il Nunzio, il Mocenni prese a esorcizzare uno di essi, per quei 10 punti che si pubblicarono coll'occasione dell'elezione ovvero candidatura dei tre individui al posto di Metropolita nel mese di Agosto a<nno> c<orrente> dappoiché quello si protestò molto ossequente alla S<anta> Sede. Gli si disse che il Capitolo in tali congiunture dovrebbe manifestare i suoi sentimenti di attaccamento alla S<anta> Sede in un indirizzo nel quale si deplorassero quei principii che fossero contrarii alla dottrina Catt<olica>. Rispose però colui, che questo sarebbe un affare troppo delicato, né si potrebbe fare per ora.

/20./ 8° Dicembre <1>868

Da Varadino avvisai il Fratello, il quale ci aspettò per la sera alla Stazione della via ferrata: ci disse come nè anche gli uomini di stato credono alla durata delle cose presenti; il deputato M<atei> P<op> Grid<eanul> volle interpellare il M<ini>stro se abbia l'intenzione di fare cessare l'ulteriore inquisizione contra gli autori del pronunciamento: e questo giungendo alla cognizione del Gov<er>no, fù detto al mio fratello di fargli sapere che lo stesso Gov<er>no avrebbe l'intenzione di farla finita con questa faccenda. Ci disse anche, che lo stesso Hossu perdette ogni speranza di pacifico riconciliamento degli animi, da parte dei suoi padroni. Intorno al futuro V<esco>vo di Sz<amosujvár> disse essergli pervenuto alla cognizione, che il Governo volesse denominare colui, il quale fosse raccomandato dal nostro Metr<o>p<o>l<i>ta; il desiderio dei nostri uomini essere, che si proponga almeno dal Capitolo di Blasiu per dare una certa soddisfazione ai giusti risentimenti di quegli uomini.

Andando sulla via verso Vienna, parlammo delle varie cose con Monsignore: egli mi raccontò le sue intime relazioni col defunto Vescovo di Grano Varadino, come conoscendo la natura veemente di lui, lasciava spesso di sfogarsi nel suo mal umore e dipoi proponeva soltanto quello che voleva: spesso nella maggior veemenza della di lui irritazione, lo lasciava lì solo avvicinandosi pian piano all'uscio e poi uscendone senza essere avveduto; e poco appresso veniva lo stesso Vescovo nella stanza sua e conversava con esso lui colla maggior piacevolezza: e per questi tratti di attenzione acquistò tanta confidenza, che per fino gli affari della stessa sua famiglia decideva ascoltando il di lui consiglio.

Inoltre mi disse essere sempre meglio di lasciarsi intorno alle cose spettanti il proprio avvenire, alle disposizioni della Provvidenza, la quale operando per mezzo dei legittimi superiori non ostante la contraria inclinazione dell'uomo, lo guida per vie arcane al maggior bene /21./ dello stesso uomo; così avvenne anche con esso il quale giammai non ebbe altro desiderio se non di farsi professore di Teologia, e questo non potendo arrivare si acquietò alla sorte assegnatagli dal proprio Vescovo, che lo dispose alla Cancelleria Diocesana, e l'evento mostrò che questo fù salutare non per esso. Egli pertanto si rassegnò al divino volere, ed ha sempre esposto l'aiuto della divina grazia, mentre ha potuto dirigere talmente i suoi fatti, da essere stimato ed avere la confidenza tanto dei superiori civili, quanto degli ecclesiastici, abbenché questi siano discordi tra loro.

9 Dicembre <1>868

Il Nunzio ci ricevette colla solita piacevolezza; provocò seriamente il nostro Monsignore di pensare per un degno successore a Szamosujvár: mostrò di avere poca confidenza nei Signori più anziani e sembrava propendere verso alcuno più giovane. Monsignore gli accennò, che attesa la nomina che potrebbe essere effettuata da un Ministro anche eterodosso, sarebbe salutare che le presentazioni si facessero per via di elezione; il Nunzio rispose che non sarebbe alieno da questo se si potesse ottenere dal Governo. Esortò inoltre il nostro Monsignore di

badare bene alla conservazione dell'unità nel coro Episcopale, ut omnes unum sapient, consistendo in questo la forza del Cattolicesimo.

Questo stesso giorno si presentò il V<ice> Ret<ore> del S<emina>rio coi suoi alunni per felicitare il nuovo Arcivescovo, e volle dare delle lezioni al proprio pastore intorno agli obblighi che avrebbe nella sua nuova carica verso la chiesa e la unione. M<on>s<i>g<no>re però gli rispose enumerando tutto quello che aspetta la chiesa e la nazione da cotali giovani alunni.

10 Dicembre <1>868

Si fece il processo pell'Arcivescovo designato; si prestò il giuramento nella cappella della Nunziatura, sedendo il Nunzio sul faldistorio all'altare, e stando ginocchioni M<on>s<i>g<no>re ai due /22./ lati con i due testimoni, giurò secondo la formula prescritta agli orientali. Dipoi si pagò la tassa, titolo processus 200 # Imperiali, titolo fatigii 200 fi<orini> v<alori> a<ustriaci>, titolo famuliti 200 fi<orini> v<alori> a<ustriaci> Per uno dei testimoni diede M<on>s<i>g<no>re in ricompensa delle fatiche 5 # Imp<eriali>.

12 Dicembre <1>868

Alle 5 ore di sera fummo a un magnifico pranzo alla Nunziatura, vi furono invitati, il già ambasciatore austriaco a Roma b<arone> de Meisenburg, il Consigliere aulico Biegelleben, ed il Conte Piatti. Parlando con questi diplomatici della sorte misera della Diocesi di Sz<amos> Uj<vár> raccontammo le nostre indigenze minutamente, e come il Governo non disimpegna gli obblighi assunti coll'erezione di questa Diocesi, nè ci permette che facessimo noi. L'Uditore Druschetti si mostrò molto contrario al S. C<anoni>co N. e dicendogli come ingiustamente fosse stato calunniato con certi difetti: mostrò di saperne degli altri più gravi.

13 Dicembre <1>868

Viaggiando tutta la notte, la mattina arrivammo a Pest. M<on>s<i>g<no>re si prenotò all'udienza, fece le visite ai Ministri. Al presidente dichiarò che con belle parole si è più in stato di tranquillare gli

spiriti irritati ma ci vogliono dei fatti, che contestino le buone intenzioni del governo verso la nostra nazione e raccomandò degli abili soggetti greci cattolici per essere incaricati di impieghi più eminenti.

Lo stesso giorno venne da M^{onsieur} il Consigliere Hossu, uomo di ottime intenzioni, il quale però ha poca influenza sulle regioni più alte, giova però assai gli affari nostri privati, per esso venne Alessandro Roman in cognizione dello stato della causa dei Borodani, il quale pubblicherà tutto se non gli si farà giustizia.

14 Dicembre <1>868

M^{onsieur} vi fu all'udienza, la Maestà Sua espresse il suo piacere, che gli è succeduto di collocare sopra tali omeri questa insigne carica. M^{onsieur} andò poi pei suoi affari, e come sentii da altri s'interpose anche per /23./ la cessazione delle vessazioni intentate ai nostri.

15 Dicembre <1>868

Depose il giuramento di fedeltà alla Maestà Sua secondo la formula prescritta nel Concordato. La sera vi fu al banchetto di Corte; toccandogli la sorte di sedere tra la Contessa Königregg-Csáky e la Baronessa Gherliczy.

Notate quivi che essendo il Vescovo di Transilvania provocato a rispondere alle incuse per aver parlato in senso meno favorevole al Governo, coll'occasione della visita Canonica fatta nel distretto di N. nell'autunno di quest'anno: rispose in un tuono molto dispreggiante per la nostra nazione, burlandosi di quegli che lo accolsero con tanta dimostrazione di affetto e riverenza.

16 Dicembre <1>868

Fui con M^{onsieur} al ministro per i culti, mi considerò da capo a fondo, e da diversi lati, si mostrò pronto di conferirmi dignità, dicendo che conosce bene il mio padre ed il fratello. È un uomo molto accorto però un vero diplomatico, il cui celebre difetto è, che assai di rado si ricorda, e tanto di meno adempie le sue promissioni. Fummo anche dal supremo maestro di corte della Regina, sembra essere un uomo più sincero, si rallegrò di aver

fatto conoscenza colla mia pochezza. Venne da M^{on}sⁱg^{no}re il deputato Al^{essandro} Rom^{an} e disse tra le altre cose, essere stato provocato di esporre le pretensioni dei R^{ome}ni della Tr^{ansilvania} e vi rispose che alla norma della transazione fatta coi Croati, anche li Transilvani si contenterebbero. Disse essergli stato offerto un impiego grasso, per mettersi al servizio del Gov^{erno} ma egli aver ricusato tutto ciò.

E qui devi notare che il di lui foglio si traduce intieramente al presidio del ministro, come anche il nostro foglio umoristico, e le figure si annettono alla versione.

Fummo dal V^{esco}vo L. al quale parlammo intorno alla parrocchia di Szigeth, disse che si diede la causa al V^{esco}vo di M^{unkács} per dare le sue vedute intorno a questo affare. Dipoi si manderà all' Ordinariato di Sz^{amos} Uj^{vár} per fare le riflessioni opportune.

24. / 2 Aprile <1>869

Giorno della mia partenza da Armenopolis a Blasiu. Dietro a molte inchieste e sollecitazioni di M^{on}sⁱg^{no}re mi risolvetti di abbandonare il mio posto di Professore e di Prefetto ad Armenop^{olis} e scelsi la carica di Segr^{etario} Metropolitano, la quale per dire il vero non fa per me, essendo mi odioso il fasto di corte, e le cerimonie e complimenti cortigianeschi insoffribili: ma alla insistenza di un cotale Prelato, non credevo consulto di fare resistenza. Il viaggio fù incognito, il 3 Aprile a mezzo giorno arrivammo a Blasiu, ove non essendo aspettati, di subito si radunò intorno al cocchio una quantità di studenti, ed aprendosi la chiesa cattedrale, dopo alquanto di orazione, quasi in trionfo andammo al palazzo arcivescovile, ove ci ricevette il capitolo.

10 Aprile <1>869

Nella conferenza tenuta alla presenza dell'Ecc^{ellentissi}mo M^{onsi}g^{no}r V^{esco}vo di Lugosiu, si decise la celebrazione di un sinodo Arcidiocesano, l'andata di M^{on}sⁱg^{no}re a Pest, e anche la partecipazione di esso alle conferenze del Corpo episcopale.

11 Aprile <1>869

Giorno della solenne introduzione di M<on>s<i>g<no>re nella Sede Metropolitana, la quale fù celebrata colla debita pompa. Vi vennero più di 20 Arcipreti, i quali erano nelle vicinanze, gli altri essendo impediti per la lontananza, essi mostrarono colla dovuta riverenza e sommissione. Il Prof<essore> Mold<ovan> disse al banchetto un brindisi, consigliando il Metropolita di essere utile alla Chiesa, con quelle parole del V<escov>o Maior dirette al di lui successore Bob: “praesis ut prosis”.

15 Aprilie 1869

Ebbe luogo una sessione concistoriale, nella quale M<on>s<i>g<no>re chiese relazione esatta sullo stato delle fondazioni diocesane; volle che si proponessero nuovi membri al Concistorio, dal corpo dei Professori e dal Clero rurale.

17 Aprile <1>869

Sera ci aspettò il S<i>g<no>r Ceponte B. alla stazione /25./ della via ferrata a Pest. Ci disse esser egli destinato al posto di Ispettore scolare per il Co<mi>t<a>to di Hunyad.

18 Aprile <1>869

Fummo dal Consigliere Min<isteriale> Szabò, il quale si dichiarò prontissimo ad operare per parte mia qualunque promozione, qualora M<on>s<i>g<no>re il Metropolita gli darebbe occasione di poterla fare, lo chè per altro come ben sapete non dipende esclusivamente dal Metropolita. Il S<i>g<no>r Segretario Anderko mostrò grande deferenza per il C<anoni>co M<ichele> Nagy di Lugosiu, lodandolo assai, come uomo valente e degno per la sede vacante di Armenop<oli>. Quivi convenimmo coll’Arciprete latino di Hatszegu, il quale mi disse, che essendo vacante la Sede di Armenopoli, la Nunziatura interrogò il V<esco>vo di Tr<ansilvania>, Haynald, chi si potrebbe raccomandare a quel posto, e la risposta sarebbe stata che se Alutanu per la

decrepitezza non si potrebbe, non vi è altro fuori del C<anoni>co Vancea di Gran Varadino; donde si vede quanta influenza esercitò costui sulla nomina dei nostri prelati.

19 Aprile <1>869

Monsig<no>re fù dal Ministro dei Culti, parlò intorno al diritto di elezione per la Diocesi di Armenopoli, e si mostrò un pò alienato dal concedere codesto diritto, M<on>s<i>g<no>re però insistette fortemente: all'incontro il Consigliere Kárfi disse che non soffre dubbio che questo diritto si deve concedere.

10 Luglio <1>869

Apparendo nel giornale Fed<erațiunea> un brutto articolaccio contro l'Arcivescovo, quasi avesse detto negli esami teologici, che il Sinodo di 11 Agosto 1868 fù un conventicolo, M<on>s<i>g<no>re si lagnò fortemente nel Concistorio. Il S<i>g<no>r C<anoni>co P<apfalvi> il quale vi fù anche presente a quell'esame si escusò di non ricordarsi se fosse stato presente. Il S. T. fece aspetto quasi non sapesse di che si trattava: io raccontai come M<on>s<i>g<no>re affermasse non potersi nominare Synodo in senso Ecclesiastico quella radunanza ove non vi era il Vescovo, e capo del Sinodo. Poi dissi che per quella voce "Conventicolo" si potrebbe improcessare /26./ quel giornale, e da quel momento osservai un grande raffreddamento di certi signori contro di me. In tanto una Domenica mattina mi provocò il Prof<essore> M<oldovan> di chiedergli i decreti di nomina del M<on>s<i>g<no>re in Arcivescovo, io li chiesi e dissi essere meglio di guadagnare con benignità questo uomo, che farlo nemico giurato, e se ciò non ostante proseguirà ad essere avverso, si potrà punire al tempo suo. M<on>s<i>g<no>re disse constargli, che esso scrisse quell'articolaccio, giacché parlando due Prof <essori> di Teol<ogia> di quell'affare dopo gli esami innanzi a lui, avrebbe preferito che M<on>s<i>g<no>re ha percosso il suo padre. Terzo giorno si presentò il Pr<o>f<essore> M<oldovan> ed annunziandogli la di lui presenza, si mostrò

disgustatissimo e mi sgridò perchè non lo ho impedito che venisse, però gli diede il decreto di nomina e di poi si mostrò più conciliato verso di lui.

28 Luglio <1>869

Il S<i>g<no>r Alessio Zsákosi de Torda Commissario Provinciale in ritiro, venne quivi con alcuni documenti, coi quali diceva potersi provare che quanti processi perdettero i poveri Romeni, tutti li perdettero con frode. Questo uomo che essendo nominato da Ferdinando in Commiss<ione> Prov<inciale> per la Transilvania, risiedeva a Vienna ed era a fianco dell'Arciduca Ludovico, mi disse che avendo mandato da questo nel 1844 di viaggiare per tutta la Transilv<ania> e di fare relazioni: venne a Blasiu e parlando col V<esco>vo Gaganecz il quale gli manifestò la causa, salvò il *Leményi*, facendo vergognare il Preposto Csurgovich il quale tossichiando volea fare attento il Gaganecz di si parlare con lui, dicendogli che esso sapeva la delazione da Csurg<ovich> fatta contro il suo Vescovo.

Egli fù dipoi al fianco di Haynau, Geringer, Albrecht, Wohlgemuth, Puchner, Schwarzenberg: egli salvò la vita del Vescovo *Erdélyi*, restituendogli due /27./ lettere, in seguito alle quali sarebbe stato appiccato. Sul M<e>t<ropoli>ta Şuluþiu disse, che essendo stato egli un Protopopa, 10 anni ci volevano che si avvezzasse a fare da Vescovo, ed in questo frattempo commise innumerevoli sbagli, dopo gli 10 anni gli mancarono le forze.

Del V<esco>vo *Szilágyi* disse, che avrebbe creduto che questo uomo divenendo Vescovo sarebbe un portento di ingegno e di politica, ma le sue ultime parlate nella dieta mostrarono che è rimasto assai addietro.

Di M<on>s<i>g<no>re l'arcivescovo mostrò di avere una grandissima stima, dice che l'ha giudicato da quel fatto, allorquando esso non andò al Congresso dei Cattolici a Pest: quello era il punto decisivo, donde poterlo giudicare veramente. Si vede che capisce la gravità della situazione. Mi mostrò che il governo lo propose ad essere Cardinale, ma che Roma non acconsentì, gli dissi non essere solita la corte di Roma nominare così presto dei cardinali, M<on>s<i>g<no>re poi gli disse, che questo incidente sarebbe benvenuto *pei nostri*, i quali crederebbero che non è poi tanto ultramontano come si credeva,

perché Roma non la vuole esaltare; all'incontro i sensi della corte Romana sono conosciuti dal rescritto Pontificio poco fa venuto, può essere però, che avendo il Governo dei fini politici per queste promozioni degli Arcivescovi di Alba Iulia e di Lemberg, il Papa gli volle far sentire, che esso governo ha bisogno della Sede Apostolica. Zsákosi però disse, che abbenché questa ricusa di Roma non sia buon augurio, però la nomina si deve fare a tutto costo e si farà; di più disse che questo Arcivescovado si deve dotare molto meglio. In fine vi disse che Monsignore o riuscirà ad unire tutti i Rumeni di Transilvania, ovvero l'unione sparirà, perché Șaguna fa degli impacci tremendi.

14 Agosto <1>869

Essendo dal Rettore, avendo meco 1000 fiorini /28./ da restituirsi alla Cassa Seminarele donde furono presi da Monsignore in prestito, mi provocò esso di fare intendere all'Arcivescovo, che non fa bene allorché concede al Signor N. l'incarico di procacciargli denari, perché costui non può tener segreti, strombazzava subito ogni cosa a tutto il mondo, ma se ha bisogno di denaro chiami a sé l'amministratore di qualunque fondo segretamente, ed ognuno gli servirà volentieri se avrà. Di poi mostrò che essi sono molto contenti della mia venuta, giacché temevano che il detto Signore non si inframetta nella direzione degli affari, come fece noto il defunto, per 5 anni governando esso la Diocesi, e mettendosi in opposizione con tutto il Concistorio, e non si poteva imbattere, perché si nascondeva dietro il Mestropolita.

25 Ottobre <1>869

Siamo dopo il Sinodo Diocesano celebrato nei giorni 20, 21 e 22 Ottobre. Le disposizioni del Clero sembrano ottime. Al discorso di apertura rispose in nome del Clero il Vicerettore del Seminario di Vienna Dr. Gregorio Silași. Il Protopopa Balint, volendo leggere nel Sinodo alcune proteste, Monsignore lo impedì dicendogli essere conveniente che si notificasse al presidio, se avesse qualche cosa da proporre al Sinodo, quindi dopo la prima Sessione andando dall'Arcivescovo, gli consegnò il foglio nel quale dedotte quelle proteste, Monsignore gli disse non essere opportuno di fare

adesso chiasso con quelle cose, e così si acquietò il Protopopa. Però nella notte tra il 21 e 22 Ottobre i Signori del partito del Protopopa ricevettero un dispaccio come si dice Baritiu, nel quale si diceva doversi insistere ad ogni costo sulla confirmazione dei 10 punti proclamati nel 11 Agosto <1>868, quindi nel 22 Ottobre deputarono una legazione al M<on>s<i>g<no>re per chiedere la confirmazione in Sinodo di quei punti; M<on>s<i>g<no>re ruscò di condescendere, quindi chiesero almeno di poter indirettamente rinnovare alcuni /29./ punti, e questo si consentì sotto la condizione che facessero una protesta solenne di adesione alla S<anta> Unione ed alla Sede Apostolica, cosa che fù eseguita dal Dr. Silasi con un entusiasmo generale di tutto il Clero, e M<on>s<i>g<no>re colse l'occasione di raccomandare l'opera dell'erezione di un monumento all'Arcivescovo Atanasio fondatore della S<anta> Unione, che fù accolto con piacere universale. Il Clero si mostrò contentissimo di M<on>s<i>g<no>re, ed anche quelli che prima gli erano poco addetti, ora sono guadagnati per esso, perfino il Dr. Ratiu avvocato si dichiarò molto favorevolmente di M<on>s<i>g<no>re, e disse che informerà tutti i secolari di qualche rilievo intorno al buon andamento delle cose di qui.

4 Maggio 1870

Venne da M<on>s<i>g<no>r l'Amb<asciatore> la di cui presenza mise in dubbio la imminente partenza nostra.

25 Maggio <1>870

La mattina prima delle 8 venne da M<on>s<i>g<no>re il T. Sch. per risaper il di lui parere intorno alla grande quistione che ora si dibatte, ed intorno al modo in cui si potrebbero ravvicinare i due partiti. M<on>s<i>g<no>re gli disse doversi innanzi tutto abbandonare l'affare intrapreso, ed incominciare la discussione dello Schema sulla Chiesa, e precisare i diritti dei V<esco>vi, e poi parlare del Papa, sull'infalibilità però doversi parlare nello Schema de Ecclesia, ed ivi aggiunger ciò che compete al Primate riguardo al magistero. Costui provocò M<on>s<i>g<no>r di voler serbare dei discorsi in difesa dello Schema

e ciò fece in nome di Sua Santità, rispondendogli però M<on>s<i>g<no>re, che innanzi tutto avrebbe a difendere gli interessi della S<acra> Unione, quindi non può dichiararsi per il testo dello Schema, cambiò discorso il commissionario dicendo essere stato nominato dai Presidenti del Concilio. Dipoi domandò cosa farebbe M<on>s<i>g<no>re se pure la definizione avesse luogo in senso dello schema? cui rispose M<on>s<i>g<no>re che direbbe “non placet”. Appresso narrò il T. come vi sono tre sentenze principali tra i teologi Romani, intorno all’origine dell’autorità dei Vescovi, *la prima* sentenza che ha dei difensori più /30./ autorevoli, ai quali appartiene anche il Card<inale> Biglio Presid<ente> della Deputazione dogmatica, dice che tutto il potere dei Vescovi si deriva dal Papa, *la 2)* che si riceve nella consacrazione, però l’esercizio si conferisce dal Papa, *la 3)* deriva tutta dalla consacrazione.

28 Giugno 1870

M<on>s<i>g<no>re sentendo dal V<esco>vo di Poitiers che non vi sono prospetti che la Deputazione voglia accettare alcuni emendamenti da esso proposti, li quali tendevano all’assicurazione del rito e della disciplina della Chiesa Greca: risolvette di andarsene a casa, ciò che si compì il 30 Giugno sera partendo da Roma per Falconara. È da notarsi che l’Ambasciatore Austro-Ungarico Conte di Trauttmansdorf venne questa sera alla stazione di Roma e si incontrò con M<on>s<i>g<no>re.

6 Agosto 1870

Nel giornale “Magyar Állam” organo dell’alto Clero d’Ungheria venne pubblicato un telegramma da Vienna, nel quale si diceva che Giovanni Olteanu di già è nominato Vescovo di Lugosiu. M<on>s<i>g<no>re leggendo questo telegramma subito scrisse al Ministro dei Culti protestando contro l’usurpazione dei suoi diritti, trattandosi della nomina di un Vescovo, senza essere prima stato richiesto il Metropolitan intorno alla persona e qualificazione del rispettivo. Il Ministro dei Culti comunicò questa protesta col Ministro presidente, il quale deplorando in un foglio diretto a

M<on>s<i>g<no>re l'ac caduto, lo prega di significare il suo parere intorno alla persona suddetta.

M<on>s<i>g<no>re subito formulò 10 punti di eccezione contra Giovanni Olteanu e li trasmise al Conte Andrásy, questi punti tradotti in lingua latina furono mandati anche alla Nunziatura Apostolica, ed assieme si scrisse anche a M<on>s<i>g<no>re Anticci Patriarca di Constantinopoli, somministrandogli delle informazioni opportune per poter respingere cotesta presentazione.

31 Agosto 1870

/31./ M<on>s<i>g<no>re mi comunicò che venne dal Conte Andrásy un rescritto ministeriale, col quale in nome dell'Imperatore si introduce il "ius placiti Regii". Inoltre mi disse che venne risoluzione negativa alla supplica di M<on>s<i>g<no>re, colla quale si chiedeva un Vescovo greco-cattolico per giudice delegato papale di 3ª istanza, e si prorogò fino all'anno 1876 la facoltà concessa al Primate d'Ungheria di giudicare in terza provocazione le cause ecclesiastiche della Provincia di Alba Giulia.

10 Settembre 1870

Con tutte le proteste di M<on>s<i>g<no>re, Giovanni Olteanu fù nominato V<esco>vo di Lugosiu; la Nunziatura chiese da M<on>s<i>g<no>re e dal V<esco>vo di Granvaradino ed i Vicari Capitolari di Lugos e di Armenopoli parere ed informazioni circa la persona del proposto soggetto. M<on>s<i>g<no>re scrisse a Granvaradino e Ar<me>n<o>p<o>li, il V<esco>vo però rispose, che esso prima scrisse al Nunzio che non conosce il prete Olteanu, però dopo ricevendo raccomandazioni assai buone da parte di un insigne personaggio, scrisse di nuovo al Nunzio raccomandando Giov<anni> Olteanu per V<esco>vo a Lugosiu.

Il Vic<ario> Cap<itolare> di Armen<o>p<oli> scrisse in senso contrario al Nunzio, e cominciò con M<on>s<i>g<no>re ciò che aveva scritto in questo affare.

12 Settembre 1870

Si scrisse al Commissario R<egio> di Tr<ansilvania> per estradarci i fondi e le fondazioni pie dell'Arcidiocesi: la risposta se ne fù, che essendo pendente la questione dell'istituzione Autonómica, i fondi non si possono estradare.

20 Settembre 1870

Dopo che M<on>s<i>g<no>re ottenne il Consenso del Vic<ario> Cap<itolare> di Arm<eno>p<oli>, di poter fare le candidature al V<esco>vado di Arme<no>p<oli> se tra 14 giorni non venisse risoluzione alle supliche per il diritto di elezione a quel v<esco>vado: in questo giorno spedì al Ministro un foglio, col quale si propone loco 1° Giovanni Fekete Negruțiu, loco 2° Costantino Papfalvi, ambi /32./ Canonici metropolitani, e loco 3° Michele Pavel Vic<ario> for<aneo> di Maramuresiu, come candidati alla Sede vescovile di Armenopoli, enumerandosi i meriti e le abilità di ciascheduno.

29 Settembre 1870

Ieri ricevette M<on>s<i>g<no>re una supplica del Capitolo di Armenop<oli>, nel quale chiedono al Ministro dei Culti, che impedisca la nomina di Giov<anni> Gulovich alla sede v<esco>vile di Arm<eno>p<oli>, questa supplica fù spedita con raccomandazione al Ministro questo giorno di oggi.

17 Settembre <1>870

Il vecchio mi scrive che andando a Granvaradino e parlando con M<on>s<i>g<no>re, costui gli disse che non può secondare le intenzioni del M<e>tr<op>oli<ta> riguardo ad Olteanu; come neanche riguardo all'autonomia dei Cattolici, giacché egli stesso ne prenderà parte, e la di lui Diocesi scelse i proprii rappresentanti. Egli al Congresso nazionale rumeno parte attiva non prenderà. In seguito gli disse il vecchio, che questa dissensione tra i capi del Clero nostro, non può produrre consolazione alla nostra gente.

30 Settembre 1870

Essendo qui I<uliu> Bardosi Inspettore scolastico di Zarand, mi disse che Giova<anni> Olteanu essendo Segretario del V<esco>vo di Lugosiu, si fece grande somma di pecunia, trattando i subalterni non altrimenti che gli stessi Concistoriali Scismatici, li quali mungono ove possono.

Alla morte del vecchio Dobra sparirono dalli appartamenti di questo 4000 fi<orini> v<alori> a<ustriaci> che furono levati per il sussidio del Clero Diocesano, e quindi furono costretti di segregare questa somma dalla massa religionaria del defunto, il quale lasciò 50 000 fi<orini> v<alori> a<ustriaci>, al fondo viduo-orfanale della sua cara Diocesi.

Costui mi disse anche, che il C<anoni>co Gulovich promise al S<egreta>rio Ministeriale Anderko 3000 fi<orini> v<alori> a<ustriaci> se lo aiuterebbe alla consacrazione dell'Episcopato di Armenopoli, egli però gli avrebbe /33./ risposto che non dipende da esso la nomina dei V<esco>vi.

5 Ottobre <1>870

Andando a passeggiare col C<anoni>co Papfalvi, mi disse che egli essendo Rettore nel Seminario rare volte invitò il defunto M<e>tr<o>p<oli>ta a venirvi, perché venendo al Seminario alcune volte disse ai Chierici certe allocuzioni sciapate, in quanto divenne oggetto di burla dei giovani. Mi disse inoltre che il caso di Olteanu non è il primo né unico, giacché anche il Vescovo attuale di Granvaradino fu nominato contro la volontà del defunto Metropolita, similmente M<on>s<i>g<no>re fu denominato a Szamosujvár non ostante le proteste del M<e>tr<o>p<oli>ta defunto. Gregorio Maior ottenne il Vescovado di Fogaras all'intercessione di una donna di Corte dell'Imperatrice Maria Teresia. Coll'occasione dell'elezione di M<on>s<i>g<no>re alla Sede Arcivescovile il Clero si mostrò assai immaturo all'elezione, ogni uno cercò il proprio interesse e non il bene della Chiesa; ma vi fu uno ben noto a tutti, il quale rimarrà celebre nella storia della nostra Chiesa, il quale però non serve che sia anche quivi nominato, costui ebbe l'(ol)tracotanza di mandare al Conte Andrásy carta bianca, affinché costui scriva su di essa tutto ciò che desidererebbe da esso ottenere. Questa persona

vile fu scoperta a M<on>s<i>g<no>re dallo stesso ministro, colla osservazione che non si può fidare il Governo a simili uomini.

6 Ottobre 1870

Il ministro dei Culti rispondendo alla protesta di M<on>s<i>g<no>re del 6 Agosto a. c. nel rescritto del 28 Settembre <1>870 N<umero> 21 681 dice che l'influenza pretesa da M<on>s<i>g<no>re renderebbe illusoria la responsabilità Ministeriale intorno alla nomina dei V<esco>vi; le di lui pretese sono "difesa fanatica di diritti apparenti", M<on>s<i>g<no>re fu sempre fedele alla Maestà Sua adunque sia anche quindi innanzi, e dia il /34./ suo consenso alla nomina di Olteanu.

Questo scritto che dal 6 Agosto tardò fin alla fine di Settembre di venire: sembra mostrare che l'affare di Olteanu trovò dei gravi impedimenti specialmente alla Nunziatura, la quale come mi disse M<on>s<i>g<no>re, ha nelle mani certe lettere in lingua tedesca scritte dallo stesso Olteanu, colle quali si getta ombra sulla morale comportanza di lui.

Intanto M<on>s<i>g<no>re colla data di 4 Ottobre <1>870 N<umer>o 80 pres<idiale> risponde al Ministro, la responsabilità per la nomina dei Vescovi non essere esclusivamente del Ministro, ma anche del M<e>tr<o>p<oli>ta; gli si cita l'articolo XIX del Concordato, e poi i Canoni I. Nic<eea> 4. 6. Laod<iceea> 12 Dist<inctio> 64. C. 5. 8. e Dist<inctio> 65 c. 3. Apost<olorum> XXX. Laod<iceea> 13. Carthag<ina> 13. IV Const<antinopolitano> XXII. si respingono le ingiuriose insinuazioni e si protesta fedeltà all'Imperatore.

Il fratello mi scrisse che nella diocesi di Armenopoli il Clero è assai allarmato per la nuova che circola sulla imminente nomina di Gulovich a quella Sede Vescovile. Il preposto avrebbe scritto una lettera a Maramuresiu nel quale si dice che al caso che Gulovich fosse nominato, tutto il Clero si farà scismatico.

8 Ottobre 1870

Il Vicario Cap<itolare> di Armenop<oli> comunica con M<on>s<i>g<no>r la rappresentazione che fece alla Nunziatura contra

la denominazione di Gulovich alla Sede vescovile di Arm^en^oli, pregandola affinché in interesse della S^anta> Unione si interponesse appresso il Regio Governo, per la denominazione di un soggetto abile. Di poi il Vicario soggiunge, che i Vicarii foranei ed alcuni Arcipreti delle parti Transilvane lo provocarono a radunare un Concistorio plenario, nel quale si discuta l'affare dell'elezione del vescovo e le cose scolastiche, quindi chiede il consiglio di M^on^si^gn^ore.

/35./ 11 Ottobre <1>870

M^on^si^gn^ore riscrivendo al Vicario Capitolare, disse che tanto per il diritto di elezione, quanto per la facoltà di celebrare il Congresso si facciano delle suppliche collettive al Ministro dei Culti, se il Clero non fosse contento, si faccia sapere al Governo l'intenzione di convocare un Concistorio plenario, come anche gli si notificchino gli oggetti che verrebbero ivi ad essere trattati.

12 Ottobre <1>870

Venne una provocazione dal Nunzio, di esporre al popolo fedele lo stato deplorabile nel quale si trova il S^anto> Padre Pio IX essendo Roma occupata dal Governo Italiano, e di disporre affinché si facciano preghiere per esso nella Diocesi; si diede circolare in quanto riguarda, e si comunicò la provocazione del Nunzio agli altri Ordinariati.

18 Ottobre <1>870

Il V^esco>vo di Gran Varadino scrisse a M^on^si^gn^ore, che egli per il bene delle Chiese della sua diocesi trovò opportuno a disporre le elezioni al Congresso cattolico dei Latini di Ungheria. Scrisse anche al Capitolo di Arm^en^oli che scegliendo un rappresentante al detto Congresso, mandassero il Risultato al Capⁱto>lo metrop^olitano> affinché costui dia le credenziali a colui il quale sarebbe stato eletto da tutti i capitoli conprovinciali con maggioranza di suffragi, significando assieme che a Granvaradⁱno> il C^ano>co Szabó ricevette i suffragi. Il Capⁱto>lo di Arm^en^oli scrisse

al Metr<oli>ta che in quella Diocesi i più non hanno scelto, e quelli che ricevertero suffragi, non vollero accettarlo, quindi il Capitolo non può scegliere a quel Congresso contro l'opinione pubblica dei Rumeni gr<eco> cat<olici>. Questo scritto fù trasmesso in Copia al V<esco>vo di Gran Varadino.

25 Ottobre <1>870

Nel Giornale "Federațiunea" si pubblicò un articolo orribile contro il V<esco>vo di Gran Varadino, il C<anoni>co Szabó e contro Iuțiu. /36./ Nella Diocesi di Granvaradino 5 distretti non hanno scelto affatto, negli altri distretti da parte del Clero il C<anoni>co Szabó ricevette 8 voti, il Segr<e>tario Iuțiu 23, e Iustin Popfiu 40. Costui ricercandomi, gli mandai in copia la rappresentazione di M<on>s<i>g<no>re al Ministro per il Congresso della nostra provincia del 7 Settem<bre> <1>869, comunicandogli anche alcuni argomenti dagli altri scritti di M<on>s<i>g<no>re di Maggio e di Settembre, indirizzati al Ministro intorno a questo affare. M<on>s<i>g<no>re mi disse che la situazione del V<esco>vo di Gran Varadino è assai difficile per le grandi sovvenzioni che riceve essa Diocesi dal fondo di Religione.

29 Ottobre <1>870

Colla data di questo giorno mi scrisse il padre che essendo da lui il V<esco>vo di Gr<an> Varad<ino>, tentò di avvicinarlo al desiderio della Nazione Rumena gr<eco> cat<olica> in riguardo al Congresso, ma non gli successe. Costui gli disse: „mi s-a spus cu cuvinte apriate: „Gulovichot elejtettuk”, adeca a fost în vorba”, per essere denominato alla Sede di Armenopoli. La conferma di Olteanu alla Sede di Lugosiu arrivò da Roma, come disse il V<esco>vo di Gran Varadino, costui non vuole essere consacrato a Blasiu. Il Padre fù dal Primate d'Ungheria in causa del nostro Congresso, costui non vuole acconsentirvi, perché teme una scissione, ma come sembrò dalle di lui parole, più in riguardo politico, giacché è persuaso che siccome i Croati soltanto come Congresso vogliono mettersi in contatto cogli Ungheresi, così anche il Congresso dei Rumeni gr<eco> catt<olici> soltanto in questa

maniera vorrebbero comunicare con essi. A questa difficoltà il Padre non seppe rispondere, gli promise però che gli dovrebbe quanto prima le necessarie spiegazioni, le quali io appena ricevuta la lettera gli subministrai. Il primate disse al mio padre: „ha a g<örög> Kat<olikus> Románoknak sok ily szószólója volna, hamarébb egyezkednék. Méltóságodat kérem, többször látogasson meg”. /37./ Disse ancora, che alla sede vescovile d’Arm<eno>p<o>li si parla che quegli tre proposti dal Metropolita il 20 Sett<embre> <1>870 siano in voce. La denominazione avrebbe luogo quanto prima.

30 Ottobre <1>870

M<on>s<i>g<no>re mi disse che ebbe notizie dal Consigliere Hossu, il quale essendo dal Ministro dei Culti costui gli mostrò la rappresentazione favorevole, che fece il Ministro a Sua Maestà ancora nel mese di Giugno <1>870 per il nostro Congresso. Da quel tempo l’affare è nel Gabinetto, ed è impedito come si crede dal C<on>te Andrásy.

3 Novembre <1>870

M<on>s<i>g<no>r ricevette uno scritto dal R<e>v<erendissim>o Moasil Vicario di Rodna, il quale contiene il processo verbale della radunanza Vicariale del Clero e dei fedeli laici di quel Vicariato, celebrata al principio del passato ottobre. In questa radunanza si decise di scrivere delle petizioni alla S<anta> Sede Apostolica, all’Imperatore, all’Arcivescovo ed all’Ordinariato di Armenopoli intorno al diritto di eleggere il Vescovi di Armenopoli, e la congregazione del Congresso provinciale gr<eco>- cat<olico>. In quel processo verbale è da osservare, che trattandosi ivi della denomina imperiale dei due primi Vescovo di Armenopoli, il Capitano del Distretto Alessandro Bohatielu osservò, che se per le dette nomine si accaglionarebbe il Governo, costui facilmente potrebbe rispondere col Protocollo delle conferenze di Gran Varadino, celebrate nell’anno 1852, ove acconsentendo i nostri Vescovi di allora, la Maestà sua ritiene a sé il diritto di poter nominare i vescovi delle due sedi da erigersi. Alla quale osservazione del Capitano un certo Lica impiegato

rispose, che quell'atto fu fatto dai soli Vescovi, i quali senza il consenso del rispettivo Clero non potevano spogliare questo Clero del suo diritto che aveva da secoli, di scegliersi il proprio Vescovo. Il fatto delle nomine Imperiali, non infirma il diritto /38./ del Clero, finché esso Clero non rinunci al suo diritto. E se egli sapesse che il Clero avrebbe rinunciato al suo diritto di elezione, nel momento cesserebbe di appartenere alla religione greco-cattolica.

Con questa occasione scrisse anche il Vicario Moisiil separatamente al Metropolita, rappresentandogli il grande pericolo che vi è in quelle parti, che non ritornino gli Uniti allo scisma, giacché i scismatici burlano gli uniti che questi sono la coda dei papisti, quegli si organizzano sotto tutti i riguardi della vita pubblica ecclesiastica, questi ancora stanno senza alcun organamento. Șaguna è reputato avere meriti immortali per l'organizzazione dei loro affari. E già si parla che voglia costituire un Vescovado scismatico a Nasod, come luogo centrale per gli scismatici di est-sud e nord-ovest della Transilvania. Il popolo del Distretto di Nasod così anche desidera di avere in suo senso un Vescovado; col ritorno dello scisma si spera la unificazione dei Romeni. Vi è pericolo che anche il Clero gr<eco> catt<olico> si infetti con questi principii che a mano a mano sempre più profonde radici prendono nella persuasione dei fedeli laici. Inoltre deplora la discordia che vi è tra i nostri vescovi.

Appena ricevuto questi scritti M<on>s<i>g<no>re colla data di 3 Novembre <1>870. N<umer>o 2292 scrisse al Primate d'Ungheria, rappresentandogli il pericolo che vi è per la negazione della facoltà di celebrare un Congresso provinciale gr<eco> cat<olico> Rumeno; non mancando neanche degli incitamenti da parte degli scismatici, come appare dal sermone di apertura del Congresso scismatico avvenuta il 13 ottobre a<nno> c<orrente> quindi fa responsabile lo stesso Primate per le tristi conseguenze della detta negazione.

8 Novembre <1>870

Giustino Popfiu entrando al Congresso di /39./ Pest il 3 Nov<embre> <1>870, ed essendo verificato nella sessione pomeridiana disse un discorso magnifico deplorando gli impedimenti che si posero alla riunione del congresso

dei Rumeni gr<eco-> catt<olici>, accettando l'indipendenza autonoma della nostra Provincia Ecclesiastica dalla giurisdizione del Primate d'Ungheria, constatò il dispiacere profondo di tutti i Rumeni; e quindi presentò al Congresso una dichiarazione motivata in nome anche dei suoi compagni I<osif> Vulcan e I<osif> Roman, nella quale si protesta contro la competenza di detto Congresso intorno agli affari rituali, disciplinari ed amministrativi della Provincia gr<eco-> catt<olica> di Alba Giulia, fù attantoché non si dia occasione alla Provincia detta in un Congresso proprio indipendente a regolare gli affari proprii interni, e non si stabilisca la modalità di partecipare al Congresso di Pest, negli affari comuni.

In seguito a questo discorso, alla proposta del Conte Giov<anni> Cziráky si decise a trasmettersi anche questa dichiarazione alla Commissione dei 27 assieme colla dichiarazione dei Ruteni gr<eco-> cat<olici>, proposta dal Mahocsányi ed Eugenio Popovics III° visconte di Maramoros per essere studiata a fondo, ed affinché essa Commissione dia opinione meritoria in questo negozio importante, a comune soddisfazione di tutti.

Nel N<umero> di oggi della "Federețiunea" si pubblica il discorso di Popfiu; di più si dice che il Canonico Szabó di Gr<an> Varadino entrando nel Congresso di Pest, come rappresentante del Capitolo di Gran Varadino, non fù verificato, e quindi si dovette ritirare con vergogna. Assai mi dispiace che questo mio amico, dotato di eccellente ingegno e buon cuore, con questo passo sbagliato si sia discreditato innanzi a tutti i Rumeni gr<eco-> catt<olici>.

11 Novembre <1>870

Oggi ricevetti una lettera della data 7/11 dal Teologo in /40./ An<no> IV Giorgio Pasca da Vienna il quale scrive, che Olteanu nel 8 Nov<embre> a<nno> <corrente> avrebbe il processo alla Nunziatura per il Vescovado. Olteanu gli avrebbe detto, che Gulovich non ne sarà V<esco>vo di Armenop<oli>; ma il C<on>te Mikò e Péchy stanno assai per il Negruțiu.

Popfiu mi scrive, che il V<esco>vo di Granvaradino in fine diede il suo assenso al passo che fecero, vedendo egli stesso che altrimenti non era possibile

di uscire dalla confusione babelica, in cui ci trovammo. Di più mi scrive che andranno in deputazione al Ministro Eötvös, e presenteranno anche a lui la dichiarazione fatta nel Congresso, quindi torneranno a casa.

12 Novembre <1>870

Nella “Gazeta Transilv<aniei>” si biasima la condotta di Popfiu, perché costui chiese dal Congresso di Pest che cooperi alla convocazione del nostro Congresso.

M<on>s<i>g<no>re mi disse che ebbe notizie dal Vicerettore di Vienna Gregorio Silași, il quale fù provocato privatamente da M<on>s<i>g<no>re da risapere in che stadio si trovasse l'affare del nostro Congresso nel gabinetto Imperiale? Costui scrive che la proposta del Ministero dei Culti è datato dal 26 Settembre 1870. Quindi apparisce che tanto il Ministro Eötvös, quanto i suoi principali impiegati hanno mentito sfacciatamente al nostro M<on>s<i>g<no>re, allorquando nel mese di Luglio <1>870, dissero a M<on>s<i>g<no>re che la proposta si è fatta all'Imperatore, ma allorquando si tratti della decisione di principii, si vuole tardare più nel gabinetto Imp<eria>le colla spedizione della risoluzione, di quello che si faccia trattandosi di affari personali, nomine.

Silași cercò di risapere qualche cosa intorno al Congresso, gli si rispose però non potersi rivelare i segreti di gabinetto. Quindi si affatigò di stornare gli impedimenti che gli si opporrebbero.

/41./ 15 Novembre <1>870

Di questa data mi scrive il fratello Pietro, che dietro l'inviacione di lui porgendo Popfiu una copia della sua dichiarazione fatta nel Congresso anche al Ministro Eötvös, costui avrebbe risposto, che studierà la causa del nostro Congresso. Lagnandosi a Samassa per la maniera tenuta dal governo nella nomina di Olteanu, colui s'ingegnò di consolarlo colla risposta, che solamente il Concordato prescrive doversi ascoltare i vescovi comprovinciali intorno alla persona dei nominandi ai Vescovadi. Il Concordato quivi non ha vigore; per questo neppure il Primate e

gli altri Arcivescovi latini sono interpellati officiosamente, ma il governo agisce indipendentemente.

In seguito dalle leggi del <1>848 i Vescovi si nominano col contrassegno del rispettivo Ministro. Il fratello gli mostrò il passo impolitico che fece il governo mettendo in non cale l'opinione del Metropolitano, il quale non se la meritò la diffidenza del Governo. Inoltre disse Samassa che in quanto egli sa, il Ministro non ha che dire contro il personaggio candidato in primo luogo dal Metropolita, ma di più sa che anche il Conte Mikó lo raccomandò. In fine dicendogli il fratello, che se il Ministro avesse eccezioni contro le persone proposte dal Metropolitano: si dovrebbero queste eccezioni comunicare col Metropolita, disse Samassa sapere egli che il Ministro non ne ha.

23 Novembre <1>870

Oggi ricevette il Metropolitano uno scritto dal fratello Pietro, nel quale si comunicano delle notizie assai gravi, in seguito alle quali M^{on}sⁱg^{no}re decise di andarsene a Pest, ed anche più oltre.

24 Novembre <1>870

M^{on}sⁱg^{no}re parte per Pest andando anche io con lui, il tempo era assai sfavorevole, per la pioggia continua ed il fango straordinario. Il 25 Novembre la sera arrivammo a Pest. /42./ Il 27 Novembre M^{on}sⁱg^{no}re andò dal Consigliere Giuseppe Samassa nel Ministero dei Culti: costui si meravigliò della renitenza dei Rumeni di partecipare al Congresso dei Latini, adducendo per argomento, che il Congresso menzionato “est catholicum quid” a ciò rispose M^{on}sⁱg^{no}re che quando si tratti della causa cattolica vi è da andare a Roma, e non a Pest. Questo stesso giorno M^{on}sⁱg^{no}re andò anche dal Ministro Eötvös, il quale appena entrato M^{on}sⁱg^{no}re, lo ricevette colle parole: “ancora non ci arrivò il permesso di celebrare il Congresso”, quindi gli mostrò la proposta fatta alla Maestà sua, e lo incoraggiò ad andare in persona alla Maestà sua e di chiedere. Circa il Vescovado di Armenopoli, disse che ha ricevuto la proposta di M^{on}sⁱg^{no}re, e lo ringraziò, però ancora non ha

fatto la proposta al Re, del resto non ha eccezione contro la persona proposta da M<on>s<i>g<no>re loco primo.

Il 28 la mattina andai al palazzo del Ministro presidente, e parlando col Segretario presidiale, un certo Okolicsányi zoppo, il quale mi era compagno di Scuola a Cassovia, nel 1856, costui organizzò l'udienza per M<on>s<i>g<no>re appresso il Conte Andrásy per il giorno seguente. Quindi andai al Regio Castello e presso il Segretario aulico Fodor feci iscrivere M<on>s<i>g<no>re per l'udienza del Giovedì 1° Dicembre, dalla Maestà Sua il Re.

Il 29 Novembre verso l'una pomeridiana M<on>s<i>g<no>re andò dal C<on>te Andrásy, ed ebbe da sostenere appresso di lui una lotta formale per il Congresso; disse che appresso la proposta del Eötvös andarono ambi dal Re, chiedendo la facoltà per li Rumeni gr<eco> cat<tolici> però indarno, essendoché appresso la cattiva riuscita dei Congressi dei Giudei e dei Serbi il Re è totalmente adontato, che neppure vuole sentirne più di Congressi, ed una volta li ricevette colle parole "schon wiederum ein Congress".

Quindi enumerò il Ministro i suoi argomenti contro il congresso dei Rumeni, ai quali argomenti M<on>s<i>g<no>re non lasciò di replicare. /43./ Fra le altre cose commentò il Ministro la grande miseria delle chiese dei Rumeni, dicendo che appunto per ottenere qualche sussidio dovrebbero venire al Congresso dei Latini: M<on>s<i>g<no>re però gli disse che allorquando si chiede al Ministero dei Culti qualche favore, sempre si risponde negativamente. Quindi soggiunse il Ministro che sono imbecilli coloro, e che se vi è qualche bisogno, fa d'uopo di rivolgersi a lui, mostrando con queste parole quanto sia pronto a corrompere con favori anche i Rumeni, dei quali si è enunciato altre volte lo stesso Ministro colle parole: "politikai jellem csak az oláhokban van".

Il 30 Novembre M<on>s<i>g<no>re sentendosi male, e temendo anche dietro questi precedenti di ricevere una formale ripulsa dal Re, mi mandò al Segretario aulico di disdire la udienza chiesta, ciò che io feci, osservando non poca alterazione nel detto Segretario, allorquando pregandolo io di scassare il nome di M<on>s<i>g<no>re dall'elenco degli iscritti all'udienza, mi rispose che ciò non si può, ma dovrà riferire che da parte di M<on>s<i>g<no>re l'udienza „wurde abgesetzt“.

Quindi me ne andai dal Vescovo Olteanu il quale volendo parlare <con> M<on>s<i>g<no>re, mi ricercò in un foglio di dargli ragguagli intorno alla dimora in Pest di esso M<on>s<i>g<no>re. Il nuovo vescovo soffrendo di reumatismo in un braccio, mi ricevette in schlafrock ed un berrettino rosso di casa, negli appartamenti dell'Avvocato serbo Nedakovits, col quale disse di stare in qualche parentela.

Parlando del diritto di elezione al vescovado di Arme<no>p<o>li, mi disse quanti inconvenienti siano congiunti colla elezione, io gli risposi essere questi inconvenienti nella natura della cosa, S<an> Giov<anni> Crisost<omo> anche si lagnò al tempo suo, che le donne intrigano assai nell'elezione dei vescovi e dei sacerdoti. Nelle elezioni dietali ancora accadono /44./ degli inconvenienti, abbenché tutto il Clero abbia parte in esse.

12 Gennaio 1872

Dietro questi incidenti succedette una serie di avvenimenti molto gravi, i quali mi consigliarono di interrompere queste annotazioni. Quest'oggi però dopo le gratulazioni che fece in nome di tutto il Clero cattedrale il Can<onic>o Papfalvi a M<on>s<i>g<no>r Arcivescovo, osservando come passino gli anni, e ripensando che molte cose quivi non annotate, forse rimarranno per sempre sepolte, credetti più utile di ripigliare di bel nuovo il filo di queste annotazioni.

Adunque al 1° Dicembre 1870 M<on>s<i>g<no>re essendo indisposto rimase a letto in Hotel Frohner e verso la sera venne da lui il V<esco>vo Olteanu, e lo pregò di concedergli la facoltà di essere consagrato dal M<on>s<i>g<no>r V<esco>vo di Granvaradino, ciò che l'Arcivescovo non ebbe difficoltà di concedergli verbalmente, qualora ne fosse richiesto in iscritto.

Il 2 Dicembre 1870 M<on>s<i>g<no>re sentendosi meglio verso la sera partimmo ambedue per Vienna, ove il 3 Dicembre prendendo alloggio nell'Albergo all'Imperatore Romano, andai alla Nunziatura Apostolica, per chiedere udienza dal Nunzio per M<on>s<i>g<no>r l'Arcivescovo. Il Segretario Canonico Mocenni mi sembrò alquanto riserbato più del solito, però l'udienza fù accordata. Il Nunzio M<on>s<i>g<no>r Falcinelli essendo disgustato per la tenuta

osservata al Concilio dalla maggior parte dei Vescovi dell'Impero, affettò una severità che poco si confaceva coll sua natura piacevole ed affabile; ed allorquando l'Arcivescovo lo pregò di emanare il decreto per la dismembrazione dei Rumeni appartenenti alla parrocchia gr<eco> cat<olica> di Maram<oros> Szigeth, ne propose tante difficoltà apparenti, che ci fece ben capire non essere egli assai pronto a condescendere alle nostre voglie.

Disse di non aver ricevuto il Decreto della S<acra> C<on>g<regazio>ne de Prop<aganda> Fide intorno alla detta dismembrazione, quindi M<on>s<i>g<no>re mi mandò di apportargli l'originale, e dopo averglielo letto, ci promise che penserebbe /45./ intorno al da farsi in questo oggetto. Tradì però il gran piacere che sentirebbe se M<on>s<i>g<no>re facesse in iscritto un atto di adesione ai decreti del Concilio Vaticano. M<on>s<i>g<no>re guidato come sempre da profonda convinzione cattolica, non ebbe difficoltà di promettergli di fare la chiesta adesione.

Da questo punto il Nunzio sembrò più riconciliato, giacché come mi dissero gli addetti alla Nunziatura, ivi si temeva assai che M<on>s<i>g<no>re non si risolvesse a partiti disperati; e questa ansietà manifestata se non era un piglio diplomatico che forse si poteva usare verso ciascuno dei Vescovi che per affari fecero capo alla Nunziatura, ci mostra all'evidenza come i nemici dei gr<eco> catt<olici> ed in specie i nemici dei Rumeni uniti, seppero bandire le calunnie più grossolane contro M<on>s<i>g<no>re, fino a fare addubitare il sentimento cattolico di lui, mentre la tenuta di M<on>s<i>g<no>re al Concilio ed i suoi discorsi pronunciati nelle Congregazioni del Concilio non somministrano alcun sospetto fondato della di lui convinzione profondamente cattolica.

Questo dì verso le 10 di sera venne il mio fratello Giulio Capitano nel II° Regg<imento> di Ussari stazionato a Petronell.

Il 4 Dicembre 1870 M<on>s<i>g<no>re fece in iscritto l'atto di adesione ai decreti dogmatici del Concilio Vaticano, del resto passammo tutta la giornata in conversazione col fratello. Però prima del pranzo andammo dal Cardinale Rauscher, e M<on>s<i>g<no>re fece visita anche ai Prelati Kutscher e Schwetz, come anche al Segretario del Nunzio M<on>s<i>g<no>r Mocenni Canonico, costui dichiarò che la Nunziatura non avrebbe niente da ridire alla nomina del

Canonico Nagy al vescovo di Armopoli; osservò però che il Vescovo Olteanu avrebbe parlato per me. Quindi pregò Monsignore di fare la chiesta adesione, promise la emanazione del decreto di dismembrazione della parrocchia di Szigeth; e disse che il Nunzio desidera di avere Monsignore a pranzo per il giorno seguente.

Il 5 Dicembre 1870 terminando tutti i nostri /46./ affari a Vienna verso le 5 di sera andammo al pranzo dal Nunzio, ove erano invitati Monsignor Mislin Canonico di Gran Varadino, il quale accompagnò il Nunzio nel viaggio che fece per la Transilvania nel 1868; un Canonico di Olmütz, inoltre si mostrò ivi anche un Cameriere segreto del Papa, col quale parlai nella anticamera di Sua Santità, allorché fummo a udienza in Vaticano il 4 Maggio 1870. Dopo pranzo Monsignor Bruschetti Uditore della Nunziatura essendo alquanto commosso perché gli dissi, che la Diocesi di Armopoli ha diritto di scegliere il suo Vescovo, fece allusione alla maniera colla quale divenne Monsignor Arcivescovo alla Sede di Armenopoli, vale a dire per semplice denominazione regia; io per ribattere la sua argomentazione, gli dissi che noi contro la forza di un governo assolutistico non abbiamo argomenti. Donde si può vedere quanto sappiano valersi questi Signori dei casi di precedenza, per dichiarare aboliti i diritti delle Chiese particolari, allorquando questi diritti non li vanno a talento loro! Di più mi disse il medesimo Uditore, che scrivendo la Nunziatura a Monsignore che notificasse le eccezioni fondate che potrebbe avere contro l'Olteanu, si aspettava che Monsignore producesse delle cause canoniche, e Monsignore invece non se produsse alcuna. Io gli risposi che bastava solo quel fatto che Olteanu si introdusse al Vescovado entrando nell'ovile per la finestra non per la porta, e gli osservai che i Canonici della nostra Chiesa vietano che alcuno si faccia Vescovo senza il consenso del Metropolita; egli però si fece a non capire la forza di questo argomento, e mostrò di non riconoscere questo diritto al nostro Metropolita. Ecco dunque come se la intendono questi Signori quel passo della Bolla Pontificia "Ecclesiam Christi" del VI Kalendas Decembris 1853, ove dei Vescovi si dice: "subsint suo Archiepiscopo iuxta ritum suum in omni charitate"!

Il 6 Dicembre 1870 tornati a Pest, il Vescovo nominato Olteanu emise uno scritto a M<on>s<i>g<no>re nel quale chiese la facoltà di essere consacrato a Gran Varadino dal V<esco>vo Papp Szilágyi. Verso sera partimmo per Alba Iulia, ove /47./ arrivando alli 7 Dicembre verso la sera, niuno ci aspettò, essendoché il telegramma mandato da Vienna non poteva arrivare, essendo interrotta la comunicazione postale con Blasiu per l'inondazione del Muresiu.

L'8 Dicembre andando M<on>s<i>g<no>re al V<esco>vo Michele Fogarassy, costui ci invitò a pranzo, e dopo pranzo ci mutammo dall'albergo al Castello nella di lui Residenza. Di qua spedì M<on>s<i>g<no>re la chiesta facoltà per la consacrazione del V<esco>vo Olteanu a Granvaradino.

Li 9 Dicembre a buon ora ci mandò il V<esco>vo colla sua carrozza fino al fluvio Muresiu, ove dall'altra parte ci aspettò di già la Vettura di M<on>s<i>g<no>re quindi trapassando in una barchetta il Muresiu tra scogli di ghiaccio, arivammo felicemente a Blasiu.

Il 3 Aprile 1871 essendo il primo giorno dei Sanctissimi Esercizii spirituali M<on>s<i>g<no>re tenne una Conferenza Concistoriale per l'affare della Conferenza convocata da Sua Sua Ecc<ellen>za Ladislao Basilio Pop ad Alba Giulia per il 13 Aprile 1871. I C<anoni>ci decisero di mandarvi i loro rappresentanti. M<on>s<i>g<no>re mi parve alquanto indeciso, giacché incominciò a spiegare come favorevole per i gr<eco-> catt<olici> la risposta data dal Congresso latino di Pest, alla pretensione di alquanti membri ruteni e di un romeno, per ottenere congresso distinto dai latini. Inoltre fece apparire meno pregiudiziose le disposizioni di alcuni §§ dello Statuto adottato dal Congresso di Pest. Però i membri del Concistorio tennero fermi, nel non volere sottomettersi in alcun modo alla ingerenza dei Latini d'Ungheria, negli affari interni della nostra Provincia gr<eco-> catt<olica>.

La Conferenza di Alba Giulia riuscì mirabilmente far capire al Governo, e specialmente al S<i>g<no>r C<on>te G<yula> Andrassy, che non solo M<on>s<i>g<no>r Arcivescovo, ma tutti i Rumeni gr<eco-> catt<olici> sono avversi alla partecipazione al Congresso dei Latini.

Venendo il mio Padre per le feste di Pasqua a Blasiu, alla sua richiesta gli diedi alcune osservazioni in iscritto, fatte da me in prescia /48./ alli singoli

punti della Risposta del Congresso di Pest data alle pretese menzionate di alcuni membri grecocattolici, le quali osservazioni il padre le comunicò col Sig. George Barițiu.

Verso il 15 Ottobre M^{on}sⁱg^{no}re fece un nuovo viaggio a Pest. Il Ministro dei Culti Pauler, gli disse che i Vescovi di Gran Varadino e di Lugosiu hanno dichiarato al Governo, che la concessione di un Congresso distinto per li Rumeni grecocattolici sarebbe pericoloso per la Santa Unione. Indarno si affaticò M^{on}sⁱg^{no}re di persuaderlo del contrario, richiamandogli alla memoria la dichiarazione unanime della Conferenza di Alba Giulia.

I Ministri Szláy e Pauler restituirono la Visita a M^{on}sⁱg^{no}re. Si fece una proposta di circa 80 soggetti abili grecocattolici Rumeni di Transilvania, per essere nominati ai Tribunali Regii di I Istanza.

In questo autunno M^{on}sⁱg^{no}re volle celebrare un sinodo Provinciale, i Vescovi di Gran Varadino e di Lugosiu trovarono pretesti per procrastinarlo alla primavera dell'anno 1872. Intanto il Vescovo di Gran Varadino per via del Telegrafo domandò alla Propaganda, se si possa celebrare il Sinodo Provinciale senza promulgare i decreti del Concilio Vaticano? Se vi si possano promulgare i decreti del Sinodo prima che siano approvati dalla Santa Sede. La risposta li pervenne in iscritto negativamente ad ambedue li quesiti. Di qua si può intendere la vera cagione, per la quale quel Vescovo non volle che si celebrasse il Sinodo nell'Ottobre 1871.

Il 31 Ottobre 1871 dopo aver ricevuto M^{on}sⁱg^{no}re un autografo dal Ministro Pauler, nel quale fù provocato privatamente di dichiararsi, se reputi di soggetti abili alla Sede Vescovile di Arm^{eno}p^oli il Canonico Liviu di Lugosiu, il Canonico Szabò di Granvaradino, il Canonico Gulovich di Arm^{eno}p^oli, ed il suo Segretario, scrittore di queste memorie, io mi dichiarai in una promemoria motivato, che nelle circostanze attuali per via di denominazione regia immediata in niun caso potrei accettare quella dignità. Quindi M^{on}sⁱg^{no}re rispondendo al Ministro fece le sue eccezioni canoniche contro quei tre soggetti menzionati, e dichiarandomi abile a quella

carica, se volessi accettarla, insisté di bel nuovo per la concessione del diritto di elezione per il /49./ Clero della Diocesi di Arm<eno>p<o>li.

Essendo a Pest nell'Ottobre 1871 il fratello Pietro mi disse, che il Ministro gli chiese il suo parere intorno all'eventuale trasposizione del V<esco>vo Olteanu alla Sede di Arm<eno>p<o>li: egli diede risposta sfavorevole dichiarandolo incapace di governare quel V<esco>vado, assieme fece intendere al Ministro, che se il Governo mostrò una sfiducia non meritata riguardo a M<on>s<i>g<no>re Arcivescovo, denominando per V<esco>vo di Lugosiu l'Olteanu, si guardi bene dal provocare di nuovo i risentimenti di tutto il Clero e popolo della grande Diocesi di Arm<eno>p<o>li, e di tutti i Rumeni gr<eco> catt<olici> con altro fatto più esacerbante, e non voglia disgustare totalmente il M<e>tr<o>p<o>lt<i>ta, il quale nei cimenti più gravi, solo sarebbe capace di rendere qualche buon servizio al governo, essendoché tra tutti i vescovi Rumeni egli solo possiede la confidenza dei nuovi subalterni.

5 Maggio 1872

In questo giorno si aprì il Concilio Provinciale. Il V<escvo>vo di Gran Varadino si scusò di non poter venirvi, mise per procuratore in C<onci>lt<i>o Szabò, il V<esco>vo di Lugosiu, arrivò al terzo giorno appresso.

Il Sinodo ebbe un aspetto assai serio, gli Ecclesiastici radunati da tutte quattro le diocesi si portarono colla gravità richiesta ad un tal atto solenne, il C<anoni>co Szabó si portò con una rigidità inflessibile, la quale mentre sembrò gettare qualche ombra sulla purità dei sentimenti e delle convinzioni dei padri del Concilio, poco si confaceva col modo di pensare dello stesso Canonico manifestato negli anni precedenti, e specialmente nella di lui dimora al Concilio Vaticano. La pedanteria di questo uomo, del resto prudentissimo, arrivò a tanta cocciutagine, che in fine neppure volle sottoscrivere i decreti del Concilio. Però il suo Vescovo non approvò questo atto del suo Procuratore, quindi il C<anoni>co Szabó pregò in iscritto M<on>s<i>g<no>r Arcivescovo di sottoscrivere il di lui nome ai decreti del Concilio.

Il diritto principale della nostra Chiesa, intorno alla elezione dei Vescovi, non ebbe padroni sufficienti /50./ nel Sinodo, sembrò che non sia ancora arrivato il tempo, di poter estendere questo diritto alle Diocesi Suffraganee, quindi il Sinodo con maggioranza di voti decise di aggiungere l'additamento "ove in uso" dovunque nel testo dei decreti si parlava del diritto di elezione dei Vescovi, quindi il Sinodo invece di adoperare un linguaggio di Legislatore, si contentò a parlare come un semplice Istorico, lasciando aperta la via ai più gravi abusi intorno a questo affare relevantissimo. Però avendo io notati gli incidenti più importanti delle trattative Sinodali, allorquando mi si offrirà l'occasione opportuna, non intralascero di compilare un cenno storico sull'andamento di questo Sinodo Provinciale.

7 Maggio 1872

Nel mentre il Sinodo Provinciale era già radunato, ricevette l'Arcivescovo uno scritto dal Conte Lónyai Ministro Presidente, nel quale notificandosi il viaggio di Sua Maestà l'Imperatore e Re nelle parti meridionali dell'Ungheria, fu provocato a scendere a Pest per il 12 Maggio, affinché dopo il ritorno del Sovrano avendo udienza appresso di lui, si possano prendere le misure opportune per mettere in salvo gli interessi del trono in riguardo alle nuove elezioni imminenti dei Deputati della Camera legislativa.

rispose, che essendo radunato il Concilio Provinciale, gli dispiace di non poter soddisfare all'invito, però terminato il Concilio essere pronto di seguire il desiderio del Conte.

Fra questo venne una deputazione dal Metropolita non unito di Sibiu nelle persone di Paolo Dunca Consigliere Governativo in pensione, e del Capitano Stegeariu, i quali provocarono di mettersi a capo del movimento, assieme coll'altro Metropolita, per improvvisare una attività dei Rumeni transilvani in faccia alle imminenti elezioni politiche. rispose in iscritto, che volentieri coopererebbe alla petizione /51./ della facoltà di radunare un Congresso dei Rumeni Transilvani. Il non unito volle subito convocare il Congresso. però insistette,

che si dovesse pria ottenere la facoltà dal Governo. Quindi spedirono un dispaccio al Ministro Presidente chiedendo il di lui consenso. Costui differì la risposta, ma fece sapere a M<on>s<i>g<no>re che nel mese di Giugno verrebbe a Claudiopoli, e vorrebbe parlare con M<on>s<i>g<no>re.

14 Giugno 1872

Andando con M<on>s<i>g<no>re a Claudiopoli, di buon ora mi presentai all'alloggio del Ministro Presidente, per chiedere udienza a M<on>s<i>g<no>re. Ivi parlai coll'impiegato ministeriale Palikucseonyi, ed un maggiore degli Honvéd, ed ottenni l'udienza per le 10 antim<eridiano> non solamente dal Ministro Presidente, ma anche dal Ministro dei Culti Pauler, ed il Ministro della Comunicazione Tisza.

M<on>s<i>g<no>re andò dal Ministro Presidente ed ebbe una ricevuta cortesissima. Gli disse che la risposta al dispaccio degli Arcivescovi fù spedita colla negativa, per cagione che essendo irritati gli spiriti, non si credette opportuno il tempo per consultazioni a sangue freddo. Per tanto disse che avendo il Ministero l'intento e la volontà risoluta di pacificare nel decorso di un anno e mezzo i Croati, i Serbi ed i Rumeni, vuole che M<on>s<i>g<no>re assieme col Metrop<olita> non unito e coi soggetti più ragguardevoli dei Rumeni, quali si credono il S<i>g<no>r G<iorgio> Barițiu, Dr. Rațiu e Macelariu formulassero postulati dei Romeni di Transilvania, ed egli essere determinato a rispondere a queste domande, e così ottenendosi le basi di pacificazione si potrà poi coadunare un Congresso di tutti i Rumeni Transilvani. Disse anche, che il Ministro attuale è assicurato del risultato favorevole delle elezioni.

Il Ministro Tisza disse, che grave responsabilità avrebbe pesato sugli Arcivescovi, se avessero convocato il Congresso senza la concessione del Governo.

/52./ Il Ministro Pauler disse che neppur si debba sognare di ottenere la facoltà di esercitare il diritto di elezione per compiere la sede vescovile vacante di Armen<o>p<o>li. Costui provocò M<on>s<i>g<no>re di voler dirgli *sinceramente* per qual cagione si contrariasse alla traslazione degli alunni del Seminario Centrale gr<eco-> cat<olico> di Vienna al Seminario Centrale di

Pest? Vale a dire questo Ministro dubitò intorno alla sincerità dei motivi che addusse M<on>s<i>g<no>re contro quel trasferimento.

<...>⁸

⁸ În manuscris urmează filele 53-73, conținând diverse alte însemnări, fără valoare memorialistică, a căror publicare n-a fost considerată oportună în ediția de față. Numerotarea este continuă peste întreg manuscrisul dar neuniformă, astfel: între 1-73 manuscrisul este filat, între 74-152 manuscrisul este paginat, odată cu prelucrarea acestuia la DJCJAN; menționăm că varianta românească a *Însemnărilor* dispune de paginație în original, dar pentru simplificarea citării, îngrijitorii prezentei ediții au păstrat numai numerotarea atribuită manuscrisului odată cu prelucrarea arhivistică a acestuia.

/74./ 12 Ianuarie 1865

Ca să (vă puteți) servi de unele știri importante la timpul său, (e de folos) se face să le notez aici⁹. În anul D<omnu>lui 1856 episcopul schismatic de aci, acum mitropolit¹⁰, care trăia în bune relații (înțelegere) cu guvernatorul de atunci pr<inț> de Schwarzenberg, prinse cu ajutorul jandarmilor pe preotul din Apahida, care se făcuse catolic și aducându-l înaintea sa, porunci să i se taie părul și să i se radă barba¹¹. Acest fapt a băgat mare groază în clerul supus (de sub ordinele) lui și ca urmare fu împiedecată s<fânta> unire.

Despre acest om trebuie notate următoarele: că el nu hirotonește nici un preot fără ca să i se depună mai întâi o taxă de la 1-800 ducați imperiali, după puterile ordinanzilor. În plus el are obiceiul să hirotonească diaconi și preoți la reședința sa într-o odaie privată, fără să celebreze Sf<ânta> Liturghie. Acest lucru a fost descoperit d<omnu>lui Paludano, care auzind /75./ că va fi hirotonit de preot un oarecare diacon, ceru să fie avizat când va avea loc hirotonirea, ca să poată vedea și el. Schismaticii răspunseră că obișnuiește episcopul lor să facă hirotonirile în odaia proprie.

Acest mare escroc obișnuiește să meargă în satele cele mai bogate, și, intrând în cimitirul local, să facă dezlegarea (absoluția) în jurul mormântului celui mai de seamă și apoi adună de la ei o grămadă de bani.

⁹ Versiunea românească a *Însemnărilor* este o traducere târzie, făcută de o altă mână decât cea care a realizat varianta primă scrisă în limba italiană. După cum se poate observa, traducerea românească se prezintă într-un stadiu nefinalizat, evident prin numeroasele sinonime și expresii echivalente ale unor cuvinte, trecute în paranteză. Am decis editarea întocmai a textului în redactarea sa originală tocmai pentru a face mai evidente diferențele, nu în ultimul rând de paternitate, dintre versiunea italiană și respectiv română a *Însemnărilor*. Varianta definitivă propusă de traducător este cea din paranteză.

¹⁰ Este vorba de Andrei Șaguna, vicar la episcopia ortodoxă a Transilvaniei 1846-1848, episcop 1848-1864, mitropolit 1864-1873.

¹¹ Parohia greco-catolică din Apahida (protopopiatul Cluj) era de dată relativ recentă, astfel mitropolitul Ioan Vancea în raportul său *ad limina* din 1886 o menționează ca nou convertită (*neoconversa*), spunând că a alocat 200 de florini pentru construirea unei capele în această parohie (vezi Ioan Vancea, *Correspondență cu Sfântul Scaun (1865-1890)*, ediție, studiu introductiv și note: Ion Cârja și Daniel Sularea, Cluj-Napoca, 2007, p. 221). Pentru cazul preotului Vasile Celan, trecut la Biserica greco-catolică și pedepsit de Șaguna, vezi scrisoarea lui Șaguna către Raiacici din 17 noiembrie 1856, în volumul Andrei Șaguna, *Correspondența*, I/2, ediție, studiu introductiv și note de: Nicolae Bocșan, Ioan-Vasile Leb, Gabriel Gârdan, Bogdan Ivanov, Vasa Lupulovici, Ioan Herbil, Cluj-Napoca, 2007, pp. 126-127.

El trimite mai mulți tineri la Leipzig (Lipsca) și Berlin, ca să studieze teologia. El se îmbată în lux, pe care-l poate face întemeiat pe extorsiunile crude exercitate asupra credincioșilor.

Într-o zi fiind invitat de el la prânz, un tânăr student de legi cu numele F. văzu că supa era pregătită pentru un prânz de post, dar peste puțin (îi) zise episcopul: „nu te teme că nu vom posti” și aduseră îndată o altă supă cu carne și apoi s-a continuat cu carne, iar /76./ supa de post fu numai o ceremonie (o formă), o ostentație fariseică.

4 Februarie 1865

Constituindu-se în capitala Principatului, cu ocazia dietei, un comitet pentru elaborarea chestiunilor care trebuiau tratate în proximal sinod ce era să se țină la Blaj, d<omnu>l rector al acestui seminar fu însărcinat să pregătească un proiect care să reguleze relațiile atât ale acestei provincii de est cu străinătatea (în exterior), mai ales cu R. P. cât și ale singuraticilor episcopi între ei. El făcu proiectul după cum trebuia vorbindu-se de Biserici unite cu s<fânta> Biserică romană.

Dar fiind trimis acest proiect la capitlul mitropolitan, acolo n-a fost acceptat.

7 Februarie 1865

Guvernul Tr<ansilva>niei face o provocare la ordinariatul diecezan, ca el ordinariatul în urma decretului de la Curte, cu data de 14 dec<embrie> 1864, N. 5539, să oblige pe canonicii de aici să propună studiile /77./ în seminar, până când se decide cauza (chestiunea) sistemizării profesorilor. 30 Ian<uarie> 1865 N. 1874.

3 Martie 1865

Fiind pe la unchiul cel bătrân, îmi povesti mai multe lucruri, demne de notat aci.

„Înainte de a ocupa acest scaun, episcopul defunct primi o scrisoare de la vicarul din Maramureș, care îi da sfatul să nu vină în acest oraș până când nu i se va face catedrală și reședință, fiindcă odată ocupat scaunul

episcopal, vor mai trece 80 de ani, pân' se va face reședință și alte stabilimente (edificii) necesare pentru a purta cu cinste (cum se cuvine) gradul de episcop". Experiența dovedește câtă dreptate avea bătrânul vicar.

În urma Enciclicei lui Pius IX adresată numai episcopilor de rit oriental, în anul 1862¹², defunctul (M<on>s<igno>r) Episcop¹³ fu provocat din partea Nunțiatunii din Viena să restabilească în dieceza sa ordinul basilianilor și spre acest scop i se propuse să trimită doi călugări basiliani din Bixad, /78./ cari să știe limba română la Roma, ca să fie instruiți acolo despre felul de a putea restabili ordinul și de a fonda mănăstiri.

Submirosind mitropolitul această afacere, scrise la Nunțiatură o (un) protest(are) formal(ă), că el nu va permite să fie introduși călugări ruteni în diecezele noastre, pentru a evita o viitoare rusificare. Cu toate că n-a avut întru toate dreptate, fiindcă unul dintre călugării aleși să meargă la Roma era părintele Mihalca, român, iar celălalt cunoaște pe deplin limba, adică părintele Iacint.

Acest protest al mitropolitului fu trimis de la nunțiatură la acest ordinariat.

Într-aceea bătrânul mitropolit scrise sau făcu să se scrie sub mână oamenilor săi, cari cu unanimitate <...>¹⁴ rugară pe defunctul episcop să se abțină de la un atare proiect.

În urma acestui lucru, episcopul răspunse că nu poate urma eforturile Nunțiatunii, /79./ fiindcă circumstanțele (împrejurările) nu sunt de așa natură ca să i-o poată permite. Și astfel a fost împiedecată cu o manieră frumoasă (meșteșugită) sub pretextul specios al rutenizării, una dintre binefacerile cele mai necesare care (ce) se pot aștepta pentru aceste dieceze noi. Adevăratul motiv însă al acestei opuneri pare-mi-se că-a putut fi acea necesitate morală, ar fi fost pus și mitropolitul de a introduce și în arhidieceza sa ordinul (bazilianilor), dacă el ar fi fost restabilit în această dieceză. Ar fi decurs deci obligația de a

¹² Anul 1862 a fost unul bogat în inițiative ale papalității față de creștinătatea răsăriteană, cea mai importantă dintre ele a constat în întemeierea secției pentru problemele ritului oriental în cadrul Congregației de Propaganda Fide, prin Constituția Apostolică *Romani Pontifices* (6 ianuarie 1862). Textul jurnalului se referă la enciclica *Amantissimus humani generis*, adresată de Pius al IX-lea episcopilor catolici de rit oriental în 8 aprilie 1862, care tratează despre unitatea Bisericii catolice în diversitatea riturilor sale.

¹³ Este vorba de Ioan Alexi, primul episcop greco-catolic de Gherla (1853-1862).

¹⁴ Lipsă în original.

restitui Mănăstirii Sf<inței> Treimi domeniul care îi aparținea după diploma lui Carol <al> VI-lea și ale cărui venituri le trage însuși mitropolitul.

10 Iunie 1865

Același îmi povesti, cum în conferințele ținute la Blaj în toamna anului 1858, Nunțiul apostolic aduse mitropolitului absoluția (dezlegarea) de la suspendare căreia a fost /80./ supus, pentru a fi promovat la ordinele sacre trei tineri cari, după ce s-au făcut subdiaconi, s-au căsătorit. Recunosc el greșeala sa și mărturisii că aceasta era oprit și de canoanele Bisericii grecești. La aceste conferințe fură prezentate de delegația Pontificelui trei bule privitoare la anumite puncte de disciplină; cu 1) se stabilește că subdiaconii sunt supuși acelorași obligațiuni, care îi leagă pe aceia cari au primit ordinele mari. Cu 2) se declară invalidă căsătoria contractată de cei ce au primit ordinele sacre. Cu 3) se dispune ca să nu poată fi desfăcută căsătoria pentru motiv de adulter. Aceste bule au fost acceptate de toți cei patru prelați ai acestei provincii și semnate cu subscripția lor. Se făcură copii autentice pentru fiecare dieceză. Dar după cât se știe n-au fost deloc promulgate.

S-a mai tratat, apoi, acolo de multe alte chestiuni ca despre cărțile liturgice, și s-a hotărât /81./ că trebuie să se retipărească Pontificalul grecesc, după exemplarul ce s-ar trimite de la Roma, care fu tipărit în secolul trecut sub Benedict XIV. Însă nici asta nu s-a făcut și așa până în ziua de azi ne lipsește un Arhieraticon¹⁵.

Îmi mai spuse apoi bătrânul, că prezentându-se o delegație de mireni la Nunțiul în primăvara aceasta, îi arătă cum mitropolitul nevoind să țină un sinod ca să dea socoteală de administrarea bunurilor diecezane, ceru permisul de a ținea sinodul, cu astfel de condiții, care nu puteau fi concese, ca să poată apoi răspunde importunilor solicitorilor, că nu el e cauza amânării sinodului.

Notați aici că membrii acestui Capitlu descrieră mitropolitului pe unul din colegii lor, că dacă cumva guvernul l-ar vrea episcop, el să-l poată

¹⁵ Despre vizita în Transilvania a delegației apostolice condusă de nunțiul Antonio de Luca, în anul 1858, și conferințele ținute cu această ocazie la Blaj, cu participarea episcopatului român unit, a se vedea Ana Victoria Sima, *Vizitele nunțiilor apostolici vienezi în Transilvania (1855-1868)*, Cluj-Napoca, 2003, vol. I, pp. 65-285.

împiedeca. În plus, un alt domn cunoscut urbi et orbi pentru turburările sale, făcu același lucru cu toți ceilalți colegi ai săi, /82./ ca el singur să fie socotit vrednic de sarcina aceea grea.

22 Ianuarie 1866

O anumită clică înfigăreață oferi Preasfințitului (m<on>-s<i>g<no>r<u>lui¹⁶) casa unuia din membrii ei ca să țină acolo prânzul diplomatic, cu prilejul introducerii sale solemne în oficiul pastoral. Răspunsul a fost că nici lui nu i-a plăcut atunci când cu altă ocazie, un acel oarecare domn aduse la masa sa toată „ceata”, lăsând pe consilierii săi la masa a doua, cu toate că el în persoană s-a ostenit foarte mult în acea zi. Că el e convins că se poate mânca mai cu gust la casa proprie, dar că oamenii sunt obișnuiți să dea o oarecare importanță faptului de a putea mânca la astfel de ocazii la masa principală. Că deci el a voit din inimă să-i așeze la masa sa pe toți, dar neputând-o face, va fi constrâns să pregătească în alt loc pentru cei mai tineri, cari pe mai puțin /83./ drept vor avea de ce să fie nemulțumiți.

24 Ianuarie 1866

Uitați-vă la extrema înțelepciune a m<onsi>g<no>r<u>lui, care fiind invitat să facă pe nașul fiului judecătorului suprem de aci, nu acceptă invitarea decât cu condiția ca toți cei prezenți la botez să prânzească la el. Arătând prin aceasta că păstorii nu trebuie să urmeze prea ușor dorințelor credincioșilor, chiar de seamă, cercetând mesele lor.

Dacă ar fi cumva nevoie să se așeze o masă separată pentru ziua de 28 Ianuarie, alege m<on>s<i>g<no>rul pe bătrânul nostru, ca acesta să-l reprezinte la zisa masă și să răspundă în numele său la toastările ce s-ar face. Și ca ceilalți domni să nu se nciudească, nu l-a chemat pe bătrân lângă sine pentru a evita orice bănuială, ci puse acolo pe unchiul său can<oni>cul.

¹⁶ Ioan Vancea este numit de Mihályi pe tot parcursul jurnalului cu această expresie: „monsignorul”.

2 Februarie 1866

În jurul mării chestiuni a amalgamării parohiilor /84./ acestei dieceze, la timpul său vă veți putea servi de acest rațiociniu. Atunci când a fost înființată această nouă dieceză, clerul și credincioșii acelor 94 parohii dezmembrate din dieceza de Munkács¹⁷, nu căzură ca pe neștiute din cer, ci formează parte integrantă dintr-o dieceză destul de organizată. Anexarea lor la dieceza de Gherla (Armenopolis) n-a fost decretată ca să le fie spre pagubă, ci din contră ca să le facă să prospereze mai bine în omogeneitatea de guvernare și de ordinariat național. Deci, dacă nu se voia pedepsirea acelor parohii, era necesar să se păstreze în toată integritatea lor statutele diecezane care promovează bunăstarea acelor regiuni, așa cum au fost ținute acele statute în toată dieceza înainte de desmembrare. Căci dacă nu s-ar fi ținut acele statute, suszisele parohii în loc să prospere mai bine ar fi trebuit să se organizeze cu totul, care desigur /85./ nu era scopul pentru care a fost înființată această dieceză.

Într-asta să se noteze că în dieceza de Munkács s-a promulgat și mai e încă în vigoare statutul, că așa numitele fonduri viduo-orfanale trebuie să crească neîncetat. Pentru aceasta, fiecărui preot al acestei dieceze să i se sustragă (rețină) timp de zece ani continui din subsidiul congruu 20 de florini, în total 200 de florini pentru fondul văduvelor. În plus, fiecare preot se obligă să dea 40 de florini pentru fondul orfanilor. Și, în sfârșit, de cumva vreunul s-ar căsători în altă dieceză sau n-ar avea de soție fiică de preot din dieceza amintită, să se depună suma de 400 florini, pentru ca dacă aceasta ar rămâne văduvă, să se poată împărți din subsidiul (ajutorul) dat celorlalte văduve.

Acest statut trebuie ținut cu strictețe, dacă nu se vrea descompunerea și distrugerea bunei stări la care au ajuns parohiile diecezei amintite, și după /86./ dezmembrare. Adică trebuie să fie mărit acel fond fără întrerupere. Prin urmare:

1) Toți preoții, cari n-au fost membri acelei dieceze, și ocupă (dețin) acum una din cele 94 de parohii, trebuie să contribuie din congruă cu 200 de

¹⁷ Înființată prin bula papală *Ad Apostolicam Sedem* (26 noiembrie 1853), episcopia greco-catolică de Gherla a inclus în componența sa 540 de parohii de la vechea episcopie a Făgărașului, la care s-au adăugat 94 de parohii cu populație românească, din dieceza ruteană de Muncaci.

florini pentru fondul vidual și cu 40 florini pentru cel orfanal. Dacă apoi sunt și de acei cari și-au luat soție din altă dieceză, soțiile lor trebuie să contribuie la numitul fond vidual cu alți 400 florini. Altfel, dacă refuză să dea această sumă, fondul văduvelor se păgubește cu acea sumă care li s-ar da lor dacă ar rămâne văduve; dacă, apoi, n-ar rămânea văduve, zisul fond și atunci rămâne defraudat de acea sumă, care după intenția statutului diecezan ar fi trebuit să fie vărsată în numitul fond.

2) Acei preoți cari aparținând regiunilor celor 94 parohii amintite merg în alte părți ale diecezei, unde nu este acest fond sau mai bine zicând soțiile lor își rețin dreptul deplin la subvenție dacă ar ajunge la starea viduală, fiindcă numitul fond se adună din contribuția părinților și rudeniilor /87./ lor și nu ar putea fi lipsit de un atare beneficiu fără de o extremă nedreptate.

3) Locurile acestor preoți, ieșiți din acele 94 de parohii și așezați în afară de aceste regiuni, desigur vor fi ocupate de alții din acele regiuni, unde asemenea fonduri nu există. Aceștia, deci, cu toate că au plătit sumele menționate mai sus, ar urma (succeda) să se bucure de atari drepturi, la înființarea cărora strămoșii lor n-au contribuit cu nimic.

4) Și repetându-se cu trecerea anilor mai des aceste cazuri, mult mai mare ar deveni numărul văduvelor, pe când de altă parte și cu concursul preoților intruși în acele 94 parohii, cu foarte puțin s-ar mări numitul fond; deci ar fi necesar să se împartă acele puțin crescute rente ale zisului fond, între mult mai multe văduve decât înainte, spre vădita pagubă a acelor care se bucurară până atunci de un atare beneficiu, pe când după dreptate ele ar trebui îngrijite tot mai bine.

5) Dacă apoi s-ar voi împreunarea acestui fond cu acela al părților transilvane, pentru a observa dreptatea și a nu păgubi pe cele 94 parohii, ar trebui ca părțile transilvane să aibă un fond de 200 000 florini, ca să rămână (fie) proporții /88./ între 500 parohii de o parte și de altă parte 94 parohii, cu capital de 40 000 florini. Dar cum (parohiile) părțile transilvane de abia au un capital de 10 000 dacă s-ar face împreunarea fondurilor, din 110 văduve din dieceză fiecare ar primi 22 florini cu enormă pagubă pentru ale noastre, care până acum (primară) primesc 80 de florini și mai bine.

Obiecții. Se zice că se vor cere cei 16 000 de florini din rentele episcopale intercalare și se vor adăuga la suma totală.

Răspuns: Dar și atunci suma totală de abia ar fi de 66 000 florini, care vor da 3 300 florini de rentă, cari împărțiți între 110 văduve, ar veni fiecare o sumă de 30 florini. Monsignorul zice însă că suma cu care ar fi păgubite unele văduve ar da-o el de la sine și atunci ar trebui să împartă el anual 1000 florini (între) văduvele celor 94 de parohii. Dar aceasta nu ajunge ca să fie înlăturate pericolele împreunării fondurilor, fiindcă pe când chiar și cu acest expedient am fi în dualism, cine ne asigură că și urmașul monsignorului ar plăti anual cei 1000 florini pentru văduvele noastre?

Obiecție. Se zice că și în(tre) cele 94 de parohii sunt /89./ mai mulți preoți fii de mireni. Ergo, a pari, așa pot să participe și preoți nenăscuți în acele regiuni.

Răspuns. Răspunsul e 1) Deși cei mai mulți dintre ei sunt fii de mireni, totuși strămoșii lor sau rudele au contribuit la constituirea fondului. 2) Dacă ei sunt fii de mireni, au luat însă de soții fice de preoți, care au drept la acest ajutor, nu e deci paritate.

1 iulie 1866

Bătrânul mitropolit se-nciudi foarte mult, pentru că monsignorul nostru nu i-a comunicat care este intenția sa privitor la organizarea parohiilor din Transilvania, pe care s-o supună guvernului, ca să reia firul tratativelor în aceeași afacere importantă. Monsignorul nostru știind că bătrânul declarase de mai mulți ani, că s-ar putea aștepta încă vreo 15 ani, crezu că e mai bine să-i facă cunoscută problema rezolvată și propusă guvernului, ca să nu întâlnească noi încurcături din partea bătrânului.

Într-aceea fiindu-i Lui de aici cerut să adreseze Maiestății Sale, cu ocazia prezentului război, o manifestare /90./ colectivă a episcopilor și a capitlurilor acestei provincii, refuză să răspundă la această provocare. După cum s-aude, i-a fost impus de Sf-cântul> Scaun să celebreze Sinodul provincial. Vom vedea ce va ieși și de aici.

31 ianuarie 1867

Episcopul îmi zise că vor fi făcuți responsabili toți aceia cari au subscris în toamna trecută cererea românilor către Maiestatea Sa¹⁸. Zise că el se va scuza cu comitiva trimisă mitropolitului, în care îl sfătui, ca înainte de a face vreun pas pentru a înainta M<aiestății> Sale orice petiție, să (se) cunoască mai întâi intenția Sa referitor la Transilvania, și după aceea în acest sens să fie compusă cererea.

Îmi spuse că el are obligația să promoveze interesul turmei sale și în chestiunile naționale și că îl amenință că părăsească religia, dacă nu se pune în fruntea mișcărilor politice.

18 Aprilie 1867

Îmi spuse bătrânul, că mergând el cu defunctul episcop la Blaj, unde a fost avizat să se /91./ prezinte pentru adunările (congregațiile) ce trebuiau să se țină în toamna anului 1858, sub președinția Nunțului Apostolic, și mergând la mitropolitul, acesta nu voi să-i primească, ci ieșind pe coridorul palatului său întâmpină cu mari batjocuri pe sârmanul bătrân și apoi s-a retras în odăile sale, pentru care lucru într-atâta s-a turburat defunctul, încât a căzut pe scări în jos, și de abia îl putea ridica în picioare pe bătrân; apoi plini de rușine, merșeră să fie găzduiți <la> canonicul Alutanu, unde rămânând veni mai apoi un alt canonic C. și îi spuse pricina primirii atât de reci, povestind cum acel cunoscut per urbisa et orbisa l-a denunțat pe defunct mitropolitului, că ar fi zis în public că mitropolitul e un prost (gonzo). Poți deci vedea cât de mult trebuie să te păzești de urmele acestui înșelător, care e capabil de lucruri așa de josnice.

¹⁸ Este vorba de un memorandum de ampoare, promovat de Ioan Rațiu și George Barițiu, în a doua parte a anului 1866, cu caracter protestatar față de nou curs ale evenimentelor, defavorabil românilor. S-a reușit adunarea în jurul acestui memorandum a 37 de plenipotențe semnate de 1493 români. Memorandumul a fost înaintat împăratului de către Ion Rațiu, la 31 decembrie 1866, fără nici un efect, fiind complet ignorat și remis guberniului de la Cluj (vezi Dumitru Suciuc, *Destine istorice. Românii transilvăneni spre Marea Unire 1848-1918*, București, 2006, pp. 181-184 sq.).

26 Aprilie 1868

Îmi spuse Monsignorul că în testamentul defunctului mitropolit se face amintire de fiul lui bastard, născut din bucătăreasa sa, care se /92./ exclude de la orice pretenție asupra mesei defunctului, pe motivul că (încă) trăind, el a spesat 14 000 florini cu el, fără nici un rezultat.

Mai 1868

În chestiunea dreptului de alegere avu parte însemnată prelatul nostru și totul a fost stabilit de guvern după sugestiile (sale) lui. Lui i-a fost oferită această demnitate, pe cale de numire, dar el n-a voit s-o primească.

August 1868

În urma vorbirilor aspre ale unor deputați ai Transilvaniei, ministrul H<ieronimi> (se) pronunță categoric, că guvernul nu va mai tolera în funcții decât oameni al cărui patriotism nu se poate trage la îndoială. Mergând fratele meu la Ministrul Cultelor cu un coleg de al său și întrebându-i ministrul ce se face în Tr<ansilva>nia cu Pronunciamentul, acesta îi răspunse că acela nu e decât o <...>¹⁹ de puțini studenți.

Se spune că can<onicul> N. a denunțat pe autorii pronunțamentului, cari se găsesc sub anchetă judecătorească. Devenind vacantă Biserica noastră, se vorbește despre doi can<onici> din Blaj, P<apfalvi> și N<egruțiu>. Și din capitlul /93./ nostru au partizani <pe> S.²⁰ și D.²¹. Însă episcopul de Oradea Mare (G<ran Varad<ino>) ar vrea pe secretarul său; și acesta are puternici protectori în clerul înalt maghiar.

Septembrie 1868

Mergând doi canonici să-l salute în numele capitlului mitropolitan pe Nunțitul, Mocenni prinse a <...>²² pe unul din ei, pentru cele 10 puncte ce

¹⁹ Lipsă în original.

²⁰ Ar putea fi Mihail Șerban, canonic cancelar la Gherla, sau Ioan Szodoró, canonic la aceeași episcopie (vezi *Schematismus venerabilis cleri neo-erectae a Christo nato 1867*, Gherla 1867, p. 2).

²¹ Ar putea fi Ioan Dragomir, arhidiacon „extra gremium Capituli” la Gherla (vezi *Ibidem*).

²² Lipsă în original.

se publicară cu prilejul alegerii sau a candidării celor trei indivizi la locul de mitropolit în luna lui august a. c., pentru ca acela s-a (arătat) declarat foarte supus (obsequios) Sf<ântului> Scaun. I se spuse că, capitulul, în asemenea conjuncturi, ar trebui să-și manifesteze sentimentele sale de alipire față de Sf<ântul> Scaun într-o scrisoare în care să se deplângă acele principii care sunt contrare doctrinei catolice. Răspunse însă acela, că aceasta ar fi un lucru prea delicat și că nu se poate face acum.

8^a decembrie 1868

De la Oradea avizai pe fratele meu, care ne aștepta pe seara la gară: ne spuse cum nici oamenii de stat nu cred în durata lucrurilor din prezent; deputatul /94./ M<atei> P<op> Grid<eanul> voi să întrebe pe ministru dacă are intenția să facă să înceteze o ulterioară cercetare împotriva autorilor Pronunciamentului și acesta ajungând la cunoștința guvernului, i s-a spus fratelui meu să-i facă cunoscut că însuși guvernul vrea s-o termine odată cu această afacere.

Ne spuse și că însuși Hossu²³ pierdu orice speranță de înțelegere pacifică a spiritelor din partea patronilor săi. Privitor la viitorul episcop de Sz<amosujvár> zice că a aflat că guvernul ar voi să-l numească pe acela, pe care l-ar recomanda noul mitropolit; că dorința oamenilor noștri ar fi ca să se propună vreunul din capitulul din Blaj, pentru a da o oarecare satisfacție resentimentelor juste ale acelor oameni.

Mergând în drum spre Viena, vorbirăm despre diferite lucruri cu monsignorul: el îmi povesti relațiile sale intime cu defunctul ep<iscop> de Oradea Mare, cum cunoscându-i firea vehementă, îl lăsa adesea să-și verse toată indispoziția și apoi propunea singur ceea ce voia; adesea în cea mai mare vehemență a iritării sale, îl lăsa acolo singur apropiindu-se încet încet de ușă și apoi ieșind fără /95./ să fie observat și puțin după aceea venea însuși episcopul în odaia lui și conversa cu el cu mai mare plăcere și pentru aceste semne de

²³ Iosif Hossu (1825-1897), născut la Milașul Mare (jud. Cluj), a terminat studiile teologice la Blaj, în 1847-1848 a funcționat ca profesor la liceul din Blaj; după revoluție a ales o carieră diferită, ajungând în 1865 deputat pentru Dieta din Cluj, în 1867 consilier de secțiune la Ministerul de Interne din Budapesta, iar în perioada 1870-1897 a deținut funcția de vicepreședinte al Curții de Conturi.

atenție câștigă atâta încredere că până și afacerile familiei sale înseși le decidea ascultându-i sfatul. Îmi mai spuse că întrucât privește lucrurile viitorului propriu e mai bine să te lași la dispozițiile Providenței, care lucrând prin superiorii legitimi cu toată închinarea contrară a omului, îl conduce pe tainice căi spre binele mai mare, chiar al omului; așa s-a întâmplat și cu el, care nimic pe lume n-a dorit mai mult s-ajungă profesor de teologie și neputându-se întâmpla aceasta, se mulțumi cu soarta ce i-a încredințat-o propriul episcop, care-l numi la cancelaria diecezană și evenimentele au dovedit că aceasta pentru el a fost salutar. Într-aceea el se resemnă voinței divine și a cerut totdeauna ajutorul grației divine, putând astfel orându-i faptele sale încât să fie stimat să aibă încrederea atât a superiorilor civili, cât și a celor ecleziastici, deși aceștia sunt în neînțelegere între ei.

9 Decembrie <1>868

Nunțiul ne-a primit cu obișnuită plăcere; îl provocă /96./ serios pe monsignorul nostru să se gândească la un demn succesori la Sz<amosujvár>, arată puțină încredere în d<om>nii mai bătrâni și părea înclinat pentru vreunul mai tânăr. M<on>s<i>g<no>rul îi aminti că așteptându-se ca numirea să se facă poate de un ministru heterodox, ar fi mai bine ca prezentările să fie făcute pe cale de alegere. Nunțiul răspunse că n-ar fi strein de acest lucru, dac-ar putea fi obținut de la guvern. Îl îndemnă apoi pe m<on>s<i>g<no>rul nostru să aibă grijă de păstrarea unității în cadrul episcopesc, ut omnes unum sapiant, fiindcă în aceasta constă forța catolicismului.

În aceeași zi se prezentă v<ice> rect<orul> sem<inaru>lui²⁴ cu studenții săi ca să-l felicite pe noul arhiepiscop, și voi să-i dea lecții propriului păstor asupra obligațiilor ce va avea în noua sa demnitate față de biserică și națiune. Monsignorul însă le răspunse enumerând tot ceea ce așteaptă biserică și națiunea de la acei tineri studenți.

²⁴ Este vorba de Grigore Silași (1836-1897), născut în 27 ianuarie 1836 la Beclean, om de cultură, publicist, obține doctoratul în teologie la Universitatea din Viena, a fost numit vicerector al Seminarului central pentru uniți din capitala imperiului, în 1865 începe să tipărească „Sionul Românesc”, începând din 1872 a predat limba română la Universitatea din Cluj, în 1877 a fost numit membru de onoare al Academiei Române.

10 Decembrie <1>868

Se făcu procesul pentru arhiepiscopul numit; s-a făcut jurământ în capela Nunțiaterei, șezând nunțiul pe feldistoriul altarului și monsignorul stând /97./ în genunchi la cele două laturi cu cei doi martori, jură după formula prescrisă orientalilor. Apoi se plăti taxa, titulo processus 200 #²⁵ imperiali, titulo fatigii 200 fl<orini> v<alută> a<ustriacă> titulo famulitii 200 fl<orini> v<alută> a<ustriacă>. Pentru unul din martori dădu m<on>s<i>g<no>rul ca recompensă 5 # imp<eriali>²⁶.

12 Decembrie 1868

La orele 5 seara furăm la un prânz magnific la Nunțiatură, erau invitați ex-ambasadorul austriac la Roma, baronul de Meisenburg, consilierul aulic Biegelleben și contele Piatti. Vorbind cu acești diplomați despre soarta mizeră a diecezei de Sz<amosujvár>, arătarăm amănunțit lipsurile noastre și cum Guvernul nu-și îndeplinește obligațiile luate prin înființarea acestei dieceze, nici nu ne permite să facem noi înșine. Auditorul Druschetti se arătă foarte potrivnic canonicului S. de la N.²⁷ și spunându-i cum pe nedrept a fost calumniat cu anumite defecte, arătă că știe despre el altele mai grave.

/98./ 13 decembrie 1868

Călătorind toată noaptea, dimineța ajunserăm la Pesta. M<on>s<i>g<no>rul se prenotă la audiență. Președintelui îi declară că prin cuvinte frumoase se pot liniști mai mult spiritele iritate, dar că e nevoie de fapte care să fie o dovadă pentru bunele intenții ale guvernului față de națiunea noastră și recomandă persoane abile gr<eco-> cat<olice> ca să fie însărcinate cu funcții mai eminente.

²⁵ Gulden.

²⁶ Dosarul procesului canonic aferent numirii lui Ioan Vancea în funcția de arhiepiscop și mitropolit, a se vedea la Archivio Segreto Vaticano (ASV), *Archivio della Nunziatura di Vienna*, vol. 927/1868 (*Processi canonici dei Vescovati e delle Abazie*), nenumerotat, total 42 file.

²⁷ Preluare posibil greșită din textul italian, unde acest pasaj e scris: „S. Can. N.”, caz în care reconstituirea corectă este: „S<ignore> Can<onico> N<agy>”. Candidatura canonicului Mihail Nagy de la Lugoj a fost agreată, în epocă, pentru episcopia vacantă a Gherlei, de cercurile guvernamentale maghiare și nu numai, vezi de exemplu notațiile jurnalului din data de 15 aprilie 1869.

În aceeași zi veni la m<on>s<i>g<no>rul consilierul Hossu, om de foarte bune intenții, care însă are puțină influență în cercurile mai înalte, ajută însă foarte mult în afacerile noastre private, prin el Al<exandru> R<oman>²⁸ află despre starea cauzei Borodanilor, care va publica întreaga afacerea dacă nu i se face dreptate.

14 Decembrie <1>868

M<on>s<i>g<no>rul a fost în audiență, Majestatea Sa își exprimă plăcerea că i-a reușit să pună pe așa umeri această importantă sarcină. M<on>s<i>g<no>rul merse apoi pentru lucrurile sale și după câte am auzit de la alții s-a întrepus și pentru încetarea vexațiunilor exercitate împotriva alor noștri.

199./ 15 Decembrie <1>868

Depuse jurământul de credință față de Majestatea Sa după formula prescrisă în concordat. Seara a fost banchet de curte, căzându-i soarta să șadă între contesa de Königregg-Csáky și baroneasa Gherlicsy.

Notați aici că fiind Episcopul de Tr<ansilvania>²⁹ provocat să răspundă la acuzele de a fi vorbit într-un sens mai puțin favorabil guvernului cu ocazia vizitei canonice făcute în județul N. în toamna acestui an, răspunse într-un ton foarte disprețuitor pentru națiunea noastră, bătându-și joc de aceia cari îl primiră cu atâta dovadă de afecțiune și reverință.

16 Decembrie <1>868

Fui cu m<on>s<i>g<no>rul la Ministrul Cultelor, mă consideră din cap până în picioare și din diferite părți, se arată gata a-mi conferi demnități, spunând că el cunoaște foarte bine pe tatăl meu. E un om foarte iscusit, dar un adevărat diplomat, al cărui vestit defect e că foarte rar își amintește și cu atât mai puțin își îndeplinește promisiunile făcute. Furăm și la maestrul

²⁸ Alexandru Romaș (1826-1897), născut în 26 noiembrie 1826 la Aușeu (Bihar), publicist, om de cultură, profesor de limba română al Universității din Budapesta (din 1862), deputat în parlamentul Ungariei (1865-1888), a editat „Federațiunea” (din 1868), membru al Academiei Române (din 1886).

²⁹ Este vorba despre Mihail Fogarassy, episcopul catolic de rit latin al diecezei de Alba Iulia (1864-1882).

suprem de curte al Reginei, pare să fie un om mai sincer, /100./ se bucură de a fi făcut cunoștință cu puțină mea persoană. Veni la m<on>s<i>g<no>rul deputatul Al<exandru> R<oman> și spuse între altele, că a fost provocat să expună pretențiile românilor din Transilvania și le-a răspuns că după norma tranzacției făcută cu croații și transilvănenii s-ar mulțumi.

Spuse că i-a fost oferită o slujbă grasă, ca să se pună în serviciul guvernului, dar că el a refuzat totul.

Și aici trebuie să notezi că foaia lui se traduce de de-a-ntregul la președinția Consiliului, ca și foaia noastră umoristică și figurile se anexează la traducere³⁰.

Furăm la Ep<iscop>ul L. căruia i-am vorbit despre parohia din Sighet, zise că s-a dat cauza Ep<iscopului> de M<unkács> ca să-și dea părerea asupra acestei afaceri. După aceea se va trimite ordinariatului de Sz<amos> Uj<vár> ca să facă reflexiile oportune.

2 Aprilie 1869

Ziua plecării mele de la Gherla (Armenopolis) la Blaj. În urma multor întrebări și solicitații ale m<on>s<i>g<no>rului, mă hotărâi să părăsesc postul meu de profesor și de prefect la Gherla și aleasei sarcina /101./ de secretar metropolitan, care ca să spun drept nu e pentru mine, fiindu-mi odios fastul de curte și ceremoniile și complimentele de la curte de nesuferit, dar la insistența unui asemenea prelat n-am crezut că e bine să mă opun. Călătoria s-a făcut pe neștiute, în 3 aprilie la amiazi sosirăm la Blaj, unde nefiind așteptați, îndată s-au adunat în jurul trăsorii o mulțime de studenți și deschizându-se catedrala, după câțva timp de rugăciune, aproape în triumf meraserăm la palatul arhiepiscopesc, unde ne primi capitlul.

³⁰ „Foaia” tipărită de Alexandru Roman se numea „Federațiunea. Jurnal politic, literar, comercial și economic”, a apărut Budapesta în perioada 15 ianuarie 1868-12 martie 1876, cu o frecvență a apariției după cum urmează: 4 apariții săptămânale în perioada 15 ianuarie-28 decembrie 1868, 3 apariții săptămânale în perioada 1 ianuarie 1869-27 decembrie 1872, bisăptămânal în perioada 31 decembrie 1872-12 martie 1876. printre colaboratorii publicației se numără: I. Poruțiu, Iosif Hodoș, Iustin Popfiu, Ioan Micu Moldovan, Aron și Nicolae Densușianu etc.

10 aprilie <1>869

În conferința ținută în prezența Exc<elenței> Sale m<on>s<i>g<no>r episc<op> de Lugoj³¹, se decise celebrarea unui sinod arhidiecezan, mersul m<on>s<i>g<no>rului la Pesta și chiar participarea lui la conferințele corpului episcopal.

11 aprilie <1>869

Ziua introducerii solemne a m<on>s<i>g<no>rului la reședința mitropolitană, care a fost celebrată cu receruta pompă. Veniseră mai mult de 20 de protopopi (arcipreti), cari erau de mai aproape, ceilalți fiind împiedecați din pricina depărtării și s-au arătat cu recerută /102./ reverință și supunere. Profesorul Mota³² făcu la banchet un brindisi, sfătuind pe mitropolit să fie de folos Bisericii, cu acele cuvinte adresate de episcopul Grigorie Maior succesorului său Bob: „praesis ut prosis”³³.

15 aprilie 1869

Avu loc o ședință consistorială, în care m<on>s<i>g<no>rul ceru referințe exacte asupra stării fundațiilor diecezane; voi să se propună noi membri la consistor, din corpul profesorilor și din clerul rural.

17 aprilie <1>869

Seara ne așteptă d<omnu>l Ciponte B<ardos> la gara din Pesta. Ne zise că el e destinat la postul de inspector școlar în comitatul Hunyad.

18 aprilie <1>869

Furăm la consilierul min<isterial> Szabó, care se arătă foarte dispus să-mi experieze orice promoție, dacă m<on>s<i>g<no>r mitropolitul i-ar da ocazia, ceea ce dealtfel, cum bine știți, nu depinde exclusiv de mitropolitul. D<omnu>l secretar Anderko arătă mare stimă pentru can<onicu>l M<ihail> Nagy din

³¹ Este vorba despre Alexandru Dobra, episcopul Lugojului (1856-1870), venit la Blaj cu ocazia instalării oficiale a lui Vancea în scaunul mitropolitan.

³² Preluare greșită a traducătorului din originalul italian. În versiunea italiană, avem: Mold., rezultând clar că este vorba de Ioan Micu Mold<ovan>.

³³ „Să fii de față ca să fii de ajutor”.

Lugoj, lăudându-l foarte mult, ca pe un om bine înzestrat /103./ și vrednic de scaunul vacant de Gherla. Aici convenirăm cu arcepretele (protopopul) latin din Hațeg, care-mi zise că fiind vacant scaunul din Gherla, Nunțiatura a întrebat pe episcopul de Transilvania, Haynald, cine ar putea fi recomandat la acel post; și răspunsul ar fi fost, că dacă Alutanu pentru <...>³⁴ nu s-ar putea, nu mai e altul afară de canonicul Vancea de la Oradea Mare; de unde se vede câtă influență exercită acesta asupra numirii prelaților noștri.

19 aprilie <1>869

Moscovitul fu la Ministrul Cultelor, vorbi despre dreptul de alegere pentru dieceza de Gherla și se arătă oarecum (un pic) strein în a concede acest drept. Moscovitul însă insistă cu tărie, din contră Consilierul Kárfy spuse că încapă îndoială că acest drept trebuie conces.

10 iulie <1>869

Apărând în ziarul Federațiunea un urât articol contra arhiepiscopului, că ar fi spus la examenele teologilor că sinodul din 11 aprilie³⁵ 1868 a fost un conventicul³⁶, moscovitul se plânse foarte tare în consistor. Domnul canonic Păpălvi, care a fost /104./ și el prezent la acel examen, se scuză că nu-și aduce aminte dacă a fost prezent. S. T. făcea figură că n-ar ști de ce e vorba, eu povestii cum moscovitul a afirmat că nu poate fi numit sinod în sens ecleziastic acea adunare unde nu se află episcopul și capul sinodului. Zisei, apoi, că pentru cuvântul acela „conventicul”, ar putea fi dat în judecată acel ziar și din acel moment observai o mare răceală a anumitor domni față de mine. Ba chiar, într-o duminică mă provocă profesorul Moldovan să-i cer decretul de numire ale moscovitului ca arhiepiscop, eu le cerui și zisei că e mai bine să fie câștigat prin blândețe acest om, decât să-l faci un dușman înverșunat și dacă nici prin asta nu va înceta de a fi adversar, va putea fi

³⁴ Lipsă în original.

³⁵ Eroare în original, corect: „august”.

³⁶ Articolul menționat se intitulează *Transilvania*, a apărut în „Federațiunea”, II, 1869, nr. 72-257, 9 iulie/27 iunie, p. 287. Ziarul publică ulterior dezmințiri polemice împotriva acestor acuzații, vezi „Federațiunea”, II, 1869, nr. 78-263, 23/11 iulie, pp. 311-312.

pedepsit la vremea sa. Măsurătorul zise că s-a constatat că el a scris acel articolaș, fiindcă vorbind doi profesori de teologie despre acea chestiune după examene înaintea lui, el ar fi zis că măsurătorul a lovit pe tatăl său. A treia zi se prezintă profesorul Moldovan și anunțându-i prezența, s-a simțit foarte dezgustat și mă certă pentru că nu l-am împiedecat să vină; însă i-a dat decretul de numire și de atunci s-a arătat mai pașnic față de el.

/105./ 28 Iulie <1>869

Domnul Alexie Zsákosi de Turda, comisar provincial în retragere, veni aici cu câteva documente, cu care spunea că se poate dovedi că toate procesele pierdute de sârmanii români se datoresc fraudei. Acesta aminti că fiind numit de Ferdinand comisar provincial pentru Transilvania, stătea la Viena și era aproape de arhiducele Ludovic; îmi spuse că având poruncă de la acesta în 1844 să călătorească prin toată Transilvania și să facă rapoarte (relatări), veni la Blaj și vorbind cu Episcopul Gaganecz³⁷, care îi arătă (expuse) chestiunea, salvă pe Leményi, făcând să se rușineze prepozitul Gurgovich, care tușind (forțat) voia să facă atent pe Gaganecz să nu vorbească cu el, spunându-i că el știa pâra lui Gurgovich făcută împotriva episcopului său.

El a trăit apoi aproape de Haynau, Geringer, Albrecht, Wohlgemuth, Puchner, Schwarzenberg; el a salvat viața episcopului Erdélyi, /106./ restituindu-i două scrisori, în urma cărora ar fi fost spânzurat. Despre mitropolitul Șuluțiu spunea că fiind el mai întâi protopop, îi trebuiau zece ani ca să învețe să facă pe episcopul și în acest răstimp a comis nenumărate greșeli, după zece ani nu mai avea puteri de muncă.

Despre episcopul Szilágyi spuse că ar fi crezut că acest om devenind episcop va fi o minune de înțelepciune și politică, dar ultimele sale vorbiri în dietă au arătat că a rămas mult în urmă.

Despre măsurător arhiepiscopul arăță că are o foarte mare stimă, zice că l-a judecat din faptul acela, atunci când el nu s-a dus la congresul catolicilor la Pesta: acela era punctul decisiv, după care putea fi judecat într-

³⁷ Episcopul Josef Gaganecz (1793-1875), născut în 10 aprilie 1793, sfințit preot în 1817, numit episcop al diecezei greco-catolice de Prešov în 1842.

adevăr. Se vede că înțelege gravitatea situației. Îmi arată că guvernul îl propuse să fie cardinal, dar că Roma n-a consimțit; îi zisei că nu obișnuiește Curtea din Roma să numească așa repede cardinali. M^{on}sⁱg^{no}r^{ul} apoi îi zise că acest incident ar fi binevenit pentru ai noștri, cari ar crede că într-adevăr /107./ nu este el chiar așa de ultramontan <...>³⁸ cum se credea, fiindcă Roma nu vrea să-l exalte; din contră, gândurile (intențiile) Romei sunt cunoscute din rescriptul pontif^{iciu} venit de curând, se poate însă, ca având guvernul scopuri politice pentru aceste promoțiuni ale arhiepiscopilor de Alba Iulia și de Lemberg, papa voi să-i facă să simtă că el, guvernul, are nevoie de Scaunul Apostolic. Zsákosi însă zise că deși acest refuz al Romei nu e de bun augur, totuși numirea trebuie să se facă cu orice preț și se va face³⁹, mai mult, zise că această arhiepiscopie trebuie să fie înzestrată mult mai bine. În sfârșit, zise că m^{on}sⁱg^{no}rul ori va reuși să unească pe toți Românii din Transilvania, ori unirea va dispărea, pentru că Șaguna face niște încurcături îngrozitoare.

14 august <1>869

Mergând la rectorul, având cu mine 1000 fl^{orini} pentru a-i restitui casei seminariale de unde au fost luați împrumut de către m^{on}sⁱg^{no}rul, îmi ceru să-i dau să-nțeleagă arhiepiscopului că nu face bine /108./ atunci când îl încredințează pe d^{omnu}l N.⁴⁰ să-i împrumute bani, fiindcă acesta nu poate ține nimic secret, trâmbețează îndată orice lucru la toată lumea, însă dacă are

³⁸ Lipsă în original.

³⁹ Această informație are o importanță istoriografică de neprețuit întrucât pune în evidență, în mod explicit, proiectul ridicării primului ierarh catolic român la demnitatea de cardinal. După câte cunoaștem, în actualul stadiu al cercetărilor, asupra acestui proiect lansat acum, în 1869, de cercurile guvernamentale ale monarhiei dualiste, se va reveni periodic, ca de pildă în 1877 (vezi: corespondența Viena-Sfântul Scaun din perioada 28 februarie-18 martie 1877, la Haushof und Staatsarchiv Wien, *Aufstellungsverzeichnis des Politischen Archiv des Ministerium des Äußern 1848-1918*, XI. *Italienische Staaten 1848-1918, Päpstlicher Stuhl 1848-1918*, nr. 180. *Protokoll 1877-1882*; scrisoarea cardinalului Alexandru Franchi, prefectul Congregației de Propaganda Fide, din 6 aprilie 1877, în Ioan Vancea, *Corespondență cu Sfântul Scaun (1865-1890)*, ediție, studiu introductiv și note: Ion Cârja și Daniel Sularea, Cluj-Napoca, 2007, pp. 141-144), precum și în 1884 (vezi: Haushof und Staatsarchiv Wien, *Politischen Archiv*, XI. *Italienische Staaten 1848-1918, Päpstlicher Stuhl 1848-1918*, scrisoarea trimisă de la Viena, în 4 ianuarie 1884, către contele Paar la Roma, fo. 4 r-v).

⁴⁰ Posibil să fie vorba de Ioan Fekete Negruțiu, pe atunci canonic cancelar la Blaj (vezi *Șematismul veneratului cler catolic de rit oriental al arhidiecezei mitropolitane a Albei-Iulie pre anul de la nașterea lui Christos 1865, iară de la S. Uniune cu Biserica Romei vechi al 166-lea*, Blaj, 1865).

nevoie de bani, să cheme la sine pe administratorul oricărui fond, în secret și oricare-l va servi bucuros dacă are. Apoi arată că ei sunt foarte mulțumiți de venirea mea, deoarece se temeau că susnumitul domn se va amesteca în conducerea treburilor bis<ericești>, cum a făcut și sub mitropolitul defunct timp de 5 ani, conducând el dieceza și punându-se în opoziție cu întreg consistorul și nu se putea să te bați cu el, pentru că se ascundea înapoia mitropolitului.

25 oct<ombrie> <1>869

Ne aflăm după sinodul diecezan celebrat în zilele de 20, 21 și 22 Octomvrie⁴¹. Dispozițiile clerului păreau foarte bune. La cuvântarea de deschidere, răspunse în numele clerului, vicerectorul seminarului din Viena, dr. Grigore Silași. Protopopul Balint⁴², voind să citească în sinod unele proteste, m<on>s<i>g<no>rul îl (împiedecă) opri spunându-i /109./ că e bine să anunțe prezidiul, dacă ar avea ceva de propus sinodului; deci după prima ședință, mergând la arhiepiscop îi consemnă foaia în care se găseau scrise acele proteste. M<on>s<i>g<no>rul îi zise că nu e potrivit să facă acum gălăgie cu acele lucruri și astfel se liniști protopopul. Dar în noaptea din 21 spre 22 octomvrie, domnii din partida protopopului primiră o depeșă, cum se zice, de la Barițiu, în care se spunea că trebuie să se insiste cu orice preț asupra confirmării celor 10 puncte proclamate în 10 august 1868⁴³; așadar în 22 octombrie trimiseră o delegație la m<on>s<i>g<no>rul ca să ceară confirmarea în sinod a acelor puncte; m<on>s<i>g<no>rul refuză acest lucru, deci cerură cel puțin să poată reînnoi în mod indirect unele puncte, și El consimți cu condiția să facă o declarație solemnă de adeziune la S<fânta> Unire și la Scaunul Apostolic, lucru împlinit

⁴¹ Desfășurarea lucrărilor sinodului vezi în „Gazeta Transilvaniei”, XXXII, 1869, nr. 94, 18/6 decembrie, pp. 1-2, nr. 95, 22/10 decembrie, pp. 1-2, actele sinodului la Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodale ale bisericii române de Alba Iulia și Făgărașiu*, tom II, Blaj, 1872, pp. 1-62.

⁴² Simion Balint (1810-1880), născut în 1819 la Copand, preot greco-catolic apoi protopop de Roșia Montană (din 1862), prefect în anii 1848-1849 și colaborator apropiat al lui Avram Iancu.

⁴³ Textul declarației din 10 august 1868, în ajunul sinodului electoral, conținând o platformă de 10 condiții în baza cărora să guverneze viitorul mitropolit al Bisericii greco-catolice, vezi în Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodale ale bisericii române de Alba Iulia și Făgăraș*, tomul I, Blaj, 1869, pp. 34-36; comentarii la Constantin G. Patelos, *Vatican I et les évêques uniates. Une étape éclairante de la politique roumaine à l'égard des orientaux (1867-1870)*, Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, Fascicule 65, Louvain, 1981, pp. 225-226.

de dr. Silași cu un entuziasm general al întregului cler și m<on>s<i>g<no>r prinse ocazia de a recomanda opera ridicării unui monument arhiepiscopului Atanasie, fondatorul /110./ S<fintei> Uniri, care fu primit cu plăcere (bucurie) universală. Clerul se arată foarte mulțumit de m<on>s<i>g<no>rul și chiar acei care mai înainte îi erau puțin prieteni, acum au fost câștigați pentru el, până și dr. Rațiu *ad voce* se declară f<oarte> favorabil m<on>s<i>g<no>rului și zise că va informa pe toți mirenii de oarece vază despre bunul mers al treburilor de aici.

4 mai 1870

Veni la m<on>s<i>g<no>rul amb<asadorul>, a cărui prezență puse la ndoială iminenta noastră plecare⁴⁴.

25 mai <1>870

Dimineața înainte de ceasurile 8 veni la m<on>s<i>g<no>rul, T. Sch. ca să afle părerea lui privitor la marea chestiune care se dezbate acum și privitor la modul în care s-ar putea apropia cele două partide.

M<on>s<i>g<no>rul îi zise că înainte de toate trebuie lăsată la o parte afacerea întreprinsă și să înceapă discuția schemei despre Biserică și să precizeze drepturile episcopilor și apoi să se vorbească despre papă, despre infailibilitate trebuie să se vorbească în schema despre /111./ Biserică și acolo să se adauge ceea ce compete primatului privitor la magisteriu. Acesta ceru m<on>s<i>g<no>rului să binevoiască să țină discursuri de apărare a schemei și aceasta o făcu în numele Sanctității Sale, răspunzându-i însă m<on>s<i>g<no>rul că înainte de toate are de apărut interesele Sf<intei> Uniri și că deci nu se poate declara pentru textul schemei; schimbă vorba trimisul (comisionarul), spunând că a fost trimis de prezenții conciliului⁴⁵. Apoi întrebă ce-ar face m<on>s<i>g<no>rul dacă totuși definiția ar avea loc în sensul schemei? la care m<on>s<i>g<no>rul

⁴⁴ Este vorba în mod sigur de contele de Trauttmansdorf, ambasadorul de atunci al Austro-Ungariei pe lângă Sfântul Scaun; de menționat că despre această întâlnire nu se face referire în *Diulariul* de la conciliul ecumenic (vezi Nicole Bocșan, Ion Cârja, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic Vatican I (1869-1870)*, Cluj-Napoca, 2001, pp. 414-422).

⁴⁵ Au fost desemnați ca președinți ai conciliului, cardinalii Antonino de Luca, Andrea Bizzari, Luigi Bilio, Annibale Capalti, Karl-Auguste von Reisach (decedat în decembrie 1869), înlocuit cu Filippo de Angelis.

răspunse că ar zice „non placet”. După aceea povesti T. că sunt trei sentințe principale între teologii romani asupra originii autorității episcopilor, prima sentință, care are apărătorii cei mai autorizați, la care aparține și card<inalul> Biglio⁴⁶, președintele deputăției dogmatice, zice că toată puterea episcopilor derivă de la papă, a 2^a, că se primește în consacrare, dar exercițiul ei se conferă de papă, a 3-a, o derivă toată din consacrare⁴⁷.

28 iunie 1870

M<on>s<i>g<no>rul auzind de la Episcopul de Poitiers⁴⁸ că nu /112./ sunt speranțe că Deputațiunea ar vrea să primească unele îndreptări (amendamente) propuse de el, cari aveau de scop să asigure ritul și disciplina Bisericii grecești⁴⁹, se hotărî să plece acasă, ceea ce s-a și întâmplat în 30 iunie seara, plecând de la Roma spre Falconara. Să se noteze că ambasadorul austro-ungar, contele de Trauttmansdorf, veni astă seară la gara din Roma și se întâlni cu M<on>s<i>g<no>rul⁵⁰.

6 august 1870

În ziarul „Magyar Állam”, organul clerului înalt din Ungaria, fu publicată o telegramă de la Viena, în care se zicea că Ioan Olteanu a fost deja numit episcop de Lugoj⁵¹. M<on>s<i>g<no>rul citind această telegramă scrise îndată Ministrului Cultelor, protestând contra uzurpării drepturilor sale, tratându-se de numirea unui episcop fără să-i fi fost mai întâi cerută mitropolitului părerea asupra persoanei și calificației respectivului. Ministrul Cultelor comunică această protestare Ministrului Președinte, care, /113./

⁴⁶ Luigi Maria Bilio (1826-1884), cardinal, președinte al comisiei teologico-dogmatice de la conciliul Vatican I.

⁴⁷ Discuție neconsemnată în *Diuarium*, vezi N. Bocșan, I. Cârja, *op. cit.*, pp. 431-432.

⁴⁸ Louis-Edouard-Désiré Pie (1815-1880), episcop de Poitiers (Franța), membru al deputațiunii conciliare de 24 de membri, pentru afaceri dogmatice de la conciliul ecumenic Vatican I.

⁴⁹ *Diuarium* rezumă pe larg discuția mitropolitului Vancea cu episcopul Pie, care a avut loc după a 78-a ședință (congregație generală) a conciliului, din 28 iunie 1870, în prelungirea unor înțelegeri anterioare între cei doi ierarhi (vezi N. Bocșan, I. Cârja, *op. cit.*, pp. 476-478).

⁵⁰ Mai pe larg despre plecarea lui Ioan Vancea din Roma, în seara zilei de 30 iunie 1870, vezi *ibidem*, pp. 478-479.

⁵¹ Ioan Olteanu, episcop de Lugoj (1870-1873), transferat apoi la Oradea (1873-1877).

deplângând într-o scrisoare trimisă adresată m<on>s<i>g<no>rului, cele întâmplute, îl roagă să-i facă cunoscută părerea sa despre persoana susnumită.

M<on>s<i>g<no>rul îndată formulă 10 puncte excepție contra lui Ioan Olteanu și le trimise la contele Andrásy; aceste puncte traduse în limba latină au fost trimise și la Nunțiatura Apostolică și totodată s-a scris și la m<on>s<i>g<no>rul Anticci, patriarhul Constantinopolului⁵², dându-i-se informații potrivite ca să poată respinge această prezentare.

31 august 1870

M<on>s<i>g<no>rul îmi comunică că a venit de la contele Andrásy un rescript (răspuns) ministerial, cu care, în numele împăratului, se introduce „ius placiti Regii”. Îmi mai spuse c-a venit o rezoluție negativă la cererea monsignorului, prin care se cerea un episcop greco-catolic ca judecător delegat papal de a 3-a instanță și se prorogă până la anul 1876 facultatea dată Primatului din Ungaria de a judeca în a 3-a provocare cauzele ecleziastice ale provinciei de Alba-Iulia⁵³.

/114./ 10 septembrie 1870

Cu toate protestele m<on>s<i>g<no>rului, Ioan Olteanu a fost numit episcop de Lugoj; Nunțiatura a cerut de la m<on>s<i>g<no>rul și de la episcopul de Oradea Mare și de la vicarii capitulari din Lugoj și Gherla părerea și informații despre persoana subiectului (individului) propus. M<on>s<i>g<no>rul a scris la Oradea Mare și la Gherla, episcopul însă răspunse că El mai înainte a scris nunțiului că nu cunoaște pe preotul Olteanu, dar primind după aceea recomandatii foarte bune din partea unui personajiu important, a scris din nou nunțiului recomandând pe Olteanu ca episcop de Lugoj. Vicarul capitular

⁵² Ruggero Luigi Emidio Antici Mattei (1811-1883), 1834: sfințit preot, 1866: numit episcop, 1866-1875: patriarh latin al Constantinopolului, 1875: înălțat la rangul de cardinal.

⁵³ Ioan Vancea a corespondat cu nunțiul Falcinelli pe această temă în vara anului 1870, a se vedea scrisorile de răspuns ale nunțiului din 5 și respectiv 22 august la N. Bocșan, I. Cârja, *op. cit.*, pp. 631-634. Prin scrisoarea din 22 august 1870, la care face Mihályi aluzie în text, Falcinelli dă rezoluție negativă cererilor lui Vancea precizând că prin brevele apostolice adresate prelaților catolici din Austro-Ungaria în 15 decembrie 1866, întărite prin breva din 5 august 1870, Sfântul Scaun a prelungit cu un deceniu drepturile speciale care acordau unor ierarhi și scaune episcopale calitatea de tribunale bisericești în gradele doi și trei de jurisdicție.

de Gherla scrise în sens contrar nunțului și comunică m<on>s<i>g<no>rului ceea ce a scris în această chestiune.

12 septembrie 1870

S-a scris comisarului r<egesc> al Tr<ansilvaniei> să ne extrădeze fondurile și fundațiunile pii ale arhiepiscopiei; răspunsul a fost că fiind pendinte chestiunea instituțiunii autonome, fondurile nu se pot extrăda.

/115./ 20 septembrie <1870>

După ce m<on>s<i>g<no>rul obține consimțământul vic<arului> cap<itular> din Gherla, ca să poată face candidările la episcopia de Gherla, dacă în timp de 14 zile nu va veni o rezoluție la cererile pentru dreptul de alegere la acea episcopie, în această zi expedie ministrului o scrisoare, prin care se propune loco 1° Ioan Fekete Negruțiu, loco 2° Constantin Papfalvi, amândoi canonici metropolitani și loco 3° Mihail Pavel, vicar foraneu din Maramureș, ca și candidați la scaunul episcopesc de Gherla, înșirând meritele și abilitățile fiecăruia⁵⁴.

29 septembrie 1870

Ieri primi m<on>s<i>g<no>rul o cerere a capitlului din Gherla, în care cer Ministrului Cultului să împiedece numirea lui Ioan Gulovich⁵⁵ la scaunul episcopal din Gherla, această cerere a fost trimisă cu recomandare ministrului chiar azi.

17 septembrie <1>870

Bătrânul îmi scrise că mergând la Oradea Mare și vorbind cu m<on>s<i>g<no>rul, acesta îi zise că nu poate urma intențiile mitropolitului

⁵⁴ Amănuntul este interesant pentru o perioadă mai puțin cunoscută din istorie episcopiei unite de Gherla, cea a sedisvacanței începute odată cu instalarea lui Ioan Vancea în scaunul mitropolitan de la Blaj (1869), încheiate prin instalarea lui Mihail Pavel în scaunul episcopal armenopolitan (1873).

⁵⁵ Ioan Gulovici (1812-1886), născut în 2 august 1812 la Szerents, comitatul Zemplen, tatăl său fiind preot rutean greco-catolic. A fost hirotonit preot în 1835, în 1853 devine protopop de Satu Mare iar în 1857 canonic de Gherla. Episcopul greco-catolic de Muncaci, Ștefan Pankovici, i-a susținut candidatura la episcopia de Gherla după vacantarea acestui scaun dieezan odată cu plecarea lui Ioan Vancea la Blaj (1869).

privitor la Olteanu și /116./ nici privitor la autonomia catolicilor, fiindcă el însuși va lua parte și dieceza lui a ales pe reprezentanții proprii⁵⁶. El la congresul național al românilor nu va lua parte activă⁵⁷. Ca urmare, îi spuse bătrânul, că această neînțelegere între capii clerului nostru nu poate cauza nici o bucurie națiunii noastre.

30 septembrie 1870

Fiind aici I<uliu> Bardoși, inspector școlar din Zarand⁵⁸, îmi zise că Ioan Olteanu, fiind secretar al episcopului din Lugoj, și-a făcut o mare sumă de bani, tratând pe subalterni la fel ca înșiși consistorialii schismatici, cari mulg de unde pot.

La moartea bătrânului Dobra dispărură din apartamentele acestuia 4 000 fl<orini> v<alută> a<ustriacă>, cari fură ridicați pentru ajutorarea clerului. Și, prin urmare, fură siliți să ia această sumă din massa relicviară a defunctului, care lăsa 50 000 fl<orini> v<alută> a<ustriacă> fondului viduo-orfanal al scumpei noastre dieceze⁵⁹.

Acesta îmi zise și că Gulovich can<onicul> promise secretarului /117./ ministerial Anderko 3000 fl<orini> v<alută> a<ustriacă>, dacă-l va ajuta să obțină episcopatul Gherlei, el însă i-ar fi răspuns că nu depinde de el numirea episcopilor.

⁵⁶ Episcopii Bisericii Romane Unite n-au avut o atitudine unitară față de preparativele pentru constituirea autonomiei catolice maghiare, din primii ani ai dualismului austro-ungar. Astfel, dieceza greco-catolică de Oradea a dat curs circularei arhiepiscopului primat al Ungariei, Janos Simor, din 1 mai 1869, organizând alegeri de deputați pentru congresul autonomiei catolice din Ungaria proiectat să aibă loc pe 20 iunie 1869. Au participat efectiv, însă, la acest congres, numai episcopul Iosif Papp Szilágyi însoțit de un singur deputat mirean, Ioan Cucu, din partea Oradei, precum și episcopul Alexandru Dobra din partea episcopiei de Lugoj.

⁵⁷ Se referă foarte probabil la congresul mixt al provinciei mitropolitane greco-catolice românești, a cărui aprobare Vancea a solicitat-o în repetate rânduri pe lângă autoritățile guvernamentale maghiare (Ministerul de Culte în special), așa cum rezultă și din notațiile *Însemnărilor*. În cadrul proiectatului congres provincial, românii uniți urmau să-și organizeze propria autonomie ecleziastică, distinctă de proiectul de „Autonomie Catolică” promovat de Biserica de rit latin din Ungaria. Rezultă limpede că la un astfel de congres, episcopul Papp Szilágyi nu putea să ia „parte activă”, dată fiind orientarea sa manifest favorabilă proiectului romano-catolic maghiar de autonomie bisericească.

⁵⁸ Personaj menționat și în *Diulariul* de la conciliul ecumenic, vezi Nicole Bocșan, Ion Cârja, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic Vatican I*, p. 484.

⁵⁹ Testamentul episcopului Alexandru Dobra vezi în Nicolae Bocșan, Camelia Vulea, *La începuturile episcopiei Lugojului. Studii și documente*, Cluj-Napoca, 2003, pp. 256-264.

5 octombrie <1>870

Mergând la plimbare cu canonicul Papfalvi, îmi spuse că fiind el rector la seminar, rareori invita pe defunctul mitropolit să vină acolo, pentru că venind la seminar, ținea clericilor anumite cuvântări nespălate, așa încât deveni obiect de batjocură pentru tineri. Îmi mai spuse că acel caz al lui Olteanu nu e nici primul, nici unicul, fiindcă și actualul episcop de Oradea Mare a fost numit contra voinței mitropolitului defunct, la fel m<on>s<i>g<no>rul a fost numit la Szamosujvár (Gherla) cu toate protestările mitropolitului defunct. Grigore Maior obținu episcopatul Făgărașului la întrepunerea unei dame de la curtea împărătesei Maria Terezia. Cu prilejul alegerii m<on>s<i>g<no>rului la scaunul arhiepiscopal, clerul s-a arătat destul de nematur pentru alegere, fiecare căută propriul interes și nu binele Bisericii; dar /118./ a fost unul foarte cunoscut tuturor, care va rămâne celebru în istoria Bisericii noastre, care însă nu folosește să fie numit aici, acesta avu nerușinarea să trimită contelui Andrásy hârtie albă, ca acesta să scrie pe ea orice dorește să aibă de la el. Această persoană josnică a fost descoperită m<on>s<i>g<no>rului de însuși ministrul, cu observația că guvernul nu poate avea încredere în astfel de oameni.

6 octombrie <1>870

Ministrul Cultelor, răspunzând la protestul m<on>s<i>g<no>rului din 6 august a. c., în rescriptul din 28 septembrie <1>870, n. 2168 zice că ingerința pretinsă de m<on>s<i>g<no>rul ar face iluzorie responsabilitatea ministerială privitor la numirea episcopilor; pretențiile sale sunt „apărarea fanatică a unor drepturi aparente”, m<on>s<i>g<no>rul a fost totdeauna credincios Maiestății Sale și deci să fie și de aici înainte și să-și dea consimțământul la numirea lui Olteanu. Această scrisoare, care din 6 august întârzie să vină până la sfârșitul lunii septembrie, pare să arate că (afacerea) chestiunea lui Olteanu a aflat /119./ piedeci mari îndeosebi la Nunțiatură, care, cum îmi spuse m<on>s<i>g<no>rul, are la mână anumite scrisori în limba germană, scrise de însuși Olteanu, <cu> care se aruncă o umbră asupra purtării sale morale.

Într-aceea m<on>s<i>g<no>rul, cu data de 4 octomvrie <1>870, n. 80/pres<idiale>, răspunde ministrului că responsabilitatea pentru numirea episcopilor nu e numai (exclusiv) a ministrului, ci și a mitropolitului; i se citează articolul XIX al Concordatului și apoi canoanele I Niceea, 46 Laodiceea, 12 Distinct<io> 64. C. 5. 8. și Distinct<io> 65 c. 3. Apostolorum XXX, Laod<iceea> 13, Carthag<ina> 13, IV Constantinopolitan XXII, se resping insinuațiile injurioase și mărturisește credință față de împărat.

Fratele mi-a scris că în dieceza de Gherla clerul e foarte alarmat pentru zvonul ce circulă asupra iminentei numiri a lui Gulovitch la acel scaun episcopesc. Prepozitul ar fi scris o scrisoare la Maramureș, în care zice că în cazul că Gulovitch ar fi numit, întreg clerul se va face schismatic.

8 octombrie 1870

Vicarul capitular din Gherla comunică m<on>s<i>g<no>rului reprezentarea /120./ pe care a făcut-o la Nunțiatură contra numirii lui Gulovitch la scaunul episcopesc din Gherla, rugând-o ca în interesul S<fintei> Uniri să intervină pe lângă guvernul regal pentru numirea unei persoane iscusite. Apoi vicarul adăugă că vicarii foranei și unii protopopi din părțile transilvane îi cerură să adune un consistor plenar, în care să se discute chestiunea alegerii episcopului și cele privitoare la școli; cere, deci, sfatul m<on>s<i>g<no>rului.

11 octombrie <1>870

M<on>s<i>g<no>rul, răspunzând vicarului captular, zise că atât pentru dreptul de alegere cât și pentru permisul de a ține congresul (sinodul) să facă cereri colective la Ministrul Cultelor; dacă clerul n-ar fi mulțumit să se-nștiințeze guvernul despre intenția de a convoca un consistoriu plenar și să se amintească și chestiunile care s-ar discuta acolo.

12 octombrie <1>870

Vine o provocare de la nunțiul, să se expună poporului credincios starea deplorabilă în care se află Sf<ântul> Părinte /121./ Pius IX, Roma fiind ocupată de guvernul italian și să dispună ca să se facă rugăciuni pentru el în

dieceză; s-a dat circulară în această privință și s-a comunicat cererea nunțiului celorlalte ordinariate⁶⁰.

18 octombrie <1>870

Episcopul de Oradea Mare a scris m<on>s<i>g<no>rului că el pentru binele bisericilor din dieceza sa găsește oportun să dispună alegerile la congresul catolic al latinilor din Ungaria. A scris și capitlului din Gherla ca, alegând un reprezentant la numitul congres, să trimită rezultatul la capitlul mitrop<olitan>, ca acesta să dea credențialele aceluia care va fi fost ales de toate capitlurile conprovinciale cu majoranță de voturi, notificând totodată că la Oradea Mare can<onicul> Szabó a primit voturile. Capitlul din Gherla a scris mitropolitului <că> în acea dieceză cei mai mulți n-au ales și aceia cari au primit voturile n-au voit să primească, deci capitlul nu poate alege acel congres contra opiniei publice a românilor gr<eco-> cat<olici>. Această scrisoare a fost trimisă în copie episcopului de Oradea Mare⁶¹.

/122./ 25 octomvrie <1>870

În ziarul „Federațiunea” s-a publicat un articol oribil contra episcopului din Oradea Mare, contra can<onicului> Szabó și contra lui Iutiu. În dieceza de Oradea Mare 5 județe n-au ales deloc, în alte județe, din partea clerului, can<onicul> Szabó a primit 8 voturi, secretarul Iutiu 23 și Iustin Popfiu 40⁶². Acesta întrebându-mă, îi trimisei în copie reprezentarea m<on>s<i>g<no>rului către ministru pentru congresul provinciei noastre din 7 septembrie 1869, comunicându-i și unele argumente din alte scrisori ale

⁶⁰ Episcopatul român unit a reacționat în urma solicitării nunțiului, încercând să-și sensibilizeze fiecare clerul și credincioșii din diecezele proprii asupra momentului dificil pe care-l traversa Scaunul papal, vezi spre exemplu circularele trimise de mitropolitul Vancea (13 octombrie 1870) și de episcopul Iosif Papp Szilágyi (21 octombrie 1870) cu această ocazie, în N. Bocșan, I. Cârja, *op. cit.*, pp. 635-637.

⁶¹ Informația din acest paragraf confirmă reacția diferită a diecezelor române unite la invitația arhiepiscopului primat al Ungariei, din 1 mai 1870, de organizare a alegerilor la nivelul fiecărei episcopii în vederea trimerii de deputați la congresul autonomiei catolice maghiare, care urma să-și deschidă lucrările la Budapesta, în 26 octombrie 1870.

⁶² *Alegerile la congresul autonom catolic din Pesta în Dieceza Oradiei-Mari*, în „Federațiunea”, III, 1870, nr. 104-436, 23/11 octombrie 1870, pp. 413-414.

m<on>s<i>g<no>rului, din mai și septembrie, adresate ministrului privitor la această chestiune. M<on>s<i>g<no>rul nu mi-a spus că situația Episcopului de Oradea Mare e foarte grea din cauza subvențiilor mari pe care le primește dieceza din fondul de religione.

29 octombrie <1>870

Cu data acestei zile mi-a scris tata că fiind pe la el episcopul de Oradea Mare, încercă să-l apropie de dorința națiunii române gr<eco> cat<olice> privitor la acel congres, dar nu i-a reușit. El i-a spus: „mi s-a spus cu cuvinte apriate: „Gulovicht elejtettuk”⁶³, adică a fost în vorba /123./ ca să fie numit la scaunul din Gherla.

Confirmarea lui Olteanu la scaunul de la Lugoș a sosit de la Roma, cum a spus episcopul de Oradea Mare, acesta nu vrea să fie consacrat la Blaj. Tata a fost la Primatele Ungariei în cauza congresului nostru, acesta n-a voit să consimtă, fiindcă se teme de o sciziune, dar cum apărea din cuvintele lui, mai mult în sens politic, fiindcă e convins că întocmai croaților, cari numai ca și congres vreau să intre în relații cu ungurii, tot așa românii gr<eco> cat<olice> numai în acest fel vreau să comunice cu ei. La această dificultate, tata n-a știut să răspundă, însă îi promise că-i va da cât mai curând explicațiile necesare, pe care eu, de abia primită scrisoarea, i le dădui. Primatele zise tatălui meu: „ha a g<örög> Kat<olikus> Románoknak sok ily szószólója volna, hamarébb egyezkednénk. Méltóságodat kérem, többször látogasson meg”⁶⁴. Mai spuse că la scaunul episcopal din Gherla se vorbește că cei trei propuși de mitropolitul în 20 sept<embrie> <1>870 intră în combinație. Numirea ar avea loc cât mai curând.

/124./ 30 octombrie <1>870

M<on>s<i>g<no>rul îmi spuse că are știri de la consilierul Hossu, care, fiind la Ministrul Cultelor, acesta i-a arătat prezentarea favorabilă pe care a făcut-o ministrul Majestății Sale încă în luna lui iunie <1>870 pentru

⁶³ „Pe Gulovich l-am doborât”.

⁶⁴ „Dacă românii greco-catolici ar avea mai mulți astfel de vorbitori, am ajunge mult mai repede la o înțelegere. Rog pe Excelența voastră să mă viziteze mai des”.

congresul nostru. Din acel timp chestiunea se află în cabinet și e împiedecată cum se crede de contele Andrassy.

3 Noiembrie <1870>

M^on^si^gn^orul a primit o scrisoare de la r^ever^endul Moisi, vicarul Rodnei, care conține procesul verbal al adunării vicariale a clerului și a credincioșilor mireni ai aceluiași vicariat, celebrat la-nceputul lui octomvrie trecut. În această adunare s-a decis să se scrie cereri la S^cântul Scaun apostolic, la împărat, la arhiepiscopul și la ordinariatul din Gherla privitor la dreptul de a alege episcopul de Gherla și adunarea congresului provincial gr^eco⁻cat^olic⁶⁵. În acel proces verbal trebuie observat că, tratându-se acolo despre numirea împărătească a primilor doi episcopi de Gherla, căpitanul districtului Bohațiel observă că dacă pentru /125./ aceste alegeri s-ar încapățâna guvernul, acesta ar putea să răspundă cu protocolul conferințelor din Oradea Mare, ținute în anul 1852, unde consimțind episcopii noștri de atunci, Maiestatea Sa își rezervă dreptul de a putea numi pe episcopii celor două scaune ce trebuiau înființate. La această observație a căpitanului, un anumit Lica, impiegat, răspunse că acel act a fost făcut numai de episcopi, cari fără consimțământul clerului respectiv nu puteau lipsi acest cler de dreptul său, pe care-l aveau de un veac, de a-și alege propriul episcop. Faptul numirilor imperiale nu infirmă dreptul clerului, până când clerul nu renunță la dreptul său. Și dacă el ar ști că clerul ar fi renunțat la dreptul său de alegere, într-o clipă ar înceta de a mai aparține la religia greco-catolică.

Cu acest prilej scrise vicariul Moisi și separat mitropolitului, nu cumva uniții să se-ntoarcă la schismă, fiindcă schismaticii își bat joc de uniți, /126./ că aceștia sunt coada papistașilor, că aceia se organizează sub toate aspectele vieții publice ecleziastice, aceștia stau încă fără nici o organizare. Șaguna e socotit c-ar avea merite nemuritoare în organizarea afacerilor lor. Și se vorbește deja că vrea să constituie o episcopie schismatică la Narodn, ca loc central pentru schismaticii din ost sudul și nord-vestul Transilvaniei. Poporul

⁶⁵ Cererile sinodului vicarial de Rodna, desfășurat pe 3 noiembrie 1870, și comentarii pe marginea acestora a se vedea în "Gazeta Transilvaniei", XXXIII, 1870, nr. 76, 12 octombrie/30 septembrie 1870, p. 2; nr. 78, 19/7 octombrie, pp. 1-2; nr. 79, 22/10 octombrie, pp. 2-3; nr. 82, 2 noiembrie/21 octombrie, p. 1; nr. 83, 5 noiembrie/24 octombrie 1870, pp. 2-3.

acestui district Narodna la fel dorește să aibă în mijlocul său o episcopie. Cu întoarcerea la schismă se sperează unificarea românilor. Există o primejdie că și clerul gr<eco-> cat<olic> să se infecteze de aceste principii, care încetul cu încetul prind rădăcini tot mai adânci în convingerea credincioșilor mireni. În plus, deplânge discordia care există între episcopii noștri.

De abia primește aceste scrisori, m<on>s<i>g<no>rul, cu data de 3 noiembrie <1>870, no. 2292 scris Primatului Ungariei, arătându-i pericolul care există în denegarea permisului de a celebra un congres provincial gr<eco-> cat<olic> /127./ românesc; fiindcă nu lipsesc nici ațâțările din partea schismaticilor, cum apare din cuvântarea de deschidere a congresului schismatic, întâmplat la 13 oct<ombrie> a<nul> c<urent>⁶⁶, și deci îl face responsabil pe însuși Primatul de tristele urmări ale anumitei denegări.

8 noiembrie <1>870

Iustin Popfui, intrând la congresul din Pesta, în 3 nov<rie> <1>870 și fiind verificat (recunoscut) în ședința de după amiază, ținu un discurs magnific, deplorând piedecile ce s-au pus în calea reușirii congresului românilor gr<eco-> cat<olici>, accentuând independența autonomică a provinciei noastre ecleziastice de jurisdicția Primatului Ungariei, constată nemulțumirea adâncă a tuturor românilor și deci prezintă congresului o declarație motivată în numele și al soților săi I<osif> V<ulcan> și I<osif> Roman, în care se protestează contra competenței zisului congres în chestiunile rituale, disciplinare și administrative ale gr<eco-> cat<oliciilor> de Alba-Iulia (și Făgăraș), atât timp cât nu i se prilej<uiește> numitei provincii, într-un congres propriu în mod independent, /128./ să reguleze afacerile proprii interne și apoi să se stabilească modalitatea de a participa la congresul din Pesta în afacerile comune⁶⁷.

⁶⁶ Despre începerea lucrărilor congresului Bisericii ortodoxe, vezi *Congresul bisericesc greco-oriental*, în „Gazeta Transilvaniei”, XXXIII, 1870, nr. 78, 19/7 octombrie, p. 3.

⁶⁷ La congresul autonomiei catolice început la Budapesta în data de 26 octombrie 1870, au participat ca deputați 2 preoți și 6 mireni din partea diecezei mitropolitane, 1 preot și 2 mireni din partea episcopiei de Oradea, 2 preoți și 7 mireni din partea episcopiei de Gherla, 1 preot și 2 mireni din partea episcopiei de Lugoj. Cei trei reprezentanți ai episcopiei de Oradea au fost: Iustin Popfui (preot), Iosif Roman și Iosif Vulcan (mireni). Discursul ținut de Iustin Popfui la congresul autonomiei, în 3 noiembrie 1870, a se vedea integral la Augustin Bunea, *Discursuri. Autonomia bisericească. Diverse*, Blaj, 1903, pp. 389-394.

Ca urmare a acestui discurs, la propunerea contelui Ioan Cziraky se decide să se transmită și această declarație la comisia de 27, împreună cu declarația rutenilor gr<eco-> cat<olici>, propusă de Mahocsányi și Eugen Popovics, <al> III-lea viceconte de Maramureș, ca să fie studiată în adâncime și pentru ca ea comisia să-i dea părerea ce se cuvine în această chestiune importantă, spre satisfacția tuturor.

În n° de azi al „Federațiunii” se publică discursul lui Popfiu; se mai spune apoi că (și) can<onicul> Szabó de Oradea Mare, intrând în congresul din Pesta, ca reprezentant al capitlului din Oradea Mare, n-a fost verificat și deci a trebuit să iasă cu rușine⁶⁸. Îmi pare foarte rău că prietenul meu acesta înzestrat cu excelentă inteligență și inimă bună, prin acest pas greșit s-a discreditat în fața tuturor românilor gr<eco-> cat<olici>.

11 noiembrie <1>870

Azi am primit o scrisoare cu data de 7/11 de la teologul /129./ din an IV, Gheorghe Pașca de la Viena, care scrie că Olteanu, în 8 nov<rie> a<nul> c<urent>, ar avea procesul la Nunțiatură pentru episcopat. Olteanu le ar fi spus că Gulovich nu va fi episcop de Gherla, însă contele Mikó și Pechy stau f<oarte> mult pentru Negruțiu.

Popfiu îmi scrie că episcopul de Oradea Mare și-a dat în sfârșit consimțământul pentru pasul pe care l-a făcut, văzând el însuși că altfel nu se putea ieși din confuzia babilonică în care se găseau. Îmi mai scrie că vor merge în delegație la ministrul Eötvös, și-i vor prezenta și lui declarația făcută în congres, apoi se vor întoarce acasă.

12 noiembrie <1>870

În „Gazeta Transilvaniei”, se dezaprobă ținuta lui Popfiu, fiindcă acesta a cerut congresului din Pesta să coopereze la convocarea congresului nostru⁶⁹.

⁶⁸ „Federațiunea”, III, 1870, nr. 110-442, 9 noiembrie/28 octombrie, p. 438, publică numai declarația comună a deputaților diecezei greco-catolice de Oradea, datată Pesta, 2 noiembrie 1870 și semnată: Iustin Popfiu, Iosif Roman și Iosif Vulcan, înaintată congresului catolic de la Pesta din 3 noiembrie 1870 de către Popfiu.

⁶⁹ Discursul lui Iustin Popfiu din 3 noiembrie 1870, urmat de un comentariu succint, a se vedea în „Gazeta Transilvaniei”, XXXIII, 1870, nr. 85, 12 noiembrie/31 octombrie, pp. 2-3.

M<on>s<i>g<no>rul mi-a spus că a primit știri de la vicerectorul din Viena, Grigore Silași, căruia m<on>s<i>g<no>rul i-a cerut în mod privat să se intereseze în ce stadiu se găsește chestiunea congresului nostru în cabinetul imperial? Acesta scrie că propunerea Ministrului Cultelor e cu /130./ data de 26 Septembrie 1870. Așadar, se vede că atât ministrul Eötvös, cât și funcționarii săi principali l-au mințit cu nerușinare pe m<on>s<i>g<no>rul, atunci când, în luna iulie <1>870, ziseră (spuseră) m<on>s<i>g<no>rului că propunerea s-a făcut Împăratului, dar că atunci când se tratează de decidera principiilor, se întârzie de obicei mai mult în cabinetul imperial cu expedierea rezoluției, decât se face când se tratează de afaceri personale, de numiri. Silași căută să afle ceva sigur referitor la congres, i s-a răspuns însă că secretele de cabinet nu pot fi divulgate. Se osteni deci să înlătore piedecile care i s-ar opune.

15 noiembrie <1>870

Cu data aceasta îmi scrie fratele Petru că la cererea lui, făcând Popfiu o copie a declarației sale, făcute în congres și ministrului Eötvös, acesta ar fi răspuns că va cerceta cauza congresului nostru.

Plângându-se lui Samassa pentru felul în care s-a comportat guvernul în numirea lui Olteanu, acela s-a străduit să-l mângâie cu răspunsul că numai concordatul prevede să fie întrebați și episcopii conprovinciali /131./ privitor la persoana celor care trebuie numiți în episcopat. Concordatul aici nu e în vigoare; pentru aceea nici Primatele și ceilalți arhiepiscopi latini nu sunt întrebați oficios, ci guvernul lucrează în mod independent.

În urma legii din <1>848, episcopii se numesc cu contrasemnătura respectivului ministru⁷⁰. Fratele mi-a arătat pasul nepolitic pe care l-a făcut guvernul punând la o parte părerea mitropolitului, care nu și-a meritat neîncrederea guvernului. Mai zise Samassa că, după cât știe el, ministrul

⁷⁰ Dintre legile promulgate în perioada revoluției pașoptiste din Ungaria, două au influențat mai direct viața ecleziastică: legea nr. 3, care supunea administrația bisericească noului regim ministerial, respectiv, legea nr. 20, prin care catolicismul încetează să mai fie religie de stat și se proclamă deplina egalitate a tuturor confesiunilor (vezi Gabriel Adriányi, *Lo stato ungherese ed il Vaticano (1848-1918)*, in Pál Cséfalvay, Maria Antonietta de Angelis (coord.), *Mille anni di cristianesimo in Ungheria*, Budapesta, 2001, p. 111; textul acestor legi în Grecsák Károly et alii (coord.), *Codex Hungaricus. 1687-1867. évi törvénygyűjtemény*, Budapesta, 1911, pp. 67-70, 86).

n-are nimic de spus contra persoanei candidate (propuse) în primul loc de către mitropolit, dar știe în plus că și c<on>tele Mikó îl recomandă. În sfârșit, spunându-i fratele, că dacă ministrul ar avea excepții (rezerve) contra persoanelor propuse de mitropolitul, aceste rezerve ar trebui comunicate mitropolitului, zise Samassa că el știe că ministrul n-are rezerve.

23 noiembrie <1>870

Astăzi mitropolitul a primit o scrisoare de la fratele Petru, în care Îi comunică știri foarte grave, în urma cărora m<on>s<i>g<no>rul se hotărî să meargă la Pesta, ba chiar mai departe.

/132./ 24 noiembrie <1>870

M<on>s<i>g<no>rul a plecat la Pesta, mergând și eu cu el; timpul era foarte nefavorabil, din pricina ploii continue și a noroiului extraordinar. În 25 noiembrie seara sosirăm la Pesta. În 27 noiembrie, m<on>s<i>g<no>rul merse la consilierul Samassa în Ministerul Cultelor; acesta s-a mirat de refuzul (renitența) românilor de a lua parte la congresul latinilor, aducând ca argument că numitul congres „est catholicum quid”⁷¹, la care m<on>s<i>g<no>rul răspunse că atunci când e vorba de cauza catolică trebuie mers la Roma și nu la Pesta.

În aceeași zi m<on>s<i>g<no>rul merse și la ministrul Eötvös, care, de abia intrat m<on>s<i>g<no>rul, îl primi cu cuvintele: „încă n-a venit permisul de a ține congresul”, apoi îi arătă propunerea făcută Maiestății Sale și-l încurajă să meargă în persoană la Maiestatea Sa și să ceară. Despre episcopatul din Gherla zise că a primit propunerea m<on>s<i>g<no>rului și îi mulțumește, dar încă n-a făcut propunerea regelui, dealtfel n-are nici o rezervă contra persoanei propuse de m<on>s<i>g<no>rul *loco primo*.

În 28 dimineața mersei la palatul Ministrului Președinte și vorbind cu secretarul președenției, un anumit /133./ Okolicsányi, șchiop, care mi-a fost coleg de școală la Cașovia, în 1856, acesta ceru audiență pentru m<on>s<i>g<no>rul la contele Andrásy pentru ziua următoare. Apoi mă dusei

⁷¹ “și un aspect catolic”.

la castelul regesc și prin secretarul aulic Fodor înscrisei pe m<on>s<i>g<no>rul pentru audiența de joi, 1^a decembrie, la Majestatea Sa Regele.

În 29 noiembrie, pe la unu după masă, m<on>s<i>g<no>rul merge la contele Andrassy și are de susținut cu el o luptă formală pentru congres; zise că după (la) propunerea lui Eötvös merseră împreună la rege, cerând permisul pentru românii gr<eco> cat<olici>, dar zadarnic, fiindcă în urma reii reușite a congreselor evreilor și serbilor, regele e așa de supărat că nici nu mai vrea să audă de congrese și odată i-a primit cu cuvintele „schon wiederum ein Congress”⁷².

Apoi înșirui ministrul argumentele sale contra congresului românilor, pe care (argumente) nu le-a lăsat fără de răspuns m<on>s<i>g<no>rul. Între alte lucruri, aminti ministrul marea mizerie a bisericilor românilor, spunând că, chiar pentru a obține vreun ajutor, ar trebui să vină la congresul latinilor; m<on>s<i>g<no>rul însă îi răspunse că atunci când se cere vreun favor de la /134./ Ministerul Cultelor, totdeauna se dă răspuns negativ. Mai apoi adăugă ministrul că sunt imbecili aceia și că dacă e de lipsă, apoi să se adreseze lui, arătând prin aceste cuvinte cât de gata e să corupă prin favoruri pe români, despre cari s-a exprimat alte dată același ministru cu cuvintele: „politikai jellem csak az oláhokban van”⁷³.

În 30 noiembrie, m<on>s<i>g<no>rul simțindu-se rău și temându-se ca nu cumva și în urma celor precedente să primească o formală respingere de la rege, m-a trimis la secretarul aulic să retrag audiența cerută, ceea ce și făcui, observând nu puțină nemulțumire în numitul secretar, atunci când rugându-l să șteargă numele m<on>s<i>g<no>rului de pe lista celor înscriși pentru audiență, îmi răspunse că aceea nu se poate, ci va trebui să relateze că din partea m<on>s<i>g<no>rului audiența „wurde abgesagt”⁷⁴.

Apoi mă dusei la episcopul Olteanu, care venind să vorbească cu m<on>s<i>g<no>rul, îmi ceru într-o scrisoare să-i dau informații precise asupra șederii în Pesta a m<on>s<i>g<no>rului. Noul episcop suferind de reumatism

⁷² „Deja iarăși un congres”.

⁷³ „Caracter politic au numai românii”.

⁷⁴ „a fost revocată”.

la un braț, mă primi în schlafrock⁷⁵ și cu o mică beretă roșie de casă /135./ în apartamentele avocatului sârb Nedalovitz⁷⁶, cu care zicea că e ceva rudenie.

Vorbind de dreptul de alegere la Episcopia de Gherla, mi-a spus că alegerea aduce cu sine atâtea inconveniente, eu îi răspunsei că aceste neajunsuri sunt în firea lucrurilor. Și Sfântul Ioan Gură de Aur se plângea în timpul său, că femeile fac intrigi la alegerea episcopilor și a preoților. În alegerile pentru dietă la fel se-ntâmplă neajunsuri, deși întreg clerul ia parte la ele.

12 ianuarie 1872

După aceste incidente a urmat o serie de evenimente foarte (importante) grave, care m-au sfătuit să întrerup aceste însemnări. Astăzi însă după felicitările (congratularile) pe care i le-a făcut m<on>s<i>g<no>r arhiepiscopului în numele întregului cler catedral can<onicul> Papfalvi, observând cum trec anii și gândindu-mă că multe lucruri care n-au fost notate aici, poate vor rămânea pe totdeauna îngropate, am socotit mai util să reiau firul acestor însemnări.

/136./ Așadar, la 1^a decembrie 1870, m<on>s<i>g<no>rul fiind indispus (bolnav), a rămas la pat în Hotel Trohner și către seară a venit la El episcopul Olteanu și l-a rugat să-i dea permisul să fie consacrat de m<on>s<i>g<no>r episcopul Orăzii Mari, ceea ce arhiepiscopul îi concesse ușor verbal, numai să ceară în scris.

În 2 decembrie 1870, m<on>s<i>g<no>rul simțindu-se mai bine, spre seară plecarăm împreună spre Viena, unde în 3 decembrie luând locuință în hotelul „La Împăratul Roman”, mersei la Nunțiatura Apostolică, ca să cer audiență la nunțul pentru m<on>s<i>g<no>rul. Secretarul, canonicul Mocenni, mi s-a părut întrucâtva mai rezervat decât de obicei, totuși audiența a fost acordată. Nunțul, M<on>s<i>g<no>r Falcinelli, fiind dezgustat pentru ținuta pe care a avut-o la Conciliul (Vatican) cu mai mare parte a episcopilor imperiului, afectă o severitate care nu se prea potrivește cu firea lui plăcută și afabilă; și atunci când arhiepiscopul îl rugă să emane /137./ decretul pentru dezmembrarea românilor aparținători la parohia gr<eco-> cat<olică> de Marm<oros> Szigeth,

⁷⁵ „haină de dormit”.

⁷⁶ Posibilă eroare de transcriere a traducătorului *Însemnărilor* în limba română, în varianta italiană acest nume apare ca Nedakovits/Nedekovits.

a propus atâtea dificultăți aparente, care ne-au făcut *bine să-nțelegem*⁷⁷ că el nu e prea dispus să ne facă pe voie.

Spuse că n-a primit decretul Sacrei Congregații de Propaganda Fide asupra numitei dezmembrări, deci m-*on*-s-*i*-g-*no*-rul m-a trimis să-i aduc originalul și, după ce l-a citit, ne-a promis că se va gândi ce e de făcut privitor la această chestiune⁷⁸.

S-a exprimat însă că ar simți o mare plăcere dacă m-*on*-s-*i*-g-*no*-rul ar face în scris un act de aderare la decretul Conciliului Vatican. M-*on*-s-*i*-g-*no*-rul, călăuzit ca totdeauna de o profundă convingere catolică, n-a avut nici o greutate să-i promită că va face receruta aderare.

Din acest moment, nunțiul păru mai reconciliant, deoarece, cum îmi spuseră atașatii pe lângă Nunțiatură, acolo se temea foarte mult că m-*on*-s-*i*-g-*no*-rul s-ar hotărî pentru o partidă disperată. /138./ Și această îngrijorare manifestată, dacă n-a fost o apucătură diplomatică ce poate a fost folosită față de fiecare dintre episcopii care pentru afaceri s-au prezentat la Nunțiatură, ne arată cu evidență cum dușmanii greco-catolicilor, și mai ales ai românilor uniți, știură să plămuiască și să împrăști calumniile cele mai grosolane împotriva m-*on*-s-*i*-g-*no*-rului, până la a pune la îndoială simțământul lui catolic, pe când ținuta m-*on*-s-*i*-g-*no*-rului la conciliu și cuvântările pronunțate în congregațiile (adunările) conciliului n-au dat prilej nici unei bănuieli întemeiate asupra adâncii sale convingeri catolice.

În această zi, pe la 10 seara, a venit fratele meu Iuliu, căpitan în Regimentul II de husari, staționat la Petronell.

În 4 decembrie 1870, m-*on*-s-*i*-g-*no*-rul a făcut în scris actul de aderare la decretul dogmatic al Conciliului Vatican⁷⁹; de altfel am petrecut toată /139./ ziua în conversație cu fratele meu. Dar înainte de prânz am fost la cardinalul Rauscher, iar m-*on*-s-*i*-g-*no*-rul a făcut vizită și prelaților Kutscher și Schwetz, ca și secretarului nunțiului, canonicul m-*on*-s-*i*-g-*no*-r

⁷⁷ Subliniat în original.

⁷⁸ Decretul emis de Congregația de Propaganda Fide, în 6 mai 1870, prin care se stabilește separarea parohiei greco-catolice române Sighetu Marmației de către dieceza ruteană de Muncaci și încorporarea sa la episcopia de Gherla, este reprodus în *Diuarul* din 1869-1870, vezi N. Bocșan, I. Cârja, *op. cit.*, pp. 424-425.

⁷⁹ Vezi studiul introductiv, nota 46.

Mocenni; acesta declară că Nunțiatuara n-ar avea nimic de obiectat la numirea canonicului Nagy la episcopia Gherlei; menționează însă că episcopul Olteanu ar fi vorbit pentru mine.

Deci rugă pe monsignorul să facă aderarea cerută, pentru care promise emanarea decretului de dezmembrare a parohiei de Szigeth și zise că nunțiul dorește să-l aibă la prânz pe monsignorul în ziua următoare.

În 5 decembrie 1870, terminându-se toate afacerile la Viena, pe la 5 seara merseram la masă la nunțiul, unde se găseau monsignor Mislin, canonic de Oradea Mare, care însoți pe nunțiu în călătoria pe care a făcut-o prin Transilvania în 1868⁸⁰, apoi un canonic din Olmütz și un camerier secret al Papei, cu care vorbisem /140./ în anticamera Sanctității Sale, atunci când am fost în audiență la Vatican, în 4 mai 1870⁸¹.

După masă, monsignor Brischetti, auditor la Nunțiatuara, fiind oarecum impresionat, fiindcă i-am spus că dieceza de Gherla are dreptul să-și aleagă episcopul său, făcu aluzie la felul în care ajunse monsignor arhiepiscopul la scaunul din Gherla, adică prin simplă numire regească; eu ca să combat argumentarea lui, îi zisei că noi contra forței unui guvern absolutist nu avem argumente. De unde se poate vedea cât de bine știu acești domni să se folosească de cazurile de precedentă, ca să declare șterse drepturile bisericilor particulare, atunci când aceste drepturi nu sunt pe placul lor.

Îmi mai zise același auditor că scriind Nunțiatuara monsignorului să arate rezervele fondate pe care le-ar putea avea contra lui Olteanu, se aștepta ca monsignorul să aducă înainte cauze /141./ canonice; în schimb, monsignorul n-a adus niciuna.

Eu răspunsei că era destul faptul că Olteanu a intrat în turmă pe fereastră și nu pe poartă și i-am atras atenția că și canoanele Bisericii noastre opresc ca cineva să se facă episcop fără consimțământul mitropolitului; el s-a făcut însă că pricepe forța acestui argument și arată că nu recunoaște acest drept mitropolitului nostru. Iată deci cum înțeleg acești domni acel pasagiu al

⁸⁰ Este vorba de vizita din anul 1868 a nunțiului Mariano Falcinelli în Transilvania, vezi la A. Sima, *op. cit.*, pp. 287-320.

⁸¹ Audiența lui Vancea la papa Pius al IX-lea, din 4 mai 1870, vezi la N. Bocșan, I. Cârja, *op. cit.*, pp. 414-422.

bulei pontificale „Ecclesiam Christi” din IV. Kal<endas> Dec<embris> 1853, unde despre episcop se spune „subint suo Archiepiscopo iuxta ritum suum in omnia charitate”⁸².

În 6 decembrie 1870, reîntorși la Pesta, episcopul numit Olteanu a depus o cerere la m<on>s<i>g<no>rul de <a> putea fi consacrat la Oradea Mare de episcopul Papp-Szilágyi. Spre seară plecarăm spre Alba Iulia, unde ajunserăm în 7 decembrie către seară, nimeni nu ne-a /142./ așteptat, deoarece telegrama trimisă de la Viena n-a putut ajunge, fiind întrerupt traficul poștal din cauza inundației Mureșului.

În 8 decembrie mergând m<on>s<i>g<no>rul la episcopul Mihail Fogarassy, acesta ne-a invitat la masă și după masă ne-am mutat de la hotel la reședința lui. De aici expedie facultatea (permisul) cerută pentru consacrarea episcopului Olteanu la Oradea Mare.

În 9 decembrie de dimineață, ne trimise episcopul cu trăsura sa până la fluviul Mureș, unde de cealaltă parte ne aștepta deja trăsura m<on>s<i>g<no>rului, apoi, trecând Mureșul într-o barcă printre sloiuri de gheață, sosirăm cu bine la Blaj.

În 3 aprilie 1871, fiind prima zi a exercițiilor spirituale, m<on>s<i>g<no>rul ținu o conferință consistorială în chestiunea conferinței convocate de Excelența Sa Ladislau Basil Pop, la Alba Iulia, pe data de 13 aprilie 1871⁸³. Canonicii au hotărât /143./ să-și trimită reprezentanții lor. M<on>s<i>g<no>rul îmi păru întrucâtva nedecis, fiindcă începui să explic ca favorabil pentru gr<eco-> cat<olici> răspunsul dat de congresul latin din Pesta pretențiunilor unor membri ruteni și unui român, ca să obțină un congres distinct de al latinilor.

⁸² “să se supună cu tot harul arhiepiscopului său împreună cu ritul său”.

⁸³ Conferința de la Alba Iulia, a fost convocată pe 13 aprilie 1871 din inițiativa lui Vasile Ladislau Pop, la scurt timp după încheierea lucrărilor congresului autonomiei catolice maghiare (30 martie). Participanții au elaborat un memoriu către împărat, cerându-i să nu aprobe statutul autonomiei catolice din Ungaria și respectiv să permită convocarea unui congres mixt al românilor uniți în vederea organizării unei autonomii separate pentru provincia mitropolitană de Alba Iulia și Făgăraș, precum și o adresă către mitropolitul Vancea (vezi Augustun Bunea, *op. cit.*, pp. 397-398).

Apoi a făcut s-apară mai puțin periculoase dispozițiunile unor § § ale statutului adoptat la Congresul din Pesta. Dar membrii consistoriului s-au ținut tari în a nu voi să se supună în nici un chip ingerinței (amestecului) latinilor din Ungaria în afacerile interne ale provinciei noastre gr<eco-> cat<olice>.

Conferința din Alba Iulia a reușit minunat (ca) să-l facă pe guvern și-ndeosebi pe d<omnu>l conte Andrassy <să înțeleagă> că nu numai m<on>s<i>g<no>r arhiepiscopul, ci toți românii gr<eco-> cat<olici> sunt contra participării la congresul latinilor⁸⁴.

Venind tatăl meu de sărbătorile Paștilor la Blaj, la cererea lui îi dădui câteva note /144./ (observații) în scris, făcute de mine după aceea la fiecare punct al răspunsului din Pesta dat pretențiunilor unor membri gr<eco-> cat<olici>, care observații tatăl meu le-a comunicat domnului Barițiu.

Prin 15 octomvrie, m<on>s<i>g<no>rul făcu o nouă călătorie la Viena. Ministrul Cultelor, Pauler, îi zise că episcopii de Oradea Mare și Lugoj au declarat guvernului că concederea unui congres deosebit pentru românii gr<eco-> cat<olici> ar fi primejdios pentru S<fânta> Unire. În zadar s-a ostenit m<on>s<i>g<no>rul să-l convingă de contrariul, amintindu-i declarația unanimă a conferinței de la Alba Iulia.

Miniștrii Szlavy și Pauler au întors vizita m<on>s<i>g<no>rului. S-a făcut o propunere a circa 80 persoane destoinice gr<eco-> cat<olice>, români din Transilvania, ca să fie numite la tribunalele regale de 1^a instanță.

În această toamnă, m<on>s<i>g<no>rul voi să /145./ țină Sinodul provincial, episcopii de Oradea Mare și Lugoj afluă pretexte ca să-l amâne până în primăvara anului 1872. Într-aceea episcopul de Oradea Mare, pe cale telegrafică, ceru de la Propaganda, dacă se poate ținea sinodul provincial fără a promulga decretele Conciliului Vatican? dacă pot fi promulgate decretele sinodului înainte de a fi aprobate de Sfântul Scaun. Răspunsul îi veni în scris negativ la amândouă întrebările. De aici se poate înțelege adevăratul motiv pentru care acel episcop nu voia să se celebreze sinodul în octomvrie 1871.

⁸⁴ Jurnalul revine aici asupra conferinței de la Alba Iulia, din 13 aprilie 1871, menționate câteva rânduri mai sus (vezi nota precedentă).

În 31 octombrie 1871, după ce a primit m<on>s<i>g<no>mul o scrisoare autografă de la ministrul Pauler, în care i se cere în mod privat să declare dacă socotește de persoane demne la scaunul episcopesc din Gherla pe canonicul Szabó de Oradea Mare, pe can<onicul> Gulovich din Gherla și pe secretarul său, scriitorul acestor memorii, /146./ eu mă declarai într-o promemoria motivată, că în împrejurările actuale, pe cale de numire regească n-aș putea în nici un caz să primesc acea demnitate. Deci m<on>s<i>g<no>mul răspunzând ministrului, făcu rezervele sale canonice contra celor trei persoane amintite și declarându-mă destoinic pentru acea sarcină, dacă aș dori s-o accept, insistă iarăși pentru concederea dreptului de alegere pentru clerul diecezei de Gherla.

Fiind la Pesta în octombrie 1871, fratele Petru mi-a spus că ministrul i-a cerut părerea referitor la eventuala strămutare a episcopului Olteanu la scaunul din Gherla, el i-a dat răspuns nefavorabil, declarându-l incapabil să guverneze acea episcopie, totodată îl făcu pe ministru să înțeleagă că dacă guvernul a arătat o neîncredere nemeritată față de m<on>s<i>g<no>r arhiepiscopul, numind ca episcop de Lugoj pe Olteanu, să ia /147./ seama să nu provoace din nou nemulțumirea întregului cler și popor a mării dieceze de Gherla și a tuturor românilor gr<eco-> cat<olici> cu o altă faptă mai iritantă și să nu dezguste în așa măsură pe mitropolitul, care, în cele mai grele încercări, singur ar fi capabil să aducă vreun bun serviciu guvernului, fiindcă între toți episcopii români, el singur se bucură de încrederea supușilor săi.

5 mai 1872

În această zi s-a deschis conciliul provincial. Episcopul de Oradea Mare s-a scuzat că nu poate veni, trimise ca procurator pe canonicul Szabó, episcopul de Lugoj sosi după trei zile. Sinodul a avut un aspect foarte serios, eclesiastici adunați din toate cele patru dieceze se purtau cu gravitatea recerută de un asemenea act solemn, Canonicul Szabó se purtă cu o rigiditate inflexibilă, care în timp ce părea să arunce o oarecare /148./ umbră asupra purității sentimentelor și a convingerilor părinților conciliului, nu se prea potrivea cu felul de a gândi al aceluiași canonic manifestat în anii precedenți și mai cu seamă în timpul șederii sale la Conciliul Vatican. Pedanteria acestui om, dealtfel foarte prudent,

a ajuns la atâta încăpățânare, că la sfârșit nici n-a voit să subscrie decretul conciliului. Însă episcopul său nu aprobă acest act al procuratorului său, deci canonicul Szabó îl rugă în scris pe metropolitul arhiepiscopul să subscrie în numele lui la decretul conciliului.

Dreptul principal al Bisericii noastre referitor la alegerea episcopilor nu a avut sprijinitori suficienți în sinod, părea că n-a sosit încă timpul de a putea extinde acest drept la diecezele sufragane, deci sinodul, cu majoritate de voturi, decise să adauge mențiunea „unde e în uz” oriunde /149./ în textul decretelor se vorbește despre dreptul de alegere a episcopilor⁸⁵, prin urmare sinodul, în loc să folosească un limbaj de legislator, s-a mulțumit să vorbească ca un simplu istoric, lăsând calea deschisă la cele mai mari abuzuri privitor la această afacere extraordinară de importantă. Dar, fiindcă eu am notat (însemnat) incidentele mai importante ale pertractărilor sinodale, atunci când mi se va da ocazia, voi face un studiu istoric asupra mersului acestui Sinod provincial.

7 mai 1872

În timp ce Sinodul provincial era deja adunat, metropolitul arhiepiscopul a primit scrisoare de la contele Lónyai, Ministrul Președinte, în care anunțând călătoria Majestății Sale Împăratului și Regelui în părțile meridionale ale Ungariei, ceru metropolitului să meargă la Pesta pe 12 Mai, ca după /150./ întoarcerea Suveranului, având audiență la El, să se poată lua măsurile oportune pentru a salva interesele tronului privitor la noile alegeri iminente ale deputaților camerei legislative.

⁸⁵ Decretul sinodului provincial din 1872 conține într-adevăr această precizare, la titlul (partea II, capitolul III (*Despre mitropoliți*), unde printre atribuțiile mitropolitului este menționată și aceea de „a conduce alegerea episcopilor unde este în uz, în coînțelegere cu episcopii sufragani a examina și a se convinge despre destoinicia și știința candidaților, unde conferirea episcopilor ar substa imediat sub patronatul regiului a face propunerea în coînțelegere cu episcopii sufragani, și a stăruini pe cel ales după ce cel ales va fi câștigat instituțiunea canonică de la pontificele roman, și mandat apostolic pentru consecrațiunea sa”. (Cf. *Concilium provinciale primum Alba-Iuliense et Fogarasiense 1872 maii 5-14*, in Ioannes Dominicus Mansi, *Sacrorum conciliourum nova et amplissima collectio*, ediție de Ludovic Petit și Ioan Baptista Martin, vol. 42. *Synodi orientalis, 1865-1874*, Paris, 1910, col. 513.

M<on>s<i>g<no>arul răspunde că fiind adunat conciliul, îi pare rău că nu poate răspunde la invitație, dar că îndată după terminarea conciliului e gata să împlinească dorința contelui. Într-asta veni o delegație de la mitropolitul neunit de la Sibiu în persoanele lui Paul Dunca, consilier guvern<ial> în pensie și a căpitanului Stegariu, cari cerură m<on>s<i>g<no>arului să se așeze în fruntea mișcării, împreună cu celălalt mitropolit, pentru a improviza o activitate a românilor transilvăneni în fața iminentelor alegeri politice.

M<on>s<i>g<no>arul răspunde în scris că bucuros ar coopera la cererea permisului de a aduna un congres al românilor transilvăneni. Mitrop<olitul> neunit voi să /151./ convoace îndată congresul. M<on>s<i>g<no>arul însă insistă că trebuie să se obțină mai întâi aprobarea guvernului. Trimiseră deci o depeșă Ministrului Președinte, cerându-i consimțământul⁸⁶. Acesta amână răspunsul, dar făcu cunoscut m<on>s<i>g<no>arului că în luna lui iunie va veni la Cluj și ar voi să vorbească cu m<on>s<i>g<no>arul.

14 Iunie 1872

Mergând cu m<on>s<i>g<no>arul la Cluj, mă prezentai din vreme la Ministrul Președinte, să-i cer audiență m<on>s<i>g<no>arului. Acolo vorbii cu împiegatul ministerial Palikucsonyi⁸⁷ și cu un maior de honvezi și obținui audiență pentru orele 10 a. m. nu numai la Ministrul Președinte, ci și la Ministrul Cultelor, Pauler și la Ministrul Comunicațiilor, Tisza.

M<on>s<i>g<no>arul merse la Ministrul Președinte și avu o primire foarte curtenitoare. Îi spuse că răspunsul la depeșă arhiepiscopilor /152./ a fost trimis cu „negativă”, deoarece fiind iritate spiritele, nu s-a crezut potrivit timpul pentru consultări cu sânge rece. Totuși, zise, că având ministrul intenția și voința hotărâtă de a pacifica în decurs de un an și jumătate pe croați, pe sârbi și pe români, vrea ca m<on>s<i>g<no>arul împreună cu mitropolitul neunit și

⁸⁶ Opinia lui Vancea că pentru convocarea unui congres național al românilor trebuie obținut acordul guvernului este exprimată și în corespondența sa cu mitropolitul ortodox Andrei Șaguna din această perioadă, a se vedea de pildă scrisorile lui Vancea către Șaguna din 19 și respectiv 29 mai 1872, în Andrei Șaguna, *Corespondența*, vol. I/1, ediție, studiu introductiv și note de: Nicolae Bocșan, Ioan-Vasile Leb, Gabriel Gârdan, Pavel Vesa, Bogdan Ivanov, Cluj-Napoca, 2005, pp. 520-521, 524-525.

⁸⁷ Nume scris în varianta italiană a jurnalului ca Palikucseonyi.

cu persoanele cele mai de văz, cum sunt socotiți domnul G. Barițiu, dr. Rațiu și Măcelariu, să formuleze postulatele românilor din Transilvania și el e hotărât să răspundă la aceste cereri și așa obținându-se bazele pacificării, se va putea aduna un congres al tuturor românilor din Transilvania. Zise și că ministerul actual e asigurat de rezultatul favorabil al alegerilor⁸⁸.

Ministrul Tisza zise că grava răspundere ar fi apăsât asupra arhiepiscopilor⁸⁹, <dacă ar fi convocat congresul fără aprobarea guvernului.

Ministrul Pauler zise să nu-și facă nimeni iluzii în ceea ce privește obținerea permisiunii de exercitare a dreptului de alegere pentru scaunul episcopal vacant de Gherla. Acesta îl provocă pe monsignor să-i spună *sincer*, pentru ce motiv s-ar opune mutării alumnilor de la Seminarul Central greco-catolic din Viena la Seminarul Central de la Pesta. Cu alte cuvinte, acest ministru se îndoie de sinceritatea motivelor invocate de monsignorul împotriva acelei mutări>.

⁸⁸ În anul 1872 au avut loc alegeri parlamentare în Ungaria.

⁸⁹ În caietul manuscris rămas de la Mihályi, versiunea românească a *Însemnărilor* se oprește brusc la acest cuvânt, deoarece ultima filă s-a pierdut. Am recuperat acest pasaj final, în traducere proprie, după textul italian al jurnalului (ff. 51 v-52 r).

Autobiographia
Victoris Mihályi de Apsia
Episcopi
Rumenorum Unitorum Lugosensis
1874-1890

IIE "Nicolae Bocușan"

IIE „Nicolae Bocușan”

N<ume>ro 20/praesid<iali> – 1890.

Perillustris ac Rev<erendissi>me Domine!

Quae litteris diei 22 Iulii 1890 N<ume>ro 18/praes<idiario> promiseram, eadem in autobiographia sub ./ adnexa, item in adumbratione sub ./ adiacente me hisce praestitisse existimo.

Arduum attamen est ea, quae a me elucubrabantur intelligere, nisi dioeceseos Lugosiensis status annum 1875 praecedens quoque per summa capita innotescat; iuvat proinde exemplar schematismi anni 1868 sub ./ 3 iungere, in cuius praefatione plura hanc in rem utilia afferuntur.

Nescio, utrum mentem Reverentiae Vestrae perillustris iisdem in elucubrationibus attingerim ideoque impense oro, ut easdem aequi bonique facere velit; mihiq; ob rem nimio plus retardatam ignoscat, qui peculiaris aestimii cum sensibus manendi honore perfruor

Excellentiae Vestrae perillustris

Lugosini /Hungaria/ die 22 Octobris 1890.

Perillustri ac Rev<erendissim>o D<omino> *Francisco Tarnassi* S<ancti>s<si>mi D<omini> Summi Pontificis Cubiculario, Secreto Excelsae Nuntiaturae Apost<olicae> Vindob<onensis> Auditori. Vindobonae.

Autobiographia
Victoris Mihályi de Apsia
Episcopi
Rumenorum Unitorum Lugosensis
1874-1890

Numero 20/praesidiali – 1890.

Victoris Mihályi de Apsia

natus die 19ª Maii 1841 in pago Ioód (Ieud) comitatus /provinciae/ Maramoros in Hungaria ex parentibus Rumenis catholicis, legitimo quippe Gabrielis Mihályi de Apsia, eo tempore iudicis nobilium Districtus Superioris eiusdem comitatus, qui die 3ª Septembris 1875 qua coiudex ad excelsam fori supremi curiam regiam hungaricam obiit, coniugio cum Iulianna filia Ladislai Mánn de Sajo (Şieu) vice comitis dicti comitatus.

Victor pueritiae annos in domo avi Ladislai sub speciali huius cura transegit; grammaticam Latinam in gymnasio patrum scholarum piarum Maramoros Szigethiensis a mense Octobris 1849 usque ad mensem Iulii 1853 didicerat lingua institutionis Hungarica. Gymnasii superioris classem quintam Magno Varadini apud patres praemonstratenses, qua alumnus seminarii puerorum dioeceseos /2./ Rumenae anno 1853/4 in lingua institutionis Hungarica frequentaverat. Classem sextam in gymnasio archiepiscopali Tyrnaviae, ubi lingua institutionis eo tempore Hungarica, necnon Germanica erat, anno 1854/5 terminavit. Classem vero septimam ac octavam Cassoviae annis 1855/6 et 1856/7 in gymnasio Status, in quo eo tempore praeter linguam et litteraturam Hungaricam omnia studia lingua Germanica tradebantur, adiverat ac ibidem tentamen sic dictum maturitatis lingua Germanica subivit.

In album cleri iunioris almae dioeceseos Armenopolitanae susceptus, Romam ad pontificium collegium Graecorum destinabatur, ubi a die 2^a Februarii 1858 admissus, philosophiae ac dein s<antissimae> theologiae operam per sex ferme annos continuos in almo collegio Urbano de Propaganda Fide navabat, ac mense Augusto 1863 ex s<antissima> theologia laurea doctorali insignitus fuit, quod diploma 3ⁱ Decembris 1863 testatur.

/3./ Per ill<ustrissim>um et rev<erendissim>um p<atrem> d<ominum> Stephanum Missir archiepiscopum Irenopoleos Romae in ecclesia S<anti> Athanasii die 24 Maii 1863 dominica Pentecostes ad subdiaconatum titulo missionis, die 26^a eiusdem mensis feria tertia Pentecostes ad diaconatum, die demum 8^a Novembris 1863 ad s<acrum> praesbyteratus ordinem promotus, die 9^a Decembris 1863 ab Urbe dimissus in patriam rediit.

I. decreto vicarii capitularis Armenopolitani diei 9 Aprilis 1864 N<um>ero 895/184 in seminario theologico domestico praefectus studiorum constitutus, ibidem a 1^a Novembris 1864 ad interim professoris historiae ecclesiasticae ac iuris canonici quoque munus obibat, in quo munere decreto 24 Novembris 1868 N<um>ero 3341/1626 in professorem publicum ordinarium ditorum studiorum confirmabatur, eodem usque in finem mensis Martii 1869 fungebatur, ac utramque sacram disciplinam a munere adepto lingua Latina tradebat.

/4./ Eodem tempore Armenopoli advicinae parochiae Salathiu administrator decreto diei 28 Octobris 1865 N<um>ero 2616/902 constituebatur, ac alio decreto diei 29 Ianuarii 1866 N<um>ero 384/44 cons<istorii> s<anctae> sedis consistorialis Armenopolitanae item Tribunalis matrimonialis assessor, necnon exactoratus dioecesanus notarius nominabatur, quae omnia usque in finem mensis Martii 1869 obibat, hoc namque anno excellentissimus ac rev<erendissim>us dominus Ioannes Vancea de Buteasa episcopus Armenopolitanus ad sedem metropolitanam Alba Iuliensem et Fogarasiensem translatus, professorem Victorem Mihályi sibi a secretis adsciverat, ac in archidioeceseos Alba Iuliensis assumserat.

II. Blasii idem secretarius s<anctae> sedis consistorialis metropolitani assessor renunciatus decreto diei 15 Iunii 1869 N<um>ero 996 penes tribunal

matrimoniale II^{ae} instantiae pro dioecesibus suffraganeis assessor referens constituebatur. Notarii quoque exactoratus archidioecesani /5/ munus eidem creditum, ac una ad commissionem archidioecesanam in re scholastica socius ordinarius deputabatur.

Qua metropolitae Alba Iuliensis a secretis corespondentias maioris momenti tum lingua Rumena, tum pro re nata lingua Latina, Hungarica item, ac Germanica expediebat. Eidem metropolitae in itinere Romano ad Concilium Oecumenicum Vaticanum a 10 Novembris 1869 usque ad 20^{am} Iulii 1870 socium semet praebebat. Eundem anno 1869 in visitatione canonica 15 parochiarum districtus Blasiensis, aestate anni 1871 in visitatione canonica 23 parochiarum districtus Biensis, vere anni 1873 in visitatione canonica 13 parochiarum districtus Alba Iuliensis, autumno demum anni 1874 in visitatione canonica 40 parochiarum districtus Fogarasiensis concomitabatur, ac in instrumentis circa statum cuiuslibet parochiae alleviandum visitatione durante conficiendis operam praestabat.

/6./ Anno 1871 idem secretarius duobus professoribus, doctore nempe Ioanne Ratiu ac Alexandro Micu recentius ecclesiae metropolitanae canonicis fatigia conferentibus, opus adornaverat, quod synodo provinciali anni 1872 ad instar substratus sive schematis propositionum inserviebat; schematibus autem in dicta Synodo in decreta abeuntibus, eadem decreta in linguam Latinam vertebat. Anno 1873 idem titulo archidiaconi ad honores condecorabatur.

III. Ad metropolitae Alba Iuliensis commendationem, atque regii Hungarici ministri cultus propositionem sacratissimus imperator, ac rex apostolicus Hungariae Franciscus Iosephus I eundem Victorem Mihályi, decreto altissimo die 25ª Novembris 1874 sub N° 1836/1874 edito, in episcopum cathedralis ecclesiae Graeci ritus catholicae Lugosensis clementer nominare dignatus est, quem beatissimus pater <uavissimae> m<emoriae> Pius papa IX litteris apostolicis anno 1874 duodecimo Kalendas Ianuarii, pontificatus anno vigesimo nono sub plumbo (i.e. sigillo plumbeo) expeditis in episcopum dictae dioeceseos /7./ canonicè instituere ac confirmare voluit, eidem iniungendo, ut capitulum cathedralis ecclesiae Lugosiensis de canonicis theologo ac poenitentiario ad praescriptum sacrosancti concilii Tridentini

provideri, seminarium institui montemque pietatis erigi curet, conscientiam eius super his onerando.

In episcopum die sacro Purificationis Beatissimae Virginis Mariae 14/2 Februarii 1875 in ecclesia metropolitana Blasiensi per excellentissimum ac reverendissimum dominum patrem Ioanem Vancea de Buteasa archiepiscopum et metropolitam Alba Iuliensem et Fogarasiensem, illustrissimis ac reverendissimis dominis patribus episcopis Magno Varadinensi Graecis et Armenopolitano assistentibus consecratus fuit. Idem 3^a Martii 1875 ad sedem episcopalem Lugosinam appulit, ac die 7^a Martii 1875 dominica Carnisprivii sedem episcopalem praesente capitulo cathedrali ac clero, necnon magistratibus omnis ordinis, solemniter capessivit.

Quidnam modernus episcopus Lugosensis in emolumentum dioeceseos Lugosensis praestiterit, per 8./ summa capita in iis relationibus continetur, quae anno quovis episcopatus sacrae congregationis de Propaganda Fide circa dioeceseos Lugosensis statum sponte aut provocatus enucleaverat. Hae quidem relationes, praesertim illa diei 6 Novembris 1875 Numero 116/ praesidiali, item 23 Septembris 1878 Numero 52/praesidiali, pariter 23 Septembris 1881 Numero 48/praesidiario pro posse veritati innixae, meo iudicio haud spernendum emolumentum constituunt, quod ab episcopi Lugosensis persona novellae dioecesi praestari poterat; Deo namque propitio ad sortem huiusmodi dioeceseos proficue dirigendam, vix quidquam solertius requiri videtur, quam ut generosi ac apostolici fundatores novae huius plantationis, summus nempe Romanus pontifex, item apostolicus Hungariae rex de dioeceseos statu sinceram nanciscantur informationem.

His, si ea addantur, quae ordinis sacri episcopalis exercitium respiciunt, necnon ea, quae circa doctoris munus eidem episcopo incumbunt, praecipua momenta attingebantur, quibus episcopus Lugosensis intuitu 9./ propriae tantum personae dioecesi utilis fieri poterat. Reliqua ferme universa, quae in dioecesis emolumentum cedunt, quoniam pro re nata a concursu aliorum, a cooperatione plurimorum pendent, episcopo soli tribui nequeunt, prouti nec adversitates, ac infortunia, quae contingunt eidem, vel ipsi soli imputari queunt.

Iam vero, quod ordinis sacri episcopalis exercitium adinet, nihil heic intentatum relinquebatur, ut parochiae idoneis sacerdotibus provideantur; ac nisui constanti concessum tandem fuit vacantia beneficia omnia conferre, ad tenuis redditus parochias sacerdotes disponendo, qui studiis per quatuor classes gymnasiales, sive per tres cursus paedagogicos incumbentes, sacrae theologiae per biennium operam navarunt; ad beneficia autem convenientius dotata sacerdotes mittebantur, qui gymnasii cursum per octo annos perficientes, sacrae theologiae quadriennio qua alumni seminarii centralis Budapestiensis, aut episcopalis /10./ Temesvarensis, sive demum archiepiscopalis Blasiensis rite incumbabant. Sacerdotes huiusmodi studiis peractis praestantes in dioecesi Lugosensi anno 1875 inter 160 ordinatos, ipsis quoque cathedralis ecclesiae canonicis eo computatis, 40 reperiebantur; anno vero 1890 Deo iuvante talium numerus in 159 parochiis ad 76 ascendit, ex quibus 16 in cancellaria officii dioecesanii scribae, aut registratoris, vel vicanotarii munus obibant. Seminarium attamen theologicum Lugosini, negotio apud gubernium regium adhuc pendente, nondum erigi poterat.

Doctrinam Ecclesiae clerum ac populo episcopus tum litteris encyclicis typis impressis, tum viva voce pro oblata opportunitate explanavit; in ecclesia quidem cathedrali maioribus per annum festivitatibus, necnon diversis occasionibus emergentibus episcopus ipse ad tramitem doctrinae sanctorum Ecclesiae patrum, item operibus nonnullorum celeberrimorum concionatorum /11./ adhibitis, lingua Rumena 120 sermones homileticos adornavit ac scripto consignatos viva voce fidelibus proposuit.

In visitatione porro canonica 82 parochiarum annis 1875, 1876, 1877, 1882, 1884, ac 1885 peracta in qualibet ecclesia parochiali visitata sive evangelium sive epistolam diei iuxta sacros interpretes explanando, populo undique occurrenti hominis christiani officia unacum fidei articulis, catechismo Romano prae oculis habito, inculcaverat.

V. Quod vero administrationem dioeceseos adinet, statuta in consistorio plenario anni 1879 lata, item in synodis dioecesanis anno 1882, ac 1883 celebratis discussa episcopus compilavit, ac in synodo promulgavit; ipse et negotia maioris momenti ardua nimium ac saepe complicatissima,

quandoque ad decennia studio protracta, cum gubernio regio, cum patronis, ac coram magistratibus ad possibilem pro adiunctis exitum perdixit, aliquot eorum adhuc /12./ pendentibus.

Caeterum quolibet hebdomade sub praesidio episcopi consistorium celebratur, in quo non solum causae litigantium cognoscuntur, ac in personas ecclesiasticas nefors aberrantes ad tramitem iuris animadvertitur, sed et gravioris momenti negotia consiliis collatis expediuntur, causis penes ordinarium ac in capitulo, praeter praesidiales, annue ultra 3000 emergentibus. Negotia quaevis in consistoriis discussa ac decisa per notarium scripto protocollo consignantur. Capitulum quovis mense bis ad sessionem capitularem, ac pro re nata sessionem tribunalis matrimonialis sub praesidio praepositi congregatur.

Operae pretium interea est aliquot ex hisce causis iuxta varia earundem genera innuere, ut natura appareat laborum, quos saepe incassum sustinere cogamur.

Ac primo quidem, quod ecclesiam ipsam cathedralem /13./, ac residentiam episcopi adinet, regium aerarium dominiale qua patronus ecclesiae parochialis Lugosensis, quae ad dignitatem cathedralis evecta fuit, eandem restaurare recusaverat, se patronum ecclesiae cathedralis haud esse obtendens; controversia hac in re ab anno 1876 usque ad annum 1882 magna contentione perduravit, donec tandem patronus rationum momentis cedens ecclesiae sarta tecta resarcire cogebatur.

Ornatus sacri canonicorum item et pontificalis usu detritus, expensis ex aerario status non sine diuturno certamine attributis, anno 1887 pro canonicis pecuniae summa 1368 fl<orenorum> 88 kr<uciferorum>, pro episcopo vero anno 1889 summa 1400 fl<orenorum> v<aloris> a<ctualis> de novo coëmebatur.

In turri ecclesiae cathedralis observatorium instituebatur, unde custodes constitui incendio signando invigilant; collecta instituta horologium in pretio 1100 florenorum v<aloris> a<ctualis> ibidem hoc anno 1890 aptabatur; ad cultus divini decus augendum praeter cantum /14./ melodicum, musices magistro conducto, cantus quoque figuralis a decennio introductus habetur.

Schola primaria parochiali subsidio, ex cassa oppidi ab initio adsignato, vi paragraphi 25 articuli legis XXVIII anni 1868 spoliata, ne fidelium proles ab ecclesia avellantur, ac ad scholam simultaneam adeundam cogantur, ludimagister Gr<aeci> rit<us> catholicus per duodecim annos ab episcopo annuos 100 fl<orenos>, a capitulo vero annuos 50 fl<orenos> ad instar subventionis obtinebat, quae subventio tribus abhinc annis denuo ex cassa oppidi penditur.

Ad institutum puellarum erigendum ac fundum constituendum, unde iuvenes bonae spei ad altiora studia anhelantes, ne ad schismaticos deficiant, qui illos ambabus utris amplecterentur, stipe iuvari valeant, ex substantia negotiatoris defuncti Ioannis Iovae Popoviciu anno 1883 ope transactionis duo aedificia Lugosini impetrabamus, quae censum 1400 florenorum annue reddunt.

Aedes fundi religionarii episcopo Lugosensi ad instar /15./ residentiae attributae anno 1879 domo attigua item aula et horto auctae fuerunt quae pretio 800 fl<orenorum> perennali coëmpta officium dioecesanum continet, ac famulis aulae habitaculo inservit. Tecta ipsius residentiae anno 1884 ad vires pecuniae 3269 fl<orenorum> v<aloris> a<ctualis> adsignatae restauratae fuerunt.

In ipsa residentia episcopali bibliotheca dioecesana circa 2600 operum, 78 incisionum, 116 manuscriptorum ex relictis episcoporum, ac canonicorum aliorumque bibliothecis partim coëmptis, partim donatis in apposito cubili aptabatur, duplicatis ad bibliothecas districtuales designatis. Porro museum dioecesanum ibidem coeptum fuit, quod ex collectione a) 47 inscriptionum Latinarum, ac sculpturae Romanae fragmentis; b) ex collectione numismatica circa 300 nummorum variae originis ac aetatis; c) ex collectione circa 250 exemplarium petrefactorum ac mineralium; d) ac demum ex collectione circa 120 plantarum exoticarum coalescit, ac aptis thecis reconditum ex dioecesi universa sensim sine /16./ sensu augetur.

VI. Quoad parochiarum administrationem a susceptis huius dioeceseos gubernaculis mandata ordinarii venerabili clero typis impressa in litteris circularibus promulgantur; a protopresbyteris quolibet anno informationes tabellares postulantur et subpeditantur de parochis, de ludimagistris, de

cantoribus, de viduabus et orphanis sacerdotum, de institutione parvulorum, de matrimoniis mixtis, de visitatione canonica parochiarum.

Paria authentica tabellarum matricularium in tabulas typis impressas descripta quolibet anno ordinariatus, ac magistratibus subpeditantur, ab ordinariatu recensentur, parochias observationes occurrentes communicantur; de peculiis ecclesiarum, item scholarum pro quolibet anno venturo calculus praeliminaris, pro anno vero elapso ratiocinia exacta ab administratoribus suo tempore exiguntur ac exhibentur, quae omnia heic censurae obnoxia sunt.

/17./ Quod porro rem aedilem adinet, conservatio aedificiorum praecipuam huius ordinariatus curam constituit, proptereaque ab anno 1875 in 25 parochiis templa, ac oratoria sacra antea aedificata restaurabantur, in sex parochiis scholae aedes legum patriae praescriptis aptabantur. Praeterea aedes sacrae ex fundamentis in aliis 26 parochiis exstruebantur, et quidem quatuor lignae, caeterae autem ex solidis materialibus; septem in parochiis, quae antea templo carebant, reliquae autem partim quia vetustate collapsae, partim quia adaucto fidelium numero impares, de novo struendae erant. Inter has memoratu digna est ecclesia parochiae anno 1832 conversae Chizdia, quam fidelium antenati in schismate aedificaverunt, magistratus autem comitatus Temesensis eandem anno 1873 sub praetextu, quod ruinam animaretur claudi iusserat, hinc fideles ab illo anno usque ad 1889 sacra in horreo parochi adibant; interea ecclesia antiqua 15 annis haud reparata collapsa novi est, verum negotio apud gubernium /18./ controverso tandem feliciter superato, ut novae aedes inibi erigi queant, demoliebatur.

Domus sic dictae parochiales pro habitaculo parochorum destinatae, necessariis aedificiis oeconomicis provisae in 21 parochiis, ubi antea deerant procurari poterant, ex quibus 10 iam structae coëmebantur, 11 autem ex fundamentis erigebantur.

Scholae aedes tum prolis institutioni, tum ludimagistrorum habitaculo aptae in 27 parochiis comparabantur, et quidem 20 ex fundamentis ad legum tramitem erigebantur, reliquae vero iam structae coëmebantur; ex his 22 scholae aedes in parochiis erigebantur, quae antea scholae aedibus penitus carebant.

Aedificia isthaec plerumque fundis inhaerent, qui emendi vel impetrandi erant, namque in parochiis de novo erectis communitas ecclesiastica plerumque fundo intravillano caret, ac in partibus Banaticis dioeceseos Lugosensis circa quindecim parochiae quovis fundo intra, vel extravillano /19./ huc adusque destituuntur; in aliis quindecim parochiis fundi nobis attributi per schismaticos in controversiam trahuntur ideoque in alieno vel controverso fundo aedificare dubii haeremus.

Hinc, ut templa tandem strui queant, in 14 parochiis fundi intravillani acquirebantur in extensione summatim sumpta 5 iugerorum 677 orgyarum; ut scholae aedes erigantur in 16 parochiis fundi intravillani procurabantur in extensione 5 iugerorum 510 orgyarum; ut domus parochiales struantur in 8 parochiis fundi intravillani coëmpti sunt in extensione 5 iugerorum 612 orgyarum , videlicet 38 fundi intravillani in extensione simul sumpta 16 iugerorum 190 orgyarum dioecesi acquirebantur.

Ex aedibus superius indicatis patronorum generositati 9 templa, 6 domus parochiales, 4 aedes scholae debentur; reliquas fidelium pietas benefactorum eleemosyna succolata erigebat. Inter caeteros maiestas regis apostolici ex privato peculio 18 parochiis patrono carentibus /20./ pro templi aedificatione subsidium 2700 florenorum, decem parochiis pro scholae aedificatione subsidium 1050 florenorum, proin universim summam 3750 florenorum benignissime tribuere dignabatur. Liber baro Milos Baich de Varadia Illyricus Graeci ritus non unicus ad ecclesiam unitam, quae ibidem modo struitur iuvandam 1000 fl<oreno> donaverat. Mileva Zurlo nata Nákó vidua ducis de San Marco fundum pro ecclesia in platea oppidi Bánát Komlós modo erecta secus nullo pretio impetrabilem et scholae aedes in oppido Szerb Csanád generosissime donavit. Comes item Colomannus Nákó fundum intravillanum ecclesiae in oppido Nagy Szent Miklós struendae gratuito attribuit.

VIII. Non secus ac res aedilis ordinario semper curae est dos parochorum ac cantorum una ludimagistrorum. Sortem parochorum aliquantulum alleviatam fuisse sequentia praesertim testantur momenta:

a) statutis dioecesanis anni 1882 stolae proventuum formula minimalis stabiliebatur, salvo usu vigente /21./, ubi plus tribui solebat quam in dicta

formula comprehenditur; instrumentis publicis occasione visitationum canonicarum adornatis usus praestationum in quolibet loco visitato vigens veluti contractu bilaterali firmabatur.

b) ad normam legis patriae ex pascuis et sylvis communibus quota parochis competens in 24 parochiis excindebatur, in reliquis subseque idem obtinebit.

c) Parochi oppidorum Lugos, Oravitia, Bánát Komlós, Nagy Szent Miklós et Szerb Csanád ex fundo religionario Hungarico auctam dotis congruae in annis 157 fl<oreno>, 50 cr<uciferos> obtinuerunt, proinde eorundem anima congrua modo in 472 fl<oreno> 50 cr<uciferis>, non vero ut antea in 315 fl<oreno> computatur. Ex eodem fundo adiutum vicario foraneo Hatiegensi ab anno 1872 in 384 fl<oreno> annis tribui coeptum modo quoque penditur, ast ad triennium dumtaxat, quo elapso demo impetrandum est.

/22./ d) Parochis in dominio fundi religionarii, ac studiorum constitutis iussu gubernii regii, idem dominium modicos agros erga censum moderatum colendos, ac aliquam lignorum focalium tenuem quantitatem erga pensionem lignatoribus debitam ab anno 1875 tribuebat, anno vero habente eiusmodi favorem parochis Gr<aeci> rit<us> cath<olicis> negandum statuebat.

e) Contentioni, qua agri parochorum unitorum in 16 parochiis, utpote in tabulis publicis nomini parochiae schismaticae inscripti, sequestro iudiciali obnoxii, ac episcopus Lugosensis, necnon parochi apud tribunalia regia ob ius proprietatis in litem attracti fuerant, supremum regni Hungariae iustitiae forum mense Aprili anni 1882 finem imponebat, competentiam in similibus agrorum parochialium causis via iuris ordinaria decidendi a se declinando; proin dicti parochi dehinc ad tempus pacifico eorundem agrorum usufructu gaudent, agri eiusmodi simul /23./ sumpti circa 600 iugera, id est circa 350 hectara constituunt.

f) Neomystae sacerdotes ex fundo religionario 42 florenos titulo sic dicti *oeconomicalis*, parochi vero patronatui fundi religionarii obnoxii tributum annui ob agros praestandi restitutionem impetrare solent; parochi nulli patronatui obnoxii tributa publica, quibus agri parochiales gravantur,

plerumque ex peculiis fabricae ecclesiae pendunt, ipsos autem agros concursu fidelium colunt.

g) beneficio, quod patrono caret, vacare contingente, alter parochus eidem haud praeficitur, donec fideles de congrua dote pro rerum adiunctis providerint.

h) parochi infortunia passi ex fundo dioecetano Babbiano, necnon ex fundo *Cassa Dioecetana* dicto subsidiis augentur.

Quae quidem omnia ac alia, quae adhuc afferri possent melioratam dumtaxat cleri curati dotationem ostendunt, non vero eandem status sacerdotalis /24./ dignitati parem, aut laboribus curae animarum congruam esse evincunt.

Conscriptio enim proventuum parochorum dioecetanos Lugosensis, anno 1888 ex fassionibus parochorum compilata, ostendit redditus annuos 160 parochorum et 7 capellanorum summam tantummodo 38 433 fl<orenum>, 36 kr<uciferorum> v<aloris> a<ctualis> efficere, unde calculo diametrali quilibet ditorum sacerdotum vix 230 fl<orenum> 14. kr<uciferorum> redditu annuo gaudere dignoscitur.

IX. Quod iam cantorum ac ludimagistrorum salaria adinet, lex patria anni 1868 pro hisce ad minimum annuos 300 fl<orenos> v<aloris> a<ctualis> decrevit; iuxta normam autem antea vigentem in ecclesiis patronatui obnoxii, cantori una ludimagistro salarium annuorum 105 florenorum tribui solebat; in ecclesiis patrono carentibus eorundem redditus neque ad 105 fl<orenos> pertinebant.

Statuto dioecetano anni 1879 ludimagistri, qui in dioecesi Lugosensi plerumque cantoris quoque /25./ munere funguntur, ex variis redditibus, praesertim ex tertia parte *lecticalis* sic dicti, necnon ex proventu stolae, salario annuo 200 fl<orenum> v<aloris> a<autentici> augebantur, ac desuper instrumenta ad legum normam in plerisque parochiis conficiebantur.

Hisce conditionem ludimagistrorum tolerabiliorem reddentibus, nescio quo fato scholis nostris primariis illa calamitas superinducebatur, quam decretum reg<ii> Hung<arici> ministri cultus et publicae institutionis die 17 Augusti 1881 N<ume>ro 1137/praesid<iali> continere dignoscitur, illo enim

decreto congrua cantorum ac ludimagistrorum dos item census, quo scholae aedes ac magistri habitatio conducabatur, dimidia quidem parte ex fundo religionario Hungarico, dimidia autem ex fundo studiorum, qua patronatu ab antiqua tribui solitus, sensim penitus inhibendus edicebatur.

Istius modi decreto, quod, ne dicam s<anctae> unionis statum, ipsius iuris acquisiti, ac praescriptionis leges posthabere posse autumat, in regione Banatica dioeceseos Lugosensis /26./ 42 parochiae insontes gravissime plectuntur, quum totidem cantoris una ludimagistri beneficia salario annuo, ex quo saepe unice coalescebant, spolianda se deplorent non quidem ad ictum, sed prout beneficium quodcunque vacans evaserit. Beneficia quidem ex una parte sic spolianda edicuntur, ex alia vero parte vi paragraphi 29 articuli legis XXXII anni 1875 ad fundum regnicolarem iubilandorum augendum communitati cuius scholam habenti annua symbola 12 fl<orenum>, ludimagistro vero annua symbola 6 fl<orenum> imponebatur et hoc a scholis quoque exigitur, ubi ludimagister, aut quia sacerdos, aut ex aliis causis ex dicto fundo iubilandus haud est.

Salaria eorundem cantorum ex fundo religionario ac studiorum ab initiis parochiarum conversarum stabiliter, ac plerumque eodem cum parochorum dotem attinente actu adsignata, / ad interim tantum tributa heic in computum haud sumuntur / annuos 4386 fl<orenos>, 86 kr<uciferos> v<aloris> a<ctualis> efficiebant; merces vero aedium in scholas conductarum /27./ in annis 1068 fl<orenum> tribuebatur. In praesentiis pars notabilis harum praestationum suppressa, ac quacunque iuris reservatione hinc interposita nihil suffragante inhibita invenitur, ludimagistris utpote beneficio vel penitus, vel in parte praecipua excidentibus officio renunciantibus, ac cultu divino per loca ob cantoris penuriam vacante.

Scholis attamen nostris graviora quoque in diem instant pericula: propterea opportunum videbatur, id quod legibus quoque sancitum est, ut ludimagistri mutui adiutorii causa in societates coalescant eiusmodi societatis ludimagistrorum Gr<aeci> ritus catholicorum regionis Lugosensis statuta regis minister Hung<aricus> publicae institutionis decreto 21 Decembris 1886 N<ume>ro 840 probavit, alterius vero societatis regionis Hatsiegensis dictae statuta hocce anno tantum probavit.

X. His, quae de administratione dioeceseos generatim, quoad personas innuenda erant, iuvat pauca adhuc de rebus addere, ac praesertim de earundem /28./ incremento disserere.

Quod bona immobilia usui ecclesiae dicata respicit, eadem ab anno 1875 sub diversis titulis ac varia destinatione dioecesi Lugosensi in extensione 1206 iugerorum et 1906 orgyarum accreverunt, partim fidelium industria ac fundatorum pietate, partim donatorum generositate, partim vero legis mandato impetrata. Et quidem

a) fabricae ecclesiarum in fundis intravillanis, terris arabilibus, foenetis, ac sylvis circa 167 iug<era> 0059⁰⁰ acquisiverunt;

b) parochis in beneficia - 526 iug<era> 1219⁰⁰

c) ludimagistris in dotem - 262 iug<era> 1574⁰⁰

d) scholarum fabricis - 205 iug<era> 1374⁰⁰

e) foundationibus piis - 44 iug<era> 0070⁰⁰

Summatim 1206 iug<era> 1096⁰⁰

accesserunt, ac paucis demptis, quorum usufructus tantum consequi poterat, reliqua immobilia in registro publico nomini ecclesiae vel scholae communitatis Graeci ritus catholicae inscripta habentur.

XI. Quod autem bona industrialia fabricae /29./ ecclesiarum adinet, eadem bona ex diversissimis pro temporis ac locorum circumstantia fontibus ac redditibus congeruntur et ad rem aedilem promovendum cultusque divini decus tuendum patronis cooperantibus, ac ordinario probante impenduntur. Quanti porro haec fidelium industria facienda sit, ex eo intelligi posse autumo, quod anno exempli gratia 1882 ex arca fabricae ecclesiarum dioecesis Lugosensis in dictos fines pecuniae summa 17 734 fl<orenorum>, 34 kr<uciferorum> erogabatur, 31 Decembris 1882 attamen in iisdem aerariis 8261 fl<orenorum>, 11 kr<uciferorum> pecunia in paratis reperiebatur, capitalia vero ecclesiarum apud fideles cuiuslibet parochiae erga 8 % interusurium elocata 31 579 fl<orenos>, 90 kr<uciferos> efficiebant. Anno autem 1888 in eosdem fines ex arca ecclesiarum 23 710 fl<oreni>, 32 kr<uciferi> erogabantur; 31 Decembris 1888 eadem aeraria 8372 fl<orenorum>, 31 kr<uciferos> nummos numeratos

habebant; capitalia vero ecclesiarum sub finem anni 1888 erga 8 % elocata ad summam 50 599 fl<orenum>, 01. kr<uciferorum> adcreverunt.

Animadvertendum puto ecclesias pauperes in partibus /30./ Banaticis dioeceseos Lugosensis ornatus sacros ac vasa aliaque requisita sacra iam a decennio gratuito ab altaris societate Budapestensi accipere; dolendum nimis eiusmodi favorem ad parochias Transsylvanas dioeceseos Lugosensis haud extendi.

His quae de bonis industrialibus fabricae ecclesiarum afferebam, accedunt bona industrialia fabricae scholarum, quae ab anno 1879 distinctim administrari coepta, quovis anno haud contemnendam pecuniae summam in rem scholarem suppeditant, ac vi legis patriae iam fundum sive capitale usui scholae fructificans in qualibet parochia constituunt. Ad internam scholarum instructionem gubernium regum varia institutionis requisita passim gratuito attribuit.

Neque praetereundum puto internam dioeceseos administrationem vel ex hoc capite intensiorem redditam elucescere, quod, quum anno 1876 pecuniae publicae diversae destinationis ad manus episcopi in /31./ summa 18 720 fl<orenum> 50 kr<uciferorum> introierint, ac ex illis 15 981 fl<oreni>, 51 kr<uciferi> pro re nata suis finibus addicerentur: anno 1888 pecuniae publicae ad hunc ordinariatum in summa 59 426 fl<orenum>, 39 kr<uciferorum> pervenerunt, ac hinc in usus publicos 50 512 fl<oreni>, 04 kr<uciferos> expendebantur.

XII. Demum circa fundos dioecesanos aliqua delibanda veniunt, qui defunctorum sacerdotum viduabus ac orphanis stipe sublevandis, iuvenibus gymnasia adeuntibus iuvandis, sacerdotibus infirmitate ac infortuniis afflictis alleviandis, ecclesiae cathedralis necessitatibus operiendis inserviunt, ac sub venerabilis capituli ecclesiae cathedralis Lugosensis cura ac ordinarii inspectione constituuntur.

Fundi sive pecuniae dioecesanae anno 1875 ex sorte 214 debitoribus ad vim 65 502 florenorum elocata coalescebant, anno vero 1888 ad summam 114 565 fl<orenum>, 94½ kr<uciferorum> v<aloris> a<ctualis> 387 debitoribus erga hypothecam pupillarem ac 7 % interusurium elocatam adcreverant; decursu eorundem 14 annorum interusurio /32./ in favorem, ac ad fines fundorum in summa 69 590 fl<orenum> , 61½ cr<uciferorum> de facto introierunt, licet

plura millia in praesens quoque apud debitores morosos, vel ad incitas redactos exhaereant, inter quos institutum parsimoniale Lugosense, quod anno 1876 foro cesserat, primo loco occurrit; ex eiusdem namque bonis creditoribus permissis vix 20 % debiti restituebantur et, prouti videtur, parum quid amplius creditoribus praebebitur, hinc ergo detrimentum notabilius fundorum dioecesanorum evitare haud valebimus.

XIII. Notatu dignum puto ex pecuniis dioecesanis stipendiorum Rudolphianis vocatis ab initiis eiusdem anno quippe 1859 usque in annum 1890 iuvenes in territorio dioeceseos domiciliatos gymnasii studiis incumbentes, circa 221 stipendio annuo 30-80 florenos variante adiutos fuisse praecipue, ut ad statum ecclesiasticum et ad scholae magisteria dioecesi succrescentia suppetat. Dolendum /33./ tamen hunc finem adeo necessarium dictis stipendiis assequi nobis longe secus accidit. Namque ex 221 iuvenibus stipe hinc alleviatis statui ecclesiastico vix 50 semet devoverunt, ad ludimagisteria autem 20 tantum accenserunt; proin $\frac{2}{3}$ dictorum iuvenum dioecesi directa utiles effici haud quiverunt et candidatorum penuria continuo, ac gravissime impendebat, ita ut non solum stipendia theologis aut praeparandis destinata, sed et ipsa beneficia tum parochialia, tum cantoralia diutius ac salutare erat ob concurrentium defectum vacare opus fuit.

Haec calamitas ex beneficiorum parochialium tenuitate tantum haud est derivanda, nam et dioeceses, quae beneficiis fortunis auctis abundant, eadem candidatorum penuria praemit. Huic malo medelam afferre posse sperabat synodus dioecesana anno 1883 celebrata, quum seminarium puerorum sive convictum dioecesanum Lugosini erigendum statuit, ac ad hunc finem fundum nempe /34./ conflandum beneficia ecclesiastica dioeceseos Lugosensis contributione annua 1 % afficienda edixerat; verum regius Hungaricus minister cultus et publicae institutionis rescripto ad ordinarium die 23 Iulii 1884 Numero 20283 dato hocce consilium, convictum nempe puerorum erigendi, non solum inopportunum declaravit, verum una ordinario iniunxit, ut susceptum convictus fundum creandi consilium ad tempora magis faventia differat. Clerus attamen de necessitate eiusmodi instituti persuasus, ad fundum

suo obulo conflandum sponte concurrat, neque desunt pii benefactores, qui legata huius fundo testamentis attribuere desiderant.

XIV. Verum haec omnia aliaque eiusdem generis, quae circa personarum ac rerum incremento earundemque obstacula enucleari possent eo tandem tendunt, ut sorte parochiarum inter schismaticos haud dudum erectarum, aut eorundem impetui nimis subiacentium, aptiori, quo fieri posset, modo segura reddita /35./, fideles conversi in s<ancta> unione servari ac Deo favente augeri numero valeant.

Hoc intuitu illud pro coronide innuendum puto, ab anno 1875 dioecesim Lugosensem nullam ex parochiis tunc quoquo modo constitutis amisisse, licet in quibusdam pagis ob templorum restitutionem schismaticis factam, aliqua pars conversorum templum eorundem fatigiis aedificatum deserere nolens, aut templi Graeci ritus catholici promissam aedificationem per decennia frustra expectans ad schisma revertebatur.

Novas attamen ab illo parochias, animarum curatoribus provisas, in partibus quidem Transsylvanis dioeceseos Lugosensis in pago Minthia /Maros Némethi/, in partibus vero Banaticis in pagis Ticvanu Micu, Ternova, Apadia, ac Ohaba Lunga in comitatu Krassó-Szörény situatis, item in pago Crivobara comitatus Temesiensis erigere licuit, modo autem de parochia in Petirs, in Labasintiu, in Topólovetiu, in Ciclova Roamana instituenda /36./ agitur, licet tenuis spes affulget, fore, ut res ad felicem exitum perducatur.

Communitates namque ad s<anctam> unionem conversae omnia amiserunt, quae in schismate communia possidebant, templa nempe, scholae aedes, agros parochiales, coemeteria, tabulas matriculares, peculia fabricae ecclesiarum, quae, si apud conversos elocata fuerint, transitu ad s<anctam> unionem peracto, illico exiguntur nulla debitoris adiunctorum ratione habita.

Parochi Graeci ritus catholici agros parochiales conversae communitatis nefors colere attentantes ob possessionis conturbationem in causam attracti; fideles ob vectigalia aliaque onera publica mille modis inexorabiliter vexati quandoque in carceres coniecti; unitorum campanae in campanile collocatae in obversum legis evidentis sequestro datae sententia iudicum sub hasta publica venditae; episcopus templa, scholas, agros parochiales, coemeteria, tabulas

matriculares via iuris communitati conversae tradi postulans in omnibus fori instantiis /37./ repulsam passus; et haec omnia sub praetextibus contingunt, quae singillatim afferre nimium prorsus esset.

Sufficiat id solum innuere magistratus, ac gubernium cum schismaticis admittere nolle, ut communitas aliqua, licet omnes utriusque sexus incolae maiorenes ad tramitem legis LIII anni 1868 conversionem ad s<anctam> unionem peregerint, integra ad s<anctam> unionem conversa agnoscatur; enim

a) transitum legalem non esse, namque paragraphus 3 legis LIII anni 1868 transitum anhelantem / in numero singulari/ contemplet, et eundem parochus proprio transeundi intentionem palam facere obligat; in casibus autem conversionis schismaticorum puta ex parochiis vacantibus, vel in quibus parochus delitescere desiderat, iidem non singillatim, sed gregatim parochus, ipsos ex alio pago administranti, vel domi ad sacra facienda comparenti, transeundi intentionem propalant, partim quia parochus intra mensem vix solet /38./ vacantem parochiam bis adire, partim quia lex eundem domi versantem haud obliget loco persistere, donec centeni fidelium ipsum alloquerentur singillatim; hinc transitus insinuatio gregatim facta pro legali haud admittitur, licet legis praescripta in casu adimplere moraliter impossibile sit. Aiunt porro

b) adolescentes a 7° aetatis anno usque ad 18um aetatis annum vi paragraphi 14 eiusdem, quam ultra sensum litteralem obvium ad casus quoque extendere maluit, quibus genitore, ambo ad alia sacra transeunt, iure transeundi destitui neque genitores ad s<anctam> unionem conversos sequi posse.

c) Hoc aliisque eiusmodi praetextibus fideles Graeci ritus uniti, licet a pluribus annis conversi, omnibus ecclesiae schismaticae praestationibus obnoxii sunt; proprium vero catholicum parochum, necnon ludimagistrum ipsi soli alunt, namque fideles conversi a subsidio vi paragraphi 23 dictae legis communibus pagi redditibus tribuendo eo obtentu arcentur, quod /39./ numerus fidelium uitorum haud constare affirmetur, nam uniti omnia conversarum familiarum membra pro unitis habent, non uniti vero ac magistratus contendunt, minorenes a 7° usque ad 18um aetatis annum ad s<anctam> unionem transire haud potuisse, proinde adhuc schismaticos habendos esse.

d) Si autem pars quaedam, licet minor, incolarum in schismate remansisse statuitur, vi paragraphi 7 articuli XX legis anni 1848 templa et ex arbitraria huius legis interpretatione, caetera omnia superius ennumerata ecclesiae schismaticae relinquenda adiudicantur, confusione in eiusmodi communitatibus maxima tali agendi ratione provocata ac excitata.

XV. Interea regius Hungaricus minister cultus ac publicae institutionis congruam parochorum dotem ex fundo religionario in pagis Ticvaniu Micu et Ternova, in quibus pars tantum incolarum, ast numero ultra 700 animas comprehendens conversa est, adsignari mandavit; in Ohaba Lunga vero, licet integra conversa /40./ sit, quoniam fideles ad dictum numerum haud pertingunt, dotem tribuere detraxit; hac de causa neque Apadiae, neque Crivobarae dotem pro parochis consequi speramus, proin hisce in parochiis iam a pluribus annis parochi unice ex fidelium praestationibus vitam degunt, agris ac salario penitus destituti.

Sacerdotes autem schismatici ea ex causa a conversione arcentur quia in sensu paragraphi 3 legis LIII anni 1868 intra mensem tenentur transeundi intentionem quindena interposita bis proprio parochis schismatico coram duobus testibus manifestare; usus protopresbyterium, qua sacerdotum parochum considerat; proin sacerdos schismaticus ante transitum legalem a nobis suscipi non potest, protopresbytero vero proprio intentionem ad sanctam unionem transeundi propalans, protinus ante quindenae decursum ab officio et beneficio suspenditur, agros parochiales amittit; proin, si pater praesertim familias sit, eidem ad sanctam unionem /41./ conversio omnis vitae subsistentiae spoliationem denotat; quin ab ecclesia Graeco-catholica ipsi amissionum aliqua recompensatio certo promitti, aut illico tribui posset.

Gubernium namque ad dotem congruam adsignandam conversorum conscriptionem a magistratibus politicis probatam praetendit; magistratus conscriptionem a parochis confectam firmare renuunt; iidem ad faciem loci eo exire, ut singulos conversos viros ac mulieres coram commissionem mixta, politica nempe ac ecclesiastica catholica quidem ex sacerdotibus, schismatica autem ex sacerdotibus et laicis coapta, interrogationibus circa legalitatem conversionis saepe captiosius tentamini subiciant, plurrima praetextentes protelant, pro lubitu protrahunt, quandoque recusant.

Propterea neque fideles conversi a vexatione praestationum ecclesiae schismaticae tribui consuetarum liberari, neque parochi unitorum dote congrua ex fundo religionario provideri valent; neque capellae /42./ sive oratoria ad cultum divinum, neque domus ad habitationem parochi expensis fundi religionarii conduci possunt; proin fideles conversi secus quoque a schismaticis, ac eorundem fautoribus in cuiusvis generis vitae publicae negotiis omnimode exagitati, ad cultum insuper ecclesiae unitae sacrificia, ipsis eo usque haud consueta, quia non necessaria, subire coguntur, ut mirum sit eosdem erga nos propendere, ac conversos in s<ancta> unione perseverare.

XVI. Haec, quae per summa capita hisce generatim attingebantur, in quolibet rei dioecesanæ genere innumeris casibus concretis, mira varietate semet ad invicem illustrantibus, comprobari, ac quocumque sub respectu nefors exoptato clariorem in lucem collocari possent.

Circa haec omnia et alia quaecumque occurrentia, quae nefors heic attentionem praeterint, dioecesi ac fidelibus pro re nata semet utilem praebere episcopus, quantum vires suppetunt impensissime satagit, ac in singulis casibus concretis opportuna provisione bono /43./ dioeceseos proficuum impendere operam nullus dubitat, neque quidquam antiquius habet, quam et iura ecclesiarum ac personarum pro adiunctis defendat, rem ampliet, fideles consoletur ac eorundem numerum augeat, uno verbo, quod praestare debet, faciat.

Praeter *servi inutilis* laudem evangelicam eidem ob haec ultro quidquam haud competere apprime novit; a beatissimo patre summo pontifice Leone XIII° attamen litteris sub annulo piscatoris die 17 Aprilis 1888 datis solio pontificio assistens ac praelatus domesticus benignissime nominatus, ex tanta paternae benevolentiae gratia, qua gloriari semper fas erit, vires hausisse credit ad meliora quoque laboris apostolici charismata aemulanda.

Scriseram Lugosini die 22 Octobris 1890, episcopatus anno decimo sexto.

Victor Mihályi de Apșa m<anu> p<ropria>
Episcopus Lugosensis.

*Ziarul întâmplărilor
mai momentuoase din viața
Episcopului
Victor Mihályi al Lugojului,
scris cu mâna-i proprie în
următoarele*

IIE "Nicolae DOCSAN"

IIE „Nicolae Bocușan”

**/1./ Ziarul întâmplărilor mai momentuoase din viața
Episcopului Victor Mihályi al Lugojului,
scris cu mâna-i proprie în următoarele**

Anul 1893.

Ziua 10 novembre, vineri, am primit o epistolă recomandată de la fratele meu mai mic, Ioan, avocat și fisc comitatens în Maramureș, în care descrie conversațiunea confidențială ce avu în Slatina cu Exc<elența> Sa Preasfințitul d<omn> Mihail Pavel, episcopul Orăzii Mari, despre fazele prin care trecu cauza alegerii de Metropolit al Alba Iuliei și al Făgărașului¹ și din mandatul Exc<elenței> Sale îmi dă de știre, că ar fi foarte de lipsă ca neamănat să mă duc la Budapesta.

În 18 octobree seara, la 7 oare, când mersei la gara din Lugoj ca să plec la Timișoara ca martor la procesul de presă intentat de comitele suprem al Caraș Severinului contra foaiei cotidiene „Südungarische Reform”², respectiv contra Sofronie Ivacskovics, în care pertractarea finală era defiptă pre 19 Octobree, nu puțin fui surprins când văzui în anticamera de la gară postați șase jandarmi cu puști și baionete trase.

Deci ca să pot încunjura astfel de solemnități superflue, în 10 novembre seara, după ce se culcară căsenii din rezidență, mi-am pachetat uneltele și sâmbătă dimineața la 6 oare am ieșit la gara din Lugoj și cu trenul accelerat am călătorit la Budapesta, unde la cortilul fratelui meu Petru, deputat, anume la

¹ Odată cu trecerea la cele veșnice a lui Ioan Vancea (31 iulie 1892), scaunul arhiepiscopal și mitropolitan de Alba Iulia și Făgăraș rămâne vacant; la sinodul electoral din 16 aprilie 1893 se vor situa pe primele trei locuri în urma voturilor obținute: Victor Mihályi (82 de voturi), Ioan Miču Moldovan (49 de voturi), Ioan V. Russu (36 voturi), episcopul Mihail Pavel luând el însuși parte la sinod. A urmat o perioadă lungă de tranziție, la cunoașterea căreia *Ziarul* lui Mihályi contribuie în mod substanțial, până la recunoașterea alegerii acestuia de către autoritățile politice ale statului dualist și preluarea efectivă a scaunului mitropolitan (26 mai 1895).

² „Südungarische Reform. Demokratisches Organ Temesvár”, ziar de limbă germană, a apărut la Timișoara în perioada iulie 1889-martie 1917, redactor: Carl Steiner junior.

cumnatul său, d<omnul> Iuliu Simon, proprietarul de la Zsófihalma de lângă Szolnok, găsiu pre fratele Petru și pe mătușa /2./ Clara, văduva unchiului Iosif, cândva Mán de Sajó, fostul comite suprem al Maramureșului. Aceasta spuse că fată-sa mijlocie, Roza, are prospecte să fie admisă între damele de fundațiune nobilitară din Brünn în Moravia, vezi bine, la început numai ad honores !

Ziua 12 novembre, dimineața la 7 oare, că era duminica, mă dusei la bazilica din cetatea leopoldină, de ascultai S<fânta> Liturghie. După 11 oare mersei la Ministerul de Culte, în palatul din Holdutca și mai întâi vorbisem cu consiliarul de secțiune Ludovic Axamethy, care el însuși a dedus actele pregătitoare (pentru) alegerea de metropolit; dară protocolul alegerii și raportul comisarilor regești nu l-a văzut.

Îndată după 12 oare a sosit și Exc<elența> Sa conte Albin Csáky, Ministrul de Culte și numaidecât m-a admis la audiență, care a durat trei pătrate de oră. Discursul între noi se începu despre congrua clerului, care osebit în dieceza Lugojului în privința dotațiunii se află într-o stare mai de jos decât învățătorii, cari, după legea anului 1893, într-un an de zile au să ajungă la plata de 30 fl<oreni> v<alută> a<ustriacă>, pre când preoțimea, ales cea din comitatul Hunedoarei, în calcul diametral nu are venit preoțesc nici de câte 100 fl<oreni> v<alută> a<ustriacă> la an³.

Îi pare rău d<omnului> ministru că pertractările începute de către corul episcopesc din cauza unor pretexte, anume că fasiunile clerului din an 1888 nu ar putea servi de bază sigură la computul sumei necesare pentru întregirea congruei, nu au dus la rezultatul dorit. /3./ Adevărul este

³ Se cunoaște faptul că între parohiile ardeleni și cele bănățene ale episcopiei Lugojului exista o discrepanță pregnantă în ceea ce privește înzestrarea materială și veniturile preoțești, astfel, potrivit unei cercetări recente, din cele 95 de parohii existente în anul 1888 în părțile ardeleni (în fapt, vicariatul Hațegului), în 22 dintre acestea veniturile preoțești anuale se ridicau până la 100 de florini, în 28 înregistrau o variație între 100 și 150 de florini, în 21 între 150 și 200 florini, în 11 între 200-300 florini, în 11 între 300-400 florini și doar în două peste 400 florini. În același an 1888, parohiile bănățene care au beneficiat în marea lor majoritate de o retribuție fixă plătită de către erariu, Fondul religios al Ungariei, StEG sau comunele politice, prezentau următoarea situație: 5 parohii aveau un venit anual sub 300 florini, în 25 parohii venitul oscila între 300-400 florini, în 17 între 400-500 florini, în 6 între 500-600 florini, în 7 între 600-700 florini, respectiv 3 depășeau 700 florini anual, cf. Luminița Wallner-Bărbulescu, *Zorile modernității. Episcopia greco-catolică de Lugoj în perioada ierarhului Victor Mihályi de Apșa*, Cluj-Napoca, 2007, p. 213, mai pe larg această problemă vezi pp. 211-220.

că prelații diecezelor dotate de ajuns nu voiesc a concurge întru ajutorința diecezelor nedotate de ajuns. Excelența Sa a propus Maiestateii Sale regelui modalitatea ca beneficiile cele mari să se lese vacante, până când din venitele intercalare ar intra sume așa considerabile din cari s-ar putea asemna ajutoare proporționate lipsei spre înțrigirea congruei; dară Maiestatea Sa aplicarea unei astfel de modalități o ar aștepta de la îndemnul spontan și propunerea venită din partea corului episcopesc. Mai adause Excelența Sa că de cumva corul episcopesc ar statori minimul congruei și ar designa izvoarele din cari ar voi să întindă ajutorul recerut, conscripțiunea generală autentică a venitelor existente, anume prin comisiuni mixte ecleziastice și politice, s-ar putea efeptui în 2-3 luni; iar regulare celorlalte cestiuni, precum dreptul patronal, numărul cel prea mare al parohiilor gr<eco-> cat<olice>, apoi lecticalul, stola etc., cari toate pretind pertractare mai îndelungată, s-ar putea și subsecve rezolva fără prejudiciul cauzei; osebit ce privește parohiile gr<eco-> cat<olice> s-ar putea ajuta cauzei din capul locului prin aceea că, câte o congruă întreagă s-ar lega de anumit număr de suflete, prin ce clerul în interesul propriu ar stărui a reduce numărul parohiilor, orișunde s-ar putea aceea efeptui fără scăzământul bisericeii.

Observai că în dieceza Lugoșului se făcu și până aci reducțiunea posibilă a parohiilor și nu suntem streini a mai face și alte reducțiuni oriunde se poate executa fără dauna administrațiunii în cele spirituale; adausei însă că și pînă când s-ar face ceva dispozițiune generală pentru țara întreagă, clerului diecezei /4./ Lugoșului i s-ar putea ajuta, de cumva episcopului i s-ar conferi vreuna din vacantele abații ori preposituri dotate, cu obligamentul ca partea mai considerabilă a venitelor aceleia să o întoarcă spre subvențiunea anuală a clerului lipsit și aceasta o propun cu atât mai vârtos, că clerul unor districte acum mai de curând solicită cu insistență dotațiune mai corespunzătoare.

Dară poate-se așa ceva, întrebă ministrul ? Cum să nu se poată, răspunsei, că doară Episcopiei Muncaciului s-a adaus spre dotațiune stabilă abația Sfinților Apostoli Petru și Paul de la Tapolcza; primului Episcop al Gherlei, Ioan, cândva Alexi, pentru ajutorința seminarului teologic i s-a conferit abația Preasfântului Mântuitor de la Lekér. Deci îmi iau voie Excelența a Te

ruga ca să faceți ceva în interesul clerului meu cu atât mai vârtos, după ce acel cler care până aci m-a ascultat în toate cele drepte și licite, acum după ce vede că amânați denumirea Metropolitului de Alba-Iulia și Făgăraș, se află în grea ispită de a da crezământ aceluia, cari răspândesc că Episcopul Lugojului este compromis înaintea guvernului țării.

Nu pot nega, răspunse ministrul, că cauza denumirii Metropolitului de Alba Iulia și Făgăraș, ca una de importanță politică foarte mare, prezintă dificultăți cari încă nu s-au putut delătura. Cade greu în cumpănă împrejurarea că, candidatura, așa precum s-a făcut în Blaj la 16/4 Aprilie 1893⁴ este rezultatul preponderanței partidului extrem politic al /5./ românilor transilvani și că prin urmare din aceea candidațiune guvernul nu are între cine alege. De aceea mulți se află cari pre Ilustritatea Ta te consideră de candidatul „tribuniștilor” și zic că guvernul nu poate să Te denumească de metropolit, fără ca deoparte să încurajeze pe cei ce fac opozițiune, iar de altă parte să nu deprime și să aducă în consternațiune pe ceia din cler, cari s-au nevoit a merge mână în mână cu guvernul.

Reflectai că eu așa sunt informat, cum că candidațiunea făcută este efluxul consensului clerului adunat la alegere, care este destul de deștept și cu inimă ca să priceapă interesele sfinte Biserici și cum că în lista așa numiților „tribuniști” eu nici că am fost luat în combinațiune. Dară nu pot recunoaște că ar fi întemeiată imputarea, că eu aș fi făcut opozițiune guvernului, în toată activitatea mea publică m-am folosit de dreptul meu, am apărat drepturile diecezei care mi s-a concretizat și m-am nevoit a promova interesele aceleia. Cum că în Casa Magnaților m-am opus proiectului de lege pentru obligamentul limbii maghiare în școlile elementare⁵, timpul a dovedit că mi-a fost întemeiată temerea că aveți intențiune de a scoate din școală limba română; că inspectorii școlastici adunați în vara anului acestuia în congres, deja au pretins

⁴ Vezi nota 1.

⁵ Se referă la legea XVIII din 1879 (legea Trefort), care prevedea introducerea obligatorie a limbii maghiare în școlile populare românești. Dezbaterile pe marginea acestei legi în Casa Magnaților, camera superioară a Parlamentului Ungariei, au început în 13 mai 1879; împotriva acestui proiect de lege au luat cuvântul următorii arhieri români: mitropoliții Ioan Vancea și Miron Romanul, episcopii Ioan Mețianu și Victor Mihályi.

ca în școlile elementare din patrie toate studiile numai în limba maghiară să se propună.

Nu crede, mă întrerupse ministrul, că eu aș năzui a executa ceva peste prescriesele legii, dară cum că candidațiunea făcută este în sine tendențioasă, se dovedește îndeajuns și numai din aceea /6./ împrejurare, că estremii au reușit a mijloci, ca să cază (*elejtették*) din candidațiune dr. Alexandru Grama, canonicul metropolitan, care era candidat competent Ilustrității Tale și așa moralmente făcu silă guvernului să nu aibă altul pe care să nu-l poată denumi decât pe Ilustritatea> Ta.

Așa știu, zisei, că canonicul Grama el de bună voie s-a retras, ca să intre în candidațiune unul și dintre clerul așezat în „cura animarum”; dară ce privește persoana mea, fratele meu Petru înaintea candidațiunii a vorbit cu Excelența> Ta și Te-a întrebat dacă are guvernul ceva excepțiune fundată în contra Episcopului Lugojului și Te-ai îndurat a răspunde că nu are nici o excepțiune și Te vei bucura dacă va intra în candidațiune, că și merita. Eu de aceasta declarațiune din parte competentă făcută nu m-am folosit în nici o direcțiune, dar de cumva știam că guvernul nu mă va vedea bucuros în treapta metropoliei, aș fi rugat pe unii din cler, ca să nu fie cu reflexiune la persoana mea cu ocaziunea candidațiunii și mi-aș fi cruțat compromisiunea ce mă ajunsese chiar și numai prin trăgănarea prezentă.

Ce am zis atuncea, continuă ministrul, o zic și acuma și contra persoanei Ilustrității> Tale nu am nimica, decât că de atuncea încoace s-au schimbat împrejurările spre mai rău prin turburările înscenate de cătră români și prin ținuta lor contrară nu numai guvernului, ci și constituțiunii patriei. De altminte denumirea metropolitului este o cauză dintre cele importante și din privință politică, carea /7./ pretinde cumpănire și-și află leacul în timp.

După aceste sculându-mă să-mi iau rămas bun, mai zisei Excelenței Sale: ori că aveți de cuget a mă promova, ori că nu, de una mă rog, feriți-vă a răspândi umbră preste nimbul episcopului și a sumuța pre oameni de influință din provință, ca cu vorbe necălite să stârnească patimi în sferile inferioare ale societății contra prelaților; eu m-am nizuț în șirul îndelungat de ani în pace și liniște a ocârmui dieceza Lugojului și dacă cu darul ceresc mi-a succes a face ceva

bine în interesul bisericilor și al școalelor, cred că toate acestea servesc și spre binele patriei; dară de cumva vă veți încerca a stârni nesubordinațiune, turburările ce se vor isca nicidecum nu vor aduce folos patriei, ci însuși guvernului îi vor cășuna multe greutateți. Binevoiește Excelență a lua spre cunoștință, că unii din clerul meu mi-au referat, că de la oameni cu vază în provință au auzit, cum că umblând ei în capitala țării din funte (izvor) credibil primiră informațiune, că guvernul întreg ar fi convoit ca metropolitul să se denumească cel în locul prim candidat, dară Excelența Ta nu Te învoiești. După aceste ne-am despărțit cu destulă afabilitate.

Ziua 13 novembre luni, pe la amiazăzi, mersei în Cetate (Tárnok utca 5 sz.) la Exc<elența> Sa Georgiu Császka, arhiepiscopul de Kalocsa⁶, care-mi spusese necazurile ce le are în dominiu pentru esundațiunile Dunării și spelele enorme cu regularea acelui fluvii. Îi pare rău că nu s-a primit proiectul Exc<elenței> Sale pentru ajutorul clerului lipsit, că Institutul de Credit Funduar /8./ Ungaric era gata să dea îndată împrumutul de 10. 000. 000 floreni v<alută> a<ustriacă> și apoi asigurațiunea hipotecară a acelui împrumut o ar fi efertuit pe rând în 2-3 ani, iară clerul ar fi avut deja un fond atât de considerabil, din care venitul anual de 400.000 de fl<oreni> s-ar fi putut impenda numaidecât întru ajutorul celor lipsiți.

De acolo mă dusei la Eminența Sa Cardinalul Primate al Ungariei, Claudiu Vaszary⁷, care mi-a arătat exemplarul ce l-a primit din memorandumul Ministrului Reg<esc> de Justiție, Exc<elența> Sa Desideriu Szilágyi, dat Maiestății Sale în privința proiectului de lege despre căsătoria civilă. Îmi spuse Eminența Sa că el nu numai că nu poate primi proiectul de lege, ci va fi silit a-l și impugna în Casa Magnaților, cu atât mai vârtos, că a primit în cauza aceasta un rescript pontificiu care-l va împărtași în proxima conferință a corului episcopesc.

În privința scaunului metropolitan de Alba-Iulia îmi zise că l-ar fi interpretat, nu cumva ar fi indicat a-l complini în calea denumirii și am răspuns

⁶ Juraj Császka (1826-1904), s-a născut în 4 decembrie 1826, a fost sfințit preot în 1850, numit episcop de Spiš (Slovacia) în 1874, apoi arhiepiscop de Kalocsa (Ungaria) în 1891.

⁷ Kolos Ferenc Vaszary (1832-1915), s-a născut la în 12 februarie 1832, a fost sfințit preot în 1856, numit arhiepiscop de Esztergom în 1891, a fost ridicat la demnitatea de cardinal de către papa Leon al XIII-lea în anul 1893.

că aceasta să nu o facă guvernul la nici o întâmplare, pentru că ar amări și și-ar ațâța în cap clerul întreg. I-am accentuat dreptul clerului transilvan ab immemoriali, formulat și în *Approbatæ Constitutiones Regni Transylvaniae* în capul „Noha az oláh natio ez hazában”⁸ etc., care drept adevăr că s-a restrâns în secolul trecut, măcar că clerul și l-a rezervat apriat în actul S<finte> Uniri, dară niciodată nu s-a întâmplat, ca Episcopul Făgărașului ori Metropolit al Alba-Iuliei să fi fost /9./ cineva constituit altcum, decât după candidațiunea clerului.

Eminența Sa îmi dede de știre că Exc<elența> Sa Mihail Pavel, Episcopul Oradiei Mari și-a dat în scris declarațiunea că este rezolut a renunța episcopatului și a se retrage în viața privată; dară această renunțiațiune nu se poate admite, pentru că ar forma un periculos caz de precedență, ca prelați meritați să poată fi alungați de pe scaunul lor prin cravalul ce s-ar înscena în contră-le. Adusei că biserica ar pierde foarte mult, de cumva Exc<elența> Sa ar insista dorinței de a se retrage⁹.

Însemn aci cele ce-mi spuse fratele Petru deputatul, că în august a<nul> c<urent>, petrecând cu familia în Balaton-Füred, s-a plâns unui bărbat de frunte de la curie pentru afrontul nedemn atunci înscenat contra Exc<elenței> Sale Mihail Pavel, Episcopul Oradiei Mari și ca răspuns a primit: „Te csak halgass! te nem tudod azt!”¹⁰

Ziua 14 Novembre 1893, marți după amiazi la 2 ore, Exc<elența> Sa Ministrul President, dr. Alexandru Wekerle, ca ministru de finanțe dede audiență /10./ publică, mersei și aflai acolo sala îndesată de doritori a fi admiși.

Mă primi Exc<elența> Sa îndată și numaidecât a început cu cauza metropoliei, că se amână denumirea, „eu însă, îmi zice, precum Ți-am spus în luna lui mai a<nul> c<urent>, că adică guvernul ar comite o greșală foarte mare dacă nu s-ar ținea de candidațiunea făcută, așa zic și acuma. Am vorbit și cu

⁸ „Națiunea română din această patrie”.

⁹ *Ziarul* se referă aici la campania de presă foarte dură purtată de ziarele maghiare, mai ales cele din Oradea, împotriva episcopului Mihail Pavel, la începutul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea, precum și la episodul de o violență extremă petrecut în 28 iulie 1892, când i-a fost atacată reședința de extremiști maghiari. După vandalizarea reședinței episcopale, au fost atacate clădirea seminarului, casele canonicilor și ale mai multor intelectuali români din oraș (vezi, Ioan Georgescu, *Episcopul Mihail Pavel. Viața și faptele lui (1827-1902)*, Oradea, 1927, pp. 65-67).

¹⁰ „Tu doar taci! Nu știi aceasta!”

Maiestatea Sa în cauza aceasta și i-am spus că guvernul dorește ca Il<ustritatea> Ta să fii promovată, dară Maiestatea Sa m-a întrebat că oare și Ministrul de Culte este de această părere? Am răspuns că așa cred că și Ministrul de Culte e învoit, dară pentru mai mare siguranță îl voi întreba; deci am scris Ministrului de Culte și mi-a răspuns că și dânsul este învoit; la proxima ocaziune am făcut Maiestății Sale raport verbal, că și Ministrul de Culte este învoit; după aceea însă ...”, aci a întrerupt firul discursului zicându-mi: „doară ai și auzit de aceste”, am răspuns: „am auzit ceva dar nu cu detaliurile aceste”.

Apoi spusei că Exc<elența> Sa Ministrul /11./ de Culte mă socotește pe mine ca pe candidatul românilor ultraiști de la „Tribuna”, pe când eu așa cred că sunt candidatul clerului și că Comitetul Național Român avu altă listă de candidați. „Dealtminte, adause Ministrul-Președinte, eu așa țin, că nu este om cumpătat (*higgadt*) între maghiari, care să dorească maghiarizațiunea cu forță”. Reflectai la zelul nestâmpărat al inspectorilor regești de școală, dintre cari cel din Biharia a înscenat cravalul contra episcopului Pavel din Oradea Mare, sub pretextul că nu ar fi pedepsit pe un preot care de pe amvon a blăstămat pe părinții cari își dau copiii la școala de stat; dacă este cineva de a se pedepsi, pedepsească-se preotul ori docentele dacă greșește contra statului, dar nu episcopul nevinovat în astfel de transgresiuni¹¹. Că dacă se dă mână liberă organelor statului de a atâța plebea contra episcopilor, vom păți că pe oarecareva dintre episcopi îl vor omorî pe stradă, cum au făcut în anul 1622 cu arhiepiscopul gr<eco-> cat<olic> din Poloczka în Lituania, cu Iosafat /12./ Kunczevics, pe care, omorându-l în rezidența sa din Vitebsk, l-a scos pe stradă ucizându-l cu pietri și l-au aruncat în râu¹². Astfel de excese la noi nu se vor întâmpla, răspunse Exc<elența> Sa.

¹¹ Jurnalul se referă din nou la campania negativă și atacul maghiar împotriva episcopului Pavel din anul 1892, vezi și nota 7.

¹² Josaphat Kuncevic (1580/1584-1623), născut în 1580 sau după alte surse în 1584, la Volodymir, capitala Volyniei, atunci provincie poloneză. Activează în împrejurările tulburi de după unirea de la Brest-Litovsk (1596), a rutenilor cu Biserica Romei. La 24 de ani a intrat în rândul călugărilor basiliani, în 1609 a fost sfințit preot, în 1617 a fost consacrat episcop greco-catolic de Vitebsk cu drept de succesiune arhiepiscopală la scaunul de Polotsk, în 1619 a fost numit arhiepiscop. Intransigent cu ortodoxii, s-a pronunțat împotriva concesiilor la care erau dispuse autoritățile poloneze față de aceștia. A fost atacat și ucis în 12 noiembrie 1623 (data 1622-furnizată de Ziaronată-n.n.), la Vitebsk, de un grup extremist, fiind sanctificat ulterior de către Biserica catolică.

Dară, reflectai, ce alta se dorește a se ajunge cu caricaturile răspândite în toată țara și pe la sate, dintre cari într-una, astă vară, eu și Episcopul de la Oradea Mare am figurat ca spânzurați în ornat sacru episcopesc, oare ce lucru am comis eu, să fiu vrednic a fi sistat publicului ca spânzurat ?

În urma astor fel de caricaturi ajunge câtuși de puțin apel la patimile plebei, ca să ne omoare pe strade și ce folos va să aibă statul de acolo? „Nu am cunoștință, zise ministrul, de astfel de caricaturi, dară cred că Il<ustritatea> Ta trăiești bine cu comitele suprem și cu vicecomitele din Caraș-Severin și nu Te poți teme de astfel de atacuri. Dară inspectorul de școală de acolo este om stâmpărat?” „Mă nevoiesc, zisei eu, a-l cumpăta! Cu comiții supremi, de cari am cinci în dieceză, totdeauna m-am nizuit a întreținea raporturi /13./ bune și orice lucru drept au cerut de la mine, le-am și împlinit dorința”.

„După aceste sculându-mă, mi-a zis Exc<elența> Sa, am speranța că toate greutățile aceste se vor complana și rezolvi spre îndestulare generală”.

Ziua 15 novembre, miercuri, la 10 ore antimeridiane, fusei la Exc<elența> Sa Carol Hieronymi, Ministrul Reg<esc> de Interne, cui i-am împărtășit discursul ce-l avusem cu Ministrul de Culte duminecă. De aci mă dusei la Secretarul de Stat, baron Samuil Józsika și-i spusei: „Ilustritatea Ta cred că ești cel mai competent a da informațiune la locul competent despre aceea că, oare la candidațiunea din 16 aprilie 1893 fost-am eu candidatul extremilor de la „Tribuna” ori mai vârtos al clerului? Asta o zic din cauză că denumirea se tragă sub pretextul că cauza aceasta ar fi de importanță politică, iar cauze de aceste își află leacul în timp”. Baronul răspunse: „Cred că Maiestății sale îi mai place dacă episcopii își văd de treburile lor ecleziastice și nu fac multă politică. De altmintrea Il<ustritatea> Ta ai întrunit cele mai multe voturi și fiitorul /14./ metropolit mai are încă destul de lucru spre a înainta cultura în cler, în care direcțiune mult s-a făcut sub adormitul metropolit”.

După aceste cu trenul accelerat mă întorsei la Lugoj, unde aflai doi clerici din Arhidieceza Alba-Iuliei, pe Nicolae Decei din Hamba, destinat de cooperator la Orlat și pe Ioan Pop din Chesler, destinat de preot în școală, pe cari în 19 noiembrie i-am hirotonit de preoți.

Ziua 29 novembre 1893, miercuri, cu trenul accelerat am mers la Budapesta și în Hotelul Continental aflai pe Rev<erendisi>mul Ioan M<icu> Moldovanu, vicar capitular metropolitan, care încă venise la conferințe episcopoești. Laolaltă făcurăm vizită Il<ustrității> Sale Episcopului Gherlei, descălecat la părinții franciscani.

Ziua 30 noemvrie, joi, la 10 ore, am mers la conferința conchemată în palatul Primatului în Buda. Erau de față toți episcopii, afară de cel transilvan și de Exc<elența> Sa Mihail Pavel din Oradea. S-a publicat rescrisul pontificiu despre căsătoria civilă și rescrisele Ministrului de Culte despre /15./ autonomie și despre ajutorința grabnică a clerului lipsit, că adeva Maiestatea Sa s-a îndurat a concede, ca și până ce s-ar rezolva cele 7 cestiuni formulate în an 1887, corul episcopesc să vină în ajutorul clerului. Despre aceste vezi protocolul conferinței acesteia¹³.

Seara pe la ora 5 am ieșit am ieșit la preumblare și la capul străzii Vác am întâlnit pe Exc<elența> Sa Constantin Schuster, episcopul de la Vác¹⁴, care și-a exprimat părerea de rău că Exc<elența> Sa Pavel nu a venit la conferință, că Cardinalul Primate în urmă ar putea crede că ține aprehensiune pentru părerea ce și-a dat în cauza de la Oradea, pre când în rezoluțiunea aceea și-a primit destulă satisfacție¹⁵. I-am atins că episcopul Pavel este dizgustat într-atâta, că și-a insinuat resignațiunea, care însă Eminența Sa Primatele nu o află a se putea admite. Aci mi-a reflectat că episcopul foarte rău a făcut că cercularul relativ la catehizațiunea în limba română, în comune maghiarizate, l-a permis să-l publice vicarul episcopesc Teodor /16./ Kövály prepositul¹⁶.

Petrecând pe Exc<elența> Sa Episcopul de la Vác până la cortelul său, îmi zise într-altele și aceea că Exc<elența> Sa Bonnaz, Episcopul Cianadului, când a devenit în vacanță prepozitura de acolo, a propus de prepozit pe canonicul lector; însă Ministrul de Culte, Augustin Trefort, i-a retrimis

¹³ O informație sumară despre această conferință vezi în „Unirea”, III, 1893, nr. 48/2 decembrie, p. 387.

¹⁴ Konstantin Schuster (1817-1899), s-a născut în 31 iulie 1817, a fost sfințit preot în 1840, numit episcop de Košice (Slovacia) în 1877, apoi episcop de Vác (Ungaria) în 1886.

¹⁵ *Ziarul* se referă și aici la evenimentele din vara anului 1892, care l-au vizat pe episcopul Mihail Pavel (vezi nota 7).

¹⁶ Teodor Kövály-Chioreanul (1871-1896), născut la 10 martie 1819 în comuna Portița (Portelek), horotonit preot în 1843, numit canonic onorar în 1866, canonic actual în 1871, în 1881 este numit vicar general și prepozit capitular.

candidațiunea și l-a provocat să propună pe vicarul său episcopesc, canonicul Iosif Németh, care și dealtminte guverna dieceza. Așa Episcopul Bonnaz a conchiemat capitlul și a spus că el a propus pe lector, însă Ministrul de Culte dorește a i se propune canonicul ultim și așa apoi cu toții s-au mulcomit într-această dorință a ministrului.

Tot atunci în Piața Serviților m-am întâlnit cu br. Iosif Rudnyánszky, notar la Casa Magnaților, cui spusei că după ce căzu proiectul de lege despre căsătoria iudeilor cu creștinii, fostul Ministru de Culte Augustin Trefort mi-a zis că acel proiect mai târziu tot va căuta să ajungă la putere de lege¹⁷. Baronul răspunse: „soarta proiectului de lege despre căsătoria civilă /17./ obligatoare atârnă de la ținuta episcopilor, că dacă prelații vor dezvolta acțiune energetică, atunci proiectul în Casa Magnaților va fi respins; de cumva însă episcopii nu i se vor opune cu toată puterea, atunci nici magnații nu vor rezista ca de altă dată”.

Despre conferința episcopescă din 30. XI. 1893 mai însemn aci că Episcopul Corneliu Hidassy din Sabaria¹⁸ cu tărie făcu imputare Eminenței Sale Primatului: a) că pentru ce nu s-a executat deciziunea uneia din conferințele trecute, de a se publica cele două rescripte pontificii în cauza botezării pruncilor din căsătoriile mestecate; b) după atacul calvinesc din Komárom, de ce a emis Primatele o pastorală îndreptată la Arhidieceza Strigoniului, în loc de a convoca corul episcopesc și de a răspunde la acel atac cu o pastorală colectivă a episcopilor; c) că după ce Casa Magnaților în mai 1893 dede vot de neîncredere guvernului față de politica ecleziastică, de ce nu s-a organizat opozițiunea și în comitate și orașe, ci s-a suferit ca /18./ catolicii pretutindenea să fie reduși la minorități de tot neînsemnate?; d) din aceste și alte motive ce le-au mai înșirat, a declarat că, față de astfel de nepăsare dovedită din partea Eminenței Sale, Episcopul Sabariei în conștiință este foarte neliniștit și stă pe gânduri oare să mai ia parte la conferințe episcopești ce se vor mai ținea după atâtea omisiuni, ori să se rețină desăvârșit.

¹⁷ Aspecte privind dezbaterea proiectului de lege asupra căsătoriei creștinilor cu evreii în Ungaria, a se vedea la ASV, *Archivio Nunz. Vienna*, Vanutelli, busta no. 579 (*Posizioni speciali. Cose di Ungheria*), ff. 121 r-256 r.

¹⁸ Hidassy Kornél, episcop romano-catolic de Szombathelyi (Sabaria) în perioada 1882-1900.

Eminența Sa dispuse a se ceti protocolul conferinței, de la care episcopul Hidassy a absentat, unde s-a fost decis a nu se publica acele rescripte, tocmai la mandat sosit din Roma. Spuse că a rugat pe conte Ferdin<and> Zichy ca dâșșii, cel puțin vreo 50 magnați, să intre în Casa Deputaților și acolo să formeze partida de centru.

În aceeași conferință Emin<ența> Sa Primatele a atins că a primit o scrisoare dela Conte Kálnoky, Ministrul de Externe, de a institui în Ungaria colecte în favoarea catolicilor din Albania, această cauza Emin<ența> Sa o a intonat a fi de interes dinastic. /19./

Exc<elența> Sa Episcopul din Agria, Iosef Samassa¹⁹, a intonat necesitatea de a întemeia o casă centrală de unde să fie ajutate diecezele spre a putea scăpa independența școalelor elementare de subsidiul și ingerința guvernului. Este de observat că cu ocaziunea când s-a petreatat în Casa Magnaților proiectul de lege despre salariul învățătorilor²⁰, atunci Emin<ența> Sa Primatele cu mai mulți episcopi umbla prin Roma, iar ceialalți episcopi mai deloc nu s-au prezentat la pertractare.

Ziua 2 decembrie 1893, sâmbătă la 11 ore, fu ședință în Casa Magnaților, în care fu primită fără dezbateri ordonanța Ministrului de Comerț din 1. VII. 1891, no. XIII din 1891, despre repausul de duminică, în urma căreia crâșmele în dumineci au să rămână deschise toată ziua. În această zi prezenta Ministrul Justiției în Casa Deputaților proiectul de lege despre căsătoria civilă obligătoare²¹, iar Ministrul Cultelor proiectul despre educațiunea religioasă a pruncilor din căsătoria mestecată²². /20./

¹⁹ József Samassa (1828-1912), născut în 30 octombrie 1828, a fost sfințit preot în 1852, numit episcop de Spiš (în Slovacia de astăzi) în 1871, numit arhiepiscop de Eger în 1873, ridicat la demnitatea de cardinal de papa Pius al X-lea în anul 1905.

²⁰ Vezi *Articolul de lege XXVI din 1893 despre regularea salariilor învățătorilor și învățătoarelor aplicate la școalele elementare susținute de comunele politice și de confesiuni*, sancționat în 13 august 1893 și publicat în 10 septembrie 1893, traducere românească atașată la „Unirea”, III, 1893, nr. 39/30 septembrie.

²¹ Publicat succesiv, pe fragmente, în „Unirea”, astfel: „Unirea”, III, 1893, nr. 49/9 decembrie, pp. 394-395; nr. 50/16 decembrie, pp. 402-403; nr. 51/23 decembrie, pp. 411-412; nr. 52/30 decembrie, pp. 419-420; IV, 1894, nr. 2/13 ianuarie, pp. 11; nr. 3/20 ianuarie, pp. 18-19; nr. 4/27 ianuarie, p. 27; nr. 5/3 februarie, pp. 35-35.

²² Despre înaintarea acestui proiect de lege spre dezbateri parlamentului, vezi „Unirea”, III, 1893, nr. 49/9 decembrie, p. 393; despre aprobarea acestuia în ședința din 27 iunie 1894 a Camerei Deputaților de la Budapesta, vezi „Unirea”, IV, 1894, nr. 28/30 iunie, p. 212.

Ziua 3 decembrie, duminică la amiazi, reîntorsei vizita contesei văduve după Ioan Cziráky, fost Tavernic, născută de Sasse, prezidenta reuniunii de altare, unde mă ajunsese și Exc<elența> Sa Ferdinand Dulansky, episcopul de la Cinci-Bazilici²³. Contesa ne-a rugat să câștigăm membri pentru reuniune, la anumită zi în fiecare parohie să fie invitați la biserică spre rugăciune și să se ceară de la dânsii taxa de câte 12 k<rucri>, care apoi din dieceza întregă să se administreze deodată la Reuniunea Altarelor, care și primi în claustrul damelor anglicane din Budapesta localitate oficială, unde vor fi de a se adresa toate ofertele și recursurile.

După amiazi pe la 4 ore m-a căutat în hotel Il<ustritatea> Sa Iosif Pop, judecător la Curia regească și între altele mi-a spus că, în vara trecută, întâlnindu-se la scălzile din Tușnad cu preaon<orat> Ioan V. Rusu, protopopul Sibiului, i-a povestit că Ministrul de Culte l-a primit foarte bine, l-a întrebat de vederile lui politice, dară de condițiuni de a se accepta din parte-i nu era vorbă, mai târziu l-a chemat din /21./ Sibiu și i-a spus că guvernul este rezolut a-l propune de mitropolit. Observai d<omnu>lui jude de la curie, că în cauza aceasta eu două versiuni am auzit, unii zic că de la Nunțiatura din Viena s-ar fi ridicat excepțiuni, iară alții afirmă că însuși din cabinetul imperial ar fi fost îndrumat guvernul ca să facă altă propunere. Dar Ministrul de Culte îmi spuse că guvernul nu are pe cine alege, după ce extremii făcură căzută candidațiunea lui dr. Alexandru Grama. La aceasta observa d-l Iosif Pop că dr. Alexandru Grama din următoarele motive s-a retras: a) pentru că în clerul unit nu a făcut bună impresie cele ce a cuvântat d<omnia> sa despre Exc<elența> Sa Miron Roman, Metropolitul gr<eco> or<iental> din Sibiu, cu ocaziunea panegiricului la îngropăciunea Metropolitului Ioan Vancea, că clerul unit nu i-a uitat împrejurarea că, la invitarea primită de la dr. Iosif Gáll, canonicul Grama a venit la Budapesta la conferința activiștilor, ținută mai anii trecuți sub prezidiul Exc<elenței> Sale Miron Roman; b) pentru că la candidațiunea din 16 aprilie 1893 /22./ clerul diecezei Gherlei a declarat că, decumva clerul din arhidieceză dorește ca Alexandru Grama să între în candidațiune, atunci gherlenii vor vota pentru episcopul lor.

²³ Episcopia romano-catholică de Pécs, în Ungaria, menționată în epocă și sub numele de dieceza de Fünfkirchen, Cinque-Chiese, Cinci-Biserici.

De cu seară mersei la Il<ustritatea> Sa Ioan Szabó, Episcopul Gherlei, care tocmai atunci primi o telegramă din Slatina, de la Exc<elența> Sa Mihail Pavel, în care-l ruga ca în numele Exc<elenței> Sale să subscrie literile pastorale colective, cari se vor primi în conferință în cauza căsătoriei civile obligatoare.

Ziua 4 decembre 1893, luni, Rev<erendisi>mul Ioan M<icicu> Moldovanu, canonic și vicar metropolitan de Alba-Iulia și Făgăraș, după 10 ore a. m. merse la Exc<elența> Sa Ministrul Cultelor și vorbi de complinirea scaunului metropolitan. Ministrul i-a zis că cauza e importantă, s-au ivit dificultăți și, decumva nu s-ar putea delătura, nu va rămânea alta decât să dispună a se face candidațiune nouă prin cler. La acea observațiune a Ministrului, făcută la rugarea vicarului capitular, că clerul ține tare la dreptul de alegere, de aceea să nu /23./ complinească scaunul în cale denumirii, cum că Maiestatea Sa și-a rezervat dreptul de a denumi; vicarul a reflectat că din vechime clerul a ales un ins și guvernul pe acela l-a întărit, mai târziu a(u) candidat câte trei și totdeauna dintr-aceia fu denumit prelatul. Prima dată la denumirea Metropolitanului Ioan Vancea și-a rezervat dreptul de denumire. Pentru școalele populare admoniate din Arhidieceza Alba-Iuliei spuse ministrului că nu au alți docenți în locul celor cu cari nu sunt îndestuliți, deci urmarea va fi că se vor închide școlile, deoarece docenți de-ai statului nu se vor duce în sate românești. Pentru puținul progres în limba maghiară a observat vicarul că în Ardeal sunt destule ținuturi, unde nici în zece sate nu se găesc unguri deloc, de aceea românii cu atât mai puțin simțesc lipsa limbei maghiare, deoarece orașenii cu cari vin în atingere toți grăiesc limba română.

Ziua 7 decembre 1893, joi dimineața, călătorisem cu br. Milan Baich din Satu-Mic și cu socrul său, /24./ Ștefan Batyánszky până în Timișoara. Baronul îmi spuse că Sofr<onie> Ivacskovics i s-ar fi plâns că cei de la comitatul Caraș-Severin îl persecută pentru că e sârb. De cătră Tribunalul de Presă în această zi fu declarat de vinovat că l-a calumniat pe Ernest Modcsirlovsky, protopretor al Orăviței și fu condamnat în absență la închisoare și la spese.

Ziua 29 decembrie 1893, on<oratul> Ioan Țiucu, cooperador în Vișag, raporta cu cuvântul că avocatul diecezan gr<eco-> or<iental> ar fi dat șpanului dominiului fundațional de acolo instrucțiunea că, de câte ori s-ar ruga

poporeni uniți din Vișag de pământ spre folosință, să le ceară chirie exagerată, deodată însă să le spună că, dacă vor trece la biserica gr<eco-> or<ientală> vor primi pământ pe lângă chirie în jumătate.

Anul 1894

Ziua 8 ianuarie st<il> n<ou> 1894 marți la Ștefan Antonescu, președintele Sedriei orfanale a Comitatului Caraș-Severin, m-am întâlnit cu comitele suprem Emeric Jakabffy, care s-a exprimat cât de tare /25./ îi pare rău că canonicul prelat Andrei Liviu din Lugoj nu e mai tânăr , că de mult s-ar fi complinit scaunul metropolitan. Acelaș canonic în calea ordinariatului primi un exemplar separat din Schematismul diecezei Cianadului pe 1894.

Ziua 15/3 ianuarie 1894, luni, după ședința comitetului administrativ, m<ult> o<norat> Silviu Rezei, deputat al cercului Cséke în parlamentul Ungariei, venise în vizită la comitele suprem, cu care a conferit privat cam 10 minute, după aceea m-a petrecut la reședința episcopescă și mi-a enarat stadiul în care se află cauza denumirii de metropolit, că după ce guvernul nu a reușit a îndupleca pe Exc<elența> Sa Mihail Pavel de la Oradea să primească metropolia în calea denumirii, acum, prin consilierul de secțiune Ivankovics, din Ministerul de Culte, l-a trimis în misiune oficioasă pe m<ult> o<norat> Frăția Sa la Episcopul Lugojului, ca să-l provoace a da o declarațiune despre vederile sale politice, mai de cu seamă să se enunțe cum pricepe ideea de stat maghiar.

/26./ În această cauză a conferit cu comitele suprem că, dacă va fi provocat de guvern a lua atare declarațiune de la episcop, să fie înainte orientat; dară comitele suprem i-ar fi răspuns că el nu se leagă de atare mijlocire, pentru că, la cazul când guvernul pe episcop nici după declarațiunea dată nu l-ar denumi de metropolit, comitele suprem nu ar mai putea da față cu episcopul.

Răspunsei deputatului Silviu Rezei, că eu în repețite rânduri am convenit cu Ministrul Prezident, cu cel de la Interne și de la Culte, dealtminte vederile mele politice le cunoaște deajuns însuși guvernul din declarațiunile mele ținute în Casa Magnaților și cu alte ocaziuni solemne, activitatea mea episcopască se poate vedea din arhivul Ministerului de Culte; eu declarațiuni politice la nici una provocare privată ori prin intermediar nu voi da și până aci m-am ferit a secunda astfel de provocațiuni indirecte.

La aceste deputatul scoase din buzunar o epistolă autografă a vicarului greco-oriental de la /27./ Oradea Mare, Ioan Mețianu, din octombrie 1875, pe care era scris cu ceruza „Episcopului Olteanu” și-mi zise că epistola aceea a fost în două exemplare originale; o ceti, conține credeul politic al acelu vicar devenit episcop la Arad nu mult după datul epistolei; i-am spus deputatului că eu astfel de epistole nu voi scrie nimănui.

Ziua 16/4 ianuarie 1894, marți, s-a ținut în Budapesta congresul catolicilor; eu m-am rugat de Em^{inenta} Sa Primatele, ca să mă aibă de escuzat, dacă voi absenta de la conferință, în cauza congresei, convocată pe 17 Ianuarie 1894, că sărbătoarea Botezului Domnului mă împiedecă a mă depărta de acasă; cu toate aceste, toate foile ungurești și după ele și cele românești au scris că aș fi fost la congres, măcar că cele maghiare adauseră că era bătătoare la ochi absența episcopilor de ritul grecesc²⁴.

Ziua 23/11 ianuarie 1894, marți, m-a căutat la rezidență d. Fitz Gerald, corespondentul foii „Dailly News” din Londra, a stat în discurs cu /28./ mine și cu fratele Gelu 1 ½ oră. M-am nevoit a-i reduce la valoare cele ce-mi spuse despre iminenta împărțire a ținuturilor imense ale lorzilor din Anglia, despre triumful iminent al democrației, despre necesitatea de a respecta dreptul naturei, aluziunea la raportul limbilor oficiale din Canada și din Elveția, aserțiunea că este inevitabil războiul universal ori împărțirea prin Alianța Sacră a Europei părților noastre și alte aserțiuni de adevărat jurnalist, cu cari se încerca a-și câștiga icoană despre vederile mele politice

²⁴ Informații privind organizarea acestui congres se pot vedea la ASV, *Arch. Nunz. Vienna, Agliardi*, busta no. 666 (*Congressi e Conferenze. Lettere ...*), 400 file, passim; o relatare privind desfășurarea congresului vezi art. *Congresul regnicolar al catolicilor din Ungaria*, în „Unirea”, IV, 1894, nr. 3, 20 ianuarie, p. 20.

peste tot și în specie despre raporturile din Ungaria. După ce s-a dus îmi veni în minte că deputatul Rezei se pare a fi fost înainte mergătorul acestui englez, ori mai bine irlandez protestant. Același corespondent petrecu miercuri în Timișoara, apoi se duse pe o zi la Budapesta și de acolo la Belgrad.

Ziua 23/11 februarie 1894, vineri, am călătorit la Budapesta, unde m-am întâlnit cu Exc<elența> Sa Preasfințitul Episcop al Oradiei Mari /29./ Mihail Pavel și cu Rev<erendisi>mul Ioan M<icu> Moldovanu, vicar capitular metropolitan și sâmbătă, înainte de amiazi, ne-am sfătuit despre cele ce ar avea de făcut Rev<erendisi>mul Paul Vela, abate și canonic lector la ven<eratul> capitolu gr<eco-> cat<olic> din Oradea Mare, chemat de către Exc<elența> Sa Ministrul Reg<esc> Ung<ar> de Culte, cu știrea Maiestății Sale, în comisiunea regnicolară în cauza convocării congresului autonom al bisericii catolice din Ungaria²⁵.

Ziua 24/12 februarie 1894, sâmbătă după amiazi, canonicul și vicarul general Paul Vela, în comisiunea adunată în palatul primatului făcu declarațiunea de rezervă a dreptului provinciei metropolitane de Alba-Iulia și Făgăraș de a se putea pronunța liber în meritul reformelor adânc tăietoare, cari se au în vedere prin congresul autonom; acea declarațiune o dede și în scris Eminenței Sale Primatului, comisiunea însă nu a lăsat să se cetească, deputatul dietal Polonyi a observat că astfel de declarațiune nu are loc în ședința acelei comisiuni. Primatele a reflectat că românii gr<eco-> cat<olici> și în anul 1871 făcură astfel de declarațiune de rezervă. Comisiunea, peste declarațiunea canonicului Paul /30./ Vela, trecu la ordinea zilei²⁶.

Episcopul Oradiei Mari, Mihail Pavel, a adus la cunoștință unele din calamitățile cărora este expusă acea dieceză, anume: a) în dominiul din Beiuș toate cele mobile sunt pignorate sub execuțiune judiciară, pentru

²⁵ O relatare succintă despre această întrunire a comisiei regnicolare de 30 de membri a congresului autonomiei, precum și despre poziția canonicului Paul Vela, a se vedea în „Unirea”, IV, 1894, nr. 9, 3 martie, p. 65.

²⁶ Declarația canonicului Paul Vela, în care acesta a afirmat în esență că nu poate participa la lucrările unei comisii care se ocupa cu autonomia Bisericii catolice maghiare de rit latin și că episcopia de Oradea trebuie considerată drept parte componentă a provinciei mitropolitane greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș, a se vedea la Augustin Bunea, *Discursuri. Autonomia bisericească*. Diverse, Blaj, 1903, pp. 424-425.

pretensiunea adjudecată cutărui întreprinzător Sepper, de 15 000 fl<oreni> v<alută> a<ustriacă> și camete pentru contractul încheiat cu episcopul Ioan cândva Oltean, pentru tăiatul pădurilor dominiali și rescindat de guvernul regesc; b) familia conților și a baronilor Bánffy a prevaricat în pădurile dominiului din Beiuș și a început a tăia brazi în păduri de acele, după cari contribuțiunea o plătește episcopul. Oamenii dominiului episcopesc au alungat pre prevaricatori, însă aceștia s-au reîntors cu arme și sub paza armașilor lor au tăiat până aci 23 000 brazi de pe teritoriu ca acela, care și după mapele comisiunii neambulătoare regnicolare se țin de comitatul Bihariei, iară nu de a Cojocnei. Procesul de conturbare fu incaminat înaintea Tribunalului reg<esc> din Oradea; c) Ministrul regesc de Culte insistă cu tărie, acum de trei ani, ca programul anual al /31./ gimnaziului din Beiuș să se deducă în două limbi, anume și în limba maghiară, profesorii nu voiesc, se pare iminent pericolul că guvernul va închide gimnaziul²⁷; la cazul acesta amăsurat așezământului făcut de fericitul episcop Samuil Vulcan, fondul gimnazial are să treacă la seminar. Deoarece însă Ministrul de Culte dotațiunea din Fondul religios, cuvenită pe semestrul al II <-lea> din anul 1893/1894 seminariilor teologice de la toate diecezele gr<eco-> cat<olice> le-a oprit, așa este foarte verosimil că va casa gimnaziul din Beiuș, ca fondul gimnazial să treacă la seminar și astfel să poată subtrage definitiv dotațiunea clerului tânăr al diecezei Oradiei Mari, croită și subpeditată până aci în suma de peste 12 000 fl<oreni> anuali din fondul religios ungaric; d) Exc<elența> Sa episcopul Mihail Pavel declară că nu e în stare a lua asupra-și spesele anuale ale intertențiunii clericilor diecezani, deoarece regia anuală a dominiului episcopesc se urcă în contribuțiune la 20 000 fl<oreni> v<alută> a<ustriacă>, în salariile diregătorilor la 20 000 fl<oreni> v<alută> a<ustriacă>, în amortizațiunea și camete ale împrumuturilor contrase pentru regulațiunea urbarială în comunele dominiului la alte 20 000 fl<oreni>

²⁷ După incidentul din 2 iunie 1888, când a fost luat drapelul maghiar de pe clădirea gimnaziului românesc din Beiuș, autoritățile maghiare decid introducerea limbii maghiare ca limbă de predare în clasele superioare ale gimnaziului românesc, în locul limbii române care mai păstrează doar statutul de limbă auxiliară în predare (ordinul nr. 24 335/2 iulie 1889 al Ministerului Instrucțiunii Publice) (vezi: I. Georgescu, *op. cit.*, pp. 52-53 sq.; Constantin Pavel, *Scoalele din Beiuș 1828-1928. Cu o privire asupra trecutului românilor din Bihor*, Beiuș, 1928, pp. 206-208 sq.).

v<alută> a<ustriacă>, pre când după toate hârțiile de stat ca avere radicală a episcopiei, anume după obligațiunile rurale și după cele ale regalelor /32./ răscumpărate abia primește 40 000 fl<oreni> v<alută> a<ustriacă>, iară din ghindă acum de patru ani nu a mai primit nimic; e) Exc<elența> Sa observă că guvernul ar putea altmintre să poarte economia dominiilor Fondului religionar și i-ar ajunge bani destui pentru seminariile teologice, aduce de exemplu dominiul Fondului religionar din Püspök-Ladány, unde cutare oficial poștal român gr<eco-> cat<olic> a primit în arendă 10 jugh<ere> cu 30 fl<oreni> pe an, acesta a subarendat din acel quant 5 jugh<ere> cu 150 fl<oreni> la an.

Ziua 26/14 februarie 1894, luni seara, am sosit acasă, a doua zi dimineața îmi spuse servitorul că în sala consistorială a găsit o piatră ca un ou mic de găină, bag seama aruncată cu prașchia de pe stradă cu o tărie, cât a găurit fereastra și cea de iarnă și cea din lăuntru fără să le fi zdrobit.

Ziua 8 martie 1894, am scris Exc<elenței> Sale d<omn>ului Ministru Reg<esc> Ung<ar> de Interne o epistolă privată, în care am delinuat punctele de vedere din cari se poate de judeca cu dreptate activitatea mea de 20 ani în scaunul episcopesc al Lugojului. În 18/6 martie 1894 /33./ îmi scrise fratele meu Petru, deputatul cercului Șugatag la dieta Ungariei, că Exc<elența> Sa nu este îndestulit cu acea delineațiune, ci dorește ca să-i declar că nu mă alătur la programul românilor, statorit în conferința din Sibiu, în anul 1881 și că nu am intențiune de a alimenta (*éleszteni*) agitațiunile românilor; deoarece însă Exc<elența> Sa ministrul nu mi-a dat răspuns la epistola din 8 Martie, așa eu nu am aflat de lipsă a-i scrie și a doua oară.

Ziua 19/7 aprilie 1894, în conferința episcopescă, fu delegată o comisiune de trei pentru a examina instrucțiunea gătită de comisiunea regnicolară pentru congruă, pentru fasiunea venitelor parohiale; în conferința din 20/8 aprilie 1894, sâmbătă seara, fu primită o serie de emendamente gătite în coînțelegere cu episcopul de Gherla. M-a surprins bunăvoința și paciința Sf<inților> Părinți, cu care ascultară dorințele noastre dictate de împrejurările speciale ale diiecezelor românești.

Ziua 22/10 aprilie 1894, duminică, la 10 ore a. m., fusei la baronul Carol Hornig, Episcopul de Veszprém²⁸ și statorirăm formulațiunea emendamentelor /34./ de către corul episcopesc, adoptate din cele propuse de către noi, în privința instrucțiunii fasiunii de congruă. Cu acea ocaziune episcopul, ca fost referent în Ministerul de Culte, îmi zise că foarte s-a mirat de ce s-a trăgănat de către guvern cauza sesiunilor controversate din Banat între uniți și neuniți, trebuia să se facă dreptate și uniților, dacă nu din alte motive, cel puțin din axioma „divide et impera”; doară au ținut cu decenia nerezolvată cauza, fără alt motiv decât poate din aprehensiuni personale. I-am reflectat că, precum auzisem, repausatul Ministru Reg<esc> Ung<ar> de Culte Augustin Trefort ar fi zis către cineva: „a lugosi püspök egymaga több dolgot ad, mint az összes püspöki kar”²⁹; la ce adausei, nu eu sunt de vină de cumva e așa, ci împrejurările cari le-am găsit în acea dieceză și cari guvernul nu mi-a dat mână de ajutor să le pot îndrepta ori delătura.

Ziua 5 mai 1894, sâmbătă dimineața, am călătorit la Budapesta să iau parte la ședințele Casei Magnaților, carea a pertractat proiectul /35./ de lege despre dreptul matrimonial, în zilele de 7–10 mai și cu majoritate de 21 voturi l-a respins³⁰. Eu încă m-am fost înscris să vorbesc, dară în 9. V m-au rugat mai mulți ca să abzic de cuvânt, ca să nu se protragă pertractarea; când am ieșit din ședință, în 9 și 10 mai, gloatele adunate în grădina Muzeului Național și într-a 10. V strâmtorate pe strada Muzeum Körut, anume pe trotuare, strigau către episcopii și magnații opozițiunii: „Abzug!”, „le az oláhokkal!”³¹. Pe contele Andrei Csáky, pe treptele de la porticul Muzeului îl atăcară jurnaliștii ieșiți de pe galeria Casei Magnaților și ațâțați de deputații extremi, conte Gavril Károlyi și Otto Hermann. Seara la 8 ore, tinerimea cu gloatele se adunase înaintea localității Clubului deputaților liberali să facă ovațiuni Ministrului Președinte, însă ajunse în conflict cu poliția, care o a împrăștiat cu forța.

²⁸ Károly Hornig (1840-1917), născut în 10 august 1840, sfințit preot în 1862, numit episcop de Veszprém în 1888, ridicat la demnitatea de cardinal de către papa Pius al X-lea în anul 1912.

²⁹ „Episcopul din Lugoj dă singur mai multe lucruri decât întreg corpul episcopal”.

³⁰ Vezi *Încunoștiințare* și art. *Alea jacta est*, în „Unirea”, IV, 1894, nr. 21, 15 mai, pp. 153-154.

³¹ „Retragerea!”, „jos cu românii!”.

Ziua 11 mai 1894, vineri dimineața la 9 ore, invitat, mersei la Exc<elența> Sa Ministrul Președinte, dr. Alexandru Wekerle, în palatul conte Sándor, în cetatea Buda, unde am conferit /36./ cu Exc<elența> Sa trei pătrare de oră. Îmi spuse că-i cade cu greu că atât timp se amână complinirea scaunului metropolitan de Alba-Iulia și Făgăraș, cu atât mai vârtos, că acum se pot pipăi urmările rele ale vacanței îndelungate; cauza însă fu pentru că secretarul de stat, br. Samuil Jozzika, a reușit a îndupleca pe Exc<elența> Sa Ministrul de Culte, ca să propună în consiliul ministerial pe cel candidat în locul al treilea.

Făcându-se întrebare la cabinetul Maiestății Sale, de acolo s-a cerut opiniunea Exc<elenței> Sale episcopului Mihail Pavel de la Oradea Mare și declarațiunea episcopului s-a trimis Ministrului Președinte; de aci consiliul ministerial, în care mai mulți membri stăteau pe lângă cel candidat la locul prim, a lăsat căzută combinațiunea de mai nainte și după ce comitele suprem al Caraș-Severinului, Il<ustritatea> Sa Emeric Iakabffy dede informațiuni favoritoare despre episcopul Lugojului și Ministrul de Culte s-a înduplecat în urmă și s-a conșuit ca să se facă propunere Maiestății Sale /37./ în persoana Episcopului Lugojului, însă până acum tot nu a făcut, iar Maiestatea Sa cu toate ocaziunile întreabă pe Ministrul Prezident, că ce va să fie, când se va complini cutare ori cutare alt scaun episcopesc vacant? Aceste așa petrecându-se, s-a concrezut Ministrului de Interne, Exc<elenței> Sale d<omnu>lui Carol Hieronymi, ca celui ce cunoaște mai de aproape toată familia și atinanțele Episcopului de Lugoj, ca privat să-l provoace a se declara, că după ce guvernul nu poate primi programul din Sibiu al românilor, statorit în anul 1881, este el oare hotărât a nu se alătura la acel program și a stărui ca nu numai să nu se ațâțe, ci să se domolească agitațiunile pornite între români? Răspunsul cel dede Episcopul Lugojului, cu datul 8. III. 1894, în epistolă privată Ministrului de Interne, fu adus în Consiliul Ministerial și susțernut și Maiestății Sale; deoarece însă în acela nu se face amintire de programul din Sibiu, de aceea este necesar ca în privința aceasta episcopul să se declare, ba să liniștească previe și pe Maiestatea Sa.

La aceste am reflectat Exc<elenței> Sale, că mi s-a spus că în sferele /38./ guverniale tare mi s-a imputat, că în vara anului 1893, în congregațiunea comitatului Caraș-Severin am vorbit în contra proiectelor ecleziastice ale guvernului, măcar că eu atunci numai am indigitat legile cari ne recunosc drepturile pe cari acum guvernul voiește a ni le confisca³².

Ce se ține de vederile mele, eu așa cred că destul de limpede m-am pronunțat în epistola din 8. III. 1894, de aceea să nu aștepte guvernul ca eu necondiționat să mă declar că nu mă alătur la programul din Sibiu al anului 1881, deoarece bine se știe cum că programul acela în punctul al 5-lea cuprinde următoarele: „Eluptarea și susținerea autonomiei bisericilor și școalelor confesionale, ca ale unor cestiuni curat de naționalitate. Provederea din vistieria statului a școalelor române și a altor instituțiuni de cultură națională, în proporțiune cu sacrificiile de sânge și avere ce le aduce naționalitatea română pentru patrie, având de a se delătura legile și ordinațiunile cari sunt contrare dezvoltării naționale”³³. Eu ca arhieru, la acest postulat al programului /39./ din Sibiu, nu voi putea renunța niciodată, cu atât mai puțin, deoarece acum însuși În<altul> guvern prin lege a pus în prospect dotațiunea învățătorilor și stă sub pertractare cauza congruei preoților.

Dară acest punct din program, autonomia bisericilor și a școalelor confesionale o consideră ca ale unor cestiuni curat de naționalitate; la aceasta doresc ca Exc<elența> Ta să iei în considerație cum că în unele ținuturi din țară, anume în comitatul Hajdu și Csanád, fără autorizațiune previe, în faptă s-au introdus în biserici gr<eco-> cat<olice> cărți liturgice și corale edate în limba

³² Congregația menționată, a comitatului Caraș-Severin, a avut loc în 25 mai 1893, vezi un rezumat al cuvântărilor în care se regăsește și intervenția episcopului Victor Mihályi, în „Luminătorul”, XIV, 1893, nr. 36/27 (15) mai, pp. 1-2; nr. 37/3 iunie (22 mai), pp. 1-3; nr. 38/7 iunie (26 mai), pp. 2-3.

³³ În cadrul conferinței de la Sibiu, din 14 mai 1881, s-au unificat cele două formațiuni politice ale românilor din Ungaria într-un singur partid, cunoscut sub numele de Partidul Național Român (PNR), adoptând un program constând din 9 puncte, valabil până în 1905; având un caracter general revendicativ, izvorât din realitățile politice ale Transilvaniei de după 1867, programul cuprindea între punctele sale: redobândirea autonomiei Transilvaniei, folosirea limbii române în justiție și în administrație, numirea de funcționari români proporțional cu ponderea populației românești, respectarea autonomiei bisericești și școlare, lărgirea dreptului de vot (mai pe larg vezi Liviu Maior, *Memorandul: filosofia politico-istorică a petiționismului românesc*, București, 1992, pp. 105-122).

maghiară, așa cât în acele biserici ritul grecesc se deprinde în limba maghiară. Când s-a încumetat episcopul Oradiei Mari, Iosif Papp Szilágyi, pe la anii 1868-1870, a oprit liturghia maghiară în Macău și-a stârnit asupra-și un vifor de care de abia a scăpat cu viață³⁴. Dacă Exc<elența> Sa Mihail Pavel a pretins prin cercular, ca pruncii școlari în comune deja maghiarizate să învețe doctrina, ritul, cântările sacre în limba română, prin aceasta a tras asupra-și răzbunarea gloatelor înverșunate, cari, în august 1893, dărâmară ferești și uși /40./ la reședința, biserici, institute, locuințe capitulare și private în Oradea Mare³⁵.

Eu astui fel de curent nu mă pot închina; eu nu m-aș putea rezolva încă nici la aceea ca liturghia maghiară să o introduc la secuii gr<eco-> cat<olici> din Csik, Kászon, Udvarhely și Háromszék, măcar că aceștia numai limba maghiară o vorbesc; cauza este, pentru că eu așa știu, că Sf<ânta> Unire a românilor de către Sf<ântul> Scaun Apostolic al Romei și sub patronatul Împăratului și al Regelui Apostolic Leopold I fu inițiată și încheiată și cu considerațiune la milioanele de români, cari viețuiesc afară de teritoriul Coroanei Sf<ântului> Ștefan.

După aceste Exc<elența> Sa numaidecât s-a arătat prodiv a prescinde cu totul de la punctul 5 din programul de la Sibiu și îndestulit dacă mă voi declara că, cu excepțiunea punctului al 5-lea, întru celelalte nu mă alătur la acel program. I-am zis că epistola mea din 8. III. 1894 este destul de categorică în această privință, că eu ca arhieru nu mă simt chemat la rolă conducătoare în politică și pot asigura pe Exc<elența> Sa, că nu am nici o plăcere ca să mă obtrud de ante signer /41./ ori de vexilifer al mișcării naționale dintre români; din contră, de-a pururea am nutrit și voi nutri sentimente de conciliațiune și nicicând nu voi sta în calea nizuințelor guvernului de a liniști pornirile curentului, care desparte popoarele țării și le înstreinează de către olaltă.

³⁴ Parohia greco-catolică Macău (azi Makó, în sud-estul Ungariei), mixtă sub raportul compoziției etnice, formată din români și ruteni maghiarizați, se afla într-un stadiu avansat de asimilare încă din perioada păstoririi lui Iosif Papp Szilágyi (1863-1873), numărându-se printre comunitățile care au promovat de timpuriu uzul limbii maghiare în liturghie.

³⁵ Informație incorectă, atacul asupra reședinței episcopului Mihail Pavel precum și a altor obiective publice și private ale românilor din Oradea, a avut loc în 28 iulie 1892.

Deci, continuă Exc<elența> Sa, binevoiește a face asemenea declarațiune și înaintea Maiestății Sale, eu am să merg în câteva zile la Viena și-l voi ruga să Te cheme la Preaînalta Sa prezență, cu atât mai vârtos, deoarece când fusei mai pe urmă în audiență îmi zise despre Il<ustritatea> Ta: „Schicken sie mir ihn her”³⁶.

După aceste Exc<elența> Sa a mai continuat discursul cu câteva enunțiațiuni, dintre cari fugitiv voi însemna următoarele:

a) Dr. Vasile Lucaciu, parohul din Șișești, a avut ambițiunea modestă de a începe de profesor ordinar la cutare gimnaz de stat și deoarece nu i s-a împlinit dorința, de aceea se lăsă transportat la extremități. Observai că din intențiuni sacre ca paroh își făcea pe an 10 000 fl<oreni> venit, ceea ce ca profesor la gimnaz de stat nu ar fi putut. Adause: ar fi de /42./ dorit ca ori să fie repus în parohia sa, ori să i se dea altă parohie sau beneficiu ecleziastic, ba s-ar putea lua în combinațiune și pentru cutare serviciu de stat³⁷.

b) Izvorul principal al acțiunii românilor transilvani este răzbunarea pentru „Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet”, care în organismul ei de acum nu corespunde, de aceea am reușit a îndupleca pe prezidentul Casei Deputaților, Exc<elența> Sa br. Desideriu Bánffy, ca reuniunea aceea să o luăm în administrația statului. Îl întreprusei: ”doară voiți să confiscați și averea „Asociațiunii Transilvane pentru literatura și cultura poporului român?” Cauza adevărată a resensului românilor nu este E. M. K. E. însuși, ci aruncurile de câte 1% după florenul de dare, croite peste români, cari aruncați le-ar fi putut împiedeca însuși guvernul. M-a asigurat că nu au de cuget a lua în mână averea Asociațiunii. Dară întrebai: „de ce ați luat averea *Maticzei* slovacilor?” „Pentru că, răspunse, slovacii dezvoltă o agitațiune restrânsă la un cerc mai îngust, însă foarte violentă și periculoasă”. /43./

³⁶ „Trimiteți-mi-l aici”.

³⁷ Activitatea lui Vasile Lucaciu (1852-1922) pe linie bisericească este mai puțin cercetată, vezi totuși scrisorile publicate de Daniel Sularea, in *Viața religioasă în dieceza greco-catolică de Gherla (1878-1911). Contribuții documentare*, Cluj-Napoca, 2008, pp. 441-454; despre rolul său activ în mișcarea de emancipare națională a românilor ardeleni, vezi între altele: Valeriu Achim, Aurel Socolan, *Dr. Vasile Lucaciu, luptător activ pentru drepturile românilor și unirea Transilvaniei cu România*, Baia Mare, 1968; Ion Iacoș, Valeriu Achim (ed.), *Dr. Vasile Lucaciu luptător activ pentru unirea românilor. Texte alese*, Cluj-Napoca, 1988.

c) Cu multă părere de rău s-a experiat că românii deputați în dieta Ungariei nu au curaj deajuns spre a-și formula în parlament convingerile și spre a reprezenta acolo postulatele cele legitime ale românilor, ci lasă toată acțiunea extremilor de la Comitetul Național. Deputatul Zorlențului Mare, d<omnul> George Szerb, amic personal al meu, nu voiește să se strice cu atinenții săi din capitala țării; deputatul Beleșiu este mai puțin rezolut; dr. Virgiliu Bogdan este cu mult mai abil și isteț, dar nici acesta nu se expune, la toți le lipsește tăria morală de a pași cu energie în interesul românilor, de aci urmează că nu se fac pași spre limpezirea situațiunii.

d) Mai am de a observa că guvernul nici nu este în stare de a executa legea pentru egala îndreptățire a naționalităților din patrie, de ex<emplu> la direcțiunea financiară din Nagy-Becskerek sunt aplicați 124 de amployați, dintr-aceștia cei mai mulți, adică dirigătorii de concept, mai toți, sunt oameni de specialitate, cualificați în cutare ram al administrației financiare; decumva am dori ca să plinim legea, care /44./

pretinde ca rezoluțiunea să fie formulată în limba suplicei, unde vom găsi oameni de specialitate cari să poată rezolva cauzele ocurente în orișicare din cele 4 limbi, maghiară, germană, sârbească și română, ca cele vigente în Torontal? Răspunsei că înainte de 1867 toate cauzele finanțiare fură rezolvate în limba nemțescă și că mult ar contribui la liniștea publică, dacă rezoluțiunile ar ieși în limba suplicelor acolo unde locuiesc compact mai puține naționalități și s-ar executa legea, măcar și numai între marginile posibile.

Ziua 17/5 Mai 1894, joi dimineața la 9 ore, mersei la Timișoara, la pertractarea finală a procesului de presă intentat de către Ernest Modsidlovszky, protopretor al Oraviței, contra „Südung<arische> Reform” din Timișoara, respective contra Sofroniu Ivacskovics, care fu condamnat la 3 luni arest și 500 fl<oreni> gloabă și spesele procesului 1700 fl<oreni>. În aceeași zi, la amiazi, am cercetat pe Episcopul Cianadului, Il<ustritatea> Sa Alexandru Desewffy, care mi-a enarat vorbele grăite de poporul din Macău /45./ despre împărțirea dominiului episcopesc de acolo între proletari, anume că l-ar împărți în parcele de câte 4 jugh<ere>, că episcopului nu i-ar lăsa nimica, ci, ca să poată trăi, statul i-ar da 12000 fl<oreni> la an, că cei din

Macău, la dorința celor din Hódmezővásárhely, ca să li se facă și lor parte din dominiul episcopesc, ar fi răspuns că aceea nu se poate pentru că măcăuanii iau dominiul întreg pentru dâșșii.

Ziua 21/9 Mai 1894, luni dimineața, am călătorit la Budapesta să iau parte la conferința ministerială, de cătră Exc<elența> Sa Alexandru Wekerle, Ministrul Președinte convocată, cu d<a>tul 17 mai 1894, no. 1088/M. E., pre 22. V la 10 ore a. m., în palatul prezidiului ministerial „úgy a görög katholikus, mint görög keleti egyház lelkeszeit érdeklő némely kérdések, valamint a román nemzetiségi honpolgáraink körében mutatkozó izgatottság csilapítására alkalmas eszközök megbeszélése czéljából”³⁸. La Kecskemét a întrat în cupé și a călătorit cu mine Kisfaludy Liptay Pál, fost deputat dietal, cu care am conversat până la Budapesta despre diverse cauze privitoare pe români și pe maghiari.

Ziua 22/10 mai, marți la 10 ore, ne-am adunat în palatul prezidiului ministerial următorii: a) dintre episcopii români Exc<elența> Sa Miron Roman, Mitropolitul din Sibiu, /46./ Ioan Mețianu din Arad, Nicolae Popea din Caransebeș, Victor Mihályi, Episcopul Lugojului, Ioan Szabó al Gherlei și Ioan Moldovanu, vicar capitular mitropolitan din Blaj. b) din partea guvernului regesc dr. Alexandru Wekerle, Ministru Președinte, conte Albin Csáky, de culte și instrucțiune publică, conte Andrea Bethlen, de agricultură, conte Iuliu Andrásy, secretar de stat la Ministerul de Interne și Ludovic Jekelfalussy, consilier ministerial și capul poliției de stat³⁹.

Foile de azi dimineață erau pline de știri absurde despre mișcări revoluționare ce ar fi erupt în Blaj, pe cari apoi numărul de seara al foaiiei „Pester Lloyd” toate le-a dezmințit, dar vicarul capitular metropolitan primi o telegramă din Blaj că ieri la amiazi a sosit acolo un batalion (de) pedestrași din Alba Iulia, cauza venirii necunoscută.

³⁸ „Cu scopul discutării mijloacelor corespunzătoare soluționării unor chestiuni atât ale clerului Bisericii Greco-Catolice, cât și ale clerului Bisericii Ortodoxe, precum și pentru liniștirea agitației ce se arată în rândurile compatrioților noștri de naționalitate română”.

³⁹ Un rezumat succint al acestei conferințe vezi art. *Episcopii români și ministrul președinte*, în „Dreptatea”, I, 1894, nr. 106, 13/25 mai, p. 3.

Tot aceleași foi divulgau deodată știrea că Ministrul Președinte ar fi călătorit la Viena, pre când același ducea prezidiul în conferința compusă ca mai sus, decursul cărei conferințe este următorul:

I. *Ministrul Președinte*: guvernul are dovezi la mână, că preoții românești /47./ și docenții ațâță poporul la demonstrațiuni politice, de unde așa grad de iritațiune între românii din părțile mai ales transilvane, cât ușor s-ar putea isca conflicte între gloatele aglomerate și între organele poliției și guvernul ar deveni în strâmtoarea de a suprima turburările, ca să susțină liniștea publică în stat și să sugrume la moment, îndată ce s-ar isca, orice mișcare subversivă. De aceea a conchemat pe arhieriei, ca în sfera lor de activitate să-i îndemne a reține pe preoți și pe docenți cu influința lor de la conducerea gloatelor la astfel de demonstrațiuni, cari ușor pot degenera în porniri periculoase statului și compromițătoare și pentru biserică. De aceea este de dorit ca arhieriei să dea mână de ajutor spre a liniști spiritele.

II. *Metropolitul Miron Roman*: nu are cunoștință ca preoții de pe amvon să țină discursuri politice, materia de neîndestulare este de ajuns în toate sferile societății, carea nu este condusă numai de cler și de învățători, ci are și inteligența mireană și dispune de presă, iară a da direcțiune presei nu este de ajuns demnitatea arhieriei, cu atât mai puțin este de ajuns după /48./ constituțiunea Bisericii ortodoxe cea actuală, unde influința arhieriei este din mai multe privințe restrânsă, iară autoritatea lor știrbită și din partea Înaltului Guvern, într-altele prin aceea că subsidiul erarial pentru ajutorarea clerului transilvan or<iental> nu se conrede de un timp încoace consistoriului arhidiecezan din Sibiu, ci-l împarte Ministerul de Culte numai acelor cari în calea și la recomandațiunea șolgabirăului se judecă a merita acel subsidiu și încă nu numai se împarte clerului ca atare venit sau dotațiune anuală, ci se împarte și comunelor bisericești, spre ce acel subsidiu nu a fost destinat atunci când s-a conces din Casa statului.

Mai fu micșorată autoritatea arhieriei și prin acea dispozițiune a Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică, că sentințele disciplinare ale forurilor bisericești relative la destituirea docenților nu se pot executa, înainte de ce s-ar suprarevidea de același minister, iară inspectorii nu permit ca

docenții să fie aplicați numai provizoriu, de unde urmează că disciplina cu anevoie se poate susține, chiar între docenți, cari ei ar trebui să ajute a educa poporul. De altă parte, /49./ dificultăți ce se pun calificațiunii docenților, când organele guvernului acuză pe docenții cu diplomă provăzuți, unde și respectivul inspector reg<esc> de școală este subscris, că nu sunt calificați, de ex<emplu> pentru că nu propun limba maghiară cu rezultatul dorit. Aceste le atinge numai, că nu s-a pregătit ca să le poată exauria și crede a fi de ajuns spre a constata că există materie suficientă de neîndestulătoare, care din bunăvoința Înaltului Guvern se poate delătura.

III. *Conte Albin Csáky* de la antecesor a preluat uzul de a împărți direct subsidiul erarial, dar și Exc<elența> sa este de acea convingere, că statul nu poate să întindă ajutor la de aceia cari nu merită, că agită contra unității statului și contra ideii de stat. Știe chiar referenți și membri de ai consistoarelor (Caransebeș) plătiți din Casa statului, cari sunt cu puțină considerațiune la interesele statului și demnitatea lor o întrebunțează spre a agita mai cu efect asupra statului; este în interesul bisericii ca aceștia să fie înfrânați și să încete a agita.

Că guvernul pretinde a revedea cauzele disciplinare ale docenților pedepsiți cu amoțiune, aceasta încă se datează de sub ministerul antecesor și are /50./ temeiul său în „Ratio educationis et totius rei Litterariae” de sub Maria Terezia, care este obligator pentru biserica cat<olică> din Ungaria; de altmintea guvernul a examinat cauzele disciplinare ale docenților amovați, dar totdeauna le-a lăsat la loc, pentru că a aflat că sunt întemeiate. Zelul cel mai nestâmpărat al câte unui inspector de școli arete-se încoace în cauza congruei și plânsoarea după echitate se va lecu în marginile legii.

IV. *Episcopul Ioan Meșianu* atinge pretensiunea inspectorilor regești de școli, cari din 600 învățători ai diecezei Aradului au admoniat pe 300 că nu știu limba maghiară, măcar că diplomele lor sunt subscrise de către competentele inspector reg<esc> de școli și pentru că nu propun acea limbă cu rezultat; mărturisește că dacă ar și avea bani cu milioane, acum în pripă nu ar fi în stare să împlinescă 300 stațiuni docentale ce ar deveni vacante în urma acelor admonițiuni. Adaugă că nu are cunoștință de agitațiuni ce le-ar face preoți ori învățători, că în dieceza Aradului domnește liniște; chiar

și la conferința alegătorilor, ținută în /51./ Sibiu, în 1892, când s-a hotărât să facă memorandumul, poporenii Sfinției Sale de abia au ales vreo 12 delegați. Ar fi de dorit ca episcopii să ia în mână conducerea poporului și să nu lase ca ultraiștii să-l seducă, îndată ce episcopii s-ar pune în fruntea mișcărilor politice ale românilor, poporul s-ar liniști.

V. *Conte Albin Csáky*, cualificațiunea legală a docenților caută să o pretindem, pre cei ce prin lege sunt scutiți de obligamentul acelei cualificațiuni, nimenea nu-i va delătura din lipsa acesteia, dacă altmintre corespund știm noi că la bătrânețe cu anevoie se poate învăța o limbă necunoscută; dar avem datorința să întindem fiecărui cetățean ocaziune să învețe limba statului, de care are lipsă și a sosit timpul să executăm legea aceasta, că nu se poate amâna în infinit. În cazuri concrete guvernul va judeca, dacă este a se întrebuița indulgență față de unul ori altul dintre învățători, cari nu au cualificațiunea obligată.

VI. *Consilierul Ludovic Jekelfalussy*: în diferite ținuturi din patrie, mai de cu seamă în Ardeal există agitațiuni; când a venit Comitetul național românesc din Sibiu cu trenul la Cluj, pentru procesul de presă al Memorandumului, preoții /52./ și învățătorii au scos gloatele la calea ferată în veșminte sărbătorești și într-unele locuri gloatele s-au purtat cu puțin respect nu numai față de organele poliției, ci încă și față de preoții proprii, încât vreo patru preoți, din cauză că nu au împlinit promisiunile prin care au ademenit poporul să iasă la acele demonstrațiuni, de cătră înșiși credincioșii lor au fost bătuți și maltratați⁴⁰. Astfel de cazuri neplăcute ar fi să fie prevenite. Produce o telegramă despre excesele unui preot din comitatul Târnavei Mari, fără însă de a-l ceti, de unde nu am putut ști nici numele, nici locul parohului.

VII. *Ministrul Președinte* adaugă că guvernul are la mână date sigure despre aceea că unii preoți, în zilele comune de peste săptămână țin cult divin public, la care se adună poporul ca la zile de sărbători; așa pe lângă ce poporul este retras și împiedecat de la lucru, mai este și sedus de cătră preoți și învățători,

⁴⁰ Despre procesul frunțașilor mișcării memorandiste, desfășurat la Cluj în 7-25 mai 1892, precum și despre impactul acestui eveniment printre români, a se vedea: *Procesul Memorandumului românilor din Transilvania în acte și date*, Cluj, 1932; Vasile Netea, *Istoria Memorandumului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947; Șerban Polverejan, Nicolae Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente (1885-1897)*, Cluj, 1973; Nicolae Josan, *Adeziunea populară la mișcarea memorandistă (1892-1895). Mărturii documentare*, București, 1996.

cari pe amvon în biserică și în țințirumul bisericii țin cuvântări politice și susțin agitațiunea în popor, de unde trece și până în România vecină, că guvernul de acolo a constatat că mișcările turbulente ivite prin orașele României /53./ fură stârnite și se propagă din Ardeal, de către neamurile celor emigrați.

VIII. *Contele Andrei Bethlen*: agitațiunea există în Ardeal și din ce în ce ia dimensiuni mai mari și mai periculoase, ca să încete aceea ar trebui să cercăm și să aflăm modul de a pacifica spiritele; aceia cari în anii mai de aproape au pornit mișcările românilor din Ardeal și acum le conduc, sunt niște oameni interesați, anume avocați și alți(i) cari, din speculațiune stârnesc patimile gloatelor, ca să câștige popularitate și cu renumele de bărbați de frunte ai națiunii române să-și asigure clientela.

Decumva însă căutăm în trecut, vedem că conducerea mai nainte era în mâinile arhierilor cari, mai independenți și cu rutină, au știut să îndrepte mișcările politice ale românilor într-o alvie legală și să stâmpere patimile conaționalilor, cât acele să nu turbure liniștea publică în țară. Chiar și în zilele mai recente observăm că, unde arhierii își pun în cumpănă influința binefăcătoare, patimile nu sunt excitate și nu se întâmplă abaterile deplorabile de pe airea, ca de exemplu comitatele Arad și Caraș-Severinul, unde domnește înțelegerea posibilă între împrejurările de acum. De aceea ar fi de dorit ca prelații bisericilor să ia în mână conducerea /54./ și cu elementele mai moderate să caute a restaura liniștea spiritelor, cari oamenilor interesați, cari ca din meserie vânează după agitațiuni, ca să pescuiască în tulbure, să li se facă imposibil a seduce gloatele.

IX. *Episcopul Victor Mihályi*: simțesc multă grațitudine Excelenței Sale D<omnu>lui Ministru Reg<esc> Ung<ar> de Agricultură pentru că a lăsat la o lature gravaminele particulare, cari pe lângă bunăvoință împrumutată ușor se pot vindeca în cazuri concrete și în obiectul conferinței înalte de azi de-a dreptul a intrat în „medias res”, când a intonat necesitatea de a afla modalitatea împăciuirii. Îmi permit însă a observa, cu tot respectul, că acțiunea conducătorilor actuali ai românilor a pornit și se continuă cu excluderea arhierilor; inteligența mireană s-a emancipat de sub tutela clerului și între noi se află de ajuns oameni de aceia, a căror deviză este: „preotul trăiască religiunii

sale, trăiască dogmelor, rugăciunilor, că locul lui este în biserică”. De aceea, Comitetul Național din Sibiu dintru început s-a constituit și susținea ca ales din conferința alegătorilor, spre aceea delegați, la acele conferințe, episcopii nici n-au fost chemați, nici s-au /55./ dus să ia parte, precum nu au parte nici în programele și memorandumul statorite și publicate din acele conferințe de către Comitetul Național.

De cumva însă Înalțul Guvern crede a fi oportun, ca prelații bisericilor românești să dea mână de ajutor spre a ajunge la scopul necesar al împăcării, cred că prelații cu bucurie se vor presta la o atare acțiune, pe cât de grea, în stadiul actual al cauzei, pe atât de conformă chemării lor sacerdotale. Din partea mi aflu necesar a atinge unele momente cari peste măsură îngreunează astăzi încercarea prelaților bisericii de a exercita influință peste preoți și învățători în direcțiune politică și de aci încearcă să nu se pună în fruntea mișcărilor politice.

Înainte de toate, convingerea politică a preoților și a învățătorilor astăzi nu se mai poate influența exclusiv de către arhierie, dându-se se poartă cu venerațiune către autoritatea sacră a episcopilor în toate cele ce țin de sfera ecleziastică și de învățământ, dar de aci încolo se bucură de drepturi politice ca cetățeni ai statului și în direcțiunea exercițiului drepturilor politice pot fi influențați în mod decisiv prin partide politice, din partea presei, din interese speciale; și cu totul /56./ în deșert s-ar încumeta episcopul de a abate pe cutare preot ori învățător de la convingerile sale politice, că nu l-ar asculta; în deșert l-ar pedepsi cu pedepse bisericești pentru transgresiuni politice, că numai s-ar expune cazului neplăcut ca judecățile lui să fie condamnate și atunci când sunt de cuprins curat ecleziastic.

A binevoit Excelența Sa Ministrul Regatului Ungar de Agricultură a face aluziune la stările îndestulătoare din Caraș-Severin, să aibă grația a-mi ierta să mă provoc la lupta și trepidul ce m-a costat, înainte de toate a debela antipatia ce o întâmpini când te duci de la o margine a țării să cârmuiești oameni la altă margine a țării; care, după aceea cu multă diligență și răbdare neobosită, cu cumpăt și bunăvoință părințească, poți merita încrederea oamenilor și bunăvoința fiilor; ai să porți însă bună grijă, ca nu cumva cu vreun paș pripit să le compromiți toate.

Și aici nu mă pot subtrage, de a nu aduce înainte, că guvernul regesc transilvan, cu d<a>tul 25 ianuarie 1844, no. 1014, în urma ordinațiunii Cancelariei Aulice, de d<a>tul 23 decembrie 1843, no. 5336, strâns a oprit pe preoți în cuvântările lor bisericești nicidecum /57./ să vorbească despre lucruri de administrație politică ținătoare, ba și de atingerea în cuvântările sacre a unora trebi ca aceste să se contenească. Acest decret guvernial fu publicat clerului greco-catolic transilvan prin circularul Consistoriului episcopesc al diezei Făgărașului, de d<atul> 18/6 mai 1844, no. 557. Mai departe mersese decretul aulic intimat cu d<atul> 26 martie 1782, No. 2030, care impusese parohilor catolici ca mai mult să ustenească a predica virtuțile morale, decât cele ce privesc controversile dogmatice cu protestanții, cari însă, ca și alte înnoiri de ale împăratului Iosif al II <-lea>, fură revocate. Deci, de cumva cutare preot românesc s-ar încumeta a predica de pe amvon, ori cu ocaziunea altor funcțiuni sacre, despre lucruri ținătoare de administrația politică, unul ca acela tragă-se la răspundere și pedepsească-se după greutatea transgresiunii.

Rogu-mă însă cu umilință a considera cu deadinsul că sunt multe obiecte și chestiuni cari ating nu numai sfera trebilor statului, ci și sfera intereselor ecleziastice și acestea în viață adeseori se întâlnesc, conflictul se poate încunjura dacă se poate indigita marginea unde acele interese /58./ de ambele orduri se despart de câtră olaltă; însă a afla linia aceea despărțitoare se ține de bărbați înzestrați cu erudițiune teologică-juridică superioară, care mai rar se poate găsi la preoții de pe sate. De aceea nu sunt de a se osândi preoții de câte ori cuvântă despre obiecte de atare natură mixtă, ci unele se mai pot și trece cu vederea, ca cele ce nu pot tulbura liniștea publică. Cum că unii preoți țin serviciu divin în zile comune, feriale și se adună poporul ca în zile de sărbătoare, să se roage lui Dumnezeu pentru reușita cutărei cauze politice, aceasta nu se va putea condamna ca agitațiune, de câte ori acea cauză politică de sub pertractare ori este cauză preferenter religioasă, ca proiectele politice-ecleziastice ale guvernului, ori este strâns împreună cu cauze ecleziastice momentuoase și cu înalte interese religioase, precum cauzele libertății și independenței bisericii și drepturile învățământului poporal.

Alt izvor bogat al dificultăților, cari nu lasă ca prelații să poată tenta a exercita influință eficace peste convingerea politică a preoților și docenților sunt de a se căuta /59./ în tendința Înalțului Guvern Regesc și a legislațiunii chiar, precum și a organelor de stat, de toate categoriile, de a discredita autoritatea și vaza Episcopilor și de a restrânge tot mai mult jurisdicțiunea, chiar și cea ecleziastică și sfera de activitate a ordinariatelor. Voi să ating unele fapte, cari dovedesc tendința aceea că a le exhauria nu le pot: a) așa cravalele înscenate în Oradea Mare contra Exc<elenței> Sale Preasfințitului Episcop Mihail Pavel, din îndemnul atacurilor subversive îndreptate asupra-i de către un preot rebel autorității sacre.

b) judicatura ecleziastică din ce în ce restrânge, anume față de docenți, aceleași consistoare episcopești, cari au jurisdicțiunea de a destitui din beneficiu pe câte un preot paroh ori canonic, nu mai au jurisdicțiune de ajuns spre a destitui și alunga din stațiune pe câte un cantor docente, ci judecățile trecute prin toate forurile ecleziastice sunt de a se sușterne Exc<elenței> Sale Ministrului Reg<esc> de Culte ca să le aprobe. Adevărat că Exc<elența> Sa ministrul pretinde aceasta pe temeiul prescrișelor din „Ratio educationis”, unde gimnaziile catolice din Ungaria proprie sunt subordonate /60./ inspecțiunii mai imediate a guvernului, poate și școalele elementare. Obligamentul de a sușterne guvernului cauzele disciplinare ale cantor-docenților spre asupra reviziune, l-a pretins fostul Consiliu Locotenențial pe la 1863, dar acea dispozițiune guvernială nu poate avea obligament pentru părțile transilvane; dar orișicum de îndreptățită să fie pretensiunea Înalțului Guvern, rămâne constatat că jurisdicțiunea consistoarelor se restrânge din ce în ce, nu numai prin legi, ci și prin ordinațiuni.

c) proiectele de legi ecleziastico-politice ale guvernului actual de-a dreptul confiscă de la consistoarele episcopești una a treia parte din jurisdicțiunea lor de până aci, încât proiectul despre „Dreptul matrimonial” toate cauzele matrimoniale le scoate din mâna judecătorilor ecleziastici și le îndrumă sub jurisdicțiunea Tribunalelor Regești. Ministrul Președinte și cel de Culte m-au întrerupt cu cuvintele: „Nu e așa!”; căroră însă numaidecât le-am reflectat: „Că doară § 136 nu în deșert ezice că judicatura în cauze

matrimoniale se ține de sfera de jurisdicțiune a judecăților regești, /61./ iară § 137 dispune: „A folyamatban levő házassági és eljegyzési perek az illetékes kir. bíróságokhoz átteendőők”⁴¹.

d) Subsidiul erarial, pe la anul 1864 acordat clerului rural transilvan, adevărat că pentru clerul gr<eco-> cat<olic> se împarte prin ordinariat sub obligamentul de rațiociniu, dar mai în anii trecuți, în două rânduri, în restimpuri întrerupte, pe mai mulți ani fu scărit din partea legislațiunii cu 5 % toată suma acordată pentru clerul gr<eco-> cat<olic> și cel gr<eco-> or<iental> poate și suma acordată celorlalte confesiuni. Dar ce s-a întâmplat? Deoarece Ministerul de Culte cele 5 % nu a voit să le subtragă din întreaga subvențiune cuvenită pe an cutărei biserici, că zicea că din pozițiunile stabile nu se poate subtrage nimica; așa cele 5 % le-a subtras numai din subsidiul Clerului rural și așa bieții preoți de pe sate, cari de abia au altă congruă în bani, decât cei 40 fl<oreni>-50 fl<oreni> v<alută> a<ustriacă> ce-i primea până atunci din subsidiul erarial pe fiecare an și la care contau cu încredere ca la o dotațiune stabilită, fără de veste se treziră a fi scurtați, nu cu 5 %, precum a votat legislațiunea, ci scurtați cu 16 %. /62./

e) Este adevărat că Exc<elența> Sa, d<omnu>l Ministru de Culte, împarte din fondul religionar subsidiu la clerul indigen și suntem foarte mulțumitori pentru această bunăvoință; fie-mi însă permis a atinge un caz care mi s-a întâmplat din îndemnul acestor subvențiuni graționale. În comitatul Caraș-Severin protonotarul fu ales de vice-comite, un protopop de al diecezei Lugojului cu un credincios gr<eco-> cat<olic> au atacat cu o tipăritură murdară pe vice-comitele, bajocurindu-l în modul cel mai necuvenit. Nu peste mult, protopopul, în calea ordinariatului recurge la Exc<elența> Sa D<omnu>l Ministru de Culte după subsidiu; recursul i l-am restituit pentru purtarea-i necuivoasă față de vicecomitele. Acest fapt simplu, și cred că conform și dorinței actuale a În<altului> Guvern, era unul din îndemnurile cele cu deadinsul trase ca de păr, spre a legitima goana consecventă și foarte vehementă, căreia am fost expus mai un deceniu întreg, tocmai din acea parte de unde trebuia să am părținire și sprijin.

⁴¹ „Procesele legate de căsătorii și logodne care sunt în curs se vor transfera tribunalelor regale competente”.

f) Aceste le atinsei numai spre a întinde Excelențelor Voastre prilej de a cumpăni, dacă acele și altele /63./ multe de asemenea natură și tendință sunt ori ba oportune, spre a adauge și a întări în cler și în învățători reverință față de autoritatea sacră a episcopilor, cât aceia moralmente să fie constrânși a se pleca acelei autorități și în de acele lucruri cari petrec sfera jurisdicțiunii ecleziastice. Eu din parte-mi sunt tare îngrijorat că, după toate aceste gravamine, clerul, mai ales cel gr<eco-> cat<olic>, cu anevoie va putea fi mulcomit mai decuseamă și din motivul acela grav, că dreptul său fundamental de a-și alege metropolit, acum, a doua oară, l-a putut deprinde pre lângă acea clauzulă impusă din partea În<altului> Guvern, că alegerea i se concede numai acuma, fără nici o consecință pe viitor, pre când acest drept de a-și alege metropolit, recunoscut și în legile Transilvaniei, clerul apriat și l-a rezervat în actul prin care a primit Sf<ânta> Unire și astfel, fără nici un temei legal, se vede atacat în dreptul de autonomie al bisericii sale.

Ministrul de Culte reflectă că clauzula aceea a fost pusă și de altădată; poate că a fost pusă, răspunsei, însă clerului nu i s-a /64./ enunțat, decât în cele două cazuri din urmă, adevă cu prilejul alegerilor făcute de la restituțiunea constituțiunii încoace și în ambele cazuri a stârnit resens adânc. De altmintrea mă rog să binevoși a lua la cunoștință că în două cazuri mai recente ce s-au arătat contra unui învățător și contra unui preot din dieceza Lugojului, curge procesul criminal asupra respectivilor și Tribunalul Regesc competent va pronunța dacă acuzații sunt vinovați ori ba? Din parte-mi încă am dispus asupra-le cercetare disciplinară, cuget însă, că nu se pot face responsabili prelații pentru toate cele ce grăiesc preoții ori învățătorii la târguri prin ospătării, ori pe la case private cu prilejul ospetelor de nuntă.

Dar actul salutar al pacificațiunii nu se poate realiza fără concursul bărbaților mireni, cari în prima linie sunt chemați și competenți a se declara în chestiuni de ale politice și mă doare că la această stimată conferință nu văd reprezentați decât clerul, iar nu și pe mireni, pre când după părerea mea, cel puțin deputații dietali, ca legislatori, ar fi fost /65./

foarte la loc ca să concurgă cu sfatul lor a indigita modul după care cred și dâșii că s-ar putea liniști iritațiunea existentă.

Observ, în fine, că cauza iritațiunii generale de astăzi nu este de ieri de alaltăieri, cauzele acelea s-au formulat și în programul conferinței naționale din Sibiu, din anul 1881⁴² și de atunci încoace; ba citez a zice că aceleași cauze au produs dezastrele din 1849, cărora au căzut jertfă sute de preoți, parte spânzurați, parte împușcați și au fost arse și risipite 300 de sate în Transilvania. Cum că preoții nu se pot înțărca să nu ia parte la mișcări politice, o știe mai bine În<altul> Guvern, care la demnitatea episcopescă a înaintat pe mulți, cari pe lângă cualificațiunea ecleziastică erau înzestrați cu merite câștigate în sfera politică. Plânsorile românilor în șirul veacurilor de mai multe ori au fost formulate și începând de la „libellus supplex Valachorum”⁴³, parte la legislațiune, parte Maiestății Sale fură prezentate dorințele românilor și unele s-au și împlinit; iară mai în urmă s-a formulat memorandumul⁴⁴ care, decumva vom prescinde de la chestiunea uniunii Transilvaniei, /66./ peste care pot fi păreri divergente, dacă este „de tempore” ori ba, însă în calea legală încă poate fi obiect de postulat, în celelalte cuprinde gravaminele întemeiate ale românilor, ca de ex<emplu> cauzele de comasațiune și așteaptă a fi rezolvate, respective vindecate.

X. *Episcopul Nicolae Popoa*: adevărat că între români acum spiritele sunt agitate și una din cauze este agitațiunea ce se face , însă nu numai din partea românilor se agită, ci și din partea maghiarilor, anume multă înverșunare produce presa licențioasă de ambele părți; de împăcare deci nu poate fi vorbă până când jurnalele nu vor începe a scrie într-un ton mai conciliant. De altmintrea împăcarea presupune apropiere împrumutată, Mântuitorul Christos ne învață: „să iubești pe deaproapele tău ca însuți pre tine”, numai pe temeiul frățietății

⁴² Este vorba despre conferința națională din 14 mai 1881 de la Sibiu, în cadrul căreia s-a unificat mișcarea politică a românilor ardeleni prin constituirea Partidului Național Român (PNR).

⁴³ Textul latinesc și traducerea Supplexului a se vedea la David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, București, 1984, pp. 455-480.

⁴⁴ *Memorandumul Românilor din Transilvania și Ungaria către Majestatea Sa Imperială și Regală Apostolică Francisc Iosif I, Împărat al Austriei, Rege Apostolic al Ungariei, Rege al Boemiei, Dalmației, Croației, Slavoniei, Galiției, Lodomeriei și Iliriei, Arhiduce al Austriei, Mare duce al Cracoviei, Duce al Lorenei, Duce al Salisburgului, Stiriei, Carintiei, Carneolei, Bucovinei, Silesiei Superioare și Inferioare, Mare Principe al Transilvaniei, margraf al Moraviei, Comite Princiar al Habsburgului și Tirolului etc. etc. etc.*, Sibiu, Institutul Tipografic, 1892 (vezi *Procesul Memorandumului românilor din Transilvania în acte și date*, Cluj, 1932, pp. 13-44).

adevărate se naște egală îndreptățire și libertate reală, iară aceasta numaidecât aduce împăcare durabilă.

XI. *Episcopul Ioan Szabó*: crede a fi oportun ca În<altul> Guvern să împărtășească fiecărui episcop excepțiunile concrete ce le-ar avea asupra unuia ori altuia dintre preoți /67./ ori învățători și deodată lămurit să îndigiteze că ce fel de ținută dorește să observe clerul și în care direcțiune așteaptă ca episcopii să dezvolte activitate conciliantă, ca așa și episcopii să se poată orienta în privința celor ce au de a întreprinde.

XII. *Ministrul Președinte*: guvernul regesc are dovezi deajuns despre agitatori în concret, ba i s-a făcut împărtășire din partea guvernului din România că și agitațiunile turbulente din țara vecină încă din Transilvania se stârnesc și sunt alimentate anume de cătră consângenii și atinenții celor emigrați de aici. Cu toate aceste, guvernul regesc nu dorește a întrebuița procedura perchizitorie și crede a fi mai conducător la scop ca episcopii să sfătuiască părintește pe subordinați a se conteni de agitațiuni și întrucât li s-ar aduce la cunoștință /:scrisori:/ plânsori concrete asupra cutărui preot ori învățător, pe acela să-l citeze la reședință și să-l dojenească.

XIII. *Mitropolitul Miron Romanul*: după *Statutul Organic* al Bisericii gr<eco->or<ientale> românești din Transilvania și Ungaria⁴⁵, /68./ mitropolitul sau episcopii nu pot în cale prezidială a exercita judicatură ca aceasta asupra subordinaților săi, ci caută să observe procedura judiciară prescrisă, că de nu ușor se va întâmpla să-i facă supușii insulte, precum făcură Exc<elenței> Sale în Sibiu, spărgându-i toate ferestrele din rezidență. Tocmai din procedura judiciară urmată la tribunale și la județele regești provine neîndestulire în cele mai multe locuri, parte pentru că părțile sunt ascutate la protocol de cătră judecători, cari nu cunosc limba părților, numai prin tâlmaci, care nu e în stare a traduce totdeauna fidel fasiunea acelora, parte pentru că și decumva judecătorul știe limba părților, el trebuie să ia protocol în limba statului, de aceea adesea ia la protocol fasiunile în alt înțeles, nu în cel fasioanat de cătră părți în limba lor. De aceea, ar fi de dorit ca la județe să se aplice numai

⁴⁵ A se vedea *Statutul organic al Bisericii greco-orientale române din Ungaria și Transilvania, cu un Supliment*, ediția a III-a, Sibiu, 1907, pp. 7-51.

cunoscători de limba poporului, iar la pertractări protocoalele să se ia în limba fasionanților, după cum adeca este conces în legea despre egala îndreptățire a naționalităților, articlu XLIV din anul 1868⁴⁶. /69./

XIV. *Ministrul Președinte*: guvernul atât în sfera justiției, cât și a finanțelor și până aci a aplicat mulți bărbați români; finanții de la diregătoriiile vamale în majoritate sunt sași și români, încât nici nu-s în stare a face manovre cu comanda maghiară, că nu cunosc limba. Cu toate acestea, legea pentru egala îndreptățire a naționalităților, în unele dispozițiuni ale ei, nu se poate executa, anume nu este practicabilă acea dispoziție ca diregătoriiile statului să fie obligate a extrada rezoluțiunea în limba exhibitului, deoarece oficialii sunt de a se constitui după cualificațiunea de specialitate, carea dacă se găsește, nu o putem ignora dacă numai într-o singură limbă, anume a statului, se poate valora de cătră respectivul; așa la Direcțiunea financiară sunt șase secțiuni diverse de specialitate, nu este însă cu puțință a găsi oficial de specialitate care să fie în stare a rezolvi cauzele financiare în câte 3-4 limbi, de ex<emplu>, în Nagybecskerek, în limba maghiară, germană, sârbească și românească. Deci în cele ce se pot realiza, guvernul și până-acum a luat în considerare legiuitele pretensiuni /70./ ale românilor și le va considera și de aici încolo cu deadinsul; dar cu agitatorii cari au înscenat tulburările de acum, în Transilvania, nu se poate sta de vorbă.

XV. *Vicarul Capitar Metropolitan Ioan Moldovanu*: nu are cunoștință ca în Arhidieceza Alba-Iuliei și a Făgărașului s-ar fi ridicat de curând căințe asupra purtării politice a preoților și a învățătorilor; un singur preot a fost acuzat de agitațiune, s-a cercetat lucrul și preotul din partea Tribunalului Reg<esc> fu absolut; peste tot disciplina în cler și între credincioși nu este zguduită, măcar că recunoaște că, deoarece scaunul metropolitan mai că de doi ani este vacant, trebile într-acest interregn nu vor decurge poate așa neted ca și când s-ar fi complinit scaunul. Cum că poporul, de-a lungul căii ferate de

⁴⁶ „Legea pentru egala îndreptățire a naționalităților”, numită și „articolul de lege XLIV”, adoptată de parlamentul maghiar în noiembrie 1868, a fost promulgată de împărat în 6 decembrie 1868; a se vedea textul integral la Eugen Brote, *Chestiunea română în Transilvania și Ungaria*, București, 1895, pp. 113-121 (anexa 29).

la Sibiu la Cluj, s-a îndesat să vadă pe membrii Comitetului Național⁴⁷, întru cari privește pe apărătorii intereselor sale bisericești și civile, aceasta este foarte natural și nu a avut lipsă să fie agitat spre aceea de cătră preoți și învățători. /71./ De altmintre, poporul românesc este jaluz de limba și naționalitatea sa, despre care Bonfiniu scrisese „romanam tandem linguam redolent, quae ne penitus intereat adeo reluctantur, ut non tam pro vitae, quam pro linguae incolumitate certasse videantur”⁴⁸, aceasta o văd periclitată prin unele dispozițiuni mai recente, prin care sunt amenințate școlile lor sub pretextul că limba maghiară nu se propune în școlile acele cu rezultatul dorit. Măcar că ce rezultat se poate aștepta de la școlile elementare, dacă pruncii numai în școală pot să audă cuvinte maghiare, că sunt ținuturi destule în Ardeal, unde nici câte în zece sate nu locuiește vreun maghiar și așa în viața practică nu se simte necesitatea limbii maghiare.

Iritațiunea în popor însă tare se stârnește prin măsurile ce se iau din partea administrațiunii politice, când la posturile de juzi și notari comunali, apoi de medici cercuali în deșert se recurg români cualificați, că dacă recurge și vreun neromân, acela se pune în candidațiune, măcar deși nu cunoaște limba română, /72./ iar recurenții români pe cari i-ar dori poporul nu se pun în candidațiune. Asemenea și la oficiile mai înalte administrative, românii nu pot încape, tocmai eram de față la restaurațiune în Aiud și am cerut ca de vice-comite să pună un român, că majoritatea preponderentă a comitatului Alba de Jos este română, ni s-a zis, aceasta nu se poate că s-ar pericilita interesele patriei; în deșert le-am replicat că tare slabă ar trebui să fie Ungaria atunci, dacă un vicespan ar fi în stare a-i pericilita interesele, nu i-am putut îndupleca; rezultatul a fost că până ce mai înainte aveam 6 szolgbirăi de român în comitat, acum nu avem decât doi bieți de sub-szolgbirăi, mai înainte erau denumiți în Transilvania mai mulți comiți supremi, respectiv căpitani superiori, erau consilieri guverniali și de finanțe, erau aleși câțiva fõbirău și vicecomiți; acum de aceștia nu mai sunt, deci cu cine să tenteze prelații bisericilor românești a domoli iritațiunea existentă în popor? Dară

⁴⁷ Pe larg despre manifestările de solidaritate ale românilor cu frunțașii mișcării memorandiste în perioada 1892-1895, a se vedea în studiul introductiv al lucrării lui N. Josan, *op. cit.*, pp. 7-61.

⁴⁸ „Ei au răspândit limba română atât de mult și s-au împotrivit ca ea să piară cu totul, așa încât să nu pară că au luptat atât pentru păstrarea vieții, cât mai degrabă pentru păstrarea limbii”.

ori și ce acțiune ar dori prelații să dezvolte în direcțiune politică, au poate-și închipuie că vor putea singuri ajunge ceva rezultat fără organele lor, iară organele episcopilor /73./ sunt protopopii și parohii, cari prin urmare nu se pot depărta de la activitate pe teren politic, fără a paraliza ori și ce acțiune a prelaților.

Înaltul Guvern nu are să se teamă de conflicte sângeroase că s-ar isca între poporul românesc și între organele potestății de stat; aveți să presupuneți atâta minte sănătoasă în poporul românesc, că nu va porni cu împlăcii să se lupte contra celora cari vin în contra-le cu puști Mannlicher. Ci spre a mulcomi oamenii binevoiască guvernul a executa legea pentru egala îndreptățire a naționalităților, să nu creadă că nu va găsi oficiali cari să lucre în câte 2-3 limbi de ale patriei în ori și care branche, că doară la noi în Ardeal în faptă s-au rezolvit toate exhibitele în limba aceea în care au fost prezentate și pot asigura că între români guvernul află destui oameni cualificați, cari să-i lucre bine ungurește, românește ba și germanește.

Cum că preoții sunt năcăjiți nu e de mirare, când prin căsătoria civilă își văd atacată sfințenia așezămintelor sacre, amenințate că vor să sece puținele venite și cadințe preotești, de cari se bucurau din veacuri după /74./ cununie și după matricule, acest izvor de iritațiune va înceta îndată ce În<altul> Guvern va lăsa căzută politica sa ecleziastică și abzicând de tendința maghiarizării violente va lăsa pe români să se dezvolte amăsurat firii lor.

XVI. *Ministrul Președinte*: crede că românii nu pot să aibă cauze fundate de a se înstreina contra căsătoriei civile, demult deja introdusă în România; vicarul capitular metropolitan Ioan Moldovanu: și acolo numai efecte dezastruoase are; Episcopul Victor Mihályi: acolo și cununia ecleziastică este obligătoare, încât dacă în restimp de un an sponsii nu se cunună în fața bisericii, legătura civilă se consideră de nulă. Ministrul Președinte: nu am știre de astfel de temperament a legislațiunii din România, dar românii, cari de la împărații bizantini au primit multe legi matrimoniale, nu au cauze de ajuns a se arăta străini de legislațiunea statului în cauze matrimoniale.

Lăsând însă aceste, după ce am ascultat pe toți membrii conferinței prezente cred că pot reasuma rezultatul în următoarele trei puncte: /75./

a) Prelații bisericii nizuiască cu modalitatea ce le-o va dicta experiența și

înțelepciunea lor a executa influință preste preoți și învățători să nu se pună în fruntea agitațiunii turbulente, cari prin confluxul gloatelor poate degenera în conflicte violente, subversive a liniștei publice, ca atari vor fi suprese cu toată puterea și poate avea urmări funeste bisericii și persoanelor ecleziastice; b) Guvernul din parte-și cunoaște datorințele și pentru mulcomirea spiritelor cu deadinsul va căuta a executa tot ce legea concede favoritor și pentru concetățenii români; c) întrucât românii ar avea gravamine în cutari dispozițiuni ale legilor vigente și ar dori acele a se modifica ori abroga, în privința aceasta folosească-se de modalitatea ce le-o concede constituțiunea patriei, prezinte-și dorințele în congregațiunii comitatense și înaintea legislațiunii țării și după puțină vor fi luate în considerațiune.

După ce s-a încheiat conferința, Ministrul Președinte, luând de la el rămas bun, îmi zise că a grăit cu Maiestatea Sa Sacratismă și că mi-a însemnat pe hârtie numele, ca /76./ să mă cheme în sensul celor atinse în 11 mai 1894.

După amiazi, la 5 ore, eu și vicarul capitular merserăm la Exc<elența> Sa Miron Roman, Metropolitul gr<eco> or<iental>, unde erau episcopii din Arad și Caransebeș, mai târziu veni d<omnu>l deputat George Szerb al Zorlențului Mare, după aceea și d<omnu>l Dionisiu Vaida din Alpret. Ne-am înțeles că vom emite un circular la clerul respectivei dieceze, în sensul celor enunțate și apromise în conferința ministerială, episcopii din Arad și Caransebeș erau de opinie de a conchema o conferință mai restrânsă, care să concheme alta mai largă, care apoi să decidă cele de făcut; însă rămânând ei doi inși în minoritate s-au plecat. Decisul l-am împărțit și episcopului Gherlei.

Ziua 23/11 mai 1894, miercuri, la 10 ore, m-au căutat în Hotel Continental Exc<elența> Sa Miron Roman, cu episcopii din Arad și Caransebeș, cari au crezut oportun a reveni încă odată peste cele decise ieri după amiazi, din motive că circularul va fi dezavuat de cătră presa română și în loc de a-i mulcomi, îi vom irita mai tare, nici un folos nu vom scoate, /77./ ci ne vom face de răs și de ocară cu ai noștri. Am reflectat că guvernul, direcțiunea conciliantă față de români o făcu ieri, atârnoare de la pasul arhierilor, ba după cuvintele grave a pericolului de a îneca în sânge orice pornire subversivă, la eventuale conflicte pentru urmări ne vor face răspunzători pe noi, de cumva am rămânea

indiferenți, ori neactivi în momente așa de grave. Dară neactivi am rămânea de cumva nici conferință nu am conchema, nici cercular nu am trimite. Diamandi Manole este de părere ca conferință la nici un caz să nu se concheme, că ar produce ruptură politică, deci nu rămâne alta decât să se emită cercular și într-aceasta ne-am și înțeles.

Ziua 24/12 mai 1894, joi, festum Corporis Domini, procesiunea în Lugoj a fost impozantă. Comitele suprem Emeric Jakabffy, cu protonotarul Ladislau Szögyényi, m-au cercetat și mi-au spus că la instalațiunea comitelui suprem, dr. Ervin Rosner, întâmplată în Maramureș-Sighet, în 17.V.1894, a înțeles că noul comite va să aibă grea pozițiune pentru intrigile fostului /78./ comite suprem, Ioan Lónyay și ale lui Gavril Várady, fost deputat dietal; i-am răspuns că locuitorii comitatului nu-s de aceia cari să îngreuneze mersul regulat al administrațiunii. Mai târziu, în 28.V, îmi spuse comitele suprem că după cum stăteau trebile în Maramureș, în anii din urmă, s-a ivit necesitate ineluptabilă ca atât comitele suprem Ioan Lónyay, cât și vice-comitele Nicolae Szaplanczay să fie delăturați.

Ziua 26/14 Mai 1894, sâmbătă seara la 5 ore, ne-am adunat vreo 9 inși la conferință la comitele suprem Emeric Jakabffy, s-a decis a propune în congregațiune să se voteze încredere deplină vice-comitelui Béla Litsek, din incidentul că în procesul acestuia contra Sofronie Ivaskovics, acesta fu achitat. Eu am propus ca vicecomitele până în 31. V. 1894 să pornească proces de presă contra „Südungarische Reform” din Timișoara, pentru articolul din 31.V.1892, în care pe vicecomitele îl numește „canalie de caracter dubiu și edițiune greșită a lui Pausz”. Aceasta nu s-a primit în conferință.

Ziua 28/14 Mai 1894, luni, congregațiune generală de primăvară a comitatului /79./ Caraș-Severin. Protofiscalul Sulyok Árpád face moțiune ca comitatul să dea 500 fl<oreni> pentru statua guvernatorului Kossuth Lajos, motivează cu mare patos, profesorul Ionașiu din Caransebeș îl combate cu argumente îndeșate; la propunerea vice-comitelui, să nu disputăm peste meritele lui Kossuth, s-a primit moțiunea lui Hedvig Bósz, delăturându-se atât moțiunea lui Sulyok, cât și ordinea zilei simplu propusă de profesorul Ionașiu, pe lângă care am votat numai 20 români.

Ziua 29/15 mai 1894, marți, a venit la mine avocatul Coriolan Brediceanu, cu aceea că a sosit de la Cluj și l-a trimis Comitetul Național, acum condamnat în 14 membri ai săi la închisoarea de stat pentru procesul „Memorandului” și mă roagă ca să nu emit circular către cler, că în orice chip îl voi formula are să lovească în cei condamnați; deci cel puțin să aștept până la deciziunea Curiei Reg<ești> peste plânsoarea de nulitate a sentinței în cauza Memorandului.

I-am răspuns că episcopii s-au obligat că vor întreprinde fără amânare /80./ pașii potriviți spre a conțeni clerul și pe învățători de la mișcăminte politice violente și tulburări răzvrătitoare; dacă am întârzâia cu acești pași, aceasta ar putea să încarce peste umerii noștri responsabilitate dintre cele mai grele. De altminte, totul atârnă de la aceea cum se va formula circularul; eu cred că nu voi să lovesc în nimenea; dar în confuziunea prezentă a condus cauza națională comitetul fără a întreba pe arhieriei; acum când guvernul își întinde mâna arhierilor, comitetul lasă pe prelați să ajute cauzei după cum va găsi mai bine în Domnul.

Mi-a adaus d<omnu>l Brediceanu, că comitetul este foarte consternat că nu s-a putut reculege să formuleze plânsoarea de nulitate, ci a telegrafat după avocat în mai multe părți, că dacă preoții și învățătorii se vor retrage de la luptă, atunci nu mai sunt cari să susțină pretensiunile românilor, că inteligența independentă nu este, anume în Transilvania stau cu mult mai slab decât în Ungaria româniei.

Reflectai că așa se vede că guvernul vrea să țină în secret pertractările ce le-a avut cu episcopii, /81./ de nu a transpirat decât foarte puțin în public. Din comunicatul apărut în nr. 148, de d<a>to 23.V.1894 al foaiei „Hazánk”, numai următorul pasaj corespunde adevărului faptic: „A miniszterelnök meghallgatta a panaszokat, megigérte, hogy a mennyire módjában lesz, rövid idő alatt gondoskodik arról, hogy az elégedetlenség lecsillapodjék. Végül felkérte őket, hogy a kezeik alá tartozó papságot és tanítókat tartsák vissza az izgatásban való résztvevéstől”⁴⁹. Celelalte sunt tehne spre a acoperi acest comunicat.

⁴⁹ „Primul ministru a ascultat plângerile, a promis că în măsura în care-i va fi cu putință, se va îngriji în scurt timp ca nemulțumirile să se aplaneze. În fine i-a rugat pe aceștia să rețină preoțimea și pe învățătorii din subordinea lor să participe la agitații”.

Ziua 21/9 iunie 1894, joi, am fost în Casa Magnaților, unde s-a pertractat a doua oară proiectul de lege despre dreptul matrimonial și de către magnați fu primit cu majoritate de 4 voturi, pre când în 10.V.1894 același proiect de către magnați fu respins cu majoritate de 21 voturi⁵⁰. Spre a înțelege câtva strămutarea aceasta însemn aci, că ieri circula în capitala țării ca pozitiv că guvernul a întrebuințat toată violența spre a-și câștiga și între magnați majoritate. În numărul de azi, sosit la Budapesta, al foii „Allgemeine Zeitung” din München, am cetit că guvernul ungaric este sigur că va /82./ izbuti cu proiectul de lege, deoarece de la regele a primit plenipotență și în momentul din urmă este rezolut a întrebuința sila, de nu ar merge altmintrea.

Rezultatul fu că guvernul cătră cele 118 voturi, din 10. V. 1894, a mai câștigat alte 10 voturi, pre când opozițiunea Casei Magnaților, din cele 139 voturi din 10. V. 1894, în 21. VI. 1894 a pierdut 15 voturi. Este de importanță a ști că cum a urmat acel rezultat; guvernul, dintre partizanii săi, în 10. V nu a putut aduce pe astăzi următorii patru: Battyáni Strattmann Ödön principe, C. Bánffy Miklós curator suprem transilv<an>, Forgách Károly conte și Ormos Zsigmond. Dintre cei neînfațișați în 10. V s-au prezentat în 21. V și au sprijinit guvernul următorii: Bolza Géza conte, Degenfeld Schomburg Sándor conte, Draskovich György conte, Pejacevich Arthur conte, Teleki Laszló conte, Ambrozy Gyula baron, Iosika Samú baron; dintre cei mai de curând admiși în Casa Magnaților s-au alăturat cătră guvern următorii: Kornis Károly conte, Széchenyi Bertalan conte, Ambrozy István baron, Kemény Árpád baron, Eszterházy Ferencz conte, /83./ Uechtritz Zsigmond baron și Zuber József.

Din contră, opozițiunea pre lângă ce a câștigat azi trei voturi, anume pe episcopul Ferdinand Dulánszky din Pécs și pe cei de curând admiși: Zichy Janos jun. conte și Zichy Henrik conte; a pierdut, dintre cei din 10. V. 1894, astăzi, pe următorii: Dessewffy Sándor, Episcopul Csanadului, zdrobit la picior, apoi pe cei absenți: Pálffy András conte, căpitanul Gardei Ung<are>, Windischgrätz Lajos principe, Eszterházy László conte, Eszterházy Miklós József conte, Festetich Tasziló conte, Hunyady Kálmán conte, Karácsonyi Aladár conte, Pálffy János jun.

⁵⁰ Un scurt comentariu despre această ședință a Casei Magnaților, vezi art. *Triumful*, in „Unirea”, IV, 1894, nr. 27, 23 iunie, p. 201.

conte, Serényi Béla conte, Stubenberg József conte, Balassa István baron, Battyányi Elemér conte, Festetich Vilmos conte, Gervay Mihályi, Luczenbacher Pál, Melczer István, Uzovics Pál. Mai adaug aci că venind după amiazi cătră casă, din păduricea orașului, pe linia ferată electrică, unii din public grăiau că, din îndemnul acestui rezultat din Casa Magnaților, cu vreo două milioane se va fi ușurată casa statului. Mai am de a observa că Episcopul Gherlei îmi zise, cum că guvernul a reușit a convinge pe Maiestatea Sa Regele, /84./ cum că legea despre dreptul matrimonial este o „necesitate politică”, care, dacă nu va izbuti, se răstoarnă dualismul, încât se desface și se strică împăcarea din 1867, prin urmare este în pericol și alianța triplă.

Cetesc în numărul de seara al foii „Pester Lloyd”, din 21. VI. 1894: „Aus Bosnien wird dem „Pesti Napló” gemeldet dass vom 2 Bataillon des etwa vier Stunden südlich von Pleohe in dem türkischen Dorfe Priljepolje dislocierten Infanterie-Regiments „Ramberg” N-ro 96 während eines Monats zwei Feldwebel, drei Zugführer und dreizehn Mann nach Serbien desertiert seien, und dass die Untersuchung ergeben habe, dass die Deserteure, durchwegs kroatischer Nationalität, von serbischen geheimen Agenten zur Desertion verleitet worden seien, unter dem Versprechen, dass sie in die serbische Armee eintreten können, und dort bald zu Offizieren ernannt werden. Der Bataillonskommandant Major Skribe hat an das Kriegsministerium Meldung erstattet und um die Verhängung des Standrechtes angesucht, gleichzeitig hat das bosnische 15. Korpskomando beim Kriegsministerium /85./ gebeten, an Stelle des erwähnten, ein anderes Regiment dahin zu komandieren. Wie das genante Blatt weiter vernimmt, soll ein Bataillon des Budapesteser Hausregiments No. 32 als Ersatz nach Novibazar designiert sein”⁵¹.

Ziua 22/10 iunie 1894, vineri, pe strada Korona herczeg utca, mă întâlnii cu br. Rudnyanszky József, notar la Casa Magnaților și-mi spuse că

⁵¹ „Din Bosnia se relatează ziarului „Pesti Napló”, că din batalionul 2 al regimentului de infanterie Ramberg nr. 96, dislocat la aproximativ patru ore la sud de Pleohe, în satul turcesc Priljepolje, doar în timp de o lună, au dezertat în Serbia doi plutonieri, alți trei șefi de pluton și treisprezece soldați, și că investigația a relevat că dezertorii, mai toți de naționalitate croată, au fost convinși să dezerteze de către agenți secreți sârbi, cu promisiunea că vor putea intra în armata sârbească, unde vor fi numiți în curând ofițeri. Comandantul batalionului, maiorul Skribe, a raportat acestea ministerului de război și a cerut introducerea legii statariale, totodată corpul 15. de armată bosniac a solicitat la același minister să trimită în acel loc un alt regiment în locul primului. Cum relatează foaia amintită, a fost desemnat în acest sens un batalion al Regimentului Casei Regale Budapesta nr. 32 ca substitut la Novibazar”.

contele Ferdinand Zichy, conducătorul opozițiunii dintre magnați, de abia a putut face să vină la ședința de ieri și atâția câți au venit; de altă parte guvernul a lucrat cu deadinsul să câștige partizani între magnați, nu numai cu promisiuni de distincțiuni, de favoruri, de aplicațiuni în unele servicii de stat vacante, ci încă și cu bani grei. Între alții și pe dânsul l-a îmbiat cu portofoliul ministerului de agricultură, dar a declarat că nu va părăsi principiul de opozițiune față de proiectul despre legea matrimonială. Pe contele Széchenyi Imre, care în 10. V. 1894 ținuse discursul acela memorabil contra proiectului acestuia, guvernul cu faimele gazetelor, că ar fi candidat la Ministerul de Agricultură, l-a dezarmat /86./ cu totul.

În Casa Magnaților s-a pertractat în special legea despre dreptul matrimonial, Eminentă Sa Primatule făcu mai multe emendamente, cari însă de cătră majoritate fură respinse, ci s-a primit Ș-ul propus de contele Andrassy Aladár, că această lege nu atinge obligamentele religioase.

Înainte de ședință grăiam cu br. Hornig, episcopul de la Veszprém, că de ce nu au cumpănit prelații cu bani pe câțiva magnați mai săraci, să fi venit a ne ajuta de dezastrul de ieri; și mi-a zis că el nu e în stare să plătească datoria cambiată de patru milioane a contelui Festetics Tazillo, dar nici datoria de 1½ milioane a celor trei conți Jankovics, cari cu toții sprijinesc pe guvern. Și dacă i-am răspuns „perditio tua ex te”, îmi zise că tare mare este decadența între aristocrați, așa încât el, episcopul, acum începe a înțelege că ghilotina din revoluția franceză nu era de totul neîndreptătită. Atinsei „necesitatea politică” a legii despre dreptul matrimonial și, surâzând, /87./ îmi răspunse: „mă mir că se găsesc oameni cumiți cari cred că cu căsătoria civilă se poate împiedeca realizarea ideilor despre Daco-Romanie, despre Serbia Mare, despre regatul treiunit al croaților, despre împărăția cehilor etc. ori chiar că cu acea căsătorie se poate susține împăcăciunea dualistică și alianța triplă care se pare deja sfumurată”. De cumva a existat cândva, zisei.

În urmă, mai adause: „de altmintrea, guvernul de acum face cât poate numai spre detrimentul elementului maghiar, deoarece sunt convins că de cumva

Axente⁵² ori Hurbán⁵³ sau și ambii de ar șede la cârma Ungariei, nu ar fi în stare a mijloci mai cu succes ruina acestui element degenerat”. Observai că șesul Ungariei mai de multe ori a fost devastat și pustiit, ținuturile muntoase au adăpostit populațiunea refugiată, acolo mai cu îndemână se pot adăposti și rezista.

După amiazi, pe la 5 ore mersei la Exc<elența> Sa Miron Roman, mitropolitul și aflai acolo pe sufraganii săi și pe dd. Alexandru Mocsonyi și pe /88./ Vincențiu Babeș, acești doi domni susțineau tare că Ministrul-Președinte dr. Alexandru Wekerle este omul de încredere al împăratului, pentru că singur poate așeza, prin regularea valutei, cele 400 milioane de aur, cari sunt necesare pentru a purta război. Spusei că 200 milioane coroane se află deja, dară îmi zise d<omnu>l Babeș: „quid hoc ad tantam sitim”.

Dacă am ieșit de la metropolitul, aflai pe Exc<elența> Sa Mihail Pavel, Episcopul Oradiei Mari, cu care merserăm împreună cu on<orat> N. Gera, director al dominiului episcopesc din Beiuș, la preumblare în păduricea orașului și mi-a povestit că, afară de canonicul Lauran, ceilalți din capitlul de la Orade, cu toții sunt restanți cu rațiunile Fondurilor diecezane pe câte 4-5 ani și că fără rezultat le pune termin, că nu-și prezintă deloc rațiunile, de aceea e silit a ținea în vacanță două posturi de canonici, că nimenea nu voiește să primească administrațiunea fondurilor nelimpezite.

Tot Exc<elența> Sa Mihail Pavel îmi spuse că Ministrul de Culte, conte /89./ Albin Csáky a trimis la Beiuș pe inspectorul reg<esc> al școalelor industriale, Mártonffy Márton, ca să caute și să conducă localități pentru o școală industrială și o școală de stat superioară pentru fete; acela a zărit institutul edificat de curând de Exc<elența> Sa episcopul pentru internat și școală de fete gr<eco-> cat<olică> română și numaidecât a rugat pe episcop, ca să vândă statului acel edificiu; după ce însă episcopul i-a răspuns că aceea nu poate face, l-a recercat să-l dea statului în chirie pe 20 ani, iară episcopul i-a răspuns că

⁵² Se referă la Ioan Axente Sever (1821-1906), fruntaș al revoluției pașoptiste din Transilvania, prefect al Legiunii I, a Blajului (Prima Blasiana), prima din cele 15 legiuni-prefecturi subordonate Comitetului național român de la Sibiu.

⁵³ Se referă la Carol Urban (1802-1877), comandant al regimentului II grăniceresc de la Năsăud în anii 1848-1849, cu grad de locotenent colonel, participant activ la luptele armatelor imperiale împotriva taberei revoluționare maghiare în faza insurecțională a revoluției (septembrie 1848-august 1849).

Exc<elența> Sa edificiul acela deja l-a transpus sub administrațiunea capitlului bisericii catedrale gr<eco-> cat<olice> din Oradea Mare, iar capitlul încă nu-l poate ceda pe alte scopuri, deoarece l-a primit sub grijă cu destinațiunea de internat și de școală de fete⁵⁴.

Însă d<omnu>l inspector să spună Exc<elenței> Sale d<omnu>lui Ministru de Culte, că de cumva pe anul 1894/95 încă va subtrage dotațiunea din Fondul Religionar al clericilor diecezei Orăzii Mari, atunci episcopul va revoca din seminariile de la Ungvár, Satmár, Oradea și Blaj clericii și i-a așeza în Beiuș, în acest institut /90./ nou, unde din dominiu îi va prevedea cu viptuale, cu lemne și cu alte trebuințe, iar pe profesorii gimnaziali i-a pune să fie profesori de teologie, că și de altmintrea nu are destui doctori de teologie.

Ziua 23/11 iunie 1894, sâmbătă dimineața la 8 ore, mă întâlnii în căfana hotelului Continental cu d<omnu>l Dionisiu Vaida din Alpret, care împreună cu avocații Teodor Mihályi și N. Farkaș din Dej veniră la Budapesta, cu preotul onor<at> Grigoriu Popescu din Suciul de Jos, să se plângă Ministrului de Interne pentru modul neuman în care a tratat conducătorul postului de jandarmi reg<esc> din Suciul de Sus miercuri, în 20/8 iunie, pe onor<atul> Grig<oriu> Popescu, ducându-l legat la Suciul de Sus, punându-l acolo înaintea ciubărului cu lături. Asemenea au tratat jandarmii, tot în zilele aceste, cu preotul gr<eco-> cat<olic> din Boușiu, de lângă Gherla. Il<ustritatea> Sa Iosif Gáll, membru la Casa Magnaților, îmi spuse în ședința de azi că va merge dânsul cu querulanții la Ministerul de Interne.

La 9³/₄ ore antimeridiane fusei /91./ la Ministrul de Culte, dr. Eötvös Loránd, care cu multă afabilitate m-a primit, ieșind de la el au intrat arhieriei români gr<eco-> or<ientali> cari, după ce ieșiră de la ministru, mă căutară toți trei în hotel Continental, dară eu eram dus la ședință. Acolo Episcopul Muncaciului, Iuliu Firczák⁵⁵, îmi spuse că pe Episcopul de la Vác, Exc<elența> Sa Constantin Schuster, niște tineri l-au împresurat pe stradă, unul l-a scuipat și de abia a scăpat de insultele lor; asemenea fu insultat pe stradă și Episcopul Veszprémului, br. Carol Hornig. De altmintrea, în ședință erau numai următorii episcopi: Dr. Iosif

⁵⁴ Despre ctitoriile școlare ale episcopului Pavel la Beiuș, vezi: C. Pavel, *op. cit.*, pp. 210-217.

⁵⁵ Iuliu Firczák (1836-1912), s-a născut în 22 august 1836, a fost numit episcop de Muncaci în 1891.

Samassa, Arhiepiscopul Agriei, apoi Episcopul Nitrei, Emeric Bende⁵⁶, apoi noi doi inși gr<eco> <catolici> și cei trei arhierii gr<eco> or<ientali> ai românilor. Era importantă enunțarea Ministrului de Culte, că el nu și-a statorit de țință a lua în administrarea statului toate școalele medii și superioare, că nu e amic al metodei singuratic și exclusiv. Ar dori ca lângă fiecare biserică să vadă și câte o școală. Acest ministru, cu ocaziunea când a primit pe inspectorii reg<ești> de școli din țară, i-a provocat să fie concilianți și dreți întru execuțiunea legilor și să se apere de a trata școlile confesionale cu asprime, carea nu ar dori să o aplice alții /92./ față de dânșii.

Iulie 1894. Într-una din zile(le) din luna aceasta, m-a căutat în Lugoj Il<ustritatea> Sa Iosif Gáll, membru al Casei Magnaților și îmi spuse că, după cum a înțeles de la Ministrul Președinte, eu în curând voi să fiu poftit la curtea împărătească, de aceea ministrul ar dori, ca eu acolo să nu insist pentru autonomia Transilvaniei, deoarece Maiestatea Sa nu voiește să audă de acea autonomie și guvernul Ungariei are multă trecere și influență la curte. Răspunsei d<omnu>lui Gáll, că eu nu cred să venim cândva în pozițiune de a fi întrebat dacă doresc ori ba autonomia Transilvaniei ? Istoria ne învață că politica monarhiei necum să fi cândva întrebat pe arhierii ardeleni de opiniunea lor despre autonomie, ori despre uniunea Ardealului cu Ungaria, dar nici pe factorii predominanti ai Transilvaniei nu i-a întrebat despre aceeași uniune ori autonomie decât între împrejurări de acele, între cari acei factori nu au putut să scoată la cale decât postulate ce se puteau năvăli cu interesele dictate de politica monarhiei.

De altmintrea, arhierii în Ardeal nu sunt chemați la rolă politică dătătoare /93./ de ton și în momentul când s-ar încumeta a se pronunța categoric și a lua pozițiune, ori într-o direcțiune ori într-alta, prea ușor ar putea ajunge la soarta Episcopului Ioan Leményi al Făgărașului ori sau a Episcopului Transilvaniei Ludovic Haynald, ambii delăturați pentru că s-au expus prea mult pentru uniunea Transilvaniei cu Ungaria⁵⁷; la din contra, de cumva ar afla cu scop a stăruii pentru autonomia Ardealului, asemenea curând

⁵⁶ Imrich Bende (1824-1911), s-a născut în 28 august 1824, a fost sfințit preot în 1847, a fost numit episcop de Banská Bystrica (Slovacia) în 1887, mai târziu (1893) episcop de Nitra (Slovacia)

⁵⁷ Se referă aici la atitudinea politică a celor doi prelați în contextul revoluției pașoptiste.

și-ar simți neputința, precum au simțit-o mitropolii Alexandru Sterca Țuțușiu al Alba-Iuliei și Făgărașului și Andrei Baron Șaguna al românilor gr̃eco-orientali din Transilvania și Ungaria, care cest din urmă pe la anul 1867, în cauza autonomiei Ardealului, s-a văzut silit a pronunța cuvintele memorabile: „flere possum sed iuvare non”⁵⁸.

În legătură cu aceste, d<omnu>l Gáll îmi spuse că a reflectat pe Ministrul Președinte, că asprimea cu care au pedepsit pe condamnații în cauza Memorandului întogma nu va conduce la scop, precum nu i-a fost guvernului de sub absolutism de nici un folos asprimea cu carea a tratat 10 ani Ungaria toată. Adusei din parte-mi că aceste măsuri de represalii nu sunt /94./ apte de a mulcomi pe români, cu atât mai puțin îi pot îndulci și însufleți pentru stările de acum, precum nu poți să prinzi paseri cu tereitoarea.

Anul 1894, luna august, într-una din zilele lunii acesteia veni iarăși la mine multonor<atul> Silviu Rezei, deputat dietal cu cuvintele: m-a trimis Ministrul Președinte în calitate oficioasă, ca să-Ți spun Sfinției Tale că guvernul este înțeles a Te propune spre denumire la scaunul vacant al Mitropoliei de Alba-Iulia și Făgăraș, ceea ce are să se întâmple cel mult în șase săptămâni, în care răstimp Maiestatea Sa Te va chema la curte; dar înainte de propunere guvernul dorește să fie curat cu Sfința Ta în privința următoarelor două puncte: a) că nu Vei stărui pentru autonomia Transilvaniei; b) că pozițiunea-Ți de Mitropolit nu o Vei întrebuița spre agitațiuni, să o pui în cumpănă spre scopurile ultraiștilor români.

Răspunsul meu fu următorul: spune Excelenței Sale Domnului Ministru Președinte, că mai alaltăieri fu la mine un corespondent din Budapesta al foilor conservative din Viena și din Berlin, cu cuvintele că în sferele conservative se vorbește că Sfinția Ta /95./ ai făcut nescari promisiuni guvernului pentru cazul când Te-ar denumi de mitropolit; iară eu i-am zis „că cu guvernul am tratat în cauza mitropoliei, însă promisiuni în direcțiune politică nici nu mi s-a(u) cerut, nici nu am făcut”. Atunci acel corespondent a dorit să știe vederile mele despre chestiunea română, iar în privința aceasta i-am refuzat dorința și l-am îndrumat ca de cumva dorește să scrie foilor conservative cu temei despre

⁵⁸ „Pot să plâng, dar nu pot să ajut”.

chestiunea română, mai întâi să studieze cele trei tomuri din „Părți alese din Istoria Transilvaniei pre 200 (de) ani înainte” de George Barițiu, Sibiu, 1892, 8^o59, că fără acest studiu tot nu e în stare să priceapă chestiunea.

Ce privește cele două puncte propuse, să spună d<omnu>lui Ministru Președinte, că în privința autonomiei transilvane destul de lămurit m-am declarat în săptămânile trecute d<omnu>lui Iosif Gáll, spre

acel scop trimis încoace; iar în privința punctului al doilea se găsește răspuns în cele date la punctul prim; decât că decumva guvernul, sub agitațiuni ale ultraiștilor români înțelege apărarea drepturilor bisericii în toate direcțiunile ei, la aceste nu pot renunța sub nici un pretext, mai bine voi suferi, ca de 20 de ani. /96./

Ziua 23/11 septembrie 1894, am consacrat biserica din Cârnești, în vicariatul Hațegului, era zi de duminică, senin și cald, s-a adunat popor credincios din toate satele de prin prejur ca la 2000 suflete; preoții, învățătorii și inteligenții din Hațeg cu toții cam la 60 persoane, între cari câțiva cu soțiile lor, primără prânz în sala școalei, iar poporul credincios fu ospătat de cărneșteni, cari tăiară câteva vite, oi și porci în bucuria zilei. Conte Toroczky și familia nu era(u) acasă.

Ziua 26/14 septembrie 1894, miercuri, Înălțarea Sfintei Cruci, am celebrat S<fânta> Liturghie pontificală în Hațeg, după ce am sosit în pace din Lunca Cernei. Vicarul Janza a pofit la prânz de post pe inteligenții români din Hațeg.

Ziua 27/15 septembrie 1894, joi, în Sălașul de Sus, onor<atul> Zaharie Muntean, parohul gr<eco-> or<iental> din Sălașul de Sus, m-a întâmpinat în fruntea poporului său. Acolo am fost încortilat la d<omnu>l Ladislau Balia, notar cercual, din tată reformat, mamă-sa gr<eco-> cat<olică> din Macești. Acest notar tare sămăna cu Bálya Józsi, fostul notar din comuna mea natală Ieud în Maramureș.

Ziua 29/17 septembrie 1894, sâmbătă până /97./ după amiazi a tot plouat și foarte s-a îngreunat calea din Râul Alb la Șerel, dar am umblat și acolo în pace, iară seara la 7 oare, din Băiești am mers la Piski, unde înțelesei

⁵⁹ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pre două sute de ani în urmă*, vol. 1-3, Sibiu, 1889-1891; ediția a doua, îngrijită de Ștefan Pascu și Florin Salvan, a apărut la Brașov, 1993-1995.

că comitele suprem br. George Szentkeresty este în Deva, deci în zori de zi mersei cu trenul la Deva, ascultai Sfânta Liturghie la franciscani, apoi cercetai autoritățile și rămăsei de prânz la domnul avocat Francisc Hossu-Longin, unde mă întâlnisem cu domnul Iuliu Petrovay, secretar finanțiar.

Ziua 1 octombrie 1894, luni, în Arad, am cercetat autoritățile și am rămas de prânz la domnul avocat Gregoriu Venter, seara am ajuns acasă la Lugoj.

Ziua 3 octombrie 1894, miercuri dimineața, am sosit la Budapesta ca să iau parte la ședința Casei Magnaților, unde s-a luat la pertractare proiectul de lege despre „exercițiul liber al religiei”⁶⁰. Înainte de ședință Eminența Sa Laurențiu Schlauch, Cardinalul Episcop Varadinense⁶¹, peste obiceiul de mai nainte, mă agrăiește și mă întreabă că ce știu de împlinirea scaunului metropolitan de Alba-Iulia și Făgăraș? Răspunsei că nu știu nimica, nu atârnă de la mine. Atunci îmi descoperi că guvernul a făcut întrebare /98./ la Roma și de acolo ar fi venit răspuns că nu au nici o excepțiune asupra persoanei mele. Mi-am adus aminte de vorbele părintelui Papa Nicola Franco din Roma, care în 1 aprilie 1893, când ajunsei cu peregrinii la Roma⁶², îmi spuse că candidatul celor de la Propaganda este Episcopul Gherlei.

⁶⁰ Comentarii despre dezbaterea acestui proiect de lege în parlamentul maghiar, a se vedea art. *Ce e de făcut*, în „Unirea”, IV, 1894, nr. 42, 6 octombrie, pp. 321-322.

⁶¹ Lőrinc Schlauch (1824-1902), născut la Arad în 27 martie 1824, sfințit preot în 1847, laureat în teologie la Budapesta în 1867, numit episcop de Satu Mare în 1873, arhiepiscop de Oradea în 1887, ridicat la demnitatea de cardinal de către papa Leon al XIII-lea în 12 iunie 1893.

⁶² Concepută ca un pelerinaj românesc la Sfântul Scaun, cu participare supraconfesională (din grupul care s-a deplasat la Roma sub conducerea episcopului Victor Mihályi, în primele luni ale anului 1893, au făcut parte și ortodocșii din vechiul Regat al României), această acțiune a fost una fără precedent în Biserica greco-catolică românească. Ziarul „Unirea” a acordat spații largi desfășurării pelerinajului, publicând în paginile sale un veritabil jurnal al călătoriei la Roma a grupului românesc, vezi astfel articolele: *De ale peregrinajului*, „Unirea”, III, 1893, nr. 3/21 ianuarie, pp. 19-20; nr. 4/28 ianuarie, p. 26; nr. 6/11 februarie, p. 42-43; 7/18 februarie, p. 51; nr. 9/4 martie, p. 70-71; nr. 11/18 martie, p. 88; nr. 12/25 martie, pp. 93-94; nr. 14/8 aprilie, p. 112; nr. 15/15 aprilie, p. 117; *Primul pelerinaj român la Roma*, „Unirea”, III, 1893, număr extraordinar, 19 aprilie, pag. 4-8; „*Le Moniteur de Rome*” despre primul pelerinaj român, în „Unirea”, III, 1893, nr. 16/22 aprilie, p. 128; *Cercularul Preasfintiei Sale Dr. Victor Mihályi Episcopul Lugojului despre peregrinajul român*, în „Unirea”, III, 1893, nr. 17/29 aprilie, p. 137. Amănunte și comentarii pe marginea acestui „act de politică național-ecclesiastică”, a se vedea la Luminița Wallner Bărbulescu, *Zorile modernității. Episcopia greco-catolică de Lugoj în perioada ierarhului Victor Mihályi de Apșa*, Cluj-Napoca, 2007, pp. 77-82.

Ziua 4 octomvrie st<il> n<ou> 1894, joi, în biserica zidită de regele Mathia Corvinul și restaurată acum, am asistat liturghiei celebrate de Primatele din îndemnul zilei onomastice a Maiestății Sale. După liturghie m-am scris în documentul așezat în vârful turnului, cu acea ocaziune arhiducele Ladislau, fiul lui Iosif, a poftit să fiu prezentat Înălțimii Sale și a schimbat câteva cuvinte grațioase.

Ziua 7 octomvrie st<il> n<ou> 1894, duminică, mersei la secretarul de stat din Ministerul de Culte, d<omnu>l deputat Augustin Pulszky, cu care mă întâlnisem încă joi la subsemnatul documentului și îmi trimise în hotel un bilet de vizită. Mă întrebă cum sunt îndestulit cu inspectorii regești de școli. I-am răspuns că cu cel din Caraș-Severin și cu cel din Hunedoara sunt îndestulit, iar cel din Timiș este fără leacă de răbdare. Îmi spuse că guvernul /99./ are de cuget a înființa la Budapesta o preparandie de stat pentru popoarele de rital grecesc.

Ziua 11 octomvrie st<il> n<ou> 1894, joi, am fost la conferința episcopescă în palatul primațial, eram numai 14 inși, după ce episcopul de la Rozsnyó și cel transilvan nici ieri nu au fost în Casa Magnaților, când s-au primit matriculele de stat cu puțină majoritate de voturi.

Cetindu-se textul adresei către Maiestatea Sa, ca să nu sancționeze legile ecles<iastice> politice votate, Primatele spuse că încă în aceeași zi, între 4-5 ore după amiază, va fi în audiență la Maiestatea Sa, îi va prezenta adresa și crede că sancțiunea va întârziăa câtva, până va mai asculta încă pe vreo câțiva.

După amiază am mers la Ministrul de honvezi și, neaflându-l, dădui secretarului de stat Gromon Dezső o epistolă privată pentru ministru, în care, în numele maiorului de honvezi George Csergedy, comandant al batalionului al doilea din regim<entul> 19 din Pécs, chemat la supra-arbitriu pentru a fi pensionat în etate de 42 ani, măcar că a absolvit școala de rezbél, m-am rugat să-i rezerve un post de aplicațiune locală, după ce cu pensiunea /100./ nu va fi în stare a ținea muierea și o fată surdo-mută și oloagă. Secretarul îmi spuse că această dorință însuși maiorul are să o descopere înaintea comisiunii. Reîntors la hotel, nu l-am găsit și îndată am pornit spre Lugoj. Cu trenul accelerat, până la stațiunea Alberti Irsa, am călătorit cu Exc<elența> Sa d<omnul> conte Ștefan

Szapáry și cu ginerele său Kiss. Contele îmi spuse că Ministrul Prezident i-ar fi zis: „a főrendiek közül többen a kormány hatalmában vannak”⁶³. Observai că în multe moduri se poate găsi fiecare cetățean în mâinile guvernului. Apoi adause că contele Festetics Taszillo mai deunăzi veni la casină să prânzească și dacă a zărit pe Exc<elența> Sa și pe alții din opozițiune, n-a cutezat să șadă cu dânșii la aceeași masă, ci s-a tras deosebi într-un unghiu și apoi s-a șters fără de a da față cu dânșii, că-i este rușine de când a votat căsătoria civilă.

Ziua 15/3 octombrie 1894, luni, congregațiune de toamnă a comitatului Caraș-Severin, membrii s-au adunat foarte puțini. Avocatul Petru Călțunaru din Orșova a estemporat fără seamă. Avocatul George Dobrin, cu alți șase inși pe lângă sine, nu a votat adresele propuse pentru miniștrii cei noi și pentru contele Andrei Bethlen, fostul la /101./ Agricultură, mai de cu seamă pentru politica de colonizațiune⁶⁴.

Ziua 19/7 octombrie 1894, vineri, D<omnu>l Corneliu Diaconovich îmi spuse că în una din zilele trecute s-a ținut conferință în Arad sub prezidiul d<omnu>lui Alexandru Mocsonyi, au fost de față și vreo patru ardeleni. Era vorba de a conchema o conferință națională însă nu s-au putut înțelege, că Mocsonyi și ungurenii poșteau ca conferința să se concheme pe temeiul legal actual; iară ardelenii pretindeau ca starea actuală să nu se recunoască de legală, că ei stau pe baza dietei ardelenice din Sibiu 1864 și așa foarte exacerbați s-au depărtat fără ispravă.

Ziua 21/9 octombrie 1894, duminică seara, într-o ploaie torențială și fulgere continue, am mers cu fratele Petru la serata de curte din castelul regal din Buda, pentru care primit la Lugoj invitațiune. Maiestatea Sa Regele s-a îndurat a grăi, între alți mulți și cu mine, exprimându-se că demult nu m-a văzut.

Ziua 22/10 octombrie 1894, luni pe la amiază, mă gătasem de reîntors la Lugoj, când fără de veste veni la mine servitorul (kellner) de peste chiliile hotelului Continental, unde eram saluit și-mi /102./ spuse că din cabinetul regal au întrebat dacă mă aflu în hotel și când voi să pornesc cătră Lugoj? Îi spusei să răspundă: „Steht zur Verfügung”. La ora 1 p. m. mi s-a admanuat următoarea

⁶³ „Dintre membrii Camerei Superioare mulți sunt în puterea guvernului”.

⁶⁴ Informații succinte vezi în „Dreptatea”, I, 1894, nr. 205/21 septembrie (3 octombrie), p. 3.

scrisoare: „S[ein]e Majestät der Kaiser und König werden seine bischöfliche Gnaden den Hochwürdigsten Herr gr. kath. Bischof von Lugoj, Victor von Mihályi Donnerstag am 25-ten Oct<ober> um halb ein Uhr Nachmittags im kön[iglichen] Schlosse zu Budapest zu empfangen geruhen. Budapest am 22 October 1894, aus. A<ller> h<öchstem> Befehl, König m. p.”⁶⁵

Ziua 25/13 octomvrie 1894, joi la 11 ore, eram în anticamera rotundă a sălii Muzeului Național, unde Casa Magnaților își ține ședințele și intrând pe poartă Exc<elența> Sa dr. Alexandru Wekerle, Ministrul Președinte, veni oblu cătră mine care stăteam singur și mă întrebă dacă am fost la Maiestatea Sa. Răspunsei că pe astăzi la ora 12½ sunt chemat la audiență. Deci, îmi spuse, aibi grijă să fii sincer, că în timpurile critice cari ne stau asupra, Maiestatea Sa voiește să Te cheme la un post înalt, de încredere eminentă, de unde nu ai atingere cu Dânsul numai cu mijlocirea /103./ miniștrilor, cari azi sunt și mâine se dimit, ci nemijlocit are să Te asculte în afaceri de importanța cea mai mare. De aceea, să bagi bine de seamă, ca să nu respingi ceea ce va dori de la Ilustritatea Ta. Aceasta, zisei, este doară datorința subditală. Începu a zâmbi, apoi continuă: Te Vei convinge că Maiestatea Sa poartă la inimă și fericirea supușilor săi români. Românii știu aceasta, zisei. Guvernul are de cuget, continuă, în două direcțiuni a-și arăta bunăvoința cătră români, întâi prin aceea că va denumi români în diregătorii în număr mai mare, se înțelege, ca începători și în privința aceasta am dat comisiune la vreo trei inși să-mi recomande oameni cualificați de bună speranță. A doua prin aceea că va permite ca fieștecare cetățean din patrie să poată înainta exhibite în limba maternă și deoarece nu se poate pretinde ca dicasteriile să le rezolve acele în altă limbă, decât în cea a statului, se va îngriji ca părțile, în calea comunelor, să-și capete rezoluțiunea în limba maternă.

După ședința scurtă în Casa Magnaților, înainte de 12 ore 30 min., /104./ am sosit în castelul regal la poarta din jos și, lăsându-mi mantelul la portar, mă suisem pe trepte și mă întâlui cu Exc<elența> Sa baronul Géza

⁶⁵ „Majestatea sa Imperială și regală va binevoi să-l primească pe Eminența sa episcopală, Excelența sa domnul episcop greco-catolic de Lugoj, Victor de Mihályi joi, la 25 octombrie, orele doisprezece și jumătate, în palatul regal din Budapesta. Budapesta, la 22 octombrie 1894. Din preainalta poruncă, König m. p.”

Fehérváry, general de artilerie și ministru regesc pentru apărarea patriei, care se cobora de la audiență privată. În anticameră stătea un maior, adjutant de aripă, carele, de câte ori auzea semnalul dat cu clopoțelul electric, fugea cât putea din anticameră până în a treia chilie, unde era Maiestatea Sa.

Ajuns înaintea monarhului, îmi spuse pe nemțește „că deoarece S<fântul> Scaun Apostolic în repețite rânduri a făcut urzoriu pentru ca să se complinească scaunul arhiepiscopesc de Alba Iulia, iară guvernul ungaric nu era învoit a Te propune, din motivul că nu Te crede destul de tare pentru demnitatea aceea, unde în timpul acesta tulburat se ivesc greutăți speciale; de aceea Te-am chemat să aud în persoană declarațiunea-Ți, deoarece eu pe Domnia Ta Te doresc de arhiepiscop al Alba-Iuliei”. Închinându-mă profund începui a răspunde nemțește, însă mă întrerupse, facultându-mă să grăiesc în ungurește. Deci, îi spusei: dificultatea principală stă în aceea că Arhidieceza de Alba-Iulia este de trei ori cât /105./ dieceza Lugojului și lipsele sunt enorme; cu toate aceste arhiepiscopul nu dispune de venituri sigure de trei ori mai mari decât cele ale episcopului Lugojului. Iară ce privește greutățile situațiunii politice în Transilvania, mărturisesc că de acestea sunt destule și în Lugoj, de cumva însă Maiestatea Voastră V-ați îndura a mă distinge cu preaialta încredere și m-ați denumi de Arhiepiscop al Alba-Iuliei, precum mi-a succes a o duce în bună înțelegere cu autoritățile comitatense în dieceza Lugojului, am speranța că o voi duce și cu comitatele transilvane, unde am servit peste 11 ani, anume în Arhidieceză șase ani și cunosc o parte din ținuturi și persoanele. Apoi comitatul Hunedoarei este unul dintre cele mai de frunte comitate transilvane și aci am trăit în destulă armonie cu diregătoriile, cari cu promptitudine mi-au dat asistență de câte ori am umblat în vizitațiuni canonice și acum mai de aproape, din 22-29 septembrie 1894; iară poporul de acolo mă iubește, ceea ce a arătat din destul la sfințirea bisericii din Cârnești, unde contele Toroczky își are dominiu, că din tot ținutul acela s-au adunat vreo 800 de credincioși, cari se îmbulzeau să se atingă de veștmintele mele; /106./ aci mă întrerupse Maiestatea Sa: conced că cu comitatele ai aflat cale a Te înțelege, dară greutatea este de a duce bine cu guvernul. Nimenea, răspunsei, nu poate afirma cu temei, că eu sub păstorirea de 20 de ani să fi făcut opozițiune guvernului țării, ori să-i fi pus piedeci în cele politice, iară în cele biserecești

am fost dator a apăra drepturile atacate ale diecezei mie concrezute și mi-am ridicat cuvântul și în Casa Magnaților și în congregațiunea comitatensă, într-aceasta m-am folosit de dreptul meu și nu am vătămat guvernul, care doară nu a putut pretinde ca să nu-i fac opozițiune, de ex<emplu> proiectelor sale ecleziastico-politice. Ai drept, zise, „in dieser Beziehung stehe ich auch auf Ihrem Standpuncte”⁶⁶. Într-aceea, ca eu să-mi pot în urmă lua odată grija de pe cap și să denumesc pe Arhiepiscopul de Alba-Iulia, caută să Te provoc, ca să Te legătuești înaintea Mea, că ești rezolut a trăi exclusiv chemării ecleziastice și Te Vei feri de a te amesteca însuși în agitațiuni politice, ori de a sprijini acelea cu autoritatea-ți. La aceste am răspuns: eu chemării mele am trăit și până aci și sunt rezolut a mă ținea departe /107./ de orice agitațiuni, cari nu le-am sprijinit nici până acum, de dreptul ce mi se cuvine în Casa Magnaților nu voi să abzic. Aceasta se înțelege de sine, îmi răspunse. Cu aceste, recomandându-mă pe mine însumi și Biserica gr<eco-> cat<olică> grației Maiestății Sale, am ieșit și m-am reîntors la Lugoj.

Ziua 26/14 noemvrie 1894, am primit scrisoarea Nunțiului Apostolic din Viena, Msgr. Antoniu Agliardi, Arhiepiscop de Cesareea, de d<a>to 24 noemvrie 1894, no. 1487, în carea zice: „Cum sacra caesarea Maiestas te evehere ad sedem archiepiscopalem Fogarasiensem desideraverit, et Sanctitas Sua dignata fuerit hanc nominationem acceptam habere, meas Amplitudini Tuae felicitationes intimas exhibeo, certa spe fretus tuum in Metropolitana Cathedra ministerium fore in benedictionem populi tui, et in Ecclesiae viduatae solatium”⁶⁷. De martori am recomandat pe rev<erendisi>mii dd. Petru Pop, canonic custode din Lugoj și pe Ioan M. Moldovanu, canonic-lector din Blaj, cela vicar episcopesc, cesta vicar capitular metropolitan. Ambii au fost chemați la Nunțiatură, pe 11 decemvrie 1894 și s-au reîntors în aceeași zi, abătându-se pe la Lugoj /108./ și vicarul capitular metropolitan. Cu epistola Nunțiului, din 11/XII 1894, no. 1524, adusă de rev<erendisi>mul Petru Pop, am fost chemat la Viena, pe ora de amiazăzi a zilei din 18/6 decemvrie 1894.

⁶⁶ „În această relație, vă împărtășesc punctul de vedere”.

⁶⁷ „Deoarece Sfânta Maiestate Crăiască dorise să te înalțe pe tine la scaunul arhiepiscopal de Făgăraș, iar Sanctitatea Sa fusese onorată să accepte această numire, îmi prezint felicitările mele Înălțimii tale, cu speranța că sprijinul tău în misiunea Scaunului Metropolitan va fi spre binecântarea poporului tău și spre mângâierea bisericii văduvite”.

15/3 decembrie 1894 am fost venit cu multon<oratul> Nicolae Nestor, secretar la Budapesta. În 16/XII făcui vizita la miniștri, în 17/XII am sosit la Viena și am tras la hotel Continental, mai înainte „zum goldenen Lamm”⁶⁸, în suburbiul leopoldin. Seara, la 6 ore, m-a primit Exc<elența> Sa Nuntziul. Am făcut vizite pe la următorii: conte Cziráky Béla, cap de secțiune în Ministerul de Externe, Conte Antoniu Széchen, Mareșal de Curte, Pápay Ștefan, cap de secțiune în cancelaria de Cabinet, Laurențiu Mayer, parohul curții și la Nicolae Dumba, membru al Senatului austriac. Înainte însă de a începe vizitele aceste, fusei la contele Andrassy Iuliu, ministru ung<ar> pe lângă persoana Maiestății Sale, care îmi spuse că avocatul dr. Ioan Rațiu este vinovat și merită pedeapsa la carea este condamnat. Exc<elența> Sa, care a petrecut mai mult în dominiul său de lângă Turda, cunoaște raporturile transilvane, știe că Ungaria nu poate să împlinească /109./ dorințele românilor ardeleni, de aceea ungurii vor să combată acele aspirațiuni și de aci încolo. I-am amintit de telegramele primite de la dr. Ioan Rațiu și de la dr. Vasile Lucaciu, ținute în stil loial, de grațitudine și de patriotism, cari mi le-au trimis din îndemnul denumirii mele de Metropolit al Alba-Iuliei; răspuse că domnii aceia loialitatea și patriotismul le înțeleg după modul lor.

Ziua 18/6 decembrie 1894, marți, sărbătoarea Sânt-Nicoară, mersei la S<fânta> Barbara, ascultai Sf<ânta> Liturghie, după aceea făcui vizită la dr. Ferd<inand> Csibulka, rector în Colegiul Pazmaneu și la parohul gr<eco><catolic> rutean de la S<fânta> Barbara, după aceea la vicarul apostolic campestre, Coloman Belopotoczky, Episcop de Tricala și la 12 ore mersei la Nuntziatură, unde dimpreună cu denumitul principe Episcop de Cracovia, Ioan Puzyna Kniaz de Kozielsko, făcurăm mărturisirea credinței catolice, eu după formularul prescris de Urban al VIII <-lea> pentru orientali, iară el după formularul prescris de Pius al IV <-lea>; după aceea ambii am iscălit formularele respective cu câte doi martori. La prânz, afară de căsenii Nuntziaturii erau de față rectorul /110./ Pazmaneuului, apoi dr. Augustin Fischer-Colbrie⁶⁹ c<ezar>

⁶⁸ „La mielul auriu”.

⁶⁹ Augustin Fischer-Colbrie (1863-1925), născut în 16 octombrie 1863, a fost numit în 1904 episcop auxiliar iar în 1906 episcop titular al diecezei romano-catolice de Kassa (Košice, Slovacia).

și <regesc> capelan de curte și director de studii în institutul superior al S<fântului> Augustin din Viena, apoi cavalerul Eugen Kuczynski, consilier de secțiune în Ministerul de Externe. Toaste nu s-au ținut. După prânz capelanul Fischer-Colbrie în prezența auditorului Msgr. Locatelli începe a ne îndemna să primim programul din Alba-Regală și să constituim în toate diecezele comitete pentru partida politică numită „néppárt”⁷⁰. Îi spusei că în Ungaria partidele politice niciodată nu s-au grupat după confesiuni, nici după naționalități, ci după interese politice; de aceea nu am speranță să se poată înființa un partid catolic de sine stătător, care să ajungă a pondera. Auditorul însă mă întrerupse, ca cel puțin în punctele ce privesc interesele bisericii ar fi de dorit ca să fie una deputații și magnații catolici. La aceasta reflectai că, dacă statele europene curat catolice nu au fost în stare, ori nu au vrut să împiedece reformele cele contrare S<fintei> Biserici, de unde se poate aștepta ca să le poată împiedeca catolicii din Ungaria, unde se află șapte confesiuni cari se combat și /III./ șapte naționalități cari dispută una de la alta influința politică. De acolo ne-am întors la Budapesta.

Ziua 19/7 decembrie 1894, miercuri la 10 ore, am mers la Primate la conferința corului episcopesc, unde s-a cetit o notă de cătră Nunțitul Apostolic îndreptată cătră Primate, că să constituie corul episcopesc o comisiune de cinci, a cărei membri să fie cei doi cardinali și trei episcopi aleși, dintre cari unul să fie gr<eco-> cat<olic>. Comisiunea să poarte grijă de execuțiunea deciziunilor corului episcopesc. S-a făcut scrutiniu secret prin cedule, pe care fiecare episcop a scris pe câte trei. Eu am primit 22 voturi, s-au mai ales Episcopul de Veszprém și cel de Alba-Regală. Unul dintre cei prezenți nu a votat. A trecut în deciziune ca obiectele conferinței să se țină în secret, pentru care lucru mai de cu seamă a stăruit Exc<elența> Sa Mihail Pavel, Episcopul Oradiei Mari⁷¹.

În privința acțiunii politice propusă de contele Ferdin<and> Zichy, membrii conferinței se cam țineau în rezervă, episcopul nostru din Oradea

⁷⁰ Cu această expresie era denominat în Ungaria curentul care se va structura în anul 1895 într-o formațiune politică distinctă: Partidul Popular Maghiar, de orientare catolică, la inițiativa unor personalități ca: Nándor Zichy, Miklós Móric Esterházy și episcopul Fülöp Steiner de Székesfehérvár.

⁷¹ Protocolul conferinței episcopatului maghiar din 19 decembrie 1894, vezi la ASV, *Arch. Nunz. Vienna*, nr. 668 (Agliardi), ff. 98 r-108 v.

însă insista că este de lipsă să se constituie în fiecare dieceză partida politică a catolicilor. Exc<elența> Sa /112./ arhiepiscopul de Agria observă că nu cunoaște stările actuale din Ungaria cine crede a fi cu puțință ca să se constituie o asemenea partidă, ceea ce ar trebui să o știe mai bine Exc<elența> Sa Mihail Pavel din pătaniile proprii de la Oradea Mare. Episcopul Paul Szmrecsányi de la Szepes crede că fără de a se constitui în partidă separată, episcopii să aparțină candidați de aceia, cari ar promite a respecta drepturile bisericii, ținându-se ei de orice partidă.

După amiazi am mers la prohodul contelui Nicolae Bánffy, păharnic suprem regesc, adormit în etate de 95 de ani.

Ziua 20/8 decembrie 1894, joi la 3 ore p. m., ne-am adunat la episcopul de Veszprém și am statorit textul literelor pastorale publicate la anul nou 1895, iar a doua zi, vineri la 11 ore, l-am autenticat sub prezidiul Eminenței Sale a Primatului și sâmbătă am mers la Lugoj.

Ziua 25/13 decembrie 1894, marți la 10½ a. m., s-a prezentat deputațiunea din Blaj condusă de canonicul dr. Alexandru Grama; la prânz am fost invitat și pe comitele suprem, pe vicecomite, pe directorul gimnaziului /113./ și pe inspectorul reg<esc> de școli din Lugoj și pe mai mulți din inteligența românească din Lugoj. Eu am închinat ungurește în sănătatea comitelui suprem, el a răspuns golind paharul în sănătatea mea. Apoi am ridicat paharul românește în sănătatea vicarului capitular Ioan M. Moldovanu și a canonicului dr. Alexandru Grama; în numele deputațiunii a răspuns profesorul gimnazial Ioan German din Blaj și a dorit să am iubirea de neam a episcopului Ioan Inocențiu Klein și râvna pentru biserică a lui Grigorie Maior, fără de a ajunge la soartea ce au ajuns aceia și să mă bucur de rezultate de cari avu fericirea de a eluipa mitropolitul Ioan Vancea. Membrii deputațiunii au fost de cătră românii lugojeni onorați cu un banchet în hotel Concordia.

Observ aci că în 4 decembrie st<il> n<ou> 1894, la 11 ore a. m., comitele suprem Emeric Jakabffy al Caraș-Severinului a prezentat în reședința episcopescă din Lugoj întregul corp al diregătorilor comitatensi și al oficialilor de stat din centru, iar primarul orașului Lugoj Árpád Marsovszky, tot atuncea pe diregătorii opideni /114/ și pe membrii reprezentanței opidane, cu toții cam

la 200 persoane, cărora le-am dat un dejun de mâncări reci, seara româniilor îmi făcureă serenadă cu vreo 150 de torțe, purtate de sătenii din jurul Lugojului.

Anul 1895

Ziua 10 ianuarie 1895, joi, s-au prezentat 17 protopopi și asesori consistoriali, precum și 6 preoți din dieceza Lugojului, cari îmi prezentară auguriile lor în ședința plenară a consistorului. I-am chemat la prânz.

Ziua 20/8 ianuarie 1895, duminică la 11 ore, avurăm ședința comună cu deputații în palatul din strada Sándor, s-a publicat rescrisul regesc cu care s-a aprobat alegerea custodelui Coroanei, br. Béla Radványky; avui acolo ocaziune de a mă întâlni cu membrii guvernului de curând denumit sub prezidiul Excelenței Sale a baronului Desideriu Bánffy. Atât pe ministrul de culte Iuliu Wlassics, cât și pe ministrul de lângă persoana Maiestății Sale, baronul Samuil Józika, i-am rugat acolo în Casa Deputaților, ca să-mi mijlocească termen ca să pot /115./ presta jurământul prescris înaintea Maiestății Sale; ambii mi-au promis că vor stăruia.

După ședința am mers la Buda, în castelul regesc, la Excelența Sa Ștefan Pápay, cap de secțiune în cancelaria Cabinetului Regal și l-am rugat asemenea să-mi mijlocească temin pentru jurământ; atunci mi-a zis: „mi-a părut rău ca s-a amânat așa de lung timp denumirea-Ți de Arhiepiscop”, eu îi răspunsei: „nu avem de a ne amesteca în dreptul de guvernare al ministerului regesc și al Maiestății Sale”. În privința termenului pentru jurământ îmi spuse că „aci în Buda nu se mai poate întâmpla, deoarece Maiestatea Sa se duce în astă seară la Viena, dar ce pagubă că eu n-am știut, că s-ar fi putut împlini astăzi la 10 ore „egy füst alatt” cu Baronul Samuil Józika”. Reflectai că din cauza crizei ministeriale eu din 23 decembrie 1894 nu aveam cui a mă adresa în cauză până în 16/4 ianuarie 1895, când deja era denumit noul Ministru de Culte. Adevărat că în 16/4 decembrie 1894 rugai pe Excelența Sa Loránd Eötvös

cu cuvântul în această privință, dar se pare că o /116./ a dat uitării. „Dară, observă Exc<elența> Sa, cauza aceasta este una dintre cele curente, care o putea isprăvi și ministrul abzis”. La 1 oră p. m. s-au adunat în castelul regal din Buda puțini magnați și îndoit atâția deputați, într-o sală de tron mai mică, că sala cea mare albă stă sub transformare și a prestat jurământul prescris alesul custode al Coroanei br. Béla Radvánsky, formula o a cetit baronul Samuil Józiska.

Cu aceea ocaziune am conferit cu contele Ferdinand Zichy și i-am spus că eu nu am speranță ca legea despre dreptul matrimonial, despre matriculele civile și despre educațiunea religioasă a pruncilor⁷², între împrejurările de acum, să poată ajunge la reviziune esențială, cel mult, ce putem dobândi prin o acțiune bine organizată, ar fi a stoarce o aplicațiune mai blândă a legii. Partida catolică la noi între românii gr<eco-> cat<olici> puțin ar putea câștiga, nu numai că avem puțini alegători, ci și pentru că alegătorii stau sub influința multifarie a direcătorilor politici. Contele a observat că nu ne este permis a ceda nimica din dogmele bisericii; răspunsei că impedimentul disparității /117./ de culte este de așezământ ecleziastic, care la începutul bisericii nu a existat, că zice Apostolul: „sfînțește-se bărbatul necredincios prin muierea credincioasă”. Apoi tot teologii recunosc dreptul statului de a statori nescari condițiuni, de la cari să facă atârnătoare legitimitatea căsătoriilor încât pentru efectele civile; durere însă că legea despre dreptul matrimonial a tras toate în sfera puterii de stat, ignorând cu totul biserica; dară aceasta nu au putut împiedeca statele europene curat catolice, cu atât mai puțin o putem noi.

După amiazi am căutat pe d<omn>ul Alexandru Roman, profesor de limba și literatura română la Universitatea reg<ească> din Budapesta și mi-a spus că Exc<elența> Sa Miron Roman, Mitropolitul gr<eco-> or<iental>, chemat la Maiestatea Sa pe 7 ianuarie 1895, s-ar fi declarat că românii vor căuta să se plece legilor de curând sancționate, nici clericii cari se însoară nu se vor putea subtrage; un gravamen al lor este că statul așează școli ungurești și acolo unde românii au școli bune; de altmintea s-a rugat de Maiestatea Sa, ca plânsorile românilor să le poată cuprinde într-un /118./ memorandum, ceea ce

⁷² Sunt legile XXXI-XXXIII/1894, a se vedea textele în Grecsák Károly et alii (coord.), *Codex Hungaricus. 1894-1896. évi törvények*, Budapesta, 1911, pp. 117-155.

i s-a și acordat și acum, precum se aude, dl. Parteniu Cosma din Sibiu lucră la acel memorand.

Ziua 21/9 ianuarie 1895, luni, Ministrul reg<esc> de Culte prin telefon m-a poftit în bureau pe 4½ ore p. m., tocmai atunci erau la mine DD. Iosif Hossu, vicepreședinte la curtea supremă de contabilitate, Alexandru Roman, profesor și Vincențiu Babeș, membru al Academiei Române, pe cari lăsându-i cu fratele meu Petru deputatul, m-am dus în Ministerul de Culte.

Exc<elența> Sa ministrul Iuliu Wlassics îmi spuse că guvernul actual dorește a respecta și susține autoritatea și vaza Mitropolitului de Alba-Iulia, de aceea are de cuget a restitui Blajului perceptoratul regesc; iar la instalarea Mitropolitului voiește a se reprezenta printr-un deputat, spre aceea de la mine însă, ca de la fiitorul mitropolit, pretinde declarațiune previe cu privință la 6 puncte. Două dintr-acele îndată ce mi le-a atins, le-am și respins categoric; iară în privința celorlalte patru dorințe, după ce le-am dezbătut între noi singuri, i-am declarat că vederile mele le voi formula în scris. /119./

Ziua 22/10 ianuarie 1895, marți la amiazi, prin telefon am întrebat la prezidiul ministerial când mă poate primi Ministrul Președinte, br. Dezideriu Bánffy și dacă am primit răspuns că la 4 ore p. m., m-am dus la Buda și am vorbit cu Exc<elența> Sa o jumătate de oră, în care timp Exc<elența> Sa a dezvoltat mai pe larg că ideea de a supune revizuirii art. XLIV din 1868 despre egalitatea naționalităților, în fața șovinismului celor mai mulți din deputații parlamentului, fu lăsată căzută. I-am atins că ar fi de dorit ca comunele să recapete dreptul de a-și statori limba oficială a manipulațiunii interne, îmi răspunse că, în fața evoluțiunii din ce în ce mai intensive a administrațiunii, nu se poate admite ca limba de manipulațiune a comunelor să nu fie limba statului; deoarece în protocoalele comunale acum au să caute nu numai diregătorii politici, ci și toți ceialalți diregători regești de finanțe, de inspectori ai școlilor, de oficii edile ș. c. l. I-am spus că ar fi de dorit ca pe diregătorii puțini români, pe cari îi avem împrăștiați în toată țara, să-i aplice între români, ca să poată fi de folos românilor; îmi răspunse că fostul Ministru de Justiție, Teofil Fabinyi, /120./ în locul unui maghiar dorit de cătră Exc<elența> Sa de jude cercual în Bistrița, a denumit pe un sas, până atunci aplicat în Tokaj. Sasul știa că comitele suprem a dorit la acel

post pe un altul, cu toate acestea, la un an s-a prezentat înaintea comitelui și s-a declarat că-i pare rău că a venit din Tokaj, deoarece sașii din Bistrița îl silesc să pertracteze ca ei, în limba nemțească, ba ce e mai mult, vreau să ia protocol nu în limba nemțească ci în limba jargonului saxon; așa ar păți, observă Exc<elența> Sa Ministrul Președinte și diregătorii români acum împraștiați în toate părțile Ungariei. Dacă m-a rugat să conlucru la domolirea spiritelor în Transilvania, i-am spus să dea instrucțiune comiților supremi ca, în cele ce se țin de sfera mea de activitate, să mă recerce oficios și nu voi întârzia a împlini toate cele drepte și legale ce pot atârna de la mine.

Reîntors în hotel Continental, mă căutară d<om>nii Andrei Frâncu, jude reg<esc> la Curie și Iuliu Vincz, deputat al cercului Vișeu; după ce s-au dus dâșii, prin expres am dat la poștă scrisoare pentru Ministrul de Culte.

Ziua 25/13 ianuarie 1895, vineri, Ministrul de Culte /121./ prin fratele meu Petru îmi trimite cuvânt că după amiază, la 4½ ore, să-l caut în bureau, m-am dus și ne-am înțeles în privința punctului întrai din scrisoarea mea de d<a>tul 22 ianuarie 1895, apoi mi-a spus că el încă recunoaște necesitatea de se schimba legea electorală, mi-a mărturisit că el încă nu este maghiar născut, dară cu toții caută să fim credincioși ideii de stat maghiar; răspunsei că numele-i încă arată că este român de origine, iară în privința ideii de stat i-am spus conversația ce avui mai an despre tema aceasta cu contele Csáky Albin, antecesorul Exc<elenței> Sale. Apoi am adaus: „Ungaria nu se poate închipui fără de cele 2½ milioane de români, cari drept-aceea aici în patrie nu sunt străini, precum îi poreclește presa mercenară, nici sunt trădători de patrie, ci cetățeni cărora le compet și drepturi, ar fi însă de dorit ca Exc<elența> Voastră și membrii înaltului guvern să cunoască bine și ținuturile locuite de români, ar vedea că de ex<emplu>, în cele 23 comitate din țară, unde locuiesc români în mase compacte, nu este aplicat nici un inspector de școli reg<esc> dintre români; care este în funcțiune, d<omnul> Iuliu Bárdossy, se află în /122./ Jáz-Nagy-Kún-Szolnok, unde nu poate fi de folos românilor”. După aceste mi-a spus să-i fac un memorand despre plânsorile românilor, i-am promis că-i voi prezenta unul.

Ziua 26/14 ianuarie 1895, sâmbătă, fratele meu Petru mi-a spus că Ministrul de Culte mi-a trimis cuvânt, că aseară a expediat scrisoare la ministrul

de lângă persoana Maiestății Sale, ca să-mi ceară termin pentru de a poate presta jurământul și că mâine ori alaltă-mâine voi fi chemat la Viena spre acel scop. Petru mi-a spus și aceea că vreo patru fruntași, deputați din partida lui Apponyi, mai în toate zilele țin conferință cu vreo câțiva din partida liberală la Arhiepiscopul din Agria și că fuziunea acestor două partide este numai chestiune de timp, cu atât mai vârtos deoarece partida catolică „néppárt” din zi în zi cuprinde mai mult teren dincolo de Dunăre. În legătură cu aceasta mi-a spus Petru că umblând în 1893 la Balaton-Füred, a făcut excursiune la Keszthely și a auzit că contele Tazsillo Festetics a amenințat pe cei din Keszthely, că de cumva vor umbla cu pretensiuni /123./ de zidiri pentru încăperi la scaldel din Héviz, va astupa iezerul de pucioasă, unde se adună săracii din tot jurul ca să se scalde în termele în termele de acolo, bune contra reumatismului. Același conte oprește publicul de la pădurea de pe dealul „Tátika”, ca să nu sparie sălbătăciunea de acolo. Îi spusei cele ce mi-a povestit Cornel Coșgaria din Lugoj, locotenent primar în Regim<entul> 64 de infanterie din Oraștie și profesor de limba franceză în școala militară din Kismárton (Eisenstadt), că principele Paul Eszterházy, proprietar al aceluia orașel, apa de râu ce servea până aci de adăpat vitele locuitorilor, o a cuprins și o a derivat prin apaduct, ca să adape pescaria (halastó) dominială.

Ziua 27/15 ianuarie 1895, duminică, după ce am ascultat Sf<ânta> Liturghie în bazilică, am cercetat pe Exc<elența> Sa Mihail Pavel, Episcopul Oradiei Mari, în hotelul „Cornu Vânător”, el mi-a spus că conducătorii partidei „néppárt” sunt în perplexitate, că de cumva programul lor se așază pe baza împăcării din 1867, din partida nouă s-ar eschide toți catolicii aderenți principiilor independenței urmărite /124./ de Kossuth Ferencz; la cazul apoi de cumva ar precumpăni vederile lui Eszterházy Miklós Mór, că partida să se așeze pe bază stâns catolică, ar rămânea eschiși toți românii și sârbii gr<eco-> or<ientali>.

Ziua 28/6 ianuarie 1895, luni pe la 11 ore, m-am dus la consilierul de secțiune N. Ivankovics, abate titular și mi-a spus că, la o reprezentațiune făcută de cătră dânsul, i-a succes a exopera ca de aci încolo de câte ori se face promoțiunea ori denumirea de canonici sau de alți demnitari ecleziastici

să nu mai fie întrebați comiții supremi, ci propozițiune să se facă pe temeiul candidațiunii sosite de la episcop, ca de la autoritatea singur competentă.

Într-această zi s-au adunat în palatul contelui Eszterházy Miklós Mór vreo 200 de partizani, dintre cari unii erau contrari a se zice că „néppárt” stă pe baza împăcării din 1867, dară după ce contele Ferdinand Zichy a declarat că el la acest caz se lasă de a mai fi conducător al partidei, cei prezenți au primit fără altă discuțiune baza de împăcare și a doua zi marțea, au primit și publicat programa /125./ în 14 puncte.

Ziua 30/18 ianuarie 1895, miercuri, toate foile mari din Budapesta, în frunte cu „Pester Lloyd”, în articoli de frunte se descarcă asupra magnaților cari s-au constituit în „néppárt”.

Ziua 31/19 ianuarie 1895, joi, am fost la secretarul de stat Iosif Tarkovich în prezidiul ministerial și mi-a spus că ziua ce mi s-a prefige pentru de a presta jurământul prescris, de abia va putea fi înainte de 7 februarie 1895, deoarece ministrul de lângă persoana Maiestății Sale, br. Samuil Jozsika este dus la Ardeal, iară jurământul de regulă se face în zi de audiență, adecă luni ori joi; însă are de a scrie baronului, ca să se ducă la Viena, că e lipsă de el acolo.

M-am prezentat și la Ministrul de Interne, Desideriu Perczel de Bonyhád, îmi spuse că nu poate fi răspunzător cu diregători aleși de cătră comitate, pretensiunile publicului față de administrațiune sunt enorme, la cariera politică pe care nimenea nu se îndeasă, unde s-ar recere câte cinci practicanți de administrațiune, de abia este câte unul și așa nu se poate amâna, să nu se preia administrațiunea politică în regia statului. /126./ Observai că nouă ne va cădea cu greu a fi lipsiți de dreptul de a cortesi cu ocazia restaurațiunilor. Adevărat!, zisei, că dacă publicul mai arată încă ceva interes pentru trebile comitatului, acela se ivește numai la restaurațiuni și de câte ori este de a se umple vreun post prin alegere. De aci încolo abia vine cineva la ședințele congregațiunilor.

După aceștea adausei că dacă va trece în lege ca diregătorii politici să fie denumiți, ar fi de dorit ca să se denumească de aceia cari, pe lângă cualificațiune mai au și câtă avere privată și să se aplice acolo unde își au averea privată; la aceste răspunse ministrul: averea privată la toată întâmplarea este avantajoasă

pentru vaza diregătorului, dar nu poate să cadă în cumpănă pentru dislocarea lor; așa pot să fie bărbați harnici dintre sași, slovaci sau români și va fi de folos statului dacă vom denumi pe vreo câțiva dintre dâșșii, chiar și de comiți supremi și apoi îi vom aplica în Zala, Somogy sau Vas. La aceasta reflectai că interesul bisericii noastre ar pretinde ca să avem diregători și mai frunțași, dacă nu în patria lor unde /127./ le sunt rudeniile, cel puțin în alte ținuturi locuite de români, că așa prin poporeni frunțași ar crește și vaza comunelor bisericesti.

Ziua 6 februarie 1895, cu fratele Gelu am călătorit la Viena, am făcut vizite la consilierul ministerial Hirsch, la consilierul de curte Pápay, la Belopotocky, vicarul apostolic al armatei, la Nuntialul Apostolic Msgr. Antonio Agliardi, care în discurs se mira foarte cum de atâția catolici în Ungaria nu dezvoltă acțiune la alegeri, ca să poată avea majoritate în parlament? Spusei că în cele politice ne luptăm cu arme neegale, guvernul cu întreg aparatul oficial și cu banii ce-i pun la dispoziție bancherii și întreprinzătorii cei mari din câștigul operațiunilor financiare și ale zidirilor ce le face statul, precum și din avantajele industriei celei mari. Iară oamenii opozițiunii, pe lângă că sunt bătuți la alegeri, după aceea au să sufere răzbunare pe toate terenele vieții publice pentru ținuta lor contrară guvernului. Însăși Curtea imperială vede și știe aceste toate și nu le poate afla remediul.

Ziua 7 februarie 1895, la 9½ ore, m-am dus la castelul imperial, unde, ieșindu-mi /128./ în antecameră, un secretar de la oficiul Mareșalului de Curte îmi zise că Maiestatea Sa deja așteaptă, răspunsei că încă nu sunt 10 ore. Fie !, răspunse, tot e mai bine a se prezenta ceva mai nainte. După ce intrară câțiva demnitari, am intrat cu Exc<elența> Sa br. Orczy Béla, judex curiae, cu br. Samuil Józsika, ministru reg<esc> ung<ar> pe lângă persoana Maiestății Sale și cu Vértessy, consilier de secțiune, acesta a cetit iar eu am prestat jurământul legal prescriș pentru episcopi, după aceea îndată am ieșit cu toții și au intrat la audiență câțiva demnitari înalți austriaci. După al treilea am intrat iarăș eu singur și am aduș la cunoștința Maiestății Sale bucuria românilor din îndemnul că s-a îndurat a împlini scaunul metropolitan de Alba-Iulia și Făgăraș, acestei bucurii dederă expresiune prin o mulțime de telegrame, adrese și deputațiuni; din parte-mi, mulțumindu-i cu supunere omagială, i-am augurat toată

prosperitatea și viață îndelungată. Răspunse: „așa știu că în luna lui Martie se va ținea în Roma consistor, „ön teljesítse kötelességét”⁷³. /129./

După aceste mersei la br. Samuil Józsika de i-am mulțumit pentru că a conlucrat de am putut presta jurământul, de la care mi se compută competențele beneficiului arhiepiscopesc. Îmi zise că el a stăruit ca alegerea să decurgă neted și, așteptându-se în viitor în orice demnitate este gata a mă sprijini, decât se roagă ca să nu mă ocup cu politica; i-am zis, de cumva Maiestatea Sa Regele ori Sfinția Sa Papa mă vor întreba, îmi voi ținea de datorință subditală a le spune adevărul, deci, încolo, ca membru al Casei Magnaților ori ca virilist în congregațiune, mă voi folosi de dreptul cuvântului și al votului; în tumultul agitațiunilor de partidă nu am cuget a mă dimite și, de altmintea, poporul român ajunsese deja la maturitatea, ca să nu pretindă de la arhieriei a se pune în fruntea mișcărilor politice.

Ieșind de la ministru aflai în anticameră pe secretarul său prezidial d. Mariafy de Maksa, îi spusei că Biserica unită din Transilvania este cu recunoștință antenaților domniei sale, pentru că au părtinit S<fânta> Unire. După amiază /130./ veni la hotel Continental (Zum Goldenen Lamm) baronul Józsika, de mi-a reîntors vizita. Căpitanul Gardei Ung<are>, contele Pálffy András și alții își trimiseră biletul.

Ziua 8 februarie 1895, m-am reîntors din Viena de-a dreptul în Lugoj.

Ziua 18/6 martie 1895, Sfinția Sa Papa Leon XIII s-a îndurat a mă transfera la Scaunul Metropolitan de Alba-Iulia și Făgăraș. Bulele mi-au sosit de-a dreptul din Roma, cam prin mijlocul lui aprilie, paliul arhiepiscopesc a venit separat; două bule au sosit de la ministrul de lângă persoana Maiestății Sale în calea Ministrului reg<esc> ung<ar> de culte⁷⁴. Pentru toate aceste am fost trimis contelui Brandis Otto, consilierului de secțiune și agent în cauze ecleziastice ale Imperiului Austro-Ungar, suma de peste 3000 fl<oreni> v<alută> a<ustriacă> cu mijlocirea „Magyar Altalános Hitelbank”.

⁷³ „dumneavoastră să vă faceți datoria”.

⁷⁴ Vezi și Diana Maria Covaci, *Mitropolitul Victor Mihályi de Apșa și epoca sa (1895-1918)*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2008, pp. 48-50.

Ziua 25 aprilie 1895, am resignat și transpus veneratului capitolu grija diecezei Lugojului, capitolul alege cu unanimitate de vicar pe re<erendisi>mul Petru Pop, canonic custode.

Ziua 15/3 mai 1895, avurăm iarăși /131./ ședință în Casa Magnaților, miniștrii Bánffy și Wlassics îmi ziseră că ar fi dorit ca să fi ținut instalarea în scaunul mitropolitan, în Blaj, în 16 mai, precum era în jurnale și să fi invitat la aceea pe vreo trei episcopi, că așa guvernul ar fi câștigat majoritate proiectului de lege despre exercițiul liber al religiunii.

Ziua 16/4 mai 1895, cu trenul accelerat de după amiază mersei la Arad, unde în 17 mai făcui vizite pe la toate autoritățile, luând rămas bun de la capii acelora.

Ziua 23/11 mai 1895, joi, sărbătoarea Înălțării Domnului, am celebrat S<fânta> Liturghie pontificală și în cuvântare acomodată am mulțumit veneratului cler și poporului credincios din Lugoj (pentru) bunăvoința cu care m-a ascultat în decursul păstoririi mele.

Ziua 24/12 mai 1895, vineri, am pornit din Lugoj. Seara la gară s-a aflat public românesc ales, lumea oficială nu era, se supăraseră că nu i-am invitat la Blaj la instalare. La Timișoara, la gară, m-a întâmpinat deputațiunea ven<eratului> capitolu cenadiens în frunte cu episcopul auxiliar Josef Németh, /132./ apoi deputații orăvițenilor.

Ziua 25/13 mai 1895, sâmbătă, la Lipova, românii gr<eco-> or<ientali>, la Soborșin făgețeni și lugojenii, la Pisky vicarul Hațegului cu clerul și poporul din Comitatul Hunedoarei, la Orăștie administratorul protopopesc Ștefan Pop cu clerul său ieșiră la gară, de la cari luasei rămas bun. Ziua 21/9 august 1895, miercuri dimineața, peste Cluj am sosit la Budapesta, unde în 22, 23 și 24 august am luat parte la ședințele comisiei stabile a corului episcopesc și sub prezidiul Primatului, în prezența Cardinalului Episcop al Oradiei și a episcopilor de Veszprém și Alba Regală, am statuit schema instrucțiunii de a se da clerului în cauza legilor: art. XXXI din 1894 despre dreptul matrimonial, art. XXXII din 1894 despre religiunea pruncilor și art. XXXIII despre matriculele de stat⁷⁵. Toți prelații aceștia au întonat pozițiunea

⁷⁵ Vezi „Unirea”, V, 1895, nr. 33/17 august, p. 265, nr. 34/24 august, p. 271.

favorabilă a Bisericii gr<eco-> cat<olice>, unde nu există piedeca dărâmbitoare a clandestinității, că, prin urmare, căsătoria și cea curat civilă se va putea considera de validă. Le-am reflectat că credincioșii noștri nu țin de căsătorie /133./ decât nunta cununată în biserică, după prescriesele Euchologiului; praxa despre „asistența pasivă” la noi nu se poate valida, credincioșii în cazurile de căsătorie mixtă cu gr<eco-> or<ientalii> de cumva nu s-ar admite la cununie formală în Biserica gr<eco-> cat<olică>, se duc la Biserica gr<eco-> or<ientală> unde și după legea LIII din 1868 încheie căsătorie validă⁷⁶.

Adausei și aceea că episcopii provinciei mitropolitane de Alba Iulia și Făgăraș ceruseră de la Sf<ântul> Scaun Apostolic al Romei, cu ocaziunea când s-au aprobat decretul conciliului provincial din 1872, ca piedeca clandestinității să o extindă și peste provincia aceasta; însă Sf<ântul> Scaun n-a voit, ci a concretizat arbitriului episcopilor acelei provincii, ca să pedepsească pe preoții cari cunună credincioși din alte parohii în mod clandestin⁷⁷.

Ziua 23/11 august 1895, vineri după amiazi, la 4 ore, mersei la Exc<elența> Sa d<omnul> Ministru Președinte, baron Desideriu Bánffy, la care erau la prânz cam 15 comiți supremi, l-am rugat în cauza gimnaziului din Blaj și în cauza suplicii de grație pentru condamnații în procesul memorandumului⁷⁸. Baronul cerea garanții în ambele direcțiuni. /134./ În privința gimnaziului îi spusei că cauza cu tabloul maturizanților este terminată prin sentință, cauza cu

⁷⁶ Vezi textul acestei legi în Grecsák Károly et alii (coord.), *Codex Hungaricus. 1868-1875. évi törvények*, Budapesta, 1911, pp. 83-86.

⁷⁷ Decretul primului sinod provincial, în forma lor finală, după ce au fost aprobate la Roma, nu prezintă, într-adevăr, printre impedimentele la căsătorie și pe acela al clandestinității, vezi în acest sens *Decretul conciliului provinciei bisericesti greco-catolice de Alba-Iulia și Făgăraș*, în Ioannes Dominicus Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, ediție de Ludovico Petit și Ioanne Baptista Martin, vol. 42. *Synodi orientalis, 1865-1874*, Paris, 1910, partea a V-a, cap. VII (*Despre sântul matrimoniu (sânta căsătorie sau cununie)*), col. 553-557.

⁷⁸ Conform sentinței tribunalului din Cluj, promulgată la 25 mai 1894, din totalul celor improcesuați, au fost condamnați următorii: Ioan Rațiu-la 2 ani temniță de stat, Gheorghe Pop de Băsești-la 1 an temniță de stat, Vasile Lucaciu-la 5 ani temniță de stat, Dimitrie Comșa-la 3 ani închisoare de stat, Dănilă P. Barcănu-la 2 ani și 6 luni temniță de stat, Nicolae Cristea-la 8 luni temniță de stat, Iuliu Coroianu-la 2 ani și 8 luni temniță de stat, Patriciu Barbu-la 2 luni temniță de stat, Teodor Mihali-la 2 ani și 6 luni temniță de stat, Aurel Suciu-la 1 an și 6 luni temniță de stat, Mihai Veliciu-la 2 ani temniță de stat, Rubin Pațiu-la 2 ani și 6 luni temniță de stat, Gherasim Domide-la 2 ani și 6 luni temniță de stat, Dionisie Roman-la 8 luni temniță de stat (vezi *Procesul Memorandumului românilor din Transilvania în acte și date*, Cluj, 1932, p. 309-315).

embleme și cântece oprite ce s-ar fi admis de către studenți cu ocaziunea sosirii mele la Blaj, în 25 mai 1895 este destituită de orice fundament; de altminteră pentru ordul cel bun și disciplină între profesorii gimnaziului garantez eu.

Despre cei din prinsorile de stat din Seghedin și Vác⁷⁹, mi-a reflectat Exc^{elența} Sa d^{omnu}l Ministru-Președinte că aceia nici nu doresc a fi agrățiați „mert ökö fitymálják a kormányt és a büntetés”⁸⁰. Iară guvernul nu poate considera cauza aceasta numai de un act de mizericordie, ci este silit chiar în interesul său a evita complicațiuni ulterioare și a preveni turburările ce s-ar isca și mai grave, când ar slobozi pe condamnați din prinsoare înainte de ce și-ar fi împlinit pedeapsa. De altminteră, guvernul nu este procliv a propune Maiestății Sale ca să le dea acelor grația, până când publicul românesc se identi(fi)că cu cei condamnați; îndată ce însă bărbați moderați cu program precizat vor forma un partid politic conciliant, guvernul /135./ nu va fi străin a intra în tratative și pentru cei condamnați.

Răspunsei că nu pot presupune că condamnații nu ar dori să fie împărțășiți în grație, după ce sunt tratați cu asprime extraordinară; în 16 iulie 1895 veni la Blaj anume pentru aceasta d. Dionisiu Vaida din Alpret și îmi înșira suferințele condamnaților, dintre cari mai de cu seamă cei din Vác petrec într-un local nesănătos, cu ferești lângă ușă, încât nu poate circula aerul după recerință și condamnații sunt siliți a dormi cu fereastra deschisă, ceea ce mai târziu de frig nu se va putea face. La aer liber nu-i lasă decât 2 ore pe zi și li se interzice a primi pe cei ce îi cercetează, iară aceasta este împreună cu scăderea gravă a trebilor lor private. Baronul răspunse că soțiile pot vedea în fiecare zi pe cei condamnați.

Ziua 24/12 august 1895, sâmbătă, dacă am ieșit din conferința de la Primate, Em^{inența} Sa Cardinalul Laurențiu Schlauch de la Oradea îmi spuse că Ministrul-Președinte l-a întrebat în scris dacă are de cuget a se prezenta în 22 septembrie 1895 la Cluj în fruntea clerului, care va fi admis la Maiestatea Sa? Iară Eminența Sa a cumpanit în sine /136./ că dacă s-ar prezenta la Cluj, ar trebui să conducă el clerul atât cel latin cât și cel gr^{eco}- cat^{olic}, prin

⁷⁹ Seghedin (Ion Rațiu, Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu), Vaș (ceilați).

⁸⁰ „Fiindcă ei disprețuiesc guvernul și pedeapsa”.

ce ar suferi scădere autoritatea prelaților cari au jurisdicțiune în Cluj; de aceea a făcut întrebare la curtea imperială din Viena, de unde a primit răspuns că-l absoalvă de obligamentul de a se prezenta la Cluj, în urma cărui răspuns a și scris Ministrului-Președinte că nu va merge la Cluj.

Ziua 27/15 august 1895, marți, sărbătoarea S<fânta> Maria Mare, adunarea generală în Blaj a Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român⁸¹. În reședința metropolitană au fost încortelați protosinghelul Ilarion Pușcariu din Sibiu, ca vicepreședinte și Leontin Simonescu, secretar mitropolitan din Sibiu, ca casier al Asociațiunii. Banchetul la hotel Univers, concert în care d<omnul> Iacob Mureșianu, profesor de muzică la institutele din Blaj, prima dată a produs în public compozițiunea sa muzicală peste balada „Mănăstirea de la Argeș” de Vasile Alecsandri.

Ziua 28/16 august 1895, miercuri, în onoarea membrilor Asociațiunii, am dat un prânz în reședință, la care au participat mulți oaspeți din România, /137./ cari au venit să-și vadă neamurile. Comitetul Asociațiunii fu reales, decât în locul secretarului I Zaharia Boiu din Sibiu fu reales dr. Cornel Diaconovich, secretar de la Albina.

Ziua 31/19 august 1895, sâmbătă, am fost în Buda la conferința episcopescă ținută sub prezidiul Primatului, în care s-a primit ca instrucțiunea către cler și popor să fie colectivă, ca procesele matrimoniale pendente în for ecleziastic să nu se extrădeze. S-a satorit definitiv textul instrucțiunii către cler.

Ziua 1 septembrie s<il> n<ou> 1895, duminică, în conferința episcopilor s-a primit textul literelor pastorale colective către credincioși. După aceea Primatele lăsă să se cetească scripta Cardinalului Rampolla, Secretar de Stat al Sfinției Sale Leon XIII, Papa de la Roma, de d<at>o 20 august 1895, în care zice că a primit raport că guvernul reg<esc> ungaric a dispus a se conscrie venitele beneficiilor ecleziastice mai mari, sub pretextul că beneficiile acele nu sunt distribuite după dreptate și că mulți din clerul rural duc lipsă și au să fie ajutorați, în realitate însă ca să pregătească secularizarea averilor ecleziastice.

⁸¹ Oficiosul mitropoliei greco-catolice a acordat spații ample acestui eveniment, vezi: *Adunarea Asociațiunii și Programul serbărilor*, în „Unirea”, V, 1895, nr. 34/24 august, pp. 269-270, 273; *După adunarea Asociațiunii și Adunarea generală a Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, în *ibidem*, nr. 35/31 august, pp. 277-281.

De aceea provoacă pe episcopi ca ei înșiși să stăruiască pentru /138./ dreapta distribuire a beneficiilor mai mari și să mijlocească ajutor pentru clerul lipsit și să stea la pândă, ca drepturile bisericii peste acele averi „sarta tectaue maneant”⁸².

Primatele a declarat că va răspunde Secretarului de Stat și-i va enara toate cele ce a întreprins episcopatul în cauza congruei, va constata însă cum că acum guvernul a luat a mână subvențiunea clerului; iară averile ecleziastice se țin în evidență la guvern și că acele sunt în Ungaria de natură specială, peste cari guvernul neîncetat a deprins inspecțiune riguroasă; va griji însă ca să nu fie înstrăinate de la destinațiunea lor.

Ziua 2 septembrie 1895, luni, m-am dus la Secretarul de Stat în Ministerul de Culte și l-am rugat în cauzele gimnaziului din Blaj și a diplomelor de cualificațiune ale docenților cualificați în 30 iunie 1895. Mi-a povestit despre acuzele ridicate de cătră „Budapesti Hirlap” contra protopopului de confesiune augustană din Békéscsaba, pentru că folosesc catehisme slovace edate în tipografia din Rosenberg și mi-a zis că a făcut atent pe Jesensky, consilier din Prezidiul ministerial, /139/ că cu procedura lor față de slovaci și față de români se vor blama ei și vor blama și guvernul. Au acuzat și pe directorul preparandiei augustane din Szarvas, care s-a luptat pentru patrie în 1849 și care, în urma acelei acuze, în scriptele de investigațiune a grămădit improprietăți de cele mai aspre la adresa guvernului. Apoi m-am dus la consilierul Ivankovics, episcop titular, care mi-a împărtășit că Ministrul Președinte, în 22 mai 1895, a pretins ca Ministrul de Culte să mă provoace a delătura pe secretarul mitropolitan dr. Augustin Bunea, însă i-a răspuns că aceasta se ține de episcop, a avea de secretar pe acela întru care are încredere. Acum însă, în 20 august 1895, Ministrul Președinte din nou a insistat din îndemnul că același secretar a luat parte la congresul naționalităților ținut în Budapesta, de care congres a stat departe mitropolitul⁸³. I-am răspuns că

⁸² „Să rămână cele cusute și acoperite”.

⁸³ Congresul naționalităților și-a deschis lucrările la Budapesta în 10 august 1895, fiind o expresie a politicii de apropiere și colaborare a naționalităților nemaghiare din monarhia dualistă. În zilele lucrărilor congresului au fost prezenți la Budapesta aproximativ 700 de delegați, reprezentând naționalitățile română, sârbă și slovacă; printre participanții mai de seamă se pot menționa: Ștefan Cicio-Pop, Ion Rațiu, Gheorghe Pop de Băsești, Vasile Mangra, Mihailo Polit, Pavel Mudron, Ștefan Petrovici, I. Cvejič, Hurban-Vajanski, P. Holoba, Milos Stefanovici. A se vedea mai pe larg, despre acest subiect, la Liviu Maior, *op. cit.*, pp. 257-271.

secretarul a înștiințat că vrea să meargă la acel congres, eu i-am declarat că nu voi să exercit nici o presiune preste ținuta lui politică, l-am făcut atent ca să nu se expună, că nu este cauză de ajuns; dar pentru orientare eu /140./ însumi aș dori ca să știu ce decurs va avea acel congres. De altminte știu că însuși acel secretar a propus în congresul atins punctul prim, care nu era suscept în proiectul de rezoluțiune, despre integritatea Ungariei și pozițiunea ei de drept public nevătămată. Însă de cumva Ministrul de Culte are de cuget a mă provoca, aceea să o facă așa încât să o pot împărtăși cu secretarul și răspunsul lui îl voi sușterne guvernului.

Acest episcop titular mai departe mi-a spus că suma de 100 000 fl<oreni>, votată în bugetul statului pe 1895 pentru subvențiunea clerului lipsit era să o împartă toată la protestanți, însă el după ce a simțit aceasta, ca mare trudă a putut rupe 30 000 fl<oreni> pe partea diecezelor catolice indigente, din cari cele patru dieceze gr<eco-> cat<olice> românești au să capete pe 1895 câte 2500 fl<oreni> v<alută> a<ustriacă>, însă așa cât din aceasta sumă să se adauge congrua parohilor celor mai puțin dotați, anume a unora cu câte 100 fl<oreni>, a altora cu câte 75 fl<oreni> și a altora cu câte 50 fl<oreni>, care dotațiune apoi s-ar lega stabil de respectivele parohii și în anii viitori guvernul va suscepe în preliminar /141./ sume sub titlul acesta tot mai mari, ca pe rând să se poată îmbunătăți subzistența tuturor parohilor în adevăr indigenți. Suma ce va cădea pe fiecare dieceză se va asemna la mâna episcopului.

De altă parte însă, adause episcopul, subsidiul erarial care-l primea până aci clerul transilvan gr<eco-> cat<olic> în urma deciziunii Consiliului Ministerial fu sistat, iar episcopii vor fi provocați ca previe să suștearnă Ministrului de Culte proiectul distribuțiunii aceluia subsidiu, ca să poată șterge pe unii cari sunt contrari statului. Reflectai că eu nu sunt chemat a abzice de drepturile chemate de antecesorii, în clerul nostru nu sunt de cei contrari statului, nu se cuvine a pedepsi pe unii din cler neascultați și nejudecați în cale canonică, contrari statului sunt cei ce împiedecă clerul nostru întru exercițiul drepturilor sale legale. Dacă voi căpăta rezoluțiunea ministerială, o voi pertracta în sinod diecezan și voi vedea ce va zice și clerul meu la înoirea atentată. După acestea m-am întors cu trenul accelerat la Blaj.

Ziua 6 septembrie 1895, a venit în Blaj dl. Nicolae Rusanu din Sâncel și m-a /142./ invitat să-i caut moara de la Crăciunelul de Jos, făcută fără iaz. O asemenea moară a fost făcut același Nicolae Rusanu și în Vereșmort, în companie cu on<oratorul> Petru Iacobescu, despre cari se zice că din prilejul acelei mori s-ar fi păgubit de mai întregă averea de înainte de a se face părtaș acelei companii.

Ziua 9 septembrie 1895, s-a prezentat on<orator> N. Serbacu, administrator în Gherța Mică /:Ugocea:/, frate cu soția lui dr. Vasile Lucaciu din Șișești. Același on<orator> Serbacu ține de soție pe fiica on<oratorului> N. Rednic din Iapa și a preotesei acestuia, născută Elisabeta Vințu.

Ziua 12 septembrie 1895, directorul suprem Kuncz din Cluj a venit la Blaj dimpreună cu dl. Nicolae Putnoky, director la gimnaziul din Lugoj, ca exmis comisar ministerial, de au ținut examen de maturitate cu cei relegați pentru deviza așezată pe tabloul de fotografii grupată a octavanilor anului 1895, în cuvintele: „venin vom bea, în foc ne vom scălda pentru idealul național”.

Ziua 22/10 septembrie 1895, duminică în Cluj, la 8 ore, a sosit Maiestatea Sa Regele din îndemnul manevrelor de toamnă ținute la Huedin. La gară, scoborându-Se, după ce a salutat pe ministru, s-a îndurat a agrăi și pe noi toți trei arhieriei /143./ gr<eco-> cat<olici>. La 8¼ deputațiunea clerului nostru, adunată la casa parohială gr<eco-> cat<olică>, într-un singur corp am intrat în biserica din piață, unde, ajunși la începutul băncilor de-a stânga din naia bisericii, am voit să intrăm să cuprindem loc, însă unul dintre constableri îmi spuse că locul arhieriei este în presbyter de-a dreapta; deci, intrând în presbyter, am întrebat de clerul latin, care, în ornat, aștepta adventul Regelui, dacă strana de-a dreapta în presbyter este destinată pentru noi și după ce ne dederă unii din cler semn afirmativ, ne-am postat în aceeași strană, vis-a-vis cu miniștrii regești. Cevași mai târziu, cineva din clerul de lângă altar a trimis cătră mine pe sacristier, cu vorba că acea strană este rezervată pentru miniștri; i-am răspuns însă, cum că au destul loc în strana cealaltă și noi arhieriei nu ne-am clătît din locul ocupat.

După ce am ieșit de la Sf<ânta> Liturghie, celebrată de Exc<elența> Sa Episcopul Francisc Lönhárdt, ne-am adunat în palatul Bánffy din cornul

miazănoapte-răsărit al pieței, unde contele Béldy Ákos, comitele suprem, zise cătră mine mirându-se: „hát olyan sokan vannak?”⁸⁴ Răspunsei: „că doară noi locuim pe aici jur împrejur de Cluj”. Dacă /144./ întrarăm în salele de cătră piață, Ministrul-Președinte Baronul Dezideriu Bánffy, venind cătră mine, îmi zise: „vezi că n-a fost lipsă de instanță!”, i-am mulțumit pentru grația exoperată pe seama deținuților din Seghedin și Vác. La 1 oră ne-am adunat în hotelul Hungaria cu întreg ven<eratul> cler venit în deputațiune, de am prânzit laolaltă. La 3 ore p. m. am ieșit la gară, iară Maiestatea Sa, mulțumindu-mi că l-am așteptat, s-a reîntors la Huedin. Cu trenul de persoane m-am reîntors în aceeași noapte la Blaj.

Ziua 4 octombrie 1895 au sosit la Blaj Il<ustritatea> Sa Iosif Hossu, vicepreședinte la curtea de comptabilitate și dl. George Pop, director reg<esc> financiar în Nyiregyháza, cari cu rev<erendisi>mul Ioan M<icu> Moldovanu, canonic și vicar arhiepiscopesc, au revăzut rațiunile fondului șuluțan pe anii 1892, 1893 și 1894 și și-au făcut raportul pe seama ședinței directoriului convocat pe 8 Octombrie 1895, la care a venit și baronul David Ursu, colonelul octogenar⁸⁵.

Ziua 7 noemvrie 1895, Sâmedru, sora mea Ileana, după ce a petrecut 2 săptămâni la Blaj, s-a reântors la moșia ei în Kökényes, în Maramureș. /145./

Ziua 28 noemvrie 1895, judele reg<esc> N. Gherasim din Alba-Iulia îmi zise că de cătră președintele tribunalului a fost propus de judecător la Tabla Reg<ească> și că comitele suprem a telegrafiat la Ministrul de Justiție că ar nutri sentimente contrare ideii de stat ung<ar>, de aceea fu preterat.

Ziua 8 decemvrie 1895, m-a căutat onor<atul> Constantin Lucaciu, preot în Josib, diec<eza> Gherlei, care venise din România de la cununia fratelui său inginer de șosele și îmi aduse un album splendid trimis de la Sfința Sa Ghenadie, Episcopul Râmnicului.

14/2 decemvrie 1895 au fost la prânz Il<ustritatea> Sa Daniel Zeyk, comitele suprem al Albei Infer<ioare>, cu secretarul său Ebergényi și cu procurorul reg<esc> Csiki László din Alba-Iulia. Sub prânz era vorba că voim să căpătăm Perceptorat Regesc în Blaj, observai că așa o îndemânare trebuie a o merita, în cinste nu se dă.

⁸⁴ „Dar sunt atât de mulți?”

⁸⁵ O informație sumară vezi în „Unirea”, V, 1895, nr. 40/5 octombrie, p. 321.

Ziua 15/3 decembrie 1895 a venit la Blaj onor<at> Romul Barbescu din Cârnești și întrebându-l de modul în care a repausat Ioan Ianza vicarul Hațegului, îmi spuse că în cauza on<oratu> Petru Ciachi, paroh în Râu Alb, era trimis canonicul Ioan Madincea /146./ să facă cercetare și, de atunci, vicarul necăjindu-se, s-a îmbolnăvit cât nici nu s-a mai întrămat.

Ziua 27/15 decembrie 1895 a repausat docentele Iuliu Gruîța din Bia, care mai înainte s-a împușcat cu revolver, afirmative din desperare pentru că-l persecuta fără vină, anume că stă sub cercetare criminală din cauză că nu a delăturat din școală globul edat de Felkl din Praga, românește de Simu. Parohul, on<oratu> Ioan Harșia, spune că în seara când s-a împușcat a fost la el un domn străin, pe care băietul care făcea foc în școală și docentului nu-l cunoscuse; aceasta așa de mult timp petrecu povestind cu Gruîța, cât băietului i se făcu urât și s-a depărtat de la casa școlară și apoi s-a dus străinul și Gruîța în noaptea aceea s-a împușcat. Întrebat Gruîța despre străinul acela, a negat că ar fi fost la el vreun străin.

Anul 1896

Ziua 13/1 ianuarie 1896, veneratul cler gremial condus de rev<erendisi>mul Ioan Me<icu> Moldovanu, canonic lector și vicar general arhiepiscopesc și-au prezentat auguriile de anul nou; oratorul a /147./ deplorat dezastrele foarte dureroase ale anului expirat, între cari numai acel eveniment îmbucurător a mai revărsat o rază de speranță, că biserica și-a primit după o văduvie îndelungată, un cap zelos de toți dorit. Le-am răspuns că precum pe timpul expedițiilor cruciate disensiunile dintre creștini au fost cauza dezastrelor creștinătății, așa și calamitățile ce ajunseră în anul 1895 cauza creștinilor în Ungaria se pot atribui neînțelegerilor dintre noi. Și după cum stau trebile publice acum, nu prea putem avea prospecte sigure, că am putea preveni încercările ulterioare de a despoia biserica și de alte drepturi publice

cari i-au mai rămas. Însă concordia dintre noi în multe privințe ne va putea fi de folos, ca să clădim și să îngrădim mai deplin așezămintele bisericii noastre și astfel, între mai mângăitoare augurii, să putem serba aniversarul duecentenar al Sf<intei> Uniri.

Ziua 27/15 ianuarie 1896, on<oratul> Magdediu Drâmbariu ca administrator în Ciugud mi-a făcut cunoscut că Augustin Anghel, cantorul gr<eco-> cat<olic> din Ciugud, ar avea în posesiune diploma nobilitară a Metropolitului Atanasie, care însă în diplomă nu se numește Anghel, /148./ ci Popa. I-am spus să ia copia de pe acea diplomă, el însă după vreo două săptămâni a adus originalul armalelor din 1700, prin cari Împăr<atul> și Regele Leopold I dăruiește Episcopului Atanasie și fraților lui și succesorilor acelora nobilitate ungarică. Le dăruiește armă (pajură) elegantă susținută de doi îngeri, toate aceste pentru că a mijlocit ca treizeci și trei protopopiate s-au întors la Sf<ânta> Unire. Este surprinzător că în aceste armale, în titula Regelui, lipsește acela de Mare Principe al Transilvaniei. Consistorul metropolitan a concretizat Ven<eratului> Capitlu metropolitan să păstreze această diplomă, iară cantorului să-i dea copie.

Ziua 27/15 februarie 1896, joi, la 10 ore a. m., conferință în palatul primațial din Buda, s-a cetit rescriptul Cardinalului Rampolla, secretar de stat, din octomvrie 1895, prin care Sfinția Sa Papa Leon al XIII-lea dorește ca episcopii Ungariei să ia în mână cauza congruei și conform celor indigitate în altă scrisoare anterioară, din 1895, să suplinească din beneficiile lor tot ce va mai fi de lipsă către /149./ cele ce se primesc din fondul religios și către cele ce se vor putea impetra de la stat. S-a emis o comisiune sub prezidiul Arhiepiscopului de Agria, în care Eminența Sa Primatele m-a propus și pe mine, însă eu mă rugai să fiu dispensat de această sarcină și a fost dintre noi ales Exc<elența> Sa Ioan Szabó, Episcopul Gherlei; acea comisiune are să-și dea opinie în meritul rescriptului pontificiu.

În această zi după amiazi m-am dus la Exc<elența> Sa Iuliu Wlassics, Ministrul Reg<esc> ung<ar> de Culte, care tocmai primea în audiență pe intervenienți, acolo în sala de așteptare m-am întâlnit cu Sfinția Sa Ieremia Magyarevics, de curând constituitul episcop gr<eco-> or<iental> sârbesc din

Buda. Ministrul de Culte s-a arătat cam supărat pentru articolul de fond din numărul mai proaspăt al „Unirei”, publicat din îndemnul că guvernul cu d<a>to 22 mai 1895 a sistat subsidiul erarial ce s-a fost acordat în anul 1863 pe partea clerului gr<eco> cat<olic> din Transilvania⁸⁶. Zise că a dispus să se rectifice în foile publice că nu s-a sistat, ci se va asemna în cuant mai avantajos, însă nu poate, până nu va fi votat bugetul /150./ pe anul 1896. Reflectai că acel subsidiu era căzător în 1 ianuarie 1896 și în sensul indemnitații primite ar fi putut pune în curs cele 30 000 fl<oreni> fără nici o piedecă, ca cele ce s-au sistat fără cauze plauzibile. Procedura urmată cu românii gr<eco> or<ientali> este spre detrimentul autorității arhierilor; aceștia neîmpiedecați au distribuit clerului lor transilvan câte 24 000 fl<oreni> până la anul 1895, atunci guvernul și-a rezervat sieși dreptul de a împărtași de-a dreptul preoților și comunelor bisericesti acel subsidiu, din care a pus la dispozițiunea metropolitului 4 000 fl<oreni> la an; acum însă metropolitul nu mai primește acele 4 000 fl<oreni>, iară în clerul gr<eco> or<iental> se susține că guvernul nu mai distribuie deloc acel subsidiu⁸⁷. La aceste răspunse ministrul că guvernul încă dorește ca episcopii să distribuie subsidiul și în acest sens va face dispozițiune îndată ce va fi votat bugetul. La acea dorință a guvernului ca episcopii previe să susțearnă lista de distribuțiune, ca să poată șterge pe aceia cari nu-i sunt pe plac, observai că eu încă în ianuarie 1895, când prima dată avui fortuna /151./ de a fi primit de cătră Exc<elența> Sa în audiență, am declarat că nu mă pot învoi la astfel de înnoitură care știrbește autoritatea metropolitului și confiscă unul din drepturile mai frumoase ale scaunului pe care nici nu apucasem a-l cuprinde; dară știu că guvernul are puterea în mână și măcar că cu părere de rău, mă voi vedea necesitat a-i împlini dorința, măcar că nu este legitimă; că dacă cutare preot s-ar face nedemn de subsidiul erarial, acela nu se cade a se pedepsi neascultat, ci în contra-i este de a se incamina procedură disciplinară și, prin sentință trecută în valoare de drept, a se ezice că-și pierde subsidiul pe unul sau pe mai mulți ani succesivi.

⁸⁶ Vezi *Subsidiul regesc* (articol de fond), în „Unirea”, VI, 1895, nr. 8/22 februarie, pp. 57-58.

⁸⁷ „Telegraful Român” a găzduit în acești ani, 1895-1896, o amplă campanie de presă pe tema salarizării preoților, cel mai explicit comentariu în raport cu informația citată în *Ziar*, a se vedea în „Telegraful Român”, XLIII, 1895, nr. 131/28 noiembrie (10 decembrie), p. 1.

Vorbisem cu Ministrul de Culte încă în 23/11 octomvrie 1895 despre scaunul episcopesc vacant al Lugojului, ca să-mi spună pe cine dorește, ca să nu fac candidațiune ca aceea carea să mi-o respingă. Atunci răspunse că în privința persoanei guvernul încă nu este determinat, ci îmi va da de știre mai târziu; acum dar Exc<elenta> Sa revenind la obiect îmi spuse că guvernul dorește /152./ de episcop la Lugoj pe dr. Teodor David, capelan ces<aro> și reg<esc>, militar de clasa a II-a staționat în Brașov. Îi zisei numaidecât că este un preot cuvios, are scădere fizică că este miop, răspunse că aceasta nu este scădere așa de gravă, guvernul are informațiuni bune despre dânsul, într-altele că în Brașov frecventează numai societăți cinstite. I-am promis că-l voi suscepe în candidațiunea ternară, înainte de toate însă am să-l întreb dacă voiește să fie episcop la Lugoj, deoarece acela este un post foarte greu, nimănui nu i se poate impune cu de a tăria, eu în 20 ani avui ocaziune a experia greutățile acelei demnități. La dorința ca în urma provocațiunii ce se află sub expedițiune, să-mi fac propozițiune neamânat, ca în consistorul secret iminent, în luna lui martie 1896, să poată fi preconizat, i-am răspuns că nu mă voi depărta din Budapesta până nu voi face candidațiunea; „grijește însă, continuă, ca să nu lauzi prea tare pe alții cu scăderea celui dorit de guvern”. „Voi să fiu obiectiv”, răspunsei și m-am depărtat.

Ziua 28/16 februarie 1896 în cafeneaua hotelului la „Cornul Vânător”, m-am întâlnit cu deputatul cercului Rékás, Alexandru /153./ Ianicsáry, macedo-român, proprietar mare în Brestovac, comitatul Timiș și mi-a spus că a fost aci dr. Teodor David, l-a recomandat miniștrilor regești, l-a introdus în clubul partidului liberal și pretutindenea făcu impresiune bună; observă și aceea că David ar fi ceva rudenie cu canonicul abate Andrei Liviu din Lugoj.

În Casa Magnaților, la ședință, membrul pe viață Exc<elenta> Sa Salomon Gajzágó cu căldură neobicinuită până aci s-a apropiat de mine, n-am știut ce înseamnă atâta gentileță prevenientă.

Am fost de am gratulat Il<ustrității> Sale d<omnu>lui Iuliu Vincz, denumitului comite suprem al Ugocei, el ca proprietar mare în Dragomirești, în Maramureș, mult timp a fost jurat mare /főszolgabíró/ pe Iza, în ciclul dietal din urmă, de la 1892 încoace, deputat al cercului Vișeu de Sus. Ca diregător

bun de administrațiune, măcar că a înființat câteva școli de stat pe Iza, mai vârtos pentru copiii de iudei, cari foarte s-au înmulțit pe acolo; cu toate acestea educațiunea românească de care avu parte la gimnaziul din Beiuș și în seminarul teologic din Gherla, de unde a reportat și absolutor, n-au /154./ lăsat să se stângă în dânsul afectul și considerațiunile cari după dreptate datorește neamului său românesc; aceasta o a dovedit mai de cu seamă întru alegerea candidaților de români la posturile de notari comunali pe Iza și la posturile de forestieri ai pădurilor posesorale dintre românii din Maramureș. Ca deputat el era adict partidului guvernamental, aceasta precum și amicitia deputaților Urányi Imre al Sighetului, Simó Lajos din Poiana Blenchei în Solnoc-Dobâca și a altora l-au ajutat a ajunge la demnitatea de comite suprem; se poate că și guvernul a voit să arate a fi fără temei imputatea că dintre români nu se aplică deloc în demnități mai înalte; bine că în Ugocea n-are să ajute decât la cinci comune românești. Dară orișicum să se considere această denumire, nu poate decât avantajoasă să fie pentru români, Iuliu Vincz după doamna-i Ema Szaplanczay este în rudenie de cumnăție cu familia Szaplanczay din Dragomirești și din Veresmort, cu familia Pogány din Urmező, cu familia Papp din Șomcuta Mare, după verișoara-i Elisabeta Vincz, preoteasă văduvă din Iapa /155./ stă în cuscrie cu familia Negre în Sarasău, cu familia Serbacu în Gherța Mică din Ugocea, cu familia Rednic este și consăngean și afin; are un frate, dacă îmi aduc bine aminte, Alexandru cu numele căpitan ces. și reg<esc> la linie, care, după ce a terminat Academia la Wiener-Neustadt, s-a distins în expedițiunea bosniacă; acestora tuturor le poate ajuta într-un tip ori într-altul.

Tot în această zi yineri, 28 februarie 1896, m-a cercetat Exc<elența> Sa Ioan Szabó, episcopul Gherlei și m-a rugat a-i da sfat ce să facă cu cauza matrimonială pendentă la acel scaun din punctul piedecii canonice a gradului al doilea de rudenie spirituală din botez; de la aceea piedecă ca dărâmătoare suscepută în decretul sinodului provincial din 1872 și 1882⁸⁸, în dieceza

⁸⁸ *Decretul conciliului provinciei bisericești greco-catolice de Alba-Iulia și Făgăraș*, din 1872, în loc. cit., col. 555, include printre impedimentele „dărâmătoare” la căsătorie, „rudeniea spirituală din botez ... între nănași și între părinții ori fii finilor, precum și între copii nănașilor și între fini (gradul al doilea)”; vezi de asemenea același impediment prevăzut în *Conciliul provincial al doilea al provinciei bisericești greco-catolice Alba-Iulia și Făgăraș ținut la anul 1882*, Blaj, 1886, partea a IV-a, secțiunea I, col. 108.

Gherlei niciodată nu s-a cerut, nici s-a dat dispensațiune, că după uzul de acolo nu este în vigoare. I-am răspuns că eu încă am primit rescrisul S<acrei> Congreg<ații> de Prop<aganda> Fide din 1 februarie 1896, no. 4882, îndreptat în cauză către Exc<elența> Sa. Deci să continue a întreba pe toți vicarii foranei din acea dieceză și apoi să decidă cauza pendentă conform uzului comprobabil de ajuns. /156./ De cumva sentința va veni în apelată la forul metropolitan, vom vedea cum să o rezolvim; atâta e cerut că în dieceza Lugojului, precum și în arhidieceză piedeca aceea se consideră de dărâmătoare, se cere și se conde dispensațiune și pe temeiul decretelor sinodului provincial, nu ar greși nici în cazul acela dacă ar anula căsătoria impugnată din acel punct.

De aci Exc<elența> Sa își luă prilej de a intona că decretul sinodului nostru provincial, atât cele din 1872 cât și cele din 1882, ar fi neapărat de lipsă să se ia la reviziune, pentru că cuprind unele cari nu prea sunt salutare, de ex<emplu> cele relative la drepturile metropolitului și altele. Apoi începu a susține că decretul sinodului provincial din 1872 nici nu s-au adus în mod legal, deoarece: a) n-au fost de față episcopii conprovinciali, că scaunul episcopesc al Gherlei era vacant, episcopul Lugojului Ioan, cândva Oltean, a venit la Blaj pe la capătul pertractărilor și s-a depărtat înainte de ce s-ar fi încheiat sinodul. Episcopul Orășii Mari, Iosif Papp Szilágyi era morbos, dar nici altminte nu ar fi venit, că nu era coînțele /157./ cu ideile metropolitului Ioan Vancea. b) Ordinariatele sufragane nu au fost previe încunoștiințate, cel puțin *per summos apices*⁸⁹, despre obiectele cari vor veni sub pertractare, ca să și fi putut formula părerile peste singuraticile decrete înainte de pertractare. c) Însuși metropolitul în decursul pertractărilor și-a arogat un aer dictatoric, care nu se putea concilia cu libertatea discuțiunii, de aceea vicarul capitular Ioan cândva Anderco de la Gherla lăsa toate după metropolitul, iară Exc<elența> Sa, pe atunci numai canonic și ca procurator al episcopului său Iosif, cândva Papp Szilágyi, în zadar a reclamat în sinod într-un punct ori într-altul, că nimenea nu l-a sprijinit și metropolitul a ridicat la valoare de decret tot ce a vrut.

⁸⁹ „Prin cele mai înalte culmi”.

La aceste grave acuze contra memoriei adormitului metropolit, i-am dezvoltat Exc<elenței> Sale împrejurarea gravă că și dl. Nicolae Densușianu, bibliotecarul statului major din București, încă țipă asupra repausatului metropolit pentru decretul sinoadelor provinciale, dar îi face multă nedreptate prin invectivele-i /158./ injurioase⁹⁰. După aceea i-am atins că prin acele decrete mult s-au regulat raporturile noastre bisericești în toate direcțiunile și măcar că admit că în decretul acela va fi poate și vreo dispozițiune mai puțin perfectă, cu toate aceste, organismul bisericii, îngrădit așa precum este în acele decrete, subpedită mai multă garanță decât fără de cea îngrăditură; și deoarece Exc<elența> Sa se plânge asupra clerului său că este nedisciplinat, i-am atins că să stăruiască a-și educa un fisc consistorial luminat și diligent, cu osteneala aceluia în decretul sinoadelor noastre provinciale va găsi remediu eficace la tot felul de abateri și transgresiuni, aceste toate cari cum se ivesc să le ia la procedură disciplinară, să le provadă cu sentințe oportune fără întârziere și va vedea că ajunse acele sentințe la valoarea de drept, disciplina se va restaura.

De altmintea este de ponderat: a) că decretul sinoadelor noastre provinciale au fost cu diligență examinate și aprobate la Roma și că acelea așa precum sunt, pentru noi au valoare de lege. b) excepțiunile /159./ cari le face Exc<elența> Sa contra modului cum s-au legiferat acele decrete, nu sunt de natura ca aceea, cât să poată labefacta legitimitatea lor. c) au doară sinodul ecumenic Vatican nu a adunat episcopii lumii catolice la Roma, fără să fi știut părinții încă de acasă că ce vor pertracta în Roma? Adevărat că părinții sinodului Vatican au avut timp în 7 luni a studia schemele ce li s-au propus; dară și sinodul nostru provincial din 1872 a durat 9 zile și a adus decrete nu nouă, ci cunoscute tuturor <celor> deprinși în sf<ânta> teologie și vigenți în viața practică a bisericii noastre. d) Dacă metropolitul de pie memorie Ioan, cândva Vancea, în pertractările sinodului provincial din 1872, se părea preocupat de oarecare îngrijire față de viitorul bisericii sale, aceea în

⁹⁰ Vezi în acest sens textul polemic: *Încercările Mitropolitului I. Vancea făcute în două „concilii”, ținute la anii 1872 și 1882, de a schimba religiunea strămoșească a poporului român din Mitropolia Albei Iulie*, în Nicolae Densușianu, *Independența bisericească a Mitropoliei Române de Alba-Iulia*, Brașov, 1893, pp. 1-16.

urma impresiunilor primite sub pertractările sinodului Vatican, nicidecum nu i se poate lua în nume de rău, ci din contră are meritul și lauda păstorului prudent și provid. e) libertatea discuțiunii nu a fost eschisă în pertractările sinodului provincial din 1872, după cu dovedesc toate acele părți ale schemei, cari sub pertractările în /160/ congregațiuni au fost sau omise din decrete ori au fost modificate în stil sau în context. De aceste modificațiuni mai multe le-a dorit și propus în sinod însuși Exc<elența> Sa, dintre cari câteva s-au și primit, de ex<emplu> cele relative la alegerea arhierilor, apoi la piedeca dărâmatoare a cuscriei de rândul al doilea, cari modificări toate ținteau a preveni ca nu cumva disciplina în toată provincia ecleziastică să ajungă aceeași și uniformă. f) Dar cum că metropolitul repausat nu a greșit într-aceea că nu a împărțășit programul sau proiectele operatului sinodului decât părinților adunați, aceasta se vede și din procedura observată în conferința episcopatului ținută ieri; Eminența Sa Primatele ne-a chemat pe toți la conferință, fără ca să împărțășească obiectele ce vor veni pertractate. Ne-am adunat vreo 18 prelați, în 27 februarie 1896 și Ni s-a împărțășit rescriptul secretarului de stat din octombrie 1895 și mai trei ore am pertractat despre cauza congruei, fără ca mai înainte să Ne fi putut pregăti spre a vorbi la obiect.

Replică Exc<elența> Sa Episcopul Gherlei că /161./ Primatele nu poate divulga obiectele conferințelor, ca să nu le expună spionajului; replica că cauzele bisericii noastre la mai multe feluri de spionaj sunt expuse decât cele cari le pertractează corul episcopesc ungar.

Cătră conversațiunea aceasta mai adaug că Exc<elența> Sa, în 14 mai 1872, nu a voit a subscrie decretele sinodului nostru provincial, ci episcopul său Iosif, cândva Papp-Szilágyi, l-a dezaprobat că nu s-a supus majorității și s-a rugat de metropolitul ca să-l subscrie din mandatul Episcopului Oradiei, precum s-a și întâmplat⁹¹.

Ziua 29/17 februarie 1896, an bissextil, sâmbătă, m-a căutat dl. Szemnecz Emil, redactor la „Magyar Állam” și m-a rugat să mă intrepun pentru dr. Branîște,

⁹¹ Aritudinea inflexibilă a lui Szabó la lucrările primului sinod provincial al Bisericii Române Unite este comentată și în jurnalul precedent, rămas de la Victor Mihályi (*Însemnări*, pp. 74-75 (paginație mss. original).

fost redactor la „Dreptatea”, deținut în prinsoarea de stat din Vác⁹². I-am răspuns că nu cred să pot avea ocaziune de a vorbi în cauza lui, însă, dacă s-ar ivi vreun prilej mă voi folosi de cele propuse în această privință de către dl. Szemecz.

Același a venit să audă opinia mea despre autonomie, i-am spus că nimenea nu este în curat, că ce vreau cu autonomia „quot capita /162./ tot sensus”; să spună întâi că ce înțelege sub autonomie și atunci îmi voi putea formula opiniunea. Episcopii Sclauch și Hornig au arătat cele ce nu se țin de autonomie: nu avem de a ne ocupa cu devize goale, fără să așteptăm până când Ni se va ivi în formă concretă și atunci vom ști de ce părere să fim. De altmintre constituțiunea autonomică a bisericii gr<eco-> cat<olice> române o poate vedea din decretele Sinoadelor Provinciale ale anilor 1872 și 1882 și din statutele pentru administrarea averilor bisericești și scolastice, aceste toate le poate avea de la tipografia Seminarului Arhidiecezan din Blaj.

Depărtându-se l-am rugat ca în foaia „Magyar Állam” să dovedească între toate împrejurările receruta „caritate creștinească” față de poporul românesc și de așezămintele bisericești ale aceluia; tare s-a apărut că, de cându-i el redactor, cu bunăvoință a tratat chestiunile despre români și n-a permis ca aceia în foaia lui să fie ocărăți.

Ziua 1 martie st<il> n<ou> 1896, duminică, la dl. Simon Gyula, cumnatul fratelui meu Petru, m-am întâlnit cu Il<ustritatea> Sa Andrei Pehata, jude la Curia regească, /163./ ceva rudenie cu familia Simon. Acesta este referent în senatul unde se pertractează cauzele divorțiale și zice că acele mai multe cauze de disensiuni între conjugi provin din luxul cel fără de margini și fără de cumpăt; așa într-altele muierea cutărui deputat dietal, măcar că primește de acasă un apanagiu de 3500 fl<oreni> v<alută> a<ustriacă> la an, totuși nu se ajunge, ci în cortelul ei admite prostitute ca să se întâlnească

⁹² Valeriu Braniște (1869-1928), militant activ în mișcarea politico-națională a românilor ardeleni de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, publicist, redactor la „Dreptatea” (din 1894) și apoi „Drapelul” (1901-1918); încrimat pentru articolele publicate în „Dreptatea” în perioada procesului Memorandului, lui Braniște i s-a intentat un proces de presă la capătul căruia a fost condamnat la 2 ani închisoare și 1300 coroane amendă. Și-a executat pedeapsa la închisoarea din Vác, între martie 1895 și iunie 1896, fiind grațiat de autoritățile maghiare cu prilejul Mileniului (vezi Valeriu Braniște, *Corespondență*, vol I (1879-1895), ediție îngrijită de Valeria Căliman și Gheorghe Iancu, Cluj-Napoca, 1985, pp. 267-307; Idem, *Corespondență*, vol II (1895-1901), ediție îngrijită de Valeria Căliman și Gheorghe Iancu, Cluj-Napoca, 1986, pp. 7-71).

cu cei desfrânați, apoi câștigul îl împart între sine în două, curva adecă cu votra; astfel de comerț se află constat prin protocolul suscept de către comisarul de poliție br. Splényi Ödön și alăturat la actele divorțiale. Apoi este de notorietate publică, că soția unui comite suprem, sedusă de la primul ei bărbat, cheltuiește la an câte 16 000 fl<oreni> numai pe toilette; adevărat că și înoată bărbatul ei în datorie și nu demult fu și relevat din oficiul ce avea.

Fratele Petru a cercetat pe Exc<elența> Sa Carol Hieronymi, fostul Ministru de Interne, care afirma a fi foarte ocupat cu Banca Agrară, acuma îi făcu statutele, vreau să dea împrumuturi la proprietarii mai mici și fără ipotecă triplă, ba și numai pe cambiu subscris de singur primitorul și stau la /164./ îndoială că oare publicul speculant onora-va de ajuns papirele băncii?

Tot acolo s-a exprimat mirarea că de unde a putut apuca guvernul actual atâta vază la Curte, încât Banul Croației încă trata să compună cabinetul prin decembrie 1894 și baronul Bánffy avea deja mandat de la Rege de a constitui cabinet. Lui Bánffy i se atribuie și căderea contelui Kálnoky și că a exoperat din Viena și-i succed multe, după cari guvernul Wekerle în zădar se frământa.

În aceleași cercuri se da expresiune îngrijirii că, la un caz dacă ar interveni, de ce să ne ferească Dumnezeu, moartea Arhiducelui Francisc Ferdinand, care petrecea în Egipt, în urma luctului, mult s-ar tulbura solemnitățile cari se pregătesc în mai și iunie 1896. Spre a înțelege raporturile sociale în cercurile mai înalte din patrie este oportun a însemna modul în care aristocrația și-a manifestat indignațiunea, că de maestru suprem de ceremonii al curții regale a fost constituit un conte Apponyi, a cărui soție este o contesă Cher-Thoos încă neindigenată. Anume /165./ la anul nou 1896 contele și contesa în castelul regal din Buda aveau să primească gratulațiunile cercurilor mai înalte, iară pe lista expusă în apartamentele contesei abia s-au înscris vreo 12 dame soții de ale miniștrilor și ale direcțiilor mai înalți ministeriali, iară damele aristocrației nu s-au prezentat la gratulațiune, de unde maestrul suprem de ceremonii, se afirmă că, spre a încunjura blamajul, ar fi falsificat lista subscriind în aceea câteva dame din aristocrația mai înaltă.

Se mai vorbește că, din prilejul solemnităților iminente, Exc<elența> Sa Ministrul Președinte s-ar afla în grea perplexitate, că soția-i născută Máté, încă nu

este admisă la Curtea Regală sau după termenul tehnic, încă nu e „hoffähig”⁹³; de unde dacă nu ar interveni în scurt timp remediu oportun, ar urma criză.

Ziua 2 martie 1896, luni, m-a căutat dr. Gheorghe Bilașco din Petrova, profesor de igienă în Internatul Francisc Iozefin din Buda și mi-a spus că, pe lângă cvartir și proviziune întregă în institut, mai are și plată vreo 500 fl<oreni> de acolo, iară de la alte institute și din praxă la policlinică se /166./ urcă venitul lui anual la peste 3 000 fl<oreni>. Mai departe a atins și aceea că dr. Dumitreanu, medic districtual de poliție în Budapesta, din praxa-i officioasă câștigă și câte 12 000 fl<oreni> la an, mai vârtos din inspecțiunea regulată a caselor de femei publice. Întrebând pe dr. Bilașco că unde convin românii din Budapesta, îmi zice că până aci se întâlnea tineretul la localul societății „Petru Maior”; dar acum societatea nu mai poate funga, cauza e că doi dintre membrii bătuți de ceialalți au ieșit din societate și ar fi acuzat la decan pe funcționarii societății, că ar avea parte în edițiunea dramei „Horia și Cloșca”, de aci investigațiunea polițială și sistarea societății⁹⁴.

Cu asemenea procedură violentă au înstrăinat junimea la timpul său și pe cutare Alexics, care punându-se sub scutul profesorului de universitate Hunfalvy Paul, a început a scrie în spirit liberal și a ocări pe românii de alte convingeri.

Ziua 4 martie 1896, miercuri, am admanuat candidațiunea ternară pentru episcopia Lugojului în persoanele lui dr. Alexandru Grama, canonic-teolog /167./ la capitlu metropolitan, dr. Teodor David, capelan militar în Brașov și dr. Vasile Hossu, profesor de teologie la Seminarul arhiepiscopesc în Blaj; apoi seara cu trenul accelerat m-am reîntors la Blaj⁹⁵.

Ziua 6 martie 1896, vineri, au tras în reședință medicul de regiment dr. Iuliu Schwartz din Alba Iulia și locotenentul primar de geniu N. Wykopal din Sibiu, cari au cercetat edificiile institutelor din Blaj de a se aplica spre scopuri de spitale în caz de război. Aceștia făcură excursiune la izvorul mineral de apă amară din Tūr și-și dederă opiniunea că pentru cuprinsul (de mangan)

⁹³ „Apt de Curte”.

⁹⁴ Evoluția istorică a Societății „Petru Maior” a studenților români din Budapesta în această perioadă, vezi la Eugenia Glodariu, *Asociațiile culturale ale tineretului studios român din Monarhia habsburgică 1860-1918*, Cluj-Napoca, 1998, pp. 51-64.

⁹⁵ Sedisvacanța la episcopia Lugojului s-a încheiat prin numirea ca episcop a lui Demetriu Radu, instalat în scaun la data de 16 mai 1897.

al acelei ape s-ar rentă a întreprinde sfredeliturile deasupra izvorului spre a erua stratul unde se află sarea glauberiană, apoi de acolo a aduna vinele și a le deriva la fântâna reconstruită, că apa s-ar bucura de trecere.

Ziua 9 martie 1896, luni, preotul nostru din Ghiriș, onorat Aurel Pop, îmi aduce știrea că contele Bethlen Bálint, deputatul cercului Aiudului cu alți câțiva, ar dori să vină la Blaj; i-am răspuns că-i văd bucuros, îi rog însă ca să vină în cutare zi de duminică ori sârbătoare. /168./

Ziua 18/6 Martie 1896, miercuri, reuniunea Casinei române din Blaj, prin comitetul ei constituit pe temeiul statutelor aprobate de guvern, mi-a prezentat diploma de membru onorar; spre scopurile Casinei i-am dăruit 100 fl<oreni>.

Ziua 19/7 Martie 1896, joi, dl. Ioan Csato, vicecomitele Albei Inferioare, cu 11 membri ai comisiei de reprezentare la miliție m-au căutat și i-am chemat la prânz.

Ziua 27/15 Martie 1896, vineri, a fost înmormântat în Pănade baronul Antoniu Splényi, în etate de octogenar, repausat de astmă. Acest magnat foarte stimat de poporeni din jur pentru umanitatea-i cunoscută, mi-a spus în vara anului 1895 că, în timpul turburărilor din 1849, cu știrea episcopului Ioan Leményi, s-a adăpostit în curtea metropolitană din Blaj, dară într-o seară preumblându-se în grădina dinaintea reședinței, de cătră pitărie a împușcat cineva asupra-i cu glonț, fără să-l nimerească. În anii din urmă, din nesocotința nepotului său br. Árpád Splényi, ajuns în mare strâmtoare, cât înainte de moarte cu câteva săptămâni venind la mine și-a îmbiat dominiul din Pănade. Tratatul în această privință Consistorul /169./ le-a concretizat vicarului general, care-i promise cam 70 000 fl<oreni>. Într-aceea repausatul baron vânduse lui Kovrig partea sa din Bucerdea Grânoasă, cam 100 jug<here> și regulase năcazurile mai arzătoare. De la îngropăciunea din Pănade a însoțit pe fratele meu tenente colonelul și a venit la Blaj comitele suprem al Hunedoarei, baronul George Szentkereszty, proprietar în Hususău, care cu trenul accelerat s-a reîntors la Deva.

Ziua 29/17 martie 1896, duminica Floriilor, rev<erendisi>mul Ioan M<icu> Moldovanu, vicar general arhiepiscopesc, s-a reîntors din București,

unde a petrecut la sesiunile Academiei Române. În Predeal, la graniță, i-a vizitat nu numai bagajul ci și persoana.

Ziua 18/6 aprilie 1896, sâmbătă, ne-a cercetat fratele Petru, deputatul dietal din Sarasău și a petrecut cu noi până luni.

Ziua 26/14 aprilie 1896, duminică p. m., am mers la îngropăciunea preanonratului Zaharia Bran din Sâncel, protopopul Biei.

Ziua 2 mai 1896, sâmbătă, am fost la deschiderea solemnă a expozițiunii regnicolare din Budapesta. În 5 mai seara am fost la recepțiune în Curtea regală. /170./

Ziua 22 mai 1896, vineri, s-a prezentat în Blaj onoratul George Savu, preotul din Dârlos și mi-a că contele Petru Haller, proprietar de acolo, stă sub curatelă. Acesta mi-a telegrafiat să conced preotului a înarbora pe turnul bisericii gr<eco-> cat<olice> de acolo tricolorul național ungaric; telegraful însă l-a spedit după ce s-a prins cu notarul de acolo că va constrânge pe preotul a înarbora acel tricolor.

Ziua 29/17 mai 1896, vineri, s-au strâns la ședință membrii Directoriului și ai Senatului Fundațiunii șuluțane⁹⁶.

Ziua 5 iunie 1896, vineri, am asistat în ornat sacru pontifical la translațiunea sacrei coroane regale din castelul regesc la biserica regelui Mathia în Buda. Aci prima dată avui norocul de a conversa cu Exc<elența> Sa Iosif Samassa, arhiepiscopul de la Agria, în ton mai senin. Sâmbătă în 6 iunie am fost la solemnitatea pietrei fundamentale a noului palat regal din Buda, iară duminică, în 7 iunie, la deschiderea muzeului adunat din misiunile catolice, în favoarea bisericii votivale din Uj-Pest, întru memoria adormitului principe de coroană Rudolf. /171./

În 8 iunie 1896, luni, defilatul banderiilor comitatelor, l-am contemplat de pe treptele palatului cel nou legislativ. Reîntorși la palatul regal, m-am întâlnit cu deputatul Bethlen Balint, conte din Ghiriș, iară sub portalul palatului avui ocaziune de a vorbi cu dl. Papp Simon, protopretor din Vișeu, care purta steagul comitatului Maramureș, precum și cu domnul Rednik, protopretor din Sercaia ori Arpaș, care purta steagul comitatului Făgăraș.

⁹⁶ O informație sumară despre aceasta în „Unirea”, VI, 1896, nr. 21/23 mai, p. 165.

Ziua 12 iunie 1896 după amiazi, fără de veste a repausat dr. Alexandru Grama, canonic teolog și rector al Seminarului teologic arhiepiscopesc din Blaj. În favoarea surorii sale Amalia și-a asigurat viața în 3 000 fl<oreni>, iară în casa Seminarului s-au găsit bani mai puțini decât ce arătau percepțiunile, în suma de 3600 fl<oreni>.

Ziua 24 iunie 1896, miercuri în zori de ziuă, am mers cu trăsură proprie la Aiud, de am făcut vizite la comitele suprem Daniil Zeyk, la vicecomitele Ioan Csató și la capii tuturor diregătoriilor, am fost și la casa corectorie de stat și în urmă la Colegiul reformat, unde tocmai curgea distribuțiunea de premii. Comitele suprem m-a invitat de /172./ cină, unde avui ocaziunea de a face cunoștință cu fratele comitelui, proprietar în Ighiu și Coșlar, dl. Ștefan Zeyk, apoi cu sora comitelui, măritată după br. Kemény, proprietar în Cămărașul deșert.

Ziua 25 iunie 1896, joi, am călătorit la Alba-Iulia și am făcut vizite Exc<elenței> Sale Francisc Lönhardt, episcopului transilvan, generalului comandant al fortăreței, președintelui Tribunalului regesc și borgmastrului orașului, după amiazi m-am reîntors la Blaj.

Ziua 4 iulie 1896 s-a reîntors de la Roma dr. Vasile Hossu, unde umblase cu avocatul lui din Cluj, dr. Aurel Isac, în cauza divorțială a contelui Plater și aduse și pe partea mea salutări de la Cardinalul Rampolla și binecuvântare de la Sfinția Sa Papa.

Ziua 17 iulie 1896 a sosit dr. Demetriu Radu, rector al Seminarului latin din București și a petrecut în curte până în 27 iulie. În 3 august m-a cercetat dd. Hodoșiu, căpitan de infanterie și Robescu, căpitan de geniu din România; în 9 august profesorii Frățilă, Nicolescu și Halița de la liceul din Galați, apoi Romul Rusu /173./ din Micoșlaca, meditator în institutul Schevitz-Thiereu din București.

Ziua 5 august 1896 a venit la Blaj baronul George Szentkereszty din Hususău, comite suprem în Hunedoara, cu soția-i născută contesa Kornis, cărora le-am reîntors vizita duminică, în 9 august, cu vicarul general și ne-au oprit la prânz și era la dânsii un văr al lor, N. Kállay din Szabolcs.

Ziua 15/3 august 1896 am ținut consistor plenar, în ziua aceasta se întâmplară în reședința comitele suprem Daniil Zeyk din Aiud, cu secretarul

său Ebergényi, apoi Alexandru Conty, secretarul legațiunii franceze din București, precum și secretarul legațiunii rusești tot de acolo, acesta din urmă vorbea bine românește; aud că ar fi dat expresiune îngrijirii sale de a primi înfruntare, că a prânzit în reședința metropolitană din Blaj. Îmi spuse dr. Vasile Hossu că guvernul ungaric vizita aceasta a secretarilor de legațiune la Blaj ar fi voit să o facă obiect de note diplomatice, însă ministrul de externe din Viena ar fi răspuns baronului Desideriu Bánffy că, deoarece cu aceea ocaziune /174./ a fost de față la prânz și comitele suprem al Albei Inferioare, pentru acea vizită nu se pot face pertractări diplomatice.

Ziua 18/6 august 1896, natalițiul Maiestății sale cesare și apostolice regeste, s-a prezentat clerul gremial și direcțiile din Blaj la gratulațiune și au fost de prânz cu toții.

Ziua 20/8 august 1896, am fost în Budapesta la procesiune cu dextera S. Ștefan; reîntors la hotel aflai pe fratele meu Gelu, sosit de la cursa din Woerishofen, cu care dimpreună mă reîntorsei la Blaj.

Ziua 30/18 septembrie 1896, în Casa Magnaților fu pertractat proiectul de lege despre judicatura Curiei regeste în cauze electorale. S-au făcut emendamente esențiale; partida guvernului în mare parte a absentat.

Ziua 2 octombrie 1896, am mers la Ministrul de Culte, cu care avui dialogul următor: Ministrul: „vreau să vorbim serios, eu de episcop de Lugoj nicicând nu voi propune nici pe dr. Augustin Lauran nici pe dr. Vasile Hossu”. Metropolitul: „ce excepțiuni are guvernul contra dr. Vasile Hossu?”. Ministrul: „aceea nu se poate spune, dar ce excepțiune /175./ ai contra Teodor Bulcu? Doară că a înarborat steagul unguresc pe gimnaziul din Beiuș?”. Metropolitul: „aceasta acum o aud întâiași dată, dară am excepțiune că guvernul a fost rău informat când mi-a scris că acela este paroh în Beiuș, deoarece acolo Augustin Antal este paroh; nu e profesor de preparandie, pentru că e profesor suplent la gimnaziul episcopesc din Beiuș, unde nu există preparandie; nu e prefect de studii, deoarece este vicerector în internatul pavelian din Beiuș și niciodată n-a servit nici în cancelarie episcopească nici la vreun oficiu protopopesc, nu are pregătire nici teoretică nici practică ce se recere într-un episcop, iar într-

însul nu se poate presupune, ci trebuie dovedită, de aceea eu nu pot crede că guvernul ar dori serios să-l propună de episcop la Lugoj”.

Ministrul: „guvernul nu poate promova la demnități persoane din cler cari sunt contrare ideii de stat al Ungariei”. Metropolitul: „Ce înțelegeți sub ideea de stat?”. Ministrul: „mă mir că un bărbat de cualificațiune științifică precum ești să nu știe ce înțelegem sub ideea de stat, dar mulți din clerul gr<eco-> /176./ cat<olic> se poartă în mod nepatriotic”. Metropolitul: „Caute guvernul ideii de stat valoare în sus, iar nu față de niște preoți destul de necăjiți cum e clerul nostru, că publicul cel mare la noi nu are timp a se ocupa cu ideea de stat”. Ministrul: „văd că ești unul dintre cei mai ultraiști, cu care nu se pot trata afaceri”. Metropolitul: „cearcă arhivul Ministerului de Culte și vei vedea că, douăzeci de ani dacă am stat în conflict cu guvernul, era pentru că apăram din răspuțeri drepturile diecezei Lugojului. Eu din drepturile mele nu voiesc să cedez nici cât e negru sub unghie, mai bine abzic și vă las metropolia. La momentul prim când ne-am cunoscut mi-ai propus că guvernul vrea să dea Blajului perceptorat regesc, iar în schimb metropolitul să abzică de dreptul de a împărți nerestrâns subsidiul de 18 000 fl<orini> subsidiu de stat; atunci Ți-am răspuns că eu la așa ceva nu mă dimit, de 33 ani a împărțit Metropolitul cu consistorul său acel subsidiu, fără ca să se fi ivit cea mai mică plânsoare în contra distribuțiunii, eu nu las să mi se restrângă câte unul toate drepturile”.

Ministrul: „nu-mi aduc aminte /177./ să-Ți fi grăit de perceptoratul regesc, dar subsidiul fără de a vedea previe lista nu-l voi putea asemna, că aceea s-a satorit în consiliul ministerial, ca preoții nepatrioți să nu fie împărțășiți”. Metropolitul: „dar ce acte nepatriotice a comis clerul Arhidiecezei de Alba-Iulia? Doară că a ieșit la gară să vadă pe cei citați la procesul Memorandului? Poate-se aceasta lua în nume de rău clerului unui popor care nu are drepturi politice? Au doară sunt preoții mei contrari statului pentru că cântă „Deșteaptă-te române” și pentru aceasta sunt vrednici să fie judecați la 8-18 luni carcere și la 120-150 fl<oreni> mulctă? Au doară muzica militară nu cântă marșul acela neoprit prin nici o lege? Când s-a auzit să fi fost cineva judecat la închisoare și mulctat cu bani pentru că a cântat „Talpra magyar” sau marșul lui Rákóczy? Cu procedura voastră faceți ridicolă justiția ungurească”.

Ministrul: avem informațiuni oficioase că clerul vostru cu agitațiuni ațâță și seduce poporul”. Metropolitul: „cine sunt aceia cari vă subpedită informațiunile, aceia vă seduc, iară din modul cum tratați /178./

trebile noastre eclesiastice dovediți că nu aveți nici un simț pentru interesele noastre. De ce nu aplici barem un consilier de secțiune aci în Ministerul de Culte dintre poporeni bisericii noastre, suntem peste un milion la număr, cel puțin tot al 15-lea angajat pe aci ar trebui să fie dintre ai noștri, cari să vă informeze fără patimă, cu dreptate”. Cu aceasta, luându-mi rămas bun, m-am dus.

Ziua 4 octombrie 1896, m-a căutat dr. George Bilașco, medic din Petrova, aplicat la institutul Francisc Iosif I în Buda și mi s-a plâns că directorul actual de la acel institut vrea să-l scoată de acolo și într-aceasta îl părtinește și Ministrul de Culte.

Ziua 5 octombrie 1896 m-a căutat în hotel dr. Vasile Hossu, fiscul nostru consistorial, care prin telegramă a fost chemat de către consilierul ministerial Ieszenszky, șeful biroului pentru naționalități în prezidiul ministerial. Voia să-l întrebe dacă dorește să-l pună de candidat în cercul electoral al Șomcutei Mari, cu program guvernial. A doua zi a fost primit de către Ministrul Președinte, căruia i-a declarat că nu reflectează la onoarea de deputat. /179./

Anul 1906

Ziua 14 aprilie 1906, sâmbăta Paștilor, veni la mine nepotul Gavriil Mihály, protopretor în Teceu și-mi spuse că comitele suprem din Maramureș, baronul Sigismund Berényi jun<ior>, care abzise sub guvernul baronului Fejérvári Géza, absolvat în 8 aprilie 1906 din partea guvernului nou, de sub prezidiul lui dr. Alexandru Wekerle, va fi din nou pus în fruntea comitatului Maramureș; nepotul se bucură de aceasta, deoarece se poate înțelege bine cu acel comite suprem.

Nepotul Gavril îmi aduse și știrea aceea că fostul ministru reg<esc> ung<ar> de interne Iosif Kristóffy, puțin înainte de ce a fost absolvat cabinetul Fejérvári, a denumit pe nepotul Petru Mihályi jun<ior>, concipistul de poliție confinară în Vișeu de Sus, de căpitan de poliție reg<ească> confiniară, deodată însă îmi spuse și aceea că, venind la interne contele Iuliu Andrásy, foștilor secretari de stat Sélley și Lad<islav> Kafka le-ar fi declarat că nu reflectează la serviciile lor și expoziturile poliției reg<ești> confiniare ar fi căpătat mandat de a slăbi cu activitatea /leszerelni/.

Ziua 15/2 aprilie 1906, duminica Paștilor, vreme splendidă, caldă, funcțiunile /180./ sacre cu multă maiestate, public numeros și din afară. Avocatul dr. Amos Frâncu din Cluj, venit de sărbători la Blaj, se roagă de părtinirea cauzelor importante ale parohiei Clujului.

Ziua 16/3 aprilie 1906, luna Paștilor, am pontificat în biserica parohială din Blaj, cântările sacre le-a împlinit corul mixt al profesorului Iacob Mureșianu, a predicat canonicul dr. Izidor Marcu, rectorul Seminarului. La această liturghie s-a înfățișat baronul Ștefan Apor din Abuș care, trimis de fostul comite suprem al Târnavei Mici, br. Kemény Akos, în numele acestuia m-a rugat să pãrtinesc candidatura cutãrui Horváth Artur de deputat dietal în cercul Szás-Sebeș; i-am răspuns că nu mă pot arunca în vârtoarea luptelor electorale. Forestierul dominial David Radeș din Veza face raport verbal că sãmbãtã, în 14 aprilie 1906, s-a aprins pãdurea dominiului metropolitan din Mãnãrade, deasupra caselor zidite nu demult pe seama gornicului de pãdure, focul alimentat de vânt s-a încins foarte, cã frunzele de pe jos, în urma secetei predominante, erau uscate. Și a ars pãdure bunã de stejar, cam /181./ 18 ani, de pe un teritoriu aproximativ cam de 85 jughere; încã nu știe cã fi-va neapãrat necesar a tãia toatã pãdurea de pe teritoriul ars, ori ba, destul cã paguba este mare și nu se știe cum s-a iscat focul.

Rugãnd pe br. Ștefan Apor la prãnz, acesta atinse încurcãtura ce s-a ivit în parohia catolicã din Cluj, din îndemnul cã episcopul transilvan denumise acolo de pleban cutare Hirschl. Același baron dede expresiune îngrijirii ce-l cuprinde de soartea monarhiei și a dinastiei, de cumva din alegerile iminente va ieși biruitoare partida numitã a independențiștilor; m-am nizuit a-l mulcomi

zicându-i „să nu ne doară pe noi capul celor din Viena”. Nepotul Gavril primi o telegramă, că după ce deputatul de până aci al Teceului, dr. Szilágyi István, director al Spitalului din Maramoros-Sziget, nu vrea să mai fie deputat, conferința alegătorilor cu unanimitate a candidat pe proprietarul din Urmező, Daniel Novák, de deputat al cercului Teceu, de aceea cu trenul de la 12 ore 45 m. din zi s-a reîntors acasă.

Ziua 17/4 aprilie 1906, sâmbătă înainte /182./ de Paști, mi-a sosit de la Excelența Sa Dr. Alexandru Wekerle, Ministru Președinte, o epistolă express fără număr, de data-ul 13 aprilie 1906, în care scrie: „a román nemzetiségi volt országgyűlési képviselő az a kívánságukat fejezték ki, hogy a románokat érdeklő politikai kérdések megbeszélése végett értekezletet tartsak, s egyszersmind annak az óhajuknak adtak kifejezést, hogy ezen az értekezleten való részvételre Méltóságodat is kérem föl”⁹⁷. Conferința a fost convocată pe miercuri 18 aprilie, la 4 ore pomeridiane în palatul prezidiului ministerial⁹⁸; pe care zi și oră eu cu data-ul 13 aprilie 1906, no. 2395, convocasem episcopii sufragani la conferință în cvartirul meu consuet din hotelul Continental, în Budapesta. De aceea, marți seara, la 7 ore 30 m., cu trenul accelerat mă dusei la Budapesta însoțit de protonotarul Iacob Popa.

Ziua 18/5 aprilie 1906, miercuri, pe la 11 ore, m-a căutat dr. Teodor Mihályi, avocat și director de bancă în Dej și m-a poftit la conferință privată în cvartirul metropolitului Ioan Meșianu, în hotel Cornul Vânător, unde erau adunați românii /183./ invitați la Ministrul Președinte. Aci ne-am sfătuit preste niște punctațiuni puse pe hârtie de onorat Vasile Lucaciu, parohul din Șișești, dieceza Gherlei; conferința m-a rugat ca să iau cuvântul și să salut pe Ministrul Președinte, să-i mulțumesc că ne-a convocat. Această înțelegere a durat până la 12 ore 15 min. de la amiază, sub care răstimp au fost chemați afară avocatul Coriolan Brediceanu din Lugoj odată, iară onorat Vasile Lucaciu din Șișești de două ori. Acesta spuse că fostul ministru de interne, Iosif

⁹⁷ „Fostii deputați dietali de naționalitate română și-au exprimat acea doleanță, ca pentru discutarea problemelor politice care-i privesc pe români să țin o întrunire, exprimându-și totodată și dorința să rog pe Excelența voastră să participați la această întrunire”.

⁹⁸ O relatare succintă despre această conferință vezi în „Unirea”, XVI, 1906, nr. 17/25 aprilie, p. 134 (*Gubernul și românii*).

Kristóffy, l-a provocat să-i mijlocească părtinirea bărbaților români adunați la acea conferință, ca să-și capete un mandat de deputat dietal.

După amiază, la 4 ore, eram cu toții adunați în salonul din colțul de cătră sud al palatului Ministrului Președinte, preste 20 minute a intrat acolo Exc<elența> Sa dr. Alexandru Wekerle cu colegii săi, contele Iuliu Andrassy de la interne și contele Albert Apponyi de la Culte și, salutându-ne,

I. *Ministrul Președinte* spune că foștii deputați români l-au rugat să convoace conferința aceasta, să asculte dorințele noastre și reacearcă /184./

pe onor<at> Vasile Lucaciu din Șișești ca, întrucât ar avea nescar punctațiuni în cauză, să le propună.

II. *Metropolitul Victor Mihályi* de Alba Iulia și Făgăraș: „Suntem datori a mulțumi Exc<elenței> Sale d<omnu>lui Ministru Președinte că ne-a convocat și ne-a dat din nou prilej a ne formula postulatele pentru apropierea românilor. Domnul Ministru Președinte, când a reasumat rezultatul conferinței din 22 mai 1894, s-a îndurat a enunța că întrucât românii ar simți că sunt agravați prin dispozițiuni de ale legilor vigente și ar dori acele a se modifica ori a se abroga, în privința aceasta folosească-se de calea ce le-o concede constituțiunea patriei și postulatele lor scoată-le la valoare în comună, la comitate și în legislațiunea țării. Ce a fost rezultatul acestei enunțațiuni ne-o arată istoria celor 12 zile cari au trecut de atunci; în aceeași conferință din 22 mai 1894, eu și episcopii prezenți am desfășurat momentele adânc cumpănitoare, pentru cari arhieriei în turburările și fierberea de atunci nu au putut să liniștească prin organele lor subalterne, /185./ protopopi, parohi, cantori-docenți, mișcările tumultuoase represe din partea guvernului țării; ba nu au putut nici măcar să dea directivă opiniunii și simțămintelor comune ale românilor, ca să le îndrepte în alvia naturală și corectă; de cumva rămase și arhieriei pe atunci vreun rol conform chemării, era ca să ne întrepunem pentru credincioșii noștri, din cauze politice condamnați la prinsoare de stat, ca să le mijlocim libertatea, ceea ce apriat Ne-o și impun sfintele canoane (Sardica, can<onul> VII; Antiochia, can. XI).

Aceste nu de aceea le ating acum, nici mă provoc la restricțiunea drepturilor bisericii, suferite de atunci încoace, că nu mi-e voia a aduce recriminațiuni, ci le atinsei ca un bun auguriu, că guvernului acum nu îi cade

greu a sta de vorbă cu aceia cărora noi arhieriei pe atunci furăm siliți a le mijloci să fie scăpați din prinsoarea de stat.

Pre când salut dară și în numele celorlalți membri convocați ai acestei conferințe pe Exc<elența> Sa dl. Ministru Președinte și guvernul constituit sub prezidiul Exc<elenței> Sale, doresc ca providența /186./ divină „per quem reges regnant et legum conditores justa decernunt (Proverb. VIII, 15)”, să petreacă cu darul său nizuințele acestui guvern și să-i facă parte din rezultate ca acele, cât întru îndreptarea trebilor publice nu numai să i se ivească, ca în 1894, ci să-i și rămână prilej oportun de a vindeca ranele de cari românii cu dreptul se plâng și să nu fie silit, ca și atuncea, după șapte luni, a se retrage de la culmea trebilor, fără să fi putut îndrepta relele cari fură descoperite în conferința din 22 mai 1894.

Aceasta cu atât mai vârtos cutez eu a dori, deoarece chiar și în iarna de abia trecută era pe aci să pornească o altă goană asupra românilor ca și în 1894, cu care prilej ne-ar prinde bine părtinirea legală din partea unui guvern sedat și iubitor de dreptate; durere însă! că eu nu-mi pot tăinui îngrijirea gravă, izvorâtă din experiență îndelungată, că și guvernul actual încă nu va avea încătrău, va căuta să primească programul moștenit de la guvernele de mai nainte și acela să-l și scoată la valoare, cum ar fi de exemplu proiectul fostului Ministru Berzeviczy Albert /187./ despre reforma legilor instituțiunii populare, apoi proiectul fostului ministru Lukács Görgy despre fundațiuni, prin cari proiecte de legi biserica noastră ar rămânea despoiată de două din trei părți ale jurisdicțiunii sale și de cele mai cardinale drepturi, de cari încă se bucură. Când dau expresiune temerii acesteia, nu pot retăcea convingerea mea că liniștea și pacea ordinii publice întru stabilitatea drepturilor aquisite se face arătată, aceea cu încredere așteptând-o de la înțelepciunea și dreptatea guvernului de sub prezidiul Exc<elenței> Sale dr. Alexandru Wekerle, îi doresc prosperitate întru lungime de zile!”

Sub timpul cât am ținut alocuțiunea aceasta, a intrat la conferință și ministrul reg<esc> ung<ar> de comerț, Exc<elența> Sa dl. Francisc Kossuth.

III. *Ministrul de Culte, Contele Albert Apponyi:* „ca cel ce nu am luat parte la conferința din 22 mai 1894, nu pot reflecta la cele desfășurate mai înainte în privința obiectelor acelei conferințe, caută însă ca să descopăr că guvernul actual față de așa numitul „program moștenit” nu a luat angajamente, ereditatea

/188./ guvernelor premergătoare o a primit „cum beneficio inventarii”, numai azi am luat a mână conducerea resortului de culte și de instrucțiune publică și așa încă nu avusem prilej de a studia cauzele pendente în acel Minister, dar pot declara că guvernul nu are intențiunea de a se ocupa cu acele proiecte de legi”. După aceste Ministrul Președinte provocă din nou pe

IV. *On<oratul> Dr. Vasile Lucaciu*, parohul din Șișești, să-și desfășoare punctațiunile. Spune că este convins că românii și ungurii împrumutat sunt avizați a se sprijini, dacă vreau să se conserve; românii au ajuns la cunoștință că prin pasivitate, părăsind terenul de a se valora în Ungaria ca stat constituțional, acel teren a fost ocupat de influință străină; de aceea cugetă a fi sosit timpul de întra în activitate și, în preziua alegerilor, a afla un *modus vivendi* cu guvernul ungar, spre a-și asigura mandate de deputați în dieta proximă, cari apoi, întrând în tratative cu guvernul, să pregătească vindecarea gravaminelor existente în sarcina românilor din Ungaria. Propune ca guvernul să dea instrucțiune comiților supremi /189./ și respective vicecomiților, ca unde majoritatea alegătorilor este din români să le cedeze câteva districte, după cum se vor putea învoi, ca alegerile să curgă fără lupte și tumulte, între marginile legii.

V. *Dr. Teodor Mihályi*, avocat în Dej, afirmă că fără interventul guvernului organele de administrațiune nu bucuroși observă prescisele legale, ca să putem avea alegeri curate și mai de cu seamă față de noi, cari dorim să fim aleși pe temeiul programului național, pun în mișcare aparatul oficios ca să nu putem fi aleși.

VI. *Ministrul de Comerț Francisc Kossuth*: „de ce nu voiesc românii să primească candidatura pe temeiul programului cutăreia dintre partidele existente în Ungaria? Pentru a-și asigura dorințele lor nu este necesar a se constitui în partidă separată, mai ușor s-ar putea câștiga influință în cadrul cutărei partide din cele parlamentare, decât în partidă separată. Recunoaște că, precum a văzut în comitatul Bihorului, românii nu au diregători administrativi aplicați din neamul lor și că diregătorii cari sunt aplicați, /190./ nu cunosc limba poporului și nu se pot înțelege cu părțile interveniente decât prin tălmaci, cari sunt ori oficianți de manipulațiune, ori chiar servitori de cancelarie. Astfel de stări sunt a se îndrepta și se pot lecu cu bunăvoință împrumutată”.

VII. *George Pop de Băsești, proprietar*: „românii sunt siliți a se constitui în partidă separată, pentru că câte alte partide politice există în Ungaria, niciuna nu voiește a recunoaște condițiunile de existență ale poporului român, drepturile lui de a-și cunoaște limba, aceea a o folosi în viața publică și a salva interesele bisericii și ale instituțiunilor sale românești atacate de guvern, de legislațiune și de cetățenii maghiari, țină-se aceia de orișicare partidă; iară dacă românii voiesc să aleagă deputat, contra lor se folosesc tot felul de mijloace nelegale și forța, bătaia și altele, iară institutele lor culturale sunt expuse prigonirii”.

VIII. *Ministrul Președinte* observă că societățile culturale ale românilor, întocmai se bucură de libertate și de drepturi ca și ale sârbilor, cari încă au *Matica* lor și aceea înflorește. /191./

IX. *Avocatul Coriolan Brediceanu* din Lugoj: „românii au convingerea lor politică, aceleia ar dori să câștige valoare, s-au constituit în partidă pe programul lor separat, în virtutea acestui program sunt îndreptățiți a candida și deputați și, dacă vor birui în luptele electorale, au dreptul de a constitui și partidă parlamentară separată de celelalte partide politice, ceea ce recunosc nu demult și Exc<elența> Sa Ministrul reg<esc> ung<ar> Francisc Kossuth când a susținut că partidele politice formate după convingere, pe lângă program determinat de guvern nu se pot nici comanda nici desface. Iară românii dacă s-au adunat în partidă națională sunt luați la goană, comitetul partidei lor a fost dizolvat prin decretul faimos al fostului Ministru de Interne Carol Hieronymi, azi nu le este conces nici măcar să se adune ca să se sfătuiască în cauze electorale. Aci este gravamenul de căpetenie al românilor, că ei în exercițiul drepturilor constituționale sunt lipsiți de libertate, nu întâmpină frățietate, prin urmare nu se bucură nici de egalitate. Ca dovadă servească împrejurarea că /192./ până când în trecut alegătorii câte unui cerc cu bucurie întâmpinau pe vreun candidat de deputat din neamul lor, acum înșiși alegătorii, după asuprirea căreia au fost expuși de la ultimele alegeri încoace, se roagă de candidatul român să nu primească candidatura, că alegătorii acelui cerc nu mai pot suferi goana și nedreptățile de cari au parte dacă pun candidat ori aleg deputat de român.

Altă dovadă se poate zări în asprimea cu care sunt tratate școlile, învățătorii și senatele scolastice cari, după sacrificiile însemnate ce le aduc în interesul educațiunii populare, ar merita să fie tratate cu dreptate și asupra lor să nu se aplice prin ordinațiuni nescari legi încă neexistente”.

X. *Ministrul de Interne, conte Iuliu Andrássy*: „încă nu avem lege care ar putea servi peste tot de normativ pentru dreptul de a ținea adunări populare, ordinațiunea mai recentă a guvernului acum trecut a fost revocată și așezată afară de valoare, ca ceea ce restrângea fără cauză libertatea de a ținea adunări populare”.

XI. *Ministrul de Comerț Francisc Kossuth*: /193./ „guvernul nu are intențiunea de a impune românilor din Ungaria limba maghiară cu sila nici prin legi, nici în calea ordinațiunilor, dar este un mare interes al românilor ungarici (román-magyarok), ca ei să învețe limba maghiară, că altcum nu se pot ferici în patrie și în postulatul acesta nu li se face nici o nedreptate, că precum cei ce se duc în America, nesiliți de nimenea învață limba engleză, ca să poată căpăta lucru și aplicațiune acolo, asemenea se poate aștepta și de la cei ce rămân în Ungaria, ca să învețe limba ungurească, chiar în interesul lor bine priceput”.

XII. *Metropolitul Ioan Mețianu*: „nu cred să fie cineva în Ungaria, care din principiu să fie contrar limbii ungurești, să nu voiască a o învăța dacă nu o cunoaște; în toate școlile românești și în cele populare se propune studiul limbii ungurești și în multe școli se propune cu rezultat îmbucurător. Ceea ce doresc românii este ca acea limbă să nu se impună pe conta instrucțiunii limbii materne, anume în școlile populare să nu se pretindă a se introduce în /194./ cursurile începătoare, ca pruncii de 6-9 ani în loc de cunoștințele fundamentale să fie constrânși a învăța cunoștința limbii ungurești, când încă nici cunoștința scrisului și a cetitului nu avură destul prilej de a și-o câștiga în limba maternă.

XIII. *Directorul Albinei, Parteniu Cosma* din Sibiu, constată că cei ce au terminat școlile medii și cele superioare, cu toții știu de ajuns limba ungurească, cauza că unii au emigrat în România, iară alții cu toată calificațiunea lor legală nu pot să capete aplicațiune conformă gradurilor academice cari le au, aci în patrie, nu este a se cerca în necunoștința limbii ungurești, ci în alte cauze

politice de partidă. Guvernul prin ordinațiuni nelegale a știut să scoată uzul limbii române de la oficiile comunale, comitatense și de la județele regești, deci a devenit superfluă aplicațiunea oficialilor români. De altă parte, mai de cu seamă în Ardeal, proprietarii mijlocii, a căror părinți înainte de 1848 au știut să împiedece urbariul să nu se poată face lege, nu au avari destule, ca să /195./ poată susține rangul lor nobilitar de „Méltóságos ur”, deci sunt constrânși a nizu la diregătorii, că le place a trăi domnește și nu au din ce. Pre când în Ungaria foștii iobagi făceau câte 6 zile pe an în robote domnești, pe atunci în Ardeal, pe lângă alte prestațiuni în naturale, făceau și câte 1 zi pe săptămână, adecă câte 52 zile de robote domnești pe câte un an. Pierzându-le aceste și cheltuind chiar de la început obligațiunile urbariale pentru desărcinarea pământului și pentru răscumpărarea decimelor, acum moșiile cari încă nu le-au vândut, nu le pot stăpâni, dacă nu vor a fi aplicați în oficii proventuoase, deci aceste le ocupă acei boieri, iară românii, cu toată calificațiunea legală nu pot încape la oficii și dacă totuși încap în gradurile inferioare, nu pot înainta după hărnicia lor, de aceea nici nu se prea îndeasă la oficii publice, ci mai bucurosi caută de cele private.

XIV. *Ministrul Președinte dr. Alexandru Wekerle:* „am declarat și în conferința din 22 mai 1894, că legea naționalităților din 1868 în unele dispozițiuni deloc nu se poate executa. Ca exemplu m-am /196./ provocat la direcțiunile financiare, unde ramurile diverse de dare directă, de competență, de accis etc. au referenții lor de specialitate și cu greu se găsesc bărbați destoinici în câte un ram, cari să le poată rezolvi acele singur în limba statului, cu atât mai puțin se vor găsi de aceia cari să le rezolve în patru limbi, cum s-ar recere de exemplu în comitatul Timiș. De aceea unicul expedient practic ar fi, de cumva notarii comunali s-ar putea obliga, a extrada rezoluțiunile rezoluțiunile sosite în limba statului, părților în limba lor. Recunosc că este un inconvenient foarte mare că tinerii români calificați spre cariere publice sunt siliți a emigra spre a-și câștiga pâinea după calificațiunea lor; Acestea însă sunt problemele viitorului.

Pentru prezent cuget a putea rezuma rezultatele consfătuirii de astăzi, într-aceea ca românii să stăruiască a ajunge la înțelegere cu partidele

din comitate, ca alegerile dietale să decurgă neted, guvernul nu va întrelăsa a provoca în acest sens pe comiții supreme respective pe vice-comiții comitatelor.

XV. *Metropolitul Victor Mihályi /197./* mulțumește Ministrului Președinte pentru că a convocat conferința aceasta, care a fost încheiată la 6 ore și $\frac{1}{4}$, de la care însă Ministrul Cultelor s-a depărtat îndată de la început, toată conferința avu mai mult natură informativă, fără de a fi luat concluze formale.

Pentru autenția copiei,
Blaj la 3 decembrie 1924
Iuniu But Micu,
directorul oficiului arhidiecezan.

*** **

IIE "Nicolae Bocsán"

MEMOIRS OF A FORGOTTEN HIERARCH: VICTOR MIHÁLYI OF APȘA (1841-1918)

(summary)

The publication of several memorialistic and autobiographic documents in the present volume reveals once more a fact already confirmed by recent research: it was customary for the Romanian hierarchs from 19th-20th century Transylvania (Greek-Catholic hierarchs in particular) to keep journals and write memoirs and autobiographies which withstood the passing of time.

The materials we are publishing in the present volume portray an exceptional hierarch to whom historical research has not been very generous so far: Victor Mihályi of Apșa, bishop of Lugoj from 1874 to 1895 and then metropolitan of the Romanian Greek-Catholic Church from Transylvania in the years 1895-1918. The first document found in the volume represents the youth memoirs of the hierarch, *Însemnări ale lui <Victor> Mihályi Apșianu*, referring to the years 1861-1872. The second document is *Autobiographia Victoris Mihályi de Apșia Episcopi Rumenorum Unitorum Lugosensis 1874-1890*, dating from the year 1890. Finally, *Ziarul întâmplărilor mai momentuoase din viața Episcopului Victor Mihályi al Lugojului, scris cu mâna-i proprie în următoarele* covers the maturity period, 1893-1896, 1906, his last years as bishop in Lugoj, followed by the first years of his metropolitan career.

These memorialistic documents recommend Victor Mihályi as one of the most prolific authors of memoirs of the Romanian Greek-Catholic Church in the 19th century. Mihályi pursued a didactic, ecclesiastical and political-national career of over half a century. He began his studies in Rome in the decade following the 1848-1849 revolution (1858) and lived to see a series of political regimes and phases of modernity come and go, culminating in the First World War, at whose end he passed into eternity (1918). Given the fact that he witnessed the modernization of the political structures, the society and mentalities from Transylvania, his writings are precious documents of that age.

Nevertheless, the three documents are different from the point of view of their content and documentary relevance. Thus, if *Însemnările*, which refers to the years 1861-1872, abounds in ecclesiastical events, *Ziarul* provides information on the political and national history of the Transylvanian Romanians in the 19th century as well. *Autobiographia* outlines Mihályi's ecclesiastical career up to the year 1890. The document was found in the archives of the Apostolic Nunciature from Vienna together with biographies of other hierarchs and canons of the Romanian Greek-Catholic Church, as well as of other dioceses within Austria-Hungary. Also, we have reasons to believe that the years 1872-1893, 1906-1918, not referred to in *Însemnări* and *Ziar* were covered by Mihályi in other memorialistic writings which have not been found yet, but may be brought to light by future research.

Victor Mihályi's *Însemnările* from 1861-1872 contains first-hand information on the history of the Romanian Greek-Catholic Church in Transylvania at the middle of the 19th century. It deals with a variety of topics, from aspects concerning the Ecumenical Council, events narrating the succession to the metropolitan see in Blaj after the death of Alexandru Șterca Șuluțiu, interventions of the metropolitan at the Hungarian government in matters ecclesiastical and national, to local events and considerations about human relations among the Romanian Greek-Catholic clergy from Gherla and Blaj. While ecclesiastical matters prevail in its pages, the journal also gives information about the Romanian national movement and about various members of the Mihályi family. In the journal from 1865-1872 the narration

revolves around Ioan Vancea, to whom Mihályi was very close from the beginning of his career in Gherla, going on with his transfer to Blaj where Vancea appointed him metropolitan secretary in the spring of 1869. In fact, this journal was conceived in the manner of *The Diary (Diariul)* of the I Vatican Council, written by Mihályi at the explicit request of Vancea in which the former pointed out the role of the metropolitan in the debates of the Ecumenical Council.

Autobiographia Victoris Mihályi de Apsia Episcopi Rumensorum Unitorum Lugosensis 1874-1890 is Mihályi's second autographic document published in the present volume. The original is found, as we have already mentioned, among the documents coming from the Apostolic Nunciature from Vienna, which are now part of the Vatican Secret Archives. Other biographies of canons and hierarchs from Austria-Hungary were found there. Two of these, referring to Ioan Vancea and Ioan Szabó, have been published earlier. Written in Latin and dated 22 October 1890, *Autobiographia* was discovered together with a letter of presentation addressed to Francisco Tarnassi, auditor at the Nunciature in Vienna, on the same date. It is structured in 16 paragraphs, numbered distinctly, and it outlines Mihályi's career, dwelling more on the years when he served as bishop in Lugoj. All the representative aspects of his biography were systematically included so that *Autobiographia* might serve as a nucleus of a possible monograph of his ministry in Lugoj.

Like *Însemnările* from 1861-1872, *Ziarul* narrates ecclesiastical events. However, this time they are closely intertwined with political events. Thus, ecclesiastical information prevails, followed by political information and allowing some space for other information, like the diocesan administration from Lugoj, the members of the Mihályi family, contemporaries with whom he had contact, brief considerations about people and events from both recent and distant past of the Romanian Greek-Catholic Church. Worth noting is also the scarcity of information about Mihályi's private life in the pages of the journal. Practically, such information is reduced to his relations with other members of his family and even this is related most of the time against a political and ecclesiastical background. *Ziarul* is the diary of an active figure, thoroughly

engaged in the maintenance of the interests of his church in public life in a political context less favourable to the Romanians (the year 1894 saw the trial and condemnation of the heads of the Memorandist movement) marked by crises and heated debates in the political and public life from Hungary, such as the one surrounding the Catholic Autonomy Project or the formation of new political parties, e.g. the Catholic Popular Party (*néppárt*).

Ziarul focuses on a crucial period of Mihályi's ecclesiastical career represented by his last years as bishop in Lugoj, the "transition" between his election as metropolitan on 16 April 1893 and the validation of this election by political authorities and his installation as metropolitan on 26 May 1895. The historical contribution of this journal to this period is of great importance as it represents the faithful mirror of Mihályi's efforts to have his election acknowledged by the government in Budapest. This was by far the most difficult and complicated situation surrounding the installation of an archbishop of the Romanian Greek-Catholic Church up to the First World War. In the pages of the journal we often see Mihályi in Budapest, sometimes traveling there weekly. Apart from the discussions he had with the Prime minister, the Minister of Internal Affairs, the Minister of Cults and other officials about his appointment as metropolitan, he participated in the meetings of the House of Magnates on the occasion of the debates on several projects of vital importance to the Church or in various other meetings convoked by the archbishop primate of Hungary.

The memorialistic ecclesiastical writings of the Romanians within the Habsburg monarchy are less researched than their political and literary works. Research of this topic has barely started and more definitive conclusions will be drawn as the texts multiply. They will attempt to answer the question: what generated this genre with a long tradition in Europe that goes back to the Middle Ages and what is its goal?

Nevertheless, the observations made to the few known texts lead to several conclusions. The authors are hierarchs, metropolitans, bishops, canons, figures who assisted them, most often their secretaries, whose aim was to pass down to posterity their own life or version of events of the age they lived in.

They did it out of a desire to justify or legitimize a certain position or attitude in the church (Ioan Vancea, Victor Mihályi of Apșa, Ioan Boroș) or in relation with the nation they represented (Andrei Șaguna, Victor Mihályi of Apșa).

They also did it out of a need to particularize their church in relation with other denominations living in Transylvania, in order to define themselves and the identity of the church they represented. Thus, the beginnings of this genre coincide with the efforts to define the identities of the two Romanian churches.

They did it out of a non-dissimulated historiographical intent to provide the posterity with facts or events known only by their authors. Their conviction that they were witnesses to important events, like I Vatican Council, the *ad limina* visits, the various synods, determined these authors to write these texts out of a need to emphasize their importance for themselves or the group they represented.

They did it out of worldly reasons when they related visits or journeys to Italy, France, Germany, to monuments or historical places, again with the intention of defining their identity against that of the peoples or churches with whom they came into contact.

Last but not least, they did it out of a natural human desire to acquire knowledge about new places or civilizations, out of a cultural or historical need. This brought them closely to another genre: travel writings. They wrote out of the human need to communicate, to tell their stories convinced of their own value and the mission they took upon themselves.

ИЕ „Nicolae Bocușan”

LE MEMORIE DI UN PRELATO DIMENTICATO: VICTOR MIHÁLYI DE APȘA (1841-1918)

(riassunto)

I documenti di stampo memorialistico ed autobiografico proposti dal volume qui presente dimostrano, una volta in più, una realtà già confermata dalle ricerche recenti: l'esistenza di una pratica diffusa a livello della gerarchia ecclesiastica romena di Transilvania e in particolare modo di quella greco-cattolica, nell'età moderna; si tratta di memorie, diari e autobiografie scritte dai rappresentanti dell'alto clero, che costituiscono nella misura in cui si sono conservati fino ad oggi delle vere vincite contro il passar del tempo.

I materiali che vengono pubblicati nel volume mettono in risalto la figura di un prelado speciale, con il quale la ricerca storica non fu tanto generosa fin'ora, Victor Mihályi de Apșa, colui che guidò la diocesi di Lugoj tra 1874-1895 e diventò in seguito metropolita della Chiesa Greco-Cattolica Romena (1895-1918). Così, il primo dei documenti che pubblichiamo, intitolato *Însemnări ale lui V<ictor> Mihályi Apșianu (Appunti di V<ictor> Mihályi Apșianu)*, rappresenta una parte delle sue memorie di gioventù e riguarda il periodo 1861-1872. Il secondo è *Autobiographia Victoris Mihályi de Apșia Episcopi Rumenorum Unitorum Lugosensis 1874-1890*, datata nell'anno 1890. Seguendo la cronologia, sul terzo posto abbiamo elencato il *Ziarul întâmplărilor mai momentuoase din viața Episcopului Victor Mihályi al Lugojului, scris cu mâna-i proprie în următoarele (Il diario degli eventi più rilevanti della vita del vescovo Victor Mihályi di Lugoj, scritto con manu propria nelle seguenti, in seguito: Il diario)*. Quest'ultimo diario riflette il periodo di maturità del prelado, gli anni

1893-1896 e 1906, riguardanti più precisamente la fine della sua missione a capo della diocesi di Lugoj e di seguito i primi anni del suo incarico come arcivescovo e metropolita.

Questi documenti di tipo memorie-diario ed autobiografia ci presentano Victor Mihályi tra i più prolifici autori di testi di questo genere di tutta la Chiesa Greco-Cattolica romana nel XIX secolo. Mihályi ebbe la fortuna di fare una lunga carriera didattica (all'inizio, subito dopo la conclusione dei suoi studi a Roma), ecclesiastica e politico-nazionale, lunga, metà secolo, cominciò gli studi a Roma dieci anni dopo la rivoluzione quarantottesca-1858), conobbe di seguito, nel contempo coll'andamento della sua missione ecclesiastica, vari regimi politici e tappe della modernizzazione che ebbero luogo fino alla fine della prima guerra mondiale quando il nominato metropolita passò al Signore (1918). I tempi che attraverso Mihályi durante la sua durevole carriera furono contemporanei con la fase matura della modernizzazione delle strutture politiche, della società e delle mentalità in Transilvania e nella doppia monarchia, è dunque ovvio che le sue memorie hanno una preziosissima qualità di testimone e specchio dell'epoca.

Il contenuto e l'importanza documentaria dei tre testi non è uguale, così se gli *Appunti* che riguardano il periodo 1861-1872 presentano ampiamente fatti ed eventi di tipo ecclesiastico, *Il diario* ci offre accanto alle informazioni che puntano lo spazio ecclesiastico anche riferimenti di ampia portata sulla storia politico-nazionale dei romeni dell'Ottocento. *L'Autobiografia* rappresenta una sintesi sulla carriera di Mihályi fino a 1890. Si nota che quest'ultimo documento è collocato nel fondo Archivio Nunziatura Vienna dell'Archivio Secreto Vaticano, accanto alle biografie di altri vescovi e canonici della Chiesa Greco-Cattolica romana nonché delle altre diocesi di Austro-Ungheria di allora. Per quanto riguarda i periodi non coperti dagli *Appunti* e del diario di 1893-1896 e 1906, siamo d'avviso che non sono del tutto escluse altre memorie scritte da Mihályi, le quali, nella misura in cui si sono conservati in qualche fondo di archivio, verranno scoperte dalle ricerche future.

Gli *Appunti* scritti da Victor Mihályi sul periodo 1861-1872, contengono informazioni di primo livello per la storia della Chiesa Greco-Cattolica romana

della metà del XIX secolo. In una possibile tipologia, il contenuto degli appunti riguardanti il detto periodo presenta in primo luogo informazioni di stampo ecclesiastico molto diversi, a partire dagli aspetti riguardanti i lavori del concilio ecumenico Vaticano I, proseguendo con lo svolgimento degli eventi che finirono con la nomina del nuovo arcivescovo e metropolita Ioan Vancea (1868), dopo la morte di Alexandru Sterca Șuluțiu (1867), le mediazioni e gli interventi del metropolita Vancea presso le autorità politiche dello stato dualista sui problemi ecclesiastici e anche nazionali dei romeni, fino a vari particolari della realtà transilvana oppure dei rapporti interpersonali nell'ambito del clero greco-cattolico di Gherla e Blaj. Dopo le informazioni riguardanti il campo ecclesiastico che prevalgono nelle pagine degli *Appunti*, a grande distanza come quantità si trovano quelle che affrontano i problemi del movimento nazionale romeno, dati sui rapporti di Mihályi con alcuni membri della sua famiglia, vari altri dati ed informazioni. Una particolarità rilevante del periodo 1865-1875 di questo diario è il fatto che tutta la sua costruzione narrativa ruota intorno alla personalità di Ioan Vancea, con cui Mihályi ebbe dei rapporti molto stretti sin dall'inizio della carriera di quest'ultimo a Gherla, continuando con il suo trasferimento a Blaj dove Vancea lo prese con sé nominandolo segretario metropolitano, nel aprile del 1869. Le informazioni che riguardano lo spazio ecclesiastico sono organizzati infatti, nel testo stesso del diario, secondo la maniera in cui Vancea interagì con lo svolgimento degli eventi ecclesiastici del periodo 1865-1872. Si deve sottolineare quindi che gli *Appunti* sono concepiti essenzialmente secondo lo stesso modello seguito anche nel caso del *Diario* redatto durante il concilio ecumenico dallo stesso Mihályi, allora segretario metropolitano, per l'incarico del suo metropolita.

Autobiographia Victoris Mihályi de Apșia Episcopi Rumenorum Unitorum Lugosensis 1874-1890 è un secondo documento autografo di Victor Mihályi incluso nel volume che stiamo riassumendo. L'originale si conserva, come detto, al fondo di archivio storico della Nunziatura Apostolica di Vienna, all'Archivio Segreto Vaticano, insieme alle biografie di altri prelati e canonici della doppia monarchia; altre due biografie, del metropolita Ioan Vancea e del vescovo di Gherla, Ioan Szabó, che si trovano nello stesso fondo d'archivio,

sono già stati pubblicate. Scritta in latino, l'*Autobiographia* è datata il 22 ottobre 1890 e viene inviata alla Nunziatura con una breve lettera indirizzata a Francisco Tarnassi, uditore presso la stessa Nunziatura. Nel suo contenuto, l'*Autobiographia* è organizzata attraverso 16 paragrafi e presenta le grandi linee della carriera di Mihályi con speciale attenzione verso il periodo in cui questo prelado fu vescovo della diocesi di Lugoj. Victor Mihályi inserì in questo suo materiale i dati più rappresentativi del suo percorso biografico e lo fece in maniera così sistematica che l'*Autobiografia* potrebbe valere come nucleo di una possibile monografia sulla sua guida vescovile a Lugoj.

In modo simile agli *Appunti* del periodo 1861-1872, *Il diario* contiene nelle sue pagine fatti in prevalenza di stampo ecclesiastico che si intrecciano più stretto questa volta con eventi ed evoluzioni della politica del periodo. Una possibile tipologia di questo diario potrà dunque rilevare l'informazione di tipo ecclesiastico, seguita da quella che riguarda alcuni problemi della vita politico-nazionale dei romeni, alla quale si aggiunge un'ampia varietà di aspetti a partire da informazioni sui membri della famiglia di Mihályi e su altri suoi contemporanei, fino a vari dati e considerazioni sul passato prossimo e più remoto della Chiesa romena greco-cattolica. È particolarmente significativa la scarsa presenza nel diario degli aspetti riguardanti la vita privata del prelado, la quale si riassume praticamente ai rapporti con altri membri della sua famiglia, ciò che si trova spesso nella prossimità delle realtà ecclesiastiche e politiche. Dato questo specifico, *Il diario* espone le memorie di un personaggio attivo, pienamente implicato tanto nel gestire gli interessi della sua Chiesa quanto nella vita pubblica e politica dell'epoca in un contesto assai difficile e impegnativo, se pensiamo che in quegli anni ebbe luogo il processo e la condanna dei leader del movimento memorandista (1894) e, nel contempo, la vita pubblica e politica dell'Ungheria attraversò un periodo molto travagliato, segnato da crisi interni e polemiche come quella che si svolse intorno al progetto di Autonomia Cattolica oppure l'apparizione di nuovi partiti politici, si veda ad esempio il partito popolare cattolico (*néppárt*).

Nella parte più cospicua del suo contenuto, *Il diario* riflette un periodo di grande importanza della carriera di Victor Mihályi e della storia della Chiesa

Greco-Cattolica romena allo stesso tempo: il finale della sua guida ecclesiastica a capo della diocesi banatica seguiti dai primi anni a Blaj come arcivescovo e metropolita. Questi anni, 1893-1895, rappresentano un vero periodo di „transizione” che si svolse tra l’elezione di Mihályi come metropolita nel sinodo elettorale, il 16 aprile 1893, a Blaj, la conferma di questa elezione dall’autorità politica seguita dall’insediamento propriamente detto nella sede arcivescovile transilvana, il 26 maggio 1895. *Il diario* ci porta al riguardo un contributo storico di ampio respiro in quanto presenta gli sforzi ed interventi di Mihályi per il riconoscimento della sua elezione come metropolita da parte del governo di Budapest. Si può parlare quindi, senza dubbio, del caso più difficile e complicato di nomina di un prelado nella Chiesa Greco-Cattolica romena fino alla prima guerra mondiale. Durante tutto il periodo presentato nel diario, Mihályi arriva in modo regolare a Budapest, spesso lo troviamo nella capitale ungherese una volta alla settimana. Oltre i contatti che ebbe, oppure gli interventi molto determinati presso il primo ministro, il ministro dell’interno, il ministro dei culti ed altri dignitari governativi per ottenere il riconoscimento politico della sua elezione nella sede arcivescovile di Blaj, Mihályi partecipò alle sedute della camera superiore del parlamento ungherese, Casa dei Magnati, con l’occasione dei dibattiti su alcuni progetti legislativi importanti per la Chiesa cattolica nonché alle riunioni organizzati dall’arcivescovo primate d’Ungheria con l’intero coro vescovile.

La memorialistica ecclesiastica dei romeni dell’Impero degli Asburgo in seguito austro-ungherese è meno conosciuta rispetto a quella di stampo politico e letterario. Le ricerche sono appena all’inizio su questo campo e nella misura in cui verranno scoperti anche altri documenti di questi tipo, le conclusioni potranno essere arricchiti ma anche i motivi che hanno spinto alla realizzazione di tali memorie saranno più chiari.

Le osservazioni che si possono tirare fuori dai pochi testi conosciuti finora, ci permettono di formulare alcune conclusioni. Gli autori che scrissero i testi che appartengono al genere memorialistico sono personaggi dell’alto clero, metropoliti, vescovi oppure personaggi del loro ambito, il più spesso i loro segretari, interessati a trasmettere alla posterità la loro vita oppure la

propria versione sugli eventi dell'epoca che hanno vissuto. La stessura di questi diari e memorie è stimolata anche dal desiderio di giustificare e legittimare un certo atteggiamento oppure una certa politica nella Chiesa (come nel caso di Ioan Vancea, Victor Mihályi di Apșa, Ioan Boroș) ma anche nei confronti della nazione che rappresentarono (Andrei Șaguna, Victor Mihályi di Apșa).

La necessità di identificare con precisione l'individualità della chiesa che rappresentano nei confronti di altre confessioni della Transilvania, gli sforzi di delimitarsi e differenziarsi rispetto a queste stesse comunità e valorizzare dunque i componenti fondamentali dell'identità della propria chiesa, spinsero alla realizzazione di queste memorie nell'ambito clericale romeno dell'epoca. In tal modo, l'inizio di queste memorie è non a caso contemporaneo con l'impegno generale di definire l'identità delle due chiese romene e dunque il contenuto dei documenti menzionati mette in risalto appunto i temi che rendono più visibile l'identità della chiesa che rappresentano.

È presente, dall'altro lato, una certa intenzionalità storiografica, che spinge gli autori a voler restituire per la posterità fatti solo da essi conosciuti grazie alle carriere avute nella vita ecclesiastica. La convinzione che furono dei testimoni oppure dei partecipanti a degli eventi eccezionali, come ad esempio i lavori del concilio ecumenico Vaticano I, le visitazioni *ad limina*, le riunioni di alcuni sinodi, stimolarono gli autori dei diari menzionati a scrivere i rispettivi testi con lo scopo di dimostrare l'unicità degli stessi eventi, nel contesto di quell'epoca oppure nei confronti del gruppo che rappresentarono.

Tra i motivi che ebbero gli autori di questi diari, si devono menzionare anche alcuni ragioni di tipo mondano, ad esempio quando descrivono visite e viaggi in Italia, Francia, Germania, ai monumenti e luoghi storici importanti per la loro chiesa, avendo sempre l'intento di individualizzare la loro identità confessionale e nazionale. Non per l'ultimo, questi diari sono l'espressione della normale necessità umana di conoscere luoghi nuovi e civiltà diverse, di mettere in risalto la propria identità nei confronti di queste realtà. Si tratta in questi casi di scritti piuttosto vicini ai diari di viaggio, che rappresentano un altro genere di memorialistica.

Last but not least, gli autori di queste memorie scrissero spinti dalla necessità profondamente umana di comunicare, di raccontare esperienze che hanno vissuto, convinti del loro proprio valore e dell'importanza della missione che assunsero.

IIE „Nicolae Bocușan”

IIE „Nicolae Bocușan”

INDICE DE NUME

- Achim, Valeriu, 254
Adriányi, Gabriel, 76, 195
Agliardi, Antonio, 42, 88, 246, 287, 289, 297
Albrecht, 138, 180
Aldea, Delia, 42
Alecsandri, Vasile, 302
Alexi, Ioan, 7, 113, 114, 165, 233
Alexici, 317
Altarozzi, Giordano, 106
Alutanu, Constantin, 130, 136, 171, 179
Ambrozy, Gyula, 274
Ambrozy, István, 274
Anderco, Ioan, 312
Anderko, 136, 144, 187
Andrássy, Aladár, 276
Andrássy, Iuliu, 12, 32, 142, 144, 148, 153, 157, 185, 188, 192, 196, 197, 202, 256, 288, 324, 326, 330
Angelis, Filippo de, 183
Angelis, Maria Antonietta de, 195
Anghel (Popa), Atanasie, 183, 308
Anghel, Augustin, 308
Antal, Augustin, 321
Antici Mattei, Ruggero Luigi Emidio, 142, 185
Antonelli, Ioan, 76
Antonescu, Ștefan, 245
Apor, Ștefan, 324
Apponyi, Albert, 49, 51, 295, 326, 327, 316
Aron, Raymond, 58
Atanasie, Sf., 9, 41, 52
Aubert, Roger, 73
Augustin, Sf., 289
Axamethy, Ludovic, 232
Babeș, Vincențiu, 89, 277, 293
Baich, Milos (Milan), 218, 244
Balìa, Ladislau, 281
Balint, Simion, 74, 139, 182
Bálya, Józsi, 281
Balog, Marin, 106
Balassa, István, 275
Bánffy, Dezideriu, 46, 47, 51, 89, 254, 291, 293, 299, 300, 306, 316, 321
Bánffy, Miklós, 274, 290
Bánffy, familia, 248
Barbescu, Romul, 307
Barcianu, Dănilă, P., 300

- Bardos, Ceponte, 136, 178
- Bardoși, Iuliu, 144, 187, 294
- Barițiu, George, 10, 12, 74, 140, 158, 161, 171, 182, 202, 206, 281
- Barbu, Patriciu, 300
- Battyáni, Elemér, 275
- Battyáni, Strattmann Ödön, 274
- Batyánszky, Ștefan, 244
- Baumgarten, Alexander, 106
- Béldy, Ákos, 306
- Beleșiu, 255
- Belopotoczky, Coloman, 288, 297
- Bende, Emeric, 279
- Benedict XIV, 65, 125, 166
- Berényi, Sigismund, 323
- Berzeviczy, Albert, 51, 327
- Bethlen, Andrei, 256, 260, 284
- Bethlen, Bálint, 318, 319
- Biegelleben, 133, 175
- Bilașco, Gheorghe, 317, 323
- Bilio, Luigi, 183, 184
- Bizzari, Andrea, 183
- Bleiziffer, William Alexandru- 42,
- Bob, Ioan, 7, 136, 178
- Bocșan, Nicolae, 7, 10, 14, 22, 23, 25, 27, 35, 54, 61, 70, 71, 76, 163, 183, 184, 185, 187, 190, 199, 200, 205
- Bogdan, Virgil, 255
- Bohățiel, Alexandru, 148, 192
- Boiu, Zaharia, 302
- Bologa, Iacob, 120
- Bolza, Géza, 274
- Boncz, Francisc, 34
- Bonfinius, 269
- Bonnaz, Alexandru, 240, 241
- Boroș, Ioan, 59, 61, 337, 341
- Bota, Ioan M, 48, 49, 55
- Bran, Zaharia, 319
- Braniște, Valeriu, 314, 315
- Brediceanu, Coriolan, 20, 90, 273, 325, 329
- Broșu, Ioan, 61
- Brote, Eugen, 268
- Brandis, Otto, 298
- Br., pleban, neidentificat, 116
- Bud, Tit, 92
- Bulcu, Teodor, 321
- Bunea, Augustin, 10, 47, 193, 201, 247, 303
- But Micu, Iuniu, 82, 83, 105, 332
- Capalti, Anibale, 183
- Carol VI, 124, 166
- Căliman, Valeria, 315
- Călțunaru, Petru, 284
- Cârja, Cecilia, 106

- Cârja, Ion, 7, 10, 11, 12, 14, 22, 23, 25, 27, 35, 36, 54, 61, 70, 71, 72, 74, 76, 79, 81, 163, 181, 183, 184, 185, 187, 190, 199, 200
- Celan, Vasile, 163
- Chendi, Ioan, 81
- Cher-Thoos, 316
- Ciachi, Petru, 307
- Cicio Pop, Ștefan, 303
- Ciopraga, Constantin, 56, 57
- Ciorogariu, Roman, 60
- Ciortea, Marcela, 42
- Cipariu, Timotei, 74
- Cloșca, 317
- Conty, Alexandru, 321
- Comșa, Dimitrie, 300
- Cordoș, Nicolae, 259
- Coroianu, Iuliu, 300, 301
- Corvin, Mathia, 283, 319
- Cosma, Dionisie, 115
- Cosma, Partenie, 90, 293, 330
- Coșgaria, Cornel, 295
- Covaci, Diana Maria, 8, 106
- Crisostom, Ioan (Sf. Ioan Gură de Aur), 154, 198
- Cristea, Nicolae, 300
- Cristos, Isus, 25, 115, 156, 172, 181, 201, 266
- Csáky, Albin, 32, 35, 36, 40, 42, 86, 232, 256, 258, 259, 277, 294
- Csáky, Andrei, 250
- Csáska, George (Juraj), 236
- Csato, Ioan, 318, 320
- Cséfalvay, Pál, 195
- Csergedy, George, 283
- Csernoch, Ioan, 49
- Csibulka, Ferdinand, 288
- Csiki, László, 306
- Csurgovich (Gurgovics), prepozit, 138, 180
- Cucu, Ioan, 187
- Cvejič, I., 303
- Cziráky, Béla, 288
- Cziráky, Ioan, 150, 194, 243
- C., canonic, neidentificat, 130, 171
- C., A., neidentificat, 115
- David, Teodor, 310, 317
- Decei, Nicolae, 239
- Degenfeld, Schomburg Sándor, 274
- Densușianu, Aron, 177
- Densușianu, Beniamin, 23
- Densușianu, Nicolae, 177, 313
- Desewffy, Alexandru, 255, 274
- Diaconovich, Corneliu, 284, 302
- Diamandi, Manole, 272

- Dobra, Alexandru, 7, 28, 114, 144, 178, 187
- Dobrin, George, 284
- Domide, Gherasim, 300
- Dragomir, Ioan, 131, 172
- Draskovich, György, 274
- Drâmbariu, Magdediu, 308
- Druschetti (Bruschetti), 133, 175, 200
- Dulansky, Ferdinand, 243, 274
- Dumba, Nicolae, 288
- Dumitran, Daniel, 7
- Dumitreanu, 317
- Dumitriu Snagov, Ion, 18, 49, 50
- Dunca, Paul, 160, 205
- Ebergényi, 306, 321
- Eötvös (greșit: Kötövös), Jozsef, 66, 151, 152, 153, 194, 195, 196, 197
- Eötvös, Loránd, 278, 291
- Erdélyi, Vasile, 71, 138, 180
- Eszterházy, Ferencz, 274
- Eszterházy, László, 274
- Eszterházy, Miklós József, 274
- Eszterházy, Miklós Móric, 289, 295, 296
- Eszterházy, Paul
- Fabinyi, Teofil, 293
- Falcinelli, Mariano, 68, 76, 154, 185, 198, 200
- Farkaș, N., 278
- Fehérváry, Géza, 285, 286
- Felkl, 307
- Festetich, Tasziló, 274, 276, 284, 295
- Festetich, Vilmos, 275
- Franchi, Alessandro, 72, 181
- Frățilă, 320
- Frâncu, Amos, 324
- Frâncu, Andrei, 89, 294
- Fejérvári, Géza, 323, 324
- Fekete Negruțiu, Ioan, 74, 75, 139, 143, 150, 172, 181, 186, 194
- Ferdinand, Francisc, 316
- Ferdinand I, 71, 138
- Firczák, Iuliu, episcop, 278
- Fischer-Colbrie, Augustin, 288, 289
- Fodor, 153, 197
- Fogarassy, Mihail, 157, 176, 201
- Folliot de Creneville, Ludovic, 115
- Forgách, Károly, 274
- Franco, Papa Nicolae, 282
- F., student, neidentificat, 122, 164
- Gafița, Mihai, 57
- Gaganecz, Iosif, 138, 180
- Gajzágo, Salomon, 310
- Galimberti, Luigi, 61, 79

- Gáll, Iosif, 44, 243, 278, 279, 280, 281
- Gârdan, Gabriel-Viorel, 163, 205
- Georgescu, Ioan, 62, 237, 248
- Gera, N., 277
- Gerald, Fitz, 246
- Gherasim, N., 306
- Geringer, 138, 180
- German, Ioan, 290
- Ghenadie, 306
- Gherliczy, 134, 176
- Glodariu, Eugenia, 317
- Grama, Alexandru, 235, 243, 290, 317, 319
- Grama, Amalia, 319
- Granderath, Theodor, 76
- Grecsák, Károly, 195, 292, 300
- Gromon, Dezső, 283
- Gruîța, Iuliu, 307
- Gulovich, Ioan, 75, 78, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 158, 186, 187, 189, 191, 194, 203
- Haas, Mihályi, 114
- Halbwacs, Maurice, 58, 59
- Halița, 320
- Haller, Petru, 319
- Harșia, Ioan, 307
- Hașdeu, Bogdan Petriceicu, 53
- Haynald, Ludovic, 136, 179, 279
- Haynau, 138, 180
- Hedvig, Bósz, 272
- Herbil, Ioan, 163
- Hermann, Otto, 250
- Hidassy, Corneliu, 241, 242
- Hieronymi, Carol, ministru, 43, 86, 130, 172, 239, 251, 316, 329
- Hirtsch, 297
- Hirschl, 324
- Hodoș, Iosif, 177
- Hodoșiu, 320
- Holban, Ioan, 56
- Holoba, P., 303
- Horia, 317
- Hornig, Carol, 250, 276, 278, 315
- Horváth, Artur, 324
- Hossu, Iosif, 89, 131, 134, 148, 173, 175, 191, 293, 306
- Hossu, Iuliu, 61, 72
- Hossu, Vasile, 40, 41, 47, 317, 320, 321, 323
- Hossu-Longin, Francisc, 282
- Hunfalvy, Paul, 317
- Hunyady, Kálmán, 274
- Hurban-Vajanski, 303
- Iacint (Giacint), pr., 124, 165
- Iacobescu, Petru, 305

- Iacoș, Ion, 254
 Iancu, Avram, 182
 Iancu, Gheorghe, 315
 Ianicsary, 310
 Ieszenszky, 323
 Ionașiu, 272
 Iosif, 283
 Iosif II, 262
 Iosif, Francisc, 20, 87, 88, 212, 266, 317, 323
 Iosifescu, Silvian, 56
 Isac, Aurel, 320
 Iuga, A., 40
 Iuga de Săliște, Vasile, 8
 Iuțiu, Vasile, 147, 190
 Ivackovics, Sofronie, 231, 244, 255, 272
 Ivankovics, N., 245, 295, 303
 Ivanov, Bogdan, 163, 205
 Jakabffy, Emeric, 245, 251, 272, 290
 Janza (Ianza), Ioan, 53, 281, 307
 Jankovics, 276
 Jekelfalussy, Ludovic, 32, 256, 259
 Jesensky, 303
 Josan, Nicolae, 259, 269
 Jósika, Samuil, 89, 239, 251, 274, 291, 292, 296, 297, 298
 Kafka, Ladislau, 324
 Kállay, N., 320
 Kálnoky, 242, 316
 Karácsonyi, Aladár, 274
 Kárfy, Titu, 137, 179
 Károlyi, Gavril, 250
 Keményi, baron, 320
 Kemény, Akos, 324
 Kemény, Árpád, 274
 Kisfaludy, Liptay Pál, 256
 Kiss, 284
 Klima, Helmut, 115
 Königregg-Csáky, 134, 176
 Kornis, Károly, 274
 Kossuth, Francisc, 295, 327, 328, 329, 330
 Kossuth, Lajos, 272
 Kövály-Chioreanul, Teodor, 240
 Kornis (contesa), 320
 Kovrig, 318
 Kristóffy, Iosif, 324, 325, 326
 Kuczynski, Eugen, 289
 Kuncz, 305
 Kunczevics, Iosafat, 238
 Kutscher, 155, 199
 K., episcop, neidentificat, 114
 Ladislau, arhiduce, 283
 Lauran, Augustin, 277, 321

- Leb, Ioan-Vasile, 163, 205
- Lemeni, Ioan, episcop, 71, 138, 180, 279, 318
- Leon XIII, 36, 40, 41, 42, 49, 50, 62, 82, 92, 228, 236, 282, 298, 302, 308
- Leopold I, 253, 308
- Levitskyj, Mihail, 73
- Lica, 148, 192
- Litsek, Béla, 272
- Liviu, Andrei, 158, 245, 310
- Locatelli, Achile, 49, 289
- Lönhárd, Francisc, 305, 320
- Lónyai, Menyhárt, 160, 204
- Lónyay, Ioan, 272
- Lon., arhiepiscop, neidentificat, 114
- Luca, Antonio de, 166, 183
- Lucaciu, Constantin, 306
- Lucaciu, Vasile, 40, 51, 90, 254, 288, 300, 301, 305, 325, 326, 328
- Luczenbacher, Pál, 275
- Ludovic, arhiduce, 71, 138, 180
- Lugari, pr., 41
- Lukács, Görgy, 327
- Lupulovici, Vasa, 163
- L., episcop, neidentificat, 135, 177
- L., paroh, neidentificat, 113
- Madincea, Ioan, 307
- Mádly, Loránd, 106
- Magyarevics, Ieremia, 308
- Mahocsányi, 150, 194
- Maior, Grigore, 136, 144, 178, 188, 290
- Maior, Liviu, 40, 252, 303
- Maior, Petru, 317
- Mán de Sajó, Clara, 232
- Mán de Sajó, Iosif, 232
- Mán de Sajo, Iuliana, 8, 65, 210
- Mán de Sajo, Ladislau, 210
- Mán de Sajó, Roza, 232
- Mangra, Vasile, 303
- Mannlicher, 270
- Mansi, Ioan Dominic, 204, 300
- Marcu, Izidor, 324
- Maria, Sf. Fecioară, 213
- Maria del Pascolo, Sf., 65
- Mariafy de Maksa, 298
- Marsovszky, Árpád, 290
- Martin, Ioan Baptista, 204, 300
- Mártonffy, Márton, 277
- Máté, 316
- Mayer, Laurențiu, 288
- Măcelariu, Ilie, 120, 161, 206
- Mândrescu, Ioana, 106
- Mârza, Daniela, 42, 43, 45

- Meisenburg, 133, 175
- Melczer, Isvtán, 275
- Merry del Val, Raffaele, 50
- Meșianu, Ioan, episcop, 43, 90, 246, 256, 258, 325, 330
- Micu, Alexandru, 52, 212
- Micu Klein, Inocențiu, 64, 290
- Mihalca, pr., 124, 165
- Mihályi, Gavril (nepot), 323, 324, 325
- Mihályi, Gavrilă, 8, 13, 65, 113, 210
- Mihályi, Gelu, 91, 246, 297, 321
- Mihályi, Ileana, 306
- Mihályi, Ioan, 8, 231
- Mihályi, Iuliu, 155, 199
- Mihályi, Mihai, 9
- Mihályi de Apșa, Victor, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 100, 101, 103, 104, 105, 107, 111, 113, 167, 185, 206, 207, 210, 211, 212, 228, 229, 231, 232, 234, 252, 256, 260, 270, 282, 285, 298, 314, 326, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 344
- Mihályi, Petru, 13, 40, 87, 91, 151, 152, 159, 195, 196, 231, 232, 235, 237, 249, 284, 293, 294, 295, 315, 316, 319
- Mihályi, Petru jr., 324
- Mihályi, Teodor, 278, 300, 325, 328
- Mihályi, familia, 8
- Mikó, 150, 152, 194, 196
- Mislín, 156, 200
- Missir, Ștefan, 211
- Mitu, Sorin, 14
- Mocenni, 131, 154, 155, 172, 198, 200
- Mocsonyi, Alexandru, 277, 284
- Modcsirlovsky, Ernest, 244, 255
- Moisil, Iuliu, 148, 149, 192
- Moldovan, Ioan Micu, 42, 86, 136, 137, 177, 178, 179, 180, 182, 231, 240, 244, 247, 256, 268, 270, 287, 290, 306, 307, 318
- Mota, 178
- Mudron, Pavel, 303
- Mureșianu, Iacob, 302, 324
- Munteanu, Zaharia, 281
- M., protopop, neidentificat, 114

- M., neidentificat, 115, 116
- Naghi, Gheorghe, 45
- Nagy, Mihail, 133, 136, 156, 175, 178, 200
- Nagy, Robert, 106
- Nákó, Coloman, 218
- Nedakovits (Nedalovitz), 154, 198
- Negre, familia, 311
- Németh, Iosif, 241, 299
- Nestor, Nicolae, 288
- Netea, Vasile, 259
- Netzhammer, Raymund, 49, 50, 52
- Nicoară, Toader, 14
- Nicolescu, 320
- Novák, Daniel, 325
- N., canonic, neidentificat, 130, 172
- Okolicsányi, 153, 196
- Olteanu, Ioan, 13, 14, 16, 26, 78, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 150, 151, 154, 156, 157, 159, 184, 185, 186, 188, 191, 194, 195, 197, 198, 200, 201, 203, 246, 248, 312
- Orczy, Béla, 297
- Ormos, Zsigmond, 274
- Paar, 181
- Pacelli, 41
- Pal, Joódy, 8
- Paleologu, Alexandru, 57
- Pálffy, András, 274, 298
- Pálffy jun., János, 274
- Palikucsonyi (Palikucseonyi), 161, 205
- Paludano, 122, 163
- Pankovici, Ștefan, 186
- Pápay, Ștefan, 287, 291, 297
- Papfalvi, Constantin, 75, 137, 143, 144, 154, 172, 179, 186, 188, 198
- Papp, Simion, 319
- Papp Szillágyi, Iosif, 10, 13, 14, 16, 44, 54, 77, 78, 138, 157, 180, 187, 190, 201, 252, 253, 312, 314
- Papp, familia, 311
- Páscu, Ștefan, 281
- Pașca, Gheorghe, 150, 194
- Patelos, Constantin G., 73, 74, 182
- Patîța, Rubin, 300
- Paul VI, 72
- Pauler, Tivadar, 11, 13, 75, 158, 161, 202, 203, 205, 206
- Pavel, Constantin, 248, 278
- Pavel, Mihail, 44, 75, 89, 114, 118, 143, 186, 231, 237, 238, 240, 244, 245, 247, 251, 252, 253, 263, 277, 278, 289, 290, 295
- Pavel, Sf. Apostol, 233
- Păcățian, Teodor V., 46, 48

- Péchy, 150, 194
- Pehata, Andrei, 315
- Perczel de Bonyhád, Dezideriu, 89, 296
- Pejacsevics, Arthur, 274
- Petit, Ludovic, 204, 300
- Petrovay, Iuliu, 282
- Petrovici, Ștefan, 303
- Petru, Sf. Apostol, 41, 233
- Piatti, 133, 175
- Pie, Louis-Edouard-Désiré, 184
- Piru, Alexandru, 57
- Pisky, 299
- Pius IV, 288
- Pius IX, 27, 73, 80, 123, 146, 165, 189, 200, 212
- Pius X, 49, 50, 242, 250
- Plater, 320
- Pogány, familia, 311
- Polit, Mihailo, 303
- Polonyi, 247
- Polverejan, Șerban, 259
- Pop, Aurel, 318
- Pop, George, 306
- Pop, Ioan, 239
- Pop, Iosif, 86, 243
- Pop, Ldislau Vasile, 12, 115, 157, 201
- Pop, Petru, 287
- Pop de Băsești, George, 50, 62, 90, 300, 303, 329
- Pop Grideanul, Matei, 131, 173
- Pop, Petru, 299
- Pop, Ștefan, 299
- Popa, Iacob, 325
- Popea, Nicolae, 256, 266
- Popescu, Grigore, 278
- Popfiu, Iustin, 11, 147, 150, 151, 177, 190, 193, 194, 195
- Popovici, Ioan Iova, 216
- Popovics, Eugen, 150, 194
- Popovych, Vasylij, episcop, 114, 118
- Poruțiu, Ioan, 177
- Prodan, David, 266
- Prunduș, Silvestru Augustin, 61
- Puchner, Anton, 138, 180
- Pulszky, 283
- Pușcariu, Ilarion, 302
- Putnoky, Nicolae, 305
- Puzyna, Ioan, episcop, 88, 288
- Radeș, David, 324
- Rákóczy, 322
- Radu, Demetriu, 317, 320
- Radvánosky, Béla, 291, 292
- Raiacici, Iosif, 163
- Rampolla, Mariano, 36, 42, 302, 308, 320

- Rațiu, Ioan, 10, 120, 140, 161, 171, 183, 206, 288, 300, 301, 303
- Rațiu, Ioan, profesor, 52, 212
- Răduțiu, Aurel, 8
- Rauscher, Iosif Ottmar, 155
- Rednic, N., 305
- Rednic, familia, 311
- Rednik, 319
- Reisach, Karl-Auguste von, 183
- Rékas, Alexandru, 310
- Rezei, Silviu, 43, 245, 246, 247, 280
- Robescu, 320
- Roman, Alexandru, 48, 89, 134, 135, 176, 177, 292, 293
- Roman, Dionisie, 300
- Roman, Iosif, 150, 193, 194
- Romanul, Miron, 32, 234, 243, 256, 257, 267, 271, 277, 292
- Rosner, Ervin, 272
- Rossi Stockalper, Francesco, 50
- Rudnyánszky, Iosif, 241, 275
- Rudolf de Habsburg, principe
- Rus, Vasile, 106
- Rusanu, Nicolae, 305
- Rusu, Ioan, 42, 231, 243
- Rusu, Romul, 320
- R. P., neidentificat, 123, 164
- Salvan, Florin, 281
- Samassa, Iosif, 151, 152, 195, 196, 242, 278, 279, 319
- Sándor, conte, 251
- Savu, George, 319
- Scapinelli, Raffaele, 35
- Schevitz-Thiereu, 320
- Schwartz, Iuliu, 317
- Schlauch, Laurențiu, 87, 282, 301, 315
- Schuster, Constantin, 240, 278
- Schwarzenberg, Felix, 122, 138, 163, 180
- Schwetz, 155, 199
- Sch., T., neidentificat, 140, 183
- Sélley, 324
- Sepper, 248
- Serbacu, N., 305
- Serbacu, familia, 311
- Serényi, Béla, 275
- Sergiu și Bach, Sf., 65
- Sever, Ioan Axente, 277
- Silași, Grigore, 69, 139, 140, 151, 174, 182, 183, 195
- Sima, Ana-Victoria, 7, 9, 14, 166, 200
- Simeoni, Ioan, 39
- Simionescu, Leontin, 302
- Simó, Lajos, 311

- Simon, Gyula, 315
- Simon, Iuliu, 232
- Simon, familia, 315
- Simor, Ioan, 13, 187
- Simu, 307
- Skribe, 275
- Socolan, Aurel, 254
- Splényi, Antoniu, 318
- Splényi, Árpád, 318
- Stefanovici, Milos, 303
- Stegariu (Stegeariu), 160, 205
- Steiner jr., Carol, 231
- Steiner, Fülöp, 289
- Stubenberg, József, 275
- Suciu, Aurel, 300
- Suciu, Dumitru, 10, 171
- Suciu, Vasile, 62
- Sularea, Daniel, 72, 79, 163, 181, 254
- Sulyok, Árpád, 272
- Susan, Valerian, 106
- Szabó, 136, 178
- Szabó, Ioan, 40, 51, 75, 79, 82, 146, 147, 150, 158, 159, 190, 194, 203, 204, 244, 256, 267, 308, 311, 314, 335, 341
- Szapáry, Ștefan, 283, 284
- Szaplonczay, Ema, 311
- Szaplonczay, Nicolae, 272
- Szaplonczay, familia, 311
- Széchen, Antoniu, 288
- Széchenyi, Bertalan, 274
- Széchenyi, Imre, 276
- Szemnecz, Emil, 314, 315
- Szentkeresty, George, 282, 318, 320
- Szerb, George, 255, 271
- Szilágyi, Desideriu, 236
- Szilágyi, István, 325
- Szlávy, ministru, 158, 202
- Szmrecsányi, Paul, 290
- Szodoró, Ioan, 131, 172
- Szögyényi, Ladislau, 272
- Szplényi, Ödön, 316
- S. C., neidentificat, 116
- S. T., neidentificat, 131, 179
- Șaguna, Andrei, 59, 60, 77, 95, 149, 163, 181, 192, 205, 280, 337, 344
- Șerban, Mihail, 131, 172
- Ștefan, Sf., 253, 321
- Șterca, Șuluțiu Alexandru, 9, 10, 14, 26, 67, 70, 78, 95, 96, 97, 118, 138, 180, 280, 334, 341
- Tamborra, Angelo, 73
- Tarkovich, Iosif, 296
- Tarnassi, Francesco, 79, 209, 335, 342

- Tavernic (n. Sasse), 243
- Teleki, Laszlo, 274
- Teodor, Corina, 54
- Teresia, Maria, 144, 188, 258
- Tisza, Kálmán, 34, 161, 205, 206
- Toroczkay, 281
- Trauttmansdorf, 141, 183, 184
- Trefort, Augustin, 234, 240, 241, 250
- T. neidentificat, 141, 184, 183
- Țincu, Bucur, 56
- Țiuca, Ioan, 244
- Uechtritz, Zsigmond, 274
- Urányi, Imre, 311
- Urban (Hurban), Carol, 277
- Urban VIII, 288
- Ursu, David, 306
- Uzovics, Pál, 275
- Vaida, Dionisiu, 271, 278, 301
- Vancea, Ioan, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 20, 24, 25, 32, 38, 39, 40, 49, 52, 54, 59, 61, 62, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 92, 93, 101, 137, 163, 167, 175, 178, 179, 181, 184, 185, 186, 187, 190, 200, 201, 205, 211, 213, 231, 234, 243, 244, 290, 312, 313, 335, 337, 341, 344
- Várady, Gavril, 272
- Vaszary, Kolos Ferenc, 86, 236
- Vela, Paul, 247
- Veliciu, Mihai, 300
- Venter, Grigore, 282
- Vértessy, 297
- Vincz, Iuliu, 89, 294, 310, 311
- Vințu, Elisabeta, 305, 311
- Vulcan, Iosif, 150, 193, 194
- Vulcan, Samuil, 248
- Vulea, Camelia, 7, 17, 187
- Wallner, Bărbulescu Luminița, 7, 17, 18, 20, 22, 24, 26, 27, 28, 29, 34, 37, 38, 39, 40, 51, 52, 53, 54, 92, 232, 282
- Wekerle, Alexandru, 32, 36, 43, 44, 86, 87, 237, 251, 256, 277, 285, 316, 323, 325, 326, 327, 331
- Windischgrätz, Lajos, 274
- Wlassics, Iuliu, 46, 47, 89, 291, 293, 299, 308
- Wohlgemuth, Ludwig von, 138, 180
- Wykopal, N., 317
- Zeyk, Daniel, 306, 320
- Zeyk, Ștefan, 320
- Zichy jr., Janos, 274
- Zichy, Henrik,
- Zsákosi de Turda, Alexie, 71, 72, 138, 139, 180, 181

Zub, Alexandru, 58

Zuber, József, 274

Zichy, Ferdinand, 242, 276, 289,
292, 296

Zurlo (n. Nákó), Mileva, 218

IIE „Nicolae Bocușan”

IIE „Nicolae Bocușan”